

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Özlem ATILGAN

MUTAVVEL SARF-I 'OSMÂNÎ
İNCELEME-METİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. İbrahim GÜLTEKİN

KIRIKKALE-2018

KABUL-ONAY

Doç. Dr. İbrahim GÜLTEKİN danışmanlığında Özlem ATILGAN tarafından hazırlanan “Mutavvel Sarf-1 ‘Osmânî İnceleme-Metin” adlı bu araştıma, jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Yukarıdaki imzaları geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.....//20....

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî İnceleme-Metin” adlı çalışmamı; bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu bunlara atıf yaparak faydalanmış olduğumu beyan ederim.

Özlem ATILGAN

ÖN SÖZ

Türkçenin öğretimine yönelik çalışmalar özellikle 19. yüzyılda önemli bir artış göstermiştir. Bu kapsamda birçok elifba ve Türkçe dil bilgisi kitabının yazıldığı görülmektedir. Ayrıca yazılan bu çeşitten kitaplardan önemli bir kısmının ana dili Türkçe olmayanlar için yazıldığı söylenebilir.

Çalışma konusu olan Mihrî'nin kaleme aldığı Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî, 1889 yılında basılmış mekâtib-i rüşdiye ve idâdîlere mahsus bir dil bilgisi kitabıdır. Bu ifade eserin ilk sayfasında yer almaktadır.

Çalışma, 6 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, giriş, araştırmanın problem durumu, amacı, önemi ve sınırlılıklarına; ikinci ve üçüncü bölümlerde 19. yüzyılda Osmanlı Devleti eğitim kurumlarında Türkçenin öğretimine ve bu alanla ilgili araştırmalara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırmanın yöntemine; beşinci bölümde müellifin hayatı eserleri, eserin yazılış amacı ve yöntemine; altıncı bölümde araştırmayla ilgili bulgulara ve eserin incelenmesine yer verilmiştir.

Sonuç ve öneriler bölümünde çalışma boyunca yapılan değerlendirmelere ve önerilere; kaynakça bölümünde çalışmada yararlanılan kaynakların yanı sıra 19. yüzyılda kaleme alınmış eserler üzerine yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerine; kaynakça bölümünden sonra ise eserin Latin harflerine aktarımına ve lûgata yer verilmiştir.

Çalışma süresince desteğini esirgemeyen fikirleriyle çalışmama yön veren saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. İbrahim Gültekin'e, bu çalışma alanına yönelmemi sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mustafa Balcı'ya ve çalışmama ışık tutan değerli hocalarım Doç. Dr. Deniz Melanlıoğlu'na ve Doç. Dr. Salim Pilav'a teşekkür ederim.

Özlem ATILGAN

MAYIS-2018

ÖZET

Bâb-1 Ser ‘Askerî Tercüme Kalemi’nde vazifede bulunmuş, Türk edebî çevrelerince Mihrî mahlasıyla tanınmış olan Mihran Apikyan’ın yazmış olduğu “*Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî*” (1889) adlı eser, mekâtib-i rüşdiye ve idâdiye öğrencilerine Osmanlı Türkçesindeki dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla kaleme alınmış bir dil bilgisi kitabıdır.

Çalışmanın iki boyutu bulunmaktadır. Birinci boyutta eserin Latin harflerine aktarımı söz konusudur. Latin harflerine aktarımı sırasında eserin orijinaline sadık kalınmaya çalışılmıştır. Eserin Latin harflerine aktarımından sonra ise eser dil, biçim, içerik ve dil bilgisi öğretimi açısından incelenmiştir. İkinci boyutta eserde, dil öğretiminde kullanılan ilkeler, yöntem ve teknikler Türkçe öğretimi açısından değerlendirilmiştir.

Eserin ilk sayfasında rüşdiye ve idâdîlere mahsus olduğu belirtilerek hedef kitlesi ortaya konmuştur. 240 sayfa olarak basılmış olan eser içerik bakımından oldukça zengindir. Hem Osmanlı Türkçesi hem Farsça hem de Arapça sarfına dair malumatlar oldukça detaylı ve sade bir üslupla anlatılmıştır. Ayrıca eserin sonunda 16 sayfalık bir de sözlükçe yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, dil öğretim ilkeleri, dil öğretim yöntem ve teknikleri, Mihrî, Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî.

ABSTRACT

The work named “Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî” written in 1889 by Mihran Apikyan (Mihri) who served in Bab-ı Ser Military Translation Office and known as Mihri, his pseudonym in Turkish literature is a grammar book written in order to teach grammar rules in Ottoman Turkish to students in secondary and high school.

The research has two dimensions. In the first dimension, the work was transferred to Latin letters. During the transfer to Latin letters, the work was tried to be faithful to the original. After the translation of the work to Latin letters, it was examined in terms of language, form, content and teaching grammar. In the second dimension, the principles, methods and techniques of language teaching was evaluated in terms of teaching Turkish.

On the first page of the work, the target group has been revealed by stating that it is reserved for secondary school and high school. Printed as 240 pages, the work is highly rich in content. Both the Ottoman Turkish and Persian and the Arabic grammar knowledge are described in a very detailed and simple style. There is also a 16-page glossary at the end of the work.

Keywords: Turkish education, principles of language teaching, language teaching methods and techniques, Mihri, Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî.

KISALTMALAR

a.g.e: Adı Geçen Eser

DT: Doktora Tezi

TDK: Türk Dil Kurumu

YLT: Yüksek Lisans Tezi

İÇİNDEKİLER

KABUL-ONAY	ii
KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	11
1.GİRİŞ	11
1.1.Problem Durumu	12
1.2.Problem Cümlesi	12
1.3.Araştırmanın Amacı	12
1.4.Araştırmanın Önemi	13
1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	15
2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE	15
2.1. 19.Yüzyılda Eğitim İçinde Türkçe Öğretimi.....	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	21
3.İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	21
3.1. 19.Yüzyılda Yazılan Türkçe Gramer Kitapları ve Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	21
3.2. 19.Yüzyılda Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi İçin Yazılan Gramer Kitapları.....	24
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	29
4.YÖNTEM.....	29
4.1.Araştırmanın Modeli	29
4.2.Evren ve Örneklem.....	29
4.2.1.Evren.....	29
4.2.2.Örneklem	29
4.2.3.Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi	30
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	32

5.MİHRAN APİKYAN (MİHRÎ)	32
5.1.Hayatı ve Eserleri	32
5.2.“Mutavvel Sarf-1 ‘Osmânî”nin Yazılış Amacı ve Yöntemi	33
ALTINCI BÖLÜM	35
6. BULGULAR VE YORUM.....	35
6.1.Mutavvel Sarf-1 ‘Osmânî’nin İncelenmesi	36
6.1.1.Eserin Biçim Özellikleri İle İlgili Bulgular	36
6.1.2.Eserin İçerik Özellikleri İle İlgili Bulgular	36
6.1.2.1.Arz-1 Şükran	36
6.1.2.2.İfâde-i Mahsûsa	37
6.1.2.3.Mutavvel Sarf-1 ‘Osmânî’	38
6.1.2.4.Kitab-1 Evvel Sarf-1 Türkî	39
6.1.2.5.Kitab-1 Sâni Sarf-1 Farsî	43
6.1.2.6.Kitab-1 Sâlis Sarf-1 ‘Arabî’	45
6.2.Eserde Dil Bilgisi Öğretimi İle İlgili Bulgular	48
6.3.Eserde Kullanılan Dil Bilgisi Terimleri İle İlgili Bulgular	54
6.4.Eserin Dil Öğretimi İlkeleri, Yöntemleri ve Teknikleri İle İlgili Bulgular	68
6.4.1.Dil Öğretimi İlkeleri	68
6.4.1.1.Öğrenciye Görelilik / Hedef Kitleye Görelilik	68
6.4.1.2.Kolaydan Zora / Basitten Karmaşığa	69
6.4.1.3.Somuttan Soyuta	72
6.4.1.4.Yakından Uzağa	75
6.4.1.5.Uygulama (Etkinlik).....	75
6.4.1.6.Bütünlük	78
6.4.2.Dil Öğretimi Yöntemleri.....	85
6.4.2.1.Dil bilgisi-Çeviri Yöntemi (Grammar Translation Method)	85
6.4.3.Dil Öğretimi Teknikleri	108
6.4.3.1.Soru-Cevap Tekniği	108
SONUÇ VE ÖNERİLER	112

KAYNAKÇA.....	115
METİN	119
Eserin Latin Harflerine Aktarımı	119
Lûgat	343

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

Osmanlı Devleti eğitim-öğretim sisteminde Tanzimat Dönemine kadar, mektep ve medreselerde Türkçe öğretiminin etkili bir şekilde yapıldığını söylemek oldukça güçtür. Eğitim-öğretim kurumlarından sıbyan mekteplerinde, Türkçe öğretimine yönelik uygulamalar oldukça azdır; medreselerde ise eğitim-öğretim dilinin genellikle Arapça kısmen Türkçe ve Farsça olduğu söylenebilir (Biçer, 2017: 133).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde iptidâî, rüşdiye, idâdî ve sultanî gibi çeşitli derecelerde okullar açılmıştır. Bu okulların müfredatında Türkçe müstakil bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır (Şahbaz, 2017: 271-272). Dolayısıyla Türkçe öğretimine kaynak olarak kullanılacak eserler kaleme alınmıştır. Kaleme alınan eserler ağırlıklı olarak dil bilgisi –sarf ve nahiv- konularını içermektedir. Bu dönemlerde Türkçe öğretiminin dil bilgisi öğretimi odaklı yapıldığı ileri sürülebilir.

Çalışmaya konu olan *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* adlı eser, Mihran Apikyan (Mihri) tarafından yazılmış, 1889 yılında basılmış bir dil bilgisi kitabıdır. Müellif, eserin “Mekâtib-i Rüşdiyye ve İ'dâdiyyeye Mahsûs” olduğunu eserin ilk sayfasında ifade etmiştir. Eserin genelinde soru-cevap yöntemi kullanılmıştır. Eser 240 sayfadır ve üç bölümden oluşmaktadır: Kitab-ı Evvel Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni Sarf-ı Farsî, Kitab-ı Sâlis Sarf-ı Arabî'dir. Eserde Kitab-ı Sâni Sarf-ı Farsî, Kitab-ı Sâlis Sarf-ı Arabî bölümlerinde dil bilgisi-çeviri yöntemi kullanılmıştır. Müellif her iki bölümde de örnek kelimelerin Türkçe-Farsça, Türkçe-Arapça karşılıklarına yer vermiş, ayrıca ‘Tatbîkât’ başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere de yer vermiştir. Eserin son bölümünde günlük hayatta ihtiyaç duyulan kelimelerin yer aldığı 16 sayfalık bir sözlük bulunmaktadır. Sözlük kısmında Türkçe, Farsça ve Arapça aynı manayı taşıyan kelimeler farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir.

Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî adlı eserin, tespit ettiğimiz kadarıyla 19. yüzyılda araştırması yapılan dil bilgisi kitaplarından ayrılan yönü dil bilgisi konularına Türkçe, Farsça, Arapça olarak ayrı ayrı bölümlerde yer vermiş olmasıdır.

Dil bilgisi konu başlıkları Arapça gramerine göre üç ana başlığa -isim, fiil, edat- Fransızca gramerine göre sekiz alt başlığa -isim, sıfat, zamir, fiil, harf-i cerr, harf-i atf, harf-i nidâ, zarf- ayrılmıştır.

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, varsayım ve sınırlılıklara yer verilmiştir.

1.1.Problem Durumu

19. yüzyılda kaleme alınan Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî adlı eserde dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretimi nasıl yapılmıştır?

1.2.Problem Cümlesi

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî’ nin Latin harflerine aktarılırken dikkat edilen hususlar nelerdir?

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî adlı eserde dil bilgisi öğretimi nasıl verilmiştir?

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî adlı eserde hangi dil bilgisi terimleri kullanılmıştır?

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî adlı eserde göz önünde bulundurulmuş Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilkeleri, yöntemleri ve teknikleri nelerdir?

1.3.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; mekâtib-i rüşdiye ve idâdiye öğrencilerine Osmanlı Türkçesindeki dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla yazılmış bir ders kitabı olan “*Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî’*” adlı eseri, Latin harflerine aktarmak ve bu eserde Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve tekniklerini tespit ederek değerlendirmektir.

1.4.Araştırmanın Önemi

15. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin dili olan Osmanlı Türkçesinin bilinen ilk dil bilgisi kitabı Bergamalı Kadri'nin "*Muyessiretü'l-Ulûm*" (1530) adlı eseridir. Bergamalı Kadri, 16. yüzyılda Kanuni zamanında yaşamış kitabını da veziri İbrahim Paşa'ya sunmuştur. Eser Arapça dil bilgisi kuralları Türkçeye uyarlanarak kaleme alınmış ve Türkçe bazı hususlar Farsça kurallar ile karşılaştırılarak verilmiştir (Tayşi, 2017: 167). Bergamalı Kadri'nin kitabından sonra bir de Gürer Gülsevin'in çalışmasıyla ortaya çıkarılan 1709 tarihli "*Türkçe Manzum Bir Sıbyan Mektebi Ders kitabı*"nın varlığı Osmanlı mekteplerinde Türkiye Türkçesinin öğretildiğinin en büyük kanıtı olarak görülmektedir (Bağcı, 2017: 190). Bu tarihten Tanzimat Dönemine gelinceye kadar başka bir gramer kitabına rastlanılmamaktadır. Tanzimat Dönemi ile birlikte Osmanlı mekteplerinde ve medreselerde ana dili öğretimine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte birçok yazar dil üzerine çalışmalar yapmaya başlamış ve bunun sonucu olarak da birçok dil bilgisi kitabı ortaya çıkmıştır (Karabacak, 1999: 438). Bu dönemde yazılan dil bilgisi kitapları incelendiğinde daha çok "Lisân-ı 'Osmânî" ve 'Sarf ve Nahv' tabirleri kullanılarak Türkçe dil bilgisi kuralları Arapça ve Farsça dil bilgisi kuralları çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma konusu olan, "*Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî*" adlı eserde, dil bilgisi öğretimini kolaylaştırmayı amaçlayan Mihrî, dil bilgisi kurallarını soru cevap tarzında göstermiş ve bu tarzın başlıca faydasının öğrencinin dikkatini çekmek ve ifadeyi sağlam olarak zihinlerine yerleştirmek olduğunu söylemiştir. Eserde dil bilgisi konuları Arapça ve Fransızca dil bilgisi sınıflandırılmasına göre tasnif edilmiş ve Türkçe dil bilgisi kuralları Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarıyla karşılaştırarak verilmiştir (Mihrî, 1889: 4). Eserde her bir dil bilgisi kuralı için çokça örnek verilmiş ve her konunun sonuna öğrencilerin alıştırmaya yapmasını sağlamak için "Tatbîkât" başlığı altında uygulama bölümlerine yer verilmiştir. Eserde kullanılan bu yöntem dikkate alındığında uygulamaya dayalı bir öğretimin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Bu hususla ilgili olarak ilgili bölümlerde ayrıca örnekler verilecektir.

Eser, dönemin Türkçe dil bilgisi kurallarının ve dil bilgisi terimlerinin nasıl verildiği, dönem içerisinde dil bilgisi öğretiminin nasıl yapıldığı ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi, yöntem ve tekniklerinin hangileri olduğu konusunda fikir yürütebilmek açısından önemlidir.

Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında çalışmaların daha çok benzer kitapların Latin harflerine aktarılması ve kitaplarda yer alan gramer terimlerinin günümüz gramer terimleri ile karşılaştırılması çerçevesinde verilmiş olduğu görülmektedir. Bu araştırmada ifade edilen hususlara ilave olarak eserde dil öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikler de belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma ile birlikte, eserin Latin harflerine aktarılması, bilim dünyasına kazandırılması ve yazarın hayatından hareketle diğer eserlerinin de bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmaktadır. Hem içerik hem de dil bilgisi terimleri açısından zengin olan bu eserin bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Mihri'nin kaleme aldığı "*Mutavvel Sarf-ı 'Osmâni*" adlı eserin Latin harflerine aktarılması, eserin dil öğretimi ilkeleri, yöntem ve tekniklerinin tespit edilmesi ve dil bilgisi terimleri araştırmanın kapsamını ve sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde, problem ve araştırmayla ilgili kavramsal tanımlamalara, açıklamalara ve bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. 19.Yüzyılda Eğitim İçinde Türkçe Öğretimi

Türkçenin öğretim tarihine genel olarak bakıldığında eğitim kurumlarında Türkçenin bugün yapıldığı gibi programlı olarak öğretildiğini söylemek oldukça güçtür. Ancak yazılan eserlere ve eğitim kurumlarında verilen derslere bakıldığında Türkçeye gereken önemin verildiği ifade edilebilir.

Tanzimat Dönemi Türk tarihinde siyasal bir dönemin adıdır. 1839 tarihinde Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan Tanzimat Fermanı siyasi bir belge gibi gözüke de bir reform belgesi özelliği taşımaktadır. Bu ferman hemen her alanda Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa devletleri seviyesine çıkaracak yenilikleri beraberinde getirmiştir.

Tanzimat Döneminde eğitim alanında yapılan yenilikler şu şekilde sıralanabilir:

Bu dönemde eğitim bir bilim olarak görülmeye başlanmış ve eğitim alanında kitaplar yazılmıştır.

Medrese dışında eğitimde ilk, orta, yüksek şeklinde bir derecelendirmeye gidilmiş, kapsamlı düzenlemeler getirilmiş ise de tam anlamıyla bu sisteme geçiş sağlanamamıştır. Yine bu dönem de ilköğretim 6 yıla çıkarılarak zorunlu hale getirilmiştir.

Azınlık ve yabancı okulların sayısı bu dönemde artmıştır.

Medrese dışındaki okullarda öğretim dili olarak Türkçe benimsenmiştir. Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde (1869) şu şekilde ifade edilmiştir: “*Bir milletin eğitimde ilerleme sağlamasını, kendi dilinde eğitim öğretim yapmasında aramak gerekir; bir topluma yabancı dille bilim ve sanatta ilerleme yolunu göstermek zordur.*” denilmesi çok önemlidir (Şahbaz, 2017: 226).

Bu dönemde ilk kez öğretmen yetiştiren kurumlar açılmıştır. İlk kez kızlar için orta dereceli okullar açılmış ve yine ilk kız öğretmen okulları bu dönemde açılmıştır.

Tanzimat Döneminde Osmanlı Devleti'nde en yaygın kurum mekteplerdir. Bu kurumlara “sıbyan mektepleri, taş mektep, mahalle mektepleri” gibi isimler verilmiştir. Sıbyan mekteplerinin belli bir yönetmeliği veya devlet eliyle hazırlanmış belli bir programı yoktur. Bu okulların amacı çocuklara okuma-yazma öğretmenin yanı sıra İslam kuralları ile Kur'an'ı öğretmektir. Ezbere dayanan bu eğitimde genellikle şu dersler yer almaktadır: Elifba, Kur'an, ilm-i hal, tevcid, Türk ahlâk dersleri, Türkçe, hat (yazı) (Şahbaz, 2017: 227-228).

Sıbyan mekteplerinin amacı Arapça olan Kur'an metnini yanlışsız okuyup telaffuz etme becerisi kazandırmak ise de dini bilgilerin çocuklara öğretmenler tarafından Türkçe açıklandığı, Türkçe dualar ve maniler ezberletildiği bilinmektedir (Başar, 2014: 89). Ayrıca Gürer Gülsevin'nin araştırmasıyla ortaya çıkarılan 1709 tarihli bir Türkçe ders kitabının varlığı Osmanlı mekteplerinde Türkçenin öğretildiğinin en büyük kanıtıdır (Bağcı, 2017: 190).

Sıbyan mekteplerinin ıslahı için (1846-1847) yayımlanan “Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Talimat” adlı bu talimatta ilk kez okuma-yazma eğitiminin nasıl yapılması gerektiğine dair bilgilere yer verilmiştir. İlk kez resmî bir kurum tarafından Türkçe ilk okuma-yazma öğretiminin yöntemleri dile getirilmiştir (Şahbaz, 2017: 228).

Tanzimat Döneminde kaleme alınan Türkçe ilk okuma-yazma eserlerinin başında Kayserili Doktor Rüşti tarafından kaleme alınan *Nuhbetü'l Eftal* (1858) gelmektedir. Eser harf yöntemi esasına dayanan bilinen ilk Türkçe alfabe kitabıdır. Ayrıca yine bu dönemde Selim Sabit'in öğretmen rehber kitabı olarak yorumlayabileceğimiz *Rehnu-ma-i Muallimin* (1858) adlı eseri Türkçe ilk okuma-yazma öğretim, yöntem ve tekniklerini anlatan en önemli eserdir (Şahbaz, 2005: 82).

Tanzimat Dönemiyle birlikte eğitim kurumlarında Türkçe eğitimi önem kazanmaya başlamış ve Türk dilinin de bir gramerinin olması gerektiği düşünölmeye başlanarak gramer çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalardan ilki Ahmet Cevdet ve Fuat Paşa'nın birlikte yazdıkları *Kavâid-i Osmânî* (1851) adlı gramer kitabıdır. Eser 143 sayfadır, taş basma olarak basılmıştır. Türk dilinin Türkçe yazılmış ilk gramer kitabıdır. Eserin bölümleri şunlardır: Takrîz, Mukaddime, İsim, Sıfat, Kinâyât (zamirler), Fiil, Edevât (edatlar). Ayrıca bu eser 1855 yılında H. Kellgren tarafından Alıncaya çevrilmiştir (Özçam, 1997: 6). Bu dönemde yazılan diğer gramer kitapları ve üzerine yapılan çalışmalar, 19. yüzyılda yazılan Türkçe gramer kitapları ve üzerine yapılan çalışmalar başlığı altında verilmiştir.

Meşrutiyet Dönemi Kanun-ı Esasî'nin kabulü ve ilan edildiği 23 Aralık 1876 tarihi ile başlamaktadır. Bu dönemde Tanzimat Döneminde olduğu gibi eğitim alanında gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi Kanun-ı Esasî'ye konulan eğitim ile ilgili üç maddedir:

Osmanlı vatandaşı olan herkes genel ve özel öğretim hakkına sahiptir.

Tüm okullar devlet denetimi altındadır. Din eğitimi dışında bütün okullarda eğitimde birlik sağlanacaktır.

Osmanlı bireylerinin tümü için eğitim zorunlu olacak ve bunun ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile belirlenecektir. Ayrıca Kanun-ı Esasî'de devletin resmî dilinin Türkçe olduğuna da yer verilmiştir (Biçer, 2017: 148).

Meşrutiyet Döneminde özellikle Abdülhamid devrinde ilköğretim teşkilatı kurulmuş, iptidai okulları açılmış, sıbyan mekteplerinde yeni tarz öğretime geçilmiş ve taşrada mualliminler açılmıştır. Yine bu dönemde Osmanlı Tebaasına bağlı uluslara ve yabancılara Türkçe öğretmek için elifba kitapları yayımlanmıştır. Bu kitaplardan bazıları şunlardır:

Elifba-i Türkî (1904), Mehmet Aldülkadir, bu alfabe kitabında ilk kez Türkî ifadesi kullanılmıştır.

Tasvir-i Kıraat (1885), Mehmet Ali, *İdman* (1892), Ali Nazıma, *Küçük Elifba* (1895), Şemseddin Sami, bu kitaplar özel okullarda okutulmak üzere yazılmıştır.

Mükemmel Elifba-i Osmânî (1887), Selanikli M. Tevfik, ilk kez günümüzde kullanılan rakamlara yer verilmiştir.

İsmail Hakkı Elifbası, İsmail Hakkı, ilk kez metin altı sorularına yer verilmiştir.

İksir-i Elifba-i Osmânî (1890), Mihran Apikyan, insan figürlerinin yer aldığı ilk kitaptır.

Mahsus Elifba-i Osmânî (1892), Selim Gürcü, Yahudilere Türkçe öğretmek amacıyla kaleme alınan bu eser Alyans mekteplerinde okutulmak üzere yayımlanmıştır.

Mükemmel Elifba-i Osmânî (1895), İoannis İoannidi, Osmanlı Tebaasına bağlı Yunanlılara Türkçe öğretmek için kaleme alınmıştır (Şahbaz, 2017: 264).

Meşrutiyet Döneminde sıbyan mekteplerine takviye olarak rüşdiyeler açılmıştır. Bir ortaöğretim kurumu olan rüşdiyelerin amacı, devlet dairelerine memur yetiştirmektir. Rüşdiyelerde uygulanan belli ders programları vardır fakat bu programlar sık sık değiştirilmiştir. İlk kurulan rüşdiyelerde verilen dersler şu şekildedir: Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye'ye ait ders programı: Türkçe İnşâ, Hat, Arapça Nahiv, Farsça, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Lûgat, Ahlâk. Mekteb-i Maarif-i Adlî'ye ait ders programı: Türkçe İnşâ, Arapça Sarf ve Nahiv, Kara Cümle, Farsça, Tuhfe-i Vehbî ve Gülistan, Darb-ı Taksîm, Fransızca Gramer, Hat, Coğrafya, Tarih, Politika, Hendese (Başar, 2014: 104).

1869 Nizamnamesi ile kız ve erkek rüşdiyelerin ders programı güncellenmiştir. Erkek rüşdiyelerinin programda yer alan dersleri şunlardır: Mebâdi-i ulûm-ı diniye, Lisan-ı Osmânî Kavâidi, İmlâ ve İnşâ, Tertib-i Cedid üzere Kavâid-i Arabiye ve Farisiye, Tersim-i Hutut, Mebâdi-i Hendese, Defter tutmak usûlü, Tarih-i Umumî, Tarih-i Osmânî, Coğrafya, Cimmastik, mektebin bulunduğu yerde en çok kullanılan dil zeki ve istekli öğrencilere 4. yılda Fransızca.

Kız rüşdiyelerinin programda yer alan dersleri ise şöyledir: Mebâdi-i ulûm-ı diniye, Lisan-ı Osmânî Kavâidi, Kavâid-i Arabiye ve Farisiye, İmlâ ve İnşâ, Müntehabat-ı Edebiye, Tedbir-i Menzil, Muhtasar Tarih ve Coğrafya, Hesap ve Defter tutmak usûlü, Nakşa medar olacak derece de resim, Ameliyat-ı Hiyatiye, Musikî (mecburî değil) (Şahbaz, 2017: 265).

1893 yılında programda bir değişiklik daha yapılmış ve Türkçe derslerinin sayısı artırılmıştır. Rüşdiyelerde Türkçe öğretiminde; okuma-yazma için elifba

dersleri, öğrencilerin Türkçeyi öğrenmesi ve geliştirmesi için kıraat dersleri, yazma becerisinin geliştirilmesi için imlâ derslerine yer verilmiştir.

Harp okulları ve Askerî Tıbbiyeye gitmek isteyen öğrencilerin eksik bilgilerini tamamlamak amacıyla açılan bir diğer kurum ise idâdîlerdir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ortaöğretim kurumu olarak benimsenmiştir. İdâdîlerin kuruluş amacı, Müslüman ve Gayr-i Müslim olan öğrencileri kaynaştırmak ve ortak bir kültürle birleştirmektir “İslam ve Gayrimislüm Osmanlı Tebaasını birbirine kaynaştırmak müşterek bir kültürle yetiştirmek düşüncesiyle dört yıllık Rüşdiyelerin üstünde öğretim süresi üç yıl olacak ve sancak merkezlerinde açılacak, çift öğretim dili bulunan bir okul tipi düşünülmüş ve bununla ortaöğretim süresini Rüşdiye ile birlikte yedi seneye çıkarmış ise de tasavvur bir müddet kağıt üzerinde kalmıştır” (Başar 2014: 105; Unat, 1964: 45).

İlk idâdî İstanbul’da 1845 yılında açılan Mekteb-i Fünûn-ı İdâdiye’dir. İdâdîlerde okutulan dersler şunlardır: Mükemmel Türkçe Kitabet ve İnşâ, Fransızca, Kavânin-i Osmânîye, Mantık, Mebadi-i İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umûmi, İlm-i Mevalid, Cebir, Hesap ve Defter tutmak usûlü, Hendese ve İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Resim.

İdâdîlerde Türkçe öğretimi üzerine yapılan en kapsamlı çalışma Işıksalan tarafından yayımlanan “İdâdîlerde Türkçe- Edebiyat Öğretimi” adlı çalışmadır. Çalışmaya bağlı olarak idâdîlerde Türkçe öğretiminin gelişimine şu şekilde yer verilmiştir:

1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi’ndeki derslerin haricinde bu okullar için 1892, 1893, 1898, 1899, 1904 yıllarında programlar hazırlanmıştır. Hazırlanan bu programlar 1892 yılında hazırlanan programın tekrarı niteliğindedir. 1892 programında ilk defa Türkçe dersi başlı başına bir ders olarak okullarda programa dâhil olmuş ve diğer derslere göre ders saati sayısı artırılmıştır. 1892 programında Türkçe dersi şu başlıklar altında okutulmuştur: Türkçe Kıraat, Lûgat ve İmlâ, Sarf-u Nahv-i Osmânî, Fenn-i İnşâ, Kitâbet, Kıraat ve Ezber. Bu eğitim kurumlarının en önemli özelliği Türkçenin öğretim dili olarak kabul edilmesi ve ders programlarında bağımsız bir ders olarak okutulmaya başlanmasıdır (Şahbaz, 2017: 271-272).

İdâdîlerin bir üst basamağı olarak nitelendirilen sultanîler ilk kez Galatasaray’da kurulan Mekteb-i Sultanî ile ortaya çıkmıştır. Mekteb-i Sultanî 1

Eylül 1868 tarihinde açılarak Türklere ve Hıristiyan Osmanlı tebaasına devlet hizmetlerine geçmek için öğretime başlanmıştır. Öğretim dili Fransızca olan bu kurumlarda okutulan dersler şunlardır: Türkçe, Fransızca ve Fransız Edebiyatı, Grekçe, Ahlâk, Latince, Umumi Tarih ve Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Matematik, Kozmografya, Mekanik, Fizik, Kimya, Ekonomi, Tabiat Tarihi, Hukuk, Umumi Edebiyat Tarihi ve Güzel Konuşma Sanatı, Resim.

Sultanîlerde öğretim dili Fransızca olduğu için bu eğitim kurumlarında Türkçe öğretimi üzerine pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır (Şahbaz, 2017: 273).

Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumlarının çoğalmasıyla birlikte bu dönemde öğretmen yetiştirmek amacıyla Darümuallimîn ve Darümuallimat öğretim kurumları açılmıştır. 16 Mart 1848'de Ahmet Kemal Efendi'nin öncülüğü ile ilk kez bir erkek öğretmen okulu Darümuallimîn adıyla açılmıştır. Açılan bu eğitim kurumunun amacı, rüşdiyelere öğretmen yetiştirmektir. Darümuallimîn eğitim kurumlarında okutulan dersler şunlardır: Usul-i İfâde-i Talim, Farsça, Riyaziyattan Fenn-i Hesap, Yeteri kadar Hendese, Mesaha, Heyet, Coğrafya.

Bu eğitim kurumlarını bitiren öğretmenler rüşdiyelerde okutulan bütün dersleri verebilecek şekilde yetiştirilmektedir. Birden fazla derse giren öğretmene dersler arasında yakınlık bulunması gerektiği hükme bağlanmıştır. Türkçe, Kıraat, Kavaid-i Lisaniye, İmlâ, İnşâ, Kitabet ve Edebiyat dersleri ilişkili olduğundan bu dersleri tek bir öğretmenin okutabileceği "Muallimlikte Meslek-i İhtisas Tesisine Dair" adlı talimatname ile ifade edilmiştir (Şahbaz, 2017: 275-276).

Darümuallimîn okullarından yirmi yıl sonra 26 Nisan 1870'te Darümuallimat adıyla bir kız öğretmen okulu açılmıştır. Bu eğitim kurumunun amacı kız ilkokullarına ve inas rüşdiyelerine kadın öğretmen yetiştirmektir. Erkek öğretmen okullarında olduğu gibi bütün branş öğretmenleri tek programla yetiştirilmiştir. Darümuallimatlar Türk eğitim tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu eğitim kurumlarıyla birlikte kız sıbyan mektepleri ve kız rüşdiyelerinin sayısında artış olmuş ve kızların okula gitmesine böylece katkı sağlanmıştır.

Darümuallimîn ve Darümuallimat eğitim kurumlarında Türkçe eğitimcisi yetiştirmek amacı güdülmemiştir. Bu eğitim kurumlarında amaç gerek rüşdiyelerde gerekse ilk mekteplerde birden çok derse girebilecek eğitimci yetiştirmek olmuştur (Şahbaz, 2017: 276-277).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

19. yüzyılda yazılan Türkçe öğretimi ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitapları ile ilgili birçok ulusal ve uluslararası araştırmalar yapılmıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla Türkçe öğretimi için yazılan kitaplar ve üzerine yapılan araştırmalar şunlardır:

3.1. 19.Yüzyılda Yazılan Türkçe Gramer Kitapları ve Üzerine Yapılan Çalışmalar

19. yüzyılda yazılmış olan gramer kitapları -kronolojik bir sıra ile- tespit ettiğimiz kadarıyla bu kitaplar üzerine yapılan çalışmalar verilmiştir. Kitaplar üzerine yapılan mevcut çalışmalar kısaca açıklanmış, açıklaması yapılmayan kitaplar hakkında bir çalışma tespit edilmemiştir.¹

- Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi, *Miky'asü'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân*, İstanbul, 1847.

Erdem, İlhan. “Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi, *Miky'asü'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân*,” adlı eserinin *Transkripsiyonu ve İncelenmesi*. YLT, İnönü Üniversitesi, 1998. (Yayımlanmamış)

Güngör, Neslihan. “Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi *Mikyâsu'l – Lisân Kıstasu'l – Beyân* (s. 164 – 174). YLT, Yakın Doğu Üniversitesi, 2016.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi'nin hayatı, eserleri, Türk Gramer Tarihi hakkında bilgi verilirken ikinci bölümde *Mikyâsu'l Lisan Kıstasu'l Beyan* eserinin 164 ve 174 sayfaları arasında yapılan inceleme, gramer terimleri sözlüğü indeksi ve tıpkıbasım yer almaktadır. Son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

- Ahmet Cevdet ve Mehmet Fuat Paşa, *Kavâid-i Osmâniye*, İstanbul, 1851.

¹ <https://tez.yok.gov.tr> (Erişim).

Özkan, Nevzat. “Ahmet Cevdet ve Mehmet Fuat Paşa, *Kavâid-i Osmâniye*. TDK Yayınları, Ankara, 2000.

- Ahmet Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâid*, İstanbul, 1851.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Kavâid-i Türkiye*, İstanbul, İstanbul, 1871.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tertîb-i Cedîd-i Kavâid-i Osmâniye*, İstanbul, 1885.

Karabacak, Esra. “*Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları*” YLT, Marmara Üniversitesi, 1986.

Tezde Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kavâid-i Türkiyye*, *Medhal-i Kavâid*, *Kavâid-i Osmâniyye*, *Tertîb-i Cedîd-i Kavâid-i Osmâniyye* adlı dört dil bilgisi kitabı farklı baskıları da göz önünde bulunarak incelenmiştir. Tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genel olarak kitapların baskıları tanıtılırken ikinci bölümde kitaplar ayrı ayrı incelenmiştir. İncelenme esnasında bu kitaplarda geçen terimler, tanımları günümüz Türkçesine çevrilmiş şekliyle verilmiştir. Son bölümde ise sonuç yer almaktadır.

- Abdullah Ramiz Paşa, *Lisân-ı Osmânî'nin Kavâidini Hâmî Emsile-i Türkî*, İstanbul, 1866.

Köktekin, Kazım. “*Tanzimat Dönemine Yazılan Türk Gramerleri ve Abdullah Ramiz Paşa, Lisân-ı Osmânî'nin Kavâidini Hâmî Emsile-i Türkî*” adlı eseri (Metin-inceleme).” YLT, Atatürk Üniversitesi, 1990.

- Süleyman Hüsnü Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî*, İstanbul, 1874.
- Selim Sabit, *Sarf-ı Osmânî*, İstanbul, 1881.

Salman, Reyhan. “*Selim Sabit'in Sarf-ı Osmânî adlı eserinin çeviri yazısı-terimler-lûgat çe-metin*.” YLT, Sakarya Üniversitesi, 2008.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde eser transkripli olarak Latin alfabesine aktarılmış ve Doğu tarzında yazılmış gramerlerden Batı tarzında yazılan gramerlere geçişi temel alan eserin yazıldığı dönemin dil bilgisi terimleri saptanarak günümüz dil bilgisi terimleri ile karşılaştırılmıştır. İkinci bölümde ise bu gramer terimlerine ve sonuç kısmına yer verilmiştir.

- Selim Sabit, *Nahv-ı Osmânî*, İstanbul, 1881.

Dağdelen, Selçuk. “*Selim Sabit Efendi'nin Nahv-i Osmânî adlı eserinin incelenmesi*.” YLT, Kilis 7Aralık Üniversitesi, 2013.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tezin amaç, yöntem, tanım ve sınırlılıklarından; ikinci bölümde çalışmanın yöntemini oluşturan araştırma modeli, evren ve örnekleme verilerin toplanmasından; üçüncü bölümde Selim Sabit Efendi'nin hayatı, eserleri ve Türk eğitim tarihindeki öneminden bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde ise “Nahv-i Osmânî” adlı eser Latin alfabesiyle Türkiye Türkçesine aktarılmış ve eserde geçen dil bilgisi terimleri tespit edilerek dil bilgisi terimleri sözlüğü oluşturulmuştur.

- Ali Nazıma, *Lisân-ı Osmânî*, İstanbul, 1884
- Mehmet Rıfat, *Külliyat-ı Kavâid-i Osmânîye*, İstanbul, 1885.
- Ahmet Rasim, *Yeni Usul Muallim-i Sarf*, İstanbul, 1887.

Bakış, Nesrin. “Ahmet Rasim’in Dilbilgisi Kitapları.” YLT, Marmara Üniversitesi, 1987.

Sazak, Şerife. “Ahmet Rasim’in Yeni Usul Muallim-i Sarf adlı dil bilgisi kitabı.” YLT, Dumlupınar Üniversitesi, 2016.

Tez Latin alfabesine aktarılmış ve çalışmanın sonuna dil bilgisi terimler dizini eklenmiştir. (Teze erişim yazar tarafından 2019 yılına kadar kısıtlanmıştır).

- Ahmet Rasim, *Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî*, İstanbul, 1888.

Özok, Tuğba. “Ahmet Rasim’in Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî eseri (1907) ile ilköğretim ikinci kademe yeni Türkçe ders programının (2006) karşılaştırılması.” YLT, Başkent Üniversitesi, 2015.

Tezde eser öncelikle Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktararak 2006 ilköğretim ikinci kademe yeni Türkçe ders programı ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca yapılandırmacı yaklaşım göz önünde bulundurularak eser amaç, içerik, öğretim yöntem ve teknikleri açısından da değerlendirilmiştir.

- Ahmet Rasim, *Amelî ve Nazarî Talim-i Lisân-ı Osmanî*, İstanbul, 1888
- Mihrî, *Zübde-i Nahv-i Osmanî*, İstanbul, 1891.
- Şemseddin Sami, *Nev Usul Sarf-ı Türkî*, İstanbul, 1892.

Hameed, Furqan. “Şemseddin Sami’nin dilciliği ve Nev Usul Sarf-ı Türkî adlı grameri.” DT, Ankara Üniversitesi, 1993.

Tezde Şemseddin Sami’nin hayatı ve eserlerine; dilciliği ve sözlükçülüğüne; eserin Latin harflerine aktarılması, incelenmesi ve değerlendirilmesine; gramer terimleri sözlüğüne yer verilmiştir.

- Tahir Kenan, *Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, İzmir, 1892.
- Bedros Zeki, *İlaveli Sarf-ı Osmânî*, İstanbul, 1893.²
- Necip Asım, *Osmanlı Sarfı*, İstanbul, 1894.
- Ahmet Rasim, *Sarf-ı İbtidâî*, İstanbul, 1894.

² Özçam, a.g.e. 1997: 7

- Ömer Sıtkı, *Mükemmel Kavâid-i Lisân-ı Osmânî*, İstanbul, 1894.
- Manastırlı Mehmet Rıfat Efendi, *Hâce-i Lisân-ı Osmânî*, İstanbul, 1894.

Bozdoğan, Ahmet. “*Manastırlı Mehmet Rıfat ve eserleri üzerine bir inceleme.*” DT, Hacettepe Üniversitesi, 2001.

Tezde Mehmet Rıfat’ın özellikle telif ve çeviri tiyatro eserlerinin tanıtılmasına ve incelenmesine yer ayrılmıştır. Daha sonra dil bilgisi, manzum ve mensur olan edebî eserleri ve askerlik, mimarlık, matematikle ilgili olan eserleri incelenmiştir. Bunlardan başka çalışmada, Mehmet Rıfat’ın hayatına, dil ve edebiyat görüşlerine yer verilmiştir.

- Şeyh Ali Vasfi Efendi, *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî*, İstanbul, 1900.

Toparlı, Recep. “Şeyh Ali Vasfi Efendi, *Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî*. TDK Yayınları, Ankara, 2003.

- Şeyh Ali Vasfi Efendi, *Mufassal Nahv-ı Osmânî*, İstanbul, 1900.

Taştan, Osman. “*Şeyh Vasfi’nin Nahv-ı Osmanî” adlı eserinin incelenmesi.*” YLT, Trakya Üniversitesi, 2009.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde eser transkripsiyonlu olarak Latin harflerine aktarılmıştır. İkinci bölümde ise eserde kullanılan dil bilgisi terimleri tespit edilmiş ve günümüz Türkçesindeki karşılıkları verilerek bir sözlük oluşturulmuştur.

3.2. 19.Yüzyılda Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi İçin Yazılan Gramer Kitapları

19. yüzyılda yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için yazılmış olan gramer kitapları verilmiş ve bu kitaplar kısaca açıklanmıştır.³

- Aleksandridou, Demetrio, *Leksion Procherion Tes Graikikes Kai Tourkikes Dialektou*, En Vienne, 1812.

Kitap 170 sayfadır ve 19. yüzyılda yabancı dil olarak Türkçe öğretmek amacıyla kaleme alınmış ilk kitaptır. Kitapta Türkçe gramer unsurları izah edildikten sonra kitap konuşma cümleleri ile zenginleştirilmiştir.

³ Balcı, a.g.e.2016: 29

- Davids, Arthur Lumley, *A Grammar of the Turkish Language: with A Preliminary discourse on the A Copious Vocabulary, Dialogues A Collection of Extracts in Prose and Verse*, LXXVIII+208, London, 1832.

Kitap 208 sayfadır ve Sultan 2. Mahmud'a sunulmuştur. Kitabın ilk bölümünde Türkçe ses, kelime ve cümle bilgisinin yer aldığı dil bilgisi konularına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise metin örnekleri ve İngilizce tercümeleleri, sözlük ve mukâmele örnekleri ile kitap tamamlanmıştır.

- Amedee, *Elements de la Grammaire Turke a L'usage Des eleves de l'ecole et Speciale des Langues Orientales Vivantes*, Paris, 1833.

Kitap 182 sayfadır ve gramer konuları benzer çalışmalardaki gibi işlenmiş, konuşmaya daha fazla yer ayrılmıştır. Metinler açısından zengin bir kitaptır.

- Hindoglou, Artin, *Grammaire Theorique Et Pratique de la Language Turke*, Paris, 1834.

Kitap 182 sayfadır ve Türkçe gramer konuları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Mukâmele veya metin örneklerine yer verilmemiştir.

- Schroeder, Guillame, *Grammaire turque a l'usage des Français et Anglais*, Leipsic, 1835.

İki sütun halinde tasarlanmış, Fransızca ve İngilizce anlatımlı bir çalışmadır. Türkçe gramer unsurlarının yanı sıra günlük konuşma dilinden kalıp ifadeler ve konuşma cümleleri ile zenginleştirilmiştir.

- Davids, Arthur Lumley, *Grammaire Turke: Precede deun Discours Preliminaire sur la Langue et la Litterature des Nations Orientales avec un Vocabulaire Volümmineux des Dialogs*, LXXIX+212, Londres-Paris, 1836.

Arthur Lumley Davids'in 1832 yılında İngilizce olarak kaleme aldığı kitabının Fransızcasıdır.

- Berswordt, *Nueste Grammatik der Türkischen Sprache für Deutsche zum Selbstunterricht (Muhtasar Sarf ve Lugat-ı Turkiyye)*, Berlin, 1839.

Kitap 195 sayfadır ve kitapta dil öğretim yöntemi olarak metinler kullanılmıştır. Kitabın içerisinde Türkçe-Almanca ve Almanca-Türkçe sözlük yer almaktadır.

- Charles Body, *Türk Tercümanı Ya Türk Lisanının- Sarf-ı Cedid, The Turkish Interpreter on a New Grammar of the Turkish Language*, London-Paris, 1842.

Kitap 319 sayfadır. Bazı bölümlerinde Türkçe gramer İngilizce gramerine benzer yöntemle anlatılmıştır. Kitabın içerisinde Türkçe sözlük yer almaktadır.

- William Redhouse, *Grammaire Raisonnee de la Language Ottomane*, Paris, 1846.

Fransızlar için yazılmış dil bilgisi kitabıdır.

- William Burckhart Barker, *A Reading Book of the Turkish Language with a Grammar and Vocabulary*, London, 1854.

Kitap 157 sayfadır ve sayfalar karışık bir düzene sahiptir. Kitabın içerisinde Türkçe dil bilgisi, Türkçe metinler ve Türkçe-İngilizce sözlük yer almaktadır.

- William Redhouse, *The Turkish Compaigner's Vade-Mecumof Ottoman Colloquial Language*, London, 1855.

Kitap 332 sayfadır ve cep kitabı ebatlarındadır. İngiliz zabıtlere Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır.

- Konstantinos Adosides, *Stoicheia tes Othomanikes Grammatikes, Konstantinupolei*, 1850.

Kitap 306 sayfadır. Yunanca okuma-yazma bilenler için hazırlanmış Türkçe öğretim kitabıdır.

- Eram Güzel-oglou, *Diyalogues Françis-Turcs, Precedes d'une Vocabulaire*, Constantinople, 1852.

Kitap 397 sayfadır ve üç bölüm olarak hazırlanmıştır. İçerisinde Türkçe-Fransızca sözlük, metin örnekleri ve Fransızca tercümeleri yer almaktadır.

- C. N. Bianchi, *Nouveau Guide de la Conversation en Françis et en Turk (Fransızca Türkçe Yeni Tekellüm Risalesi)*, Paris, 1852.

Kitap 299 sayfadır ve içindekiler kısmı Fransızca- Türkçe olarak hazırlanmıştır. Kitap Fransızlara Türkçe öğretmenin yanı sıra Türklere de Fransızca öğretmek için kaleme alınmış olmalıdır.

- Alexandre Timoni, *Guide de la Conversation (Grammaire, Dialogues, Vocabulaire) Français-Turc (Fransızca Türkçe Tekellüm Risalesi)*, Paris, 1854.

Kitap 112 sayfadır. Kitabın içerisinde Arap harflerinin Türkçe seslerdeki kullanımı, dil bilgisi konuları, karşılıklı konuşma örnekleri ve Fransızca tercümeleeri yer almaktadır. Kitabın sonunda bir de sözlükçe bulunmaktadır.

- Fr. Dietereci, *Cherestomathie Ottomane precdee de Tableaux Grammaticaux et Suivei D'un Glossaire Turkc-Français*, Berlin, 1854.

Kitap 164 sayfadır. Kitabın içerisinde ses bilgisi, dil bilgisi konuları, seçme metinler ve Fransızca tercümeleeri yer almaktadır. Kitabın sonunda bir de sözlükçe bulunmaktadır.

- Louis Dubeux, *Elements De La Grammaire Turc*, Paris, 1856.

Kitap 120 sayfadır. Kitap dil bilgisi konuları Fransızca tercümeleeri ile birlikte verilmiş kolay bir dil bilgisi kitabıdır.

- Elias Riggs, *Outline of a Grammar of the Turkish Language as written in the Armenian Character, Constantinopol*, 1856.

Kitap 56 sayfadır ve küçük bir el kitabı niteliğinde hazırlanmıştır. Daha çok Ermeni harflerini tanıyanlar için yazılmış bir Türkçe öğretim kitabıdır.

- Nassif Mallouf, *Guide en Trois Langues: Française, Anglaise et Turque*, Paris, 1860.

Kitap 200 sayfadır, adında yer alan üç dil karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Kitabın içerisinde dil bilgisi konuları, sözlük, örnek konuşma cümleleeri yer almaktadır.

- August Pfizmaier, *Grammaire Turque, Ou Developpement Separe Et Methodique Des Trois Genres De Usites*, Vienne, 1877.

Kitap 376 sayfadır ve Türkçe, Arapça, Farsça ve Tatar Türkçesi birlikte anlatılmıştır.

- Said Abu, *Turkish Self-Taught or the Dragoman for Travellers in the East, Being a Nem Practical and Easy Method of Learning the Turkish Language*, London, 1877.

Kitap 136 sayfadır ve Franz Thimm adlı bir yayıncının Avrupa ve Şark lisanları için dizi halinde yayımlanmış bir çalışmadır. Kitap kolay ve uygulamalı yöntem takip edilerek hazırlanmıştır. Kitapta Türkçe kelimeler İngilizce karşılıkları ve Latin harfli okunuşlarıyla birlikte verilmiştir.

- P. J. Piquere, *Grammatik der Turkisch= Osmanischen Umganssprache*, Wien, 1870.

Kitabın yazılan diğer kitaplardan farkı içerisinde 140 kadar atasözü barındırmasıdır. Kitabın son 57 sayfasında Almanca- Türkçe sözlük yer almaktadır.

- Yoannes Melpulyopulos, *Mukamelat-ı Tukiyye-Rumiyye ve Rumiyye-Turkiyye= Dialogoi Turko- Hellenikoi kai Helleno- Turikoi*, Kostantinopoley, 1887.

Kitap 276 sayfadır, Yunanca ve Rumca bilenlere Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır.

- Mihran Apikean, *Dprutiwn Osmaneane lezui-Usûl-i Kitabet-i Osmânî*, K. Polis-İstanbul, 1889.

Kitap 56 sayfadır ve Ermenice anlatımlı Türkçe kitabet risalesidir. Çalışmanın başında Türkçe dil bilgisi konuları kısaca anlatılmıştır ve aynı manayı karşılayan kelimeler farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir.

- Hermann August-Gies Müller, *Türkische Grammatik, mit Paradigmen, Litteratur, Chrestomathie, und Glossar*, Berlin, Newyork, London, Paris, 1889.

Kitap dört büyük ülkede satışa sunulmuş iddialı bir çalışmadır. İki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Türkçenin dil bilgisi konuları, ikinci bölümde uygulamalı Türkçe metinlere yer verilmiştir.

- Nassif Mallouf, *Grammaire Elemetaire De La Langue Turwue Suive de Dialogues Familiars*, Paris, 1890.

Kitap 191 sayfadır ve ilk 177 sayfasında Türkçe dil bilgisi konularına yer verilmiş daha sonraki sayfalarda ise metin örneklerine yer verilmiştir.

- Henry Jehlistchka, *Türkische Konversations-Grammatik*, Heidelberg, 1895.

Kitap 420 sayfadır ve Türkçe öğretiminde Almandada kaleme alınmış önemli bir kitaptır. İçerisinde dil bilgisi konularının yanı sıra davet, mektup, dilekçe gibi yazı türlerine ve Türkçe el yazısı metinlere yer verilmiştir.

- Henry Jehlistchka, *Türkische Konversations-Grammatik*, Heidelberg, 1897.

Kitap 123 sayfadır ve Jehlistchka'nın Almanca Türkçe öğretmek için kaleme aldığı başka bir kitabıdır. İçerisinde dil bilgisi ve konuşma örnekleri yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın yöntemi, modeli, evren, örneklem ve veri toplama süreçlerine yer verilmiştir.

4.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, nitel araştırma veri toplama yöntemi olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem araştırılması öngörülen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.

Dokümanlara ulaşma, orijinalliğin kontrol edilmesi, dokümanların anlaşılması, verilerin analiz edilmesi, (analize konu olan veriden örnekler seçme, kategorilerin geliştirilmesi, analiz biriminin saptanması, sayısallaştırma), verilerin kullanılması doküman inceleme yönteminin aşamalarıdır (Yıldırım; Şimşek, ty: 2-14).⁴

4.2.Evren ve Örneklem

4.2.1.Evren

Çalışmanın evreni, 19. yüzyılda yazılmış olan Türkçe öğretimi kitapları ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitaplarıdır.

4.2.2.Örneklem

Çalışmanın örnekleme, 19. yüzyılda Mihran Apikyan (Mihri) tarafından kaleme alınan *Mutavvel Sarf-ı 'Osmâni* adlı dil bilgisi kitabıdır.

⁴ slideplayer.biz.tr/slide/3225777/

4.2.3.Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Doküman inceleme yöntemiyle yapılan bu araştırmanın verilerinin toplanması ve çözümlemesi şöyledir:

1. Araştırmanın verisini, *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* (1889) Bodleian Libraries University Of Oxford, <http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks> (erişim) alınmıştır.
2. *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eserin Latin harflerine aktarımı yapılmıştır.

Eserin orijinaline sadık kalınmış ancak ufak tefek değişiklikler yapılmıştır:

- Osmanlı Türkçesinde büyük harf kullanımı yoktur. Eserin Latin harflerine aktarımı esnasında günümüz yazım ve imla kuralları dikkate alınmıştır.
- Eserin sayfa numaraları Latin harflerine aktarılırken eserin orijinaline göre numaralandırma yapılmıştır.
- Eserde soru kısmı (س) şeklinde gösterilmiş, biz (S.) olarak gösterdik; cevap kısmı (ج) şeklinde gösterilmiş, biz (C.) olarak gösterdik.
- Eserde yer alan başlıkların belirgin olması için koyu yazı stili kullanılmıştır.
- Eserde yer alan Arapça vezin kalıplarının belirgin olması için koyu yazı stili kullanılmıştır.
- Müellif eserde genellikle noktalama işaretlerini kullanmamıştır. Eserde gerekli görülen yerlerde noktalama işaretleri kullanılmıştır.
- Eserde gerekli görülen yerlerde –isim, fiil çekimlerinde- tablo kullanılmıştır.
- Arapça vezin kalıpları için tablo kullanılmıştır.
- Arapça ve Farsça edatlar, ön ekler ve tamlamalar tire (-) ile ayrılmıştır.
- Farsça tamlamalarda ses uyumu dikkate alınarak –ı,-i/ -yı,-yi yazılmıştır.
- Harflere gelen ekler anlam karışıklığına mahal vermemek için kesme (') işaretiyle ayrılmıştır.

- Türkçe kelimelerin sonunda bulunan “b” sesi Türkçenin bugünkü yapısı göz önüne alınarak “-p, -ıp, -ip, -up, -üp” şeklinde gösterilmiştir.
 - -i/-e ses değişimi dikkate alınmıştır.
 - Farklı şekillerde okunması mümkün olan – döğmek/dökmek- gibi kelimelerin iki okunuşu da gösterilmiştir.
 - Transkripsiyon alfabesi kullanılmadığından gerekli görülen yerlerde eklerin ve kelimelerin Arap alfabesi ile yazımı karşılıklarıyla birlikte verilmiştir.
 - Eserde yer alan eklerde tire (-) işareti kullanılmıştır.
 - Eserde yer alan ekler kalınlı inceli ses değişimlerini göstermek için şu şekilde (- Incl) kullanılmıştır.
 - Eserin sonunda yer alan sözlük bölümü biçim olarak günümüz sözlükleri gibi yazılmıştır.
3. *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eser çeşitli yönlerden incelenmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.MİHRAN APİKİYAN (MİHRÎ)

5.1.Hayatı ve Eserleri

Türk edebî çevrelerinde Mihrî mahlasıyla tanınmış ve Türkçe, Arapça ve Farsça lisanlarındaki vukufu ile maruf bir Ermeni müderris ve müelliftir. 1855 yılında Samatya’da doğmuş ve 1938’de İstanbul’da vefat etmiştir. Heretik Hoca’nın talebelerindendir. Babasının ismi Apik’tir.

1872’de doğduğu semtteki Sahakyan Mektebi’nden mezun olmuştur. Ertesi yıl aynı mektebin Türkçe lisan hocalığına tayin edilmiştir. Aynı yıllarda medreselerde Arapça ve Farsça tahsil etmiştir. 1873-1903 yılları zarfında Bab-ı Seraskeri Tercüme Kalemi’nde vazifede bulunmuş, bu alanda mütemâyizliğe kadar yükselmiş ve muhtelif nişanlarla da taltif edilmiştir.

1873-1892 yıllarında muhtelif Ermeni mekteplerinde Türkçe okutmuştur.

Cemaat işleriyle meşgul olmuş, Patrikhane Tedrisat Heyeti’ne aza olmuştur (Pamukciyan, 2003: 25).

Mihran Apikyan Türk lisanını öğretmek ve tanıtmak gayesi ile otuz kadar eser yazmıştır, başlıcaları şunlardır:

Güldeste, resimli yazı örnekleridir, Mihrî mahlası ile neşredilen bu eser uzun müddet Türk ve Ermeni mekteplerinde ders kitabı olarak kullanılmıştır.

Letâif-i Âsâr, *Mutavvel Sarf*, *Tatbikat-ı Münşaat*, *Hemyançeyi Müntehabat-ı Zeban-ı Farsî*. Bunlar haricinde muhtasar ve mufassal Türk dili gramerleri ve bilhassa 30.000 kelime Türkçe- Ermenice- Fransızca lûgatı da (İstanbul, 1892) vardır (Pamukciyan, 2003: 25).

Dprutiwn Osmaneân lezui-Usûl-i Kitabet-i Osmânî (1889), kitap 56 sayfadır ve Ermenice anlatımlı Türkçe kitabet (yazı talimi) risalesidir. Çalışmanın başında Türkçe dil bilgisi konuları kısaca anlatılmıştır ve aynı manayı karşılayan kelimeler farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir (Balcı, 2016: 37).

İksir-i Elifba-i Osmânî (1890), İnsan figürlerinin ilk kez yer aldığı alfabe kitabıdır (Şahbaz, 2017: 264).

Zübde-i Nahv-i Osmânî (Karabacak, 1999: 440).

Hukuk alanında verdiği eserler: *Esile-yi Sittîn Maa Ecvibe-yi Rengin*, *Hülâsa-i Kavanîn* bulunmaktadır (Pamukciyan, 2003: 25).

5.2.“Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî”nin Yazılış Amacı ve Yöntemi

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî’nin yazarı Mihran Apikyan, eserin “İfâde-i Mahsûsa” bölümünde eserini neden kaleme aldığını açıklamaktadır. Müellif, bu bölüme ilk olarak eseri kaleme alabilecek tecrübeye sahip olduğundan ve eseri yeni bir usulle kaleme aldığından söz ederek başlamıştır:

“Bu ‘aciz on altı seneyi aşan zamandan beri Dersa’âdet-i Mekâtib-i ‘Âliyyesinden bazılarında yüksek sınıflar öğrencisine sarf ve nahv-i ‘Osmânî ve ‘Arabî ve Farsî öğretiminde bulunup bu zaman zarfında derse ait usulleri birçok tecrübe ile icra eylemiş ve onlara binâen iş bu yeni usul değersiz eseri tertib ve telif etmiş olduğundan ba’zı meziyetler hatıra getirilir ve yazılır” (Mihri, 1889: 4).

Mihri, bu bölümde eseri on madde ile hangi başlıklar altında nasıl tasnif ettiğini ve eseri hangi yöntemi kullanarak yazdığından söz etmektedir. Eser, mekâtib-i rüşdiyye ve idâdiye öğrencileri için kaleme alınmıştır. Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça gramer kuralları o dönemde yabancı dil olarak okutulan Fransızca grameri ile çok farklıdır. Müellif eserinde bu üç dili öğrencinin zihninde karışıklık yaratmayacak şekilde tasnif ederek gramer öğretmeyi amaçlamıştır. Eserin “İfâde-i Mahsûsa” bölümünde şu şekilde açıklamaktadır: “*Vatan evlatlarının Osmanlı dilini ve bunun lüzumlu olan ‘Arabî ve Farsî’yi öğrenme sırasında durumun gerektirdiği şey’ ilimlerde derine varmak için Fransız dilinin dahi öğrenilmesi zorunlu olduğu ve hâlbuki adı geçmiş bu üç dil ile Fransız dilinin beyinde görünüşe göre gramerce tarifi ve bölümü aşırı bulunduğu sebeple bu farkla öğrencinin zihni tutulmuş ve karmakarışık olmamak üzere onların beynine koyan anlaşmazlık iki tarafın gramerine helal getirmeyecek şekilde gramer bölümleri göstermişizdir*” (Mihri, 1889: 4).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Mihrî'nin eserini kaleme almasında en önemli etken öğrencinin o dönemde okutulan dillerdeki gramere hâkim olmasını sağlamak ve herhangi bir karışıklığa mahal vermeden gramer kurallarını öğretmektir. Dolayısıyla eseri başlıklara ayırırken ilk olarak Arapça gramere göre üç ana başlık altında toplamış ve Fransızca gramere göre eseri bu ana başlıklardan yola çıkarak sekiz alt başlığa ayırmıştır.

Mihrî, eserde soru-cevap tekniğini kullanmıştır. Bu yöntemi kullanmasındaki amacın öğrencinin dikkatine çekmek ve gramer kurallarını zihinlerine yerleştirmek olduğunu vurgulamıştır. Eserin “İfâde-i Mahsûsa” bölümünde şu şekilde açıklamaktadır: “İlk olarak, kaideler ve kurallar soru cevap tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca faydalı işi öğrencilerin dikkatini çekmek ve ifadeleri sağlam şekilde zihinlerinde yerleştirmek ve cömert hocalarını her bir kurala talep edilen uygun sorularla dizip ve yazma zahmetinden kurtarmak hem de öğrenciyi birbirine uygun cevabı doğru dürüst verilmesine gücü yeter kılmaktır” (Mihrî, 1889: 4).

Eserde yer alan “Tatbîkât” başlığı altındaki bölümlerde öğrencilere birtakım görevler verilmektedir. *Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî*’nin bu yönüyle uygulamalı öğretimi ön gördüğünden söz edilebilir.

ALTINCI BÖLÜM

6. BULGULAR VE YORUM

Eserde konular soru-cevap yöntemiyle işlenmiştir. Müellif soru kısmında gramer teriminin ne olduğunu sorup cevap kısmında gramer teriminin tanımını vermiştir. Her bir tanımın altına “Meselâ” ile başlayarak örnekler vermiştir.

Eserin tespit ettiğimiz en önemli özelliği her biri müstakil bir kitap halinde yazılan Türkçe, Farsça ve Arapçanın dil bilgisi kuralları ve özellikleri verilirken birbirleriyle kıyaslanmış olmasıdır. Hatta “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlerde örnek kelimelerin Türkçe-Farsça, Türkçe-Arapça tercüme ve şekil bakımından kıyaslanmaları istenilmiştir.

Eser içerik açısından değerlendirildiğinde sade bir üslupla kaleme alınmıştır. Hedef kitlenin yaş grubuna uygun olarak rüşdiye öğrencileri için somut örnekler üzerinde durulmuş; idâdî öğrencileri için genellikle soyut örnekler üzerinde durulmuştur.

Eserde dil bilgisi öğretiminin yanı sıra Türkçe eğitimi açısından önemli olan dört temel dil becerisinden dinleme, okuma, konuşma ve yazma dil becerileri de incelenmiştir. Özellikle “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlerde bu temel becerilerinin yer aldığı görülmüştür. Eser dil bilgisi öğretimi kitabı olduğu için en çok kullanılan beceri yazma becerisidir. Konuşma becerisi telaffuzla sınırlı kalmıştır. Dinleme becerisine ise rastlanılmamıştır.

Eser dil bilgisi terimleri bakımından oldukça zengindir. Eserde 246 adet dil bilgisi terimi tespit edilmiş ve “eserde kullanılan dil bilgisi terimleri başlığı” altında sözlük şeklinde verilmiştir.

Eser dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikler açısından değerlendirildiğinde dil öğretiminde birden fazla ilke, bir yöntem ve bir teknik tespit edilmiştir.

6.1.Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî’nin İncelenmesi

6.1.1.Eserin Biçim Özellikleri İle İlgili Bulgular

Eser 1306/1889 yılında Bâb-ı Ser ‘Askerî’de muallim ve mütercim olarak vazifede bulunan Mihran Apikyan tarafından kaleme alınmıştır. Der-sa‘âdet Matba‘a-i Nişan Berberiyân’da basılmıştır. Eser 240 sayfadır. İlk sayfasında hitap ettiği öğrenci kitlesi olarak “Mekatib-i rüşdiyye ve i‘dâdiyyeye mahsûsdur” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla eser hem ortaöğretim hem lise öğrencileri için hazırlanmış denilebilir.

Eserin girişinde Arz-ı Şükrân, İfâde-i Mahsûsa bölümleri yer almaktadır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümleri şunlardır: Kitab-ı Evvel- Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni- Sarf-ı Farsî ve Kitab-ı Sâlis- Sarf-ı ‘Arabî. Eserin sonunda 16 sayfadan oluşan Lûgat başlığı altında bir sözlükçe de yer almaktadır.

6.1.2.Eserin İçerik Özellikleri İle İlgili Bulgular

6.1.2.1.Arz-ı Şükrân

Mihrî esere Arz-ı Şükrân kısmı ile başlar. Bu kısımda önce kendi zamanında tahsil yapmanın zor olduğundan, kitap ve eğitim kurumlarının azlığından bahseder. Bu kitabı kaleme aldığı zamanda ise durumun tam tersi olduğunu ve öğrencilerin şanslı olduğunu ifade eder. Bu olumlu değişim için Sultan Abdülhamit Han’a şükranlarını belirterek bu kısma son verir:

“İllâ cemî‘-i ‘âleme bahşende-i nûr u huzûr ve ferâh u hubûr olmak üzere bahşâyîş-i ‘âlû‘l-‘âl-i Rabbanî olan velî-ni‘met-i ‘âlemiyân, saltanat-ı Gâzî ‘Abdü‘l-hamîd Hân-ı Sâni efendimiz eb-i müşfikimiz hazretlerinin tedâbîr-i münciyye-i cihân-bânîleri netâ‘ic-i celîle-i ‘azîmetü‘ş-şükrânesinden olmakla hemân Cenâb-ı Rabb-i Zü‘l-Celâl, zât-ı müstecmi‘ü‘l-kemâlât ve nâdirü‘s-sıfât-ı Hazret-i zill-i ilâhîlerimiz. ‘Ömr-i câvidânî ve şevket ü satvet-i bi-meydânî ile erîke-pîrâ-yı şân u iclâl buyursun. Âmîn” (Mihrî, 1889: 3).

6.1.2.2. İfâde-i Mahsûsa

Mihrî bu kısımda öncelikle kendi aldığı eğitimden bahseder ve eseri yazacak yetkinliğe sahip olduğunu söyler: “*Bu ‘âciz on altı seneyi mütecâviz müddetten beri Der-sa ‘âdet-i mekâtib-i ‘âliyyesinden ba‘zılarında sunûf-ı bâlâ talebesine sarf u nahv-i ‘Osmânî ve ‘Arabî ve Farsî tedrîsinde bulunup bu müddet zarfında usûl-i tedrîsiyyece tecârüb-i ‘adîde icrâ eylemiş ve onlara binâen işbu nev-usûl-i eser-i nâçîzi tertîb ü te’lîf etmiş olduğundan ba‘zı mezâyâsı ber-vech-i zîr tezkîr ü tezbîr edilir*” (Mihrî, 1889: 4).

Mihrî eserinde soru-cevap şeklinde ilerlemesinin amacının öğrencinin dikkatini çekmek ve bilgileri zihinlerine sağlam yerleştirmek olduğu şeklinde açıklar: “*Evvelâ, cemî‘-i kavâ‘id ve zavâbit-ı su‘âl-i cevâb tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca muhassenâtı şâkirdânın nazar-ı dikkatini celb ü cezb etmek ve ifâdâtı kaviyyen zihinlerinde yerleştirmek ve hâcegân-ı kirâmı her bir ka‘ideye muvâfık-ı matlûb-ı su‘âller tertîb ü tahrîri külfetinden vâreste etmek ve hem de talebeyi mutâbık u muvâfık cevâb-ı bâ-savâb i ‘tâsına muktedir kılmaktır*” (Mihrî, 1889: 4).

Mihrî eserini yazarken öğrencilerin Arabî ve Farsî lisanını öğrenirken Fransızca’yı dahi öğrenmeye mecbur olduğundan bahseder. Bu sebeple gramer konularını Arapçada olduğu gibi üç ana başlığa ayırdığını ve Fransızca gramerini örnek alarak da sekiz alt başlıkla ayırdığını söyler: “*Meselâ, kelimenin envâ‘ını ‘Arab‘a ittibâen isim ve fi‘l ve harf diye üçe hasretmişiz. Hâlbuki Fransız sarfını envâ‘-ı kelimâtı isim, sıfat, zamîr, fi‘l, harf-i cerr ve ‘atf ve nidâ ve zarf diye sekize iblâğ etmiş olduklarından bu iki şıkkın beynini te’lîf için bu eserimizde ismi (ism-i ‘ayn) ve (sıfat) ve (kinâyet), fi‘li (zât-ı fi‘l), harfi (harf-i cerr) ve (‘atf) ve (nidâ) ve (hurûf-ı şettâ) taksîmâtıyla göstererek kelimenin envâ‘ını esâsen üçe ve fîrû‘atca sekize iblâğ etmiş ve böylece cesîm bir ihtilâfi zimnen ref‘ eylemişizdir*” (Mihrî, 1889: 5).

Mihrî eserin içerisinde bunların dışında yok hükmünde olan kurala uymayan istisnai durumlardan bahseder. Eserini kaleme alırken sade bir üslup kullandığını ifade eder: “*ta‘rîfât u istilâhât-ı levha-i hâtıra bi’s-sühûle ve ‘r-rasâne nakş u irtisâm zımında sûret-i müfide vü muvazzahada kasr-ı kelâm ve ihtisâr-ı merâm-ı usûlü ihtiyâr edilmiştir*” (Mihrî, 1889: 5).

Mihri eserin sadeliğinin bozulmaması ve öğrencilerin zihinlerinin karışmaması için Arapça gramerinin İ'lal ve İdgam konularından ve örneklerinden eserin son kısmında bahseder.

Eserin sonunda ise öğretmenlerin zahmetlerini hafifletmek için alışılmış kelimelerden ibaret olmak üzere yeterli kelime söyleyerek anlamlarını hizalarına yazdığından bahseder ve şöyle der: “*mezîd, hürmetli mu'allim efendilerin tahfîf-i mezâhimi maksadıyla her bir mebhas nihâyetinde cümlesi kelimât-ı me'nûseden 'ibâret olmak üzere mikdâr-ı vâfî kelimât-ı tatbîkeye îrâd edilip ma'nâları hizâlarında mefkûd kelimât dahi her bâr şâkirdânın istifsârıyla hâcegân-ı kirâma tasdîkâtı mûcib olmamak üzere hâtimeye bir lûgatce-i mahsûs ilhâkıyla ta'rîfleri ve mahallî tercemeleri onda gösterilmiştir*” (Mihri, 1889: 6).

Bu kısmın sonunda eseri, okuyucunun yüreğine keder sıkıntı vermeyecek şekilde bölümlere ve fasillara ayırdığını, serbestçe düzen ettiğini belirtir: “*ekser kütüb-i âliyyede ma'a't-te'essüf görüldüğü vechile mündericât sık sık ve gâyet karışık sûrette tertîb edilmiş ve binâen 'aleyh kâri'ünca inkabâz-ı sadr-ı husûle geldiği nümâyân olmuş olmakla bunun def'i zımında mündericât-ı ebvâb u fusûle taksîm ve serbestçe tertîb ü tanzîm edilmiştir*” (Mihri, 1889: 6).

6.1.2.3.Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî

Mihri eserini üç bölüme ayırmıştır: Kitab-ı Evvel- Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni- Sarf-ı Farsî, Kitab-ı Sâlis-Sarf-ı 'Arabî. Bu bölümlere başlamadan önce bir lisani doğru söyleyip yazmak için harflerin yazılış şekilleri hakkında şu başlıklar altında bilgi verilmiştir:

Harf (hurûf-ı infisâl hurûf-ı ittisâl, hurûf-ı hâsse),

'Alâmet (hareke, hareke-i hafife hareke-i sakîle, medd, şedde yâhûd teşdîd, cezm, tenvîn, malumât-ı şetta, hurûf-ı sakîle hurûf-ı hafife, hurûf imlâ, müteharrîk ve sâkin, ahenk),

Televvün-i Hurûfât (elif, hemze, tâ, dâd, tâ'i, kâf, vâv, hâ'i, yâ).

Her bir ana başlık ve alt başlık sonunda örneklere ve öğrencilerin uygulama yapabilmesi için “Tatbîkât” başlığı altında uygulama bölümlerine yer verilmiştir.

6.1.2.4.Kitab-ı Evvel Sarf-ı Türkî

Mihri eserin bu bölümüne ilk olarak kelime ile başlar ve kaç kısımdan oluştuğunu söyleyerek ana başlıklara ayırır:

س . کلهل اساساً قاج نوعدر
ج . اوج نوعدر شویله که برنجیسی اسم ایکنجیسی فعل
اوجنجیسی حرف یاخود ادات

“S. Kelimeler esâsen kaç nev‘dir?”

C. Üç nev‘dir şöyle ki: Birincisi isim, ikincisi fi‘l, üçüncüsü harf yâhûd edât” (Mihri, 1889: 24).

Mihri bu üç ana başlığı iki başlık altında toplamış ve her başlığı kendi içerisinde fasıllara ayırmıştır. Müellif soru-cevap yöntemini kullanmıştır. Soru kısmında gramer teriminin ne olduğunu sorup cevap kısmında gramer teriminin tanımını vermiştir. Her bir tanımın altına “Meselâ” ile başlayarak örnekler vermiştir:

اسم

س . اسمدن مراد ندر
ج . زمانه مقارن اولیوب مستقلا بر معنایه دلالت ایدن کلهدر
مثلا چوجق یشیل بن کن کلهلری اسم درلر

“İSİM

S. İsimden murâd nedir?

C. Zamâna mukârin olmayıp müstakilen bir ma‘anâya delâlet eden kelimedir.

Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin kelimeleri isimdirler” (Mihri, 1889: 24).

Eserin bu bölümü iki kısma ayrılmıştır: Birinci kısım Bâb-1 Evvel-İsimdir. Eserde isimler öncelikle “ ‘umûmiyyet ve husûsiyyet, kemiyet, i‘râb u ahvâl-i isim, izâfet, ism-i mekân, ism-i tasgîr” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu bölüm dört fasıla ayrılmış, her fasıl kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır:

Birinci fasıl, Fasl-1 Evvel İsm-i Mutlâktır.

İkinci fasıl, Fasl-1 Sâni: Sıfattır. Sıfat konusunun alt başlıkları: İsm-i Mensub, Vaf-1 Terkîbî, Sıfat-1 Asliyye, İsm-i ‘Aded (‘aded-i asliyye, ‘aded- vasfiyye, ‘aded-i tezviyye, ‘aded-i kesriyye), İsm-i Tasgîr, İsm-i Tafdîl’dir.

Üçüncü fasıl, Fasl-1 Sâlis Kinâyâtdır. Kinâyât konusu: Zamîr yâhûd Muzmer (zamîr-i şahsî, zamîr-i izâfî, zamîr-i vasfî), İsm-i İşâret, Mübhemât alt başlıklarına ayrılmıştır.

Dördüncü fasıl, Fasl-1 Râbi‘a Şibh-i Fi‘ldir. Şibh-i Fi‘l konusunun alt başlıkları: Masdar (masdar-1 aslî, masdar-1 te‘kîdî, masdar-1 tahfîfî, hâsıl-1 masdar). Suver-i Hadîs (müteaddî, müteaddî-i tasyîrî, lâzım, mutâva‘a, mechûl). Binâ-i Masâdır (bâb-1 evvel oturtmak, bâb-1 sâni basdırmak, bâb-1 sâlis yatırmak, bâb-1 râbi‘a taranmak, bâb-1 hâmisen kesilmek, bâb-1 sâdis çekişmek). Nefy masâdır, Fer-i Fi‘l (ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ûl, sıfat-1 müşebbehe, mübalağ-1 ism-i fâ‘il, ism-i âlet, ism-i mekân)’dir.

İkinci kısım Bâb-1 Sâni Fi‘ldir. Bu bölüm üç fasıla ayrılmış, her fasıl kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır:

Birinci fasıl, Fasl-1 Evvel Zâttır.

İkinci fasıl, Fasl-1 Sâni Zamândır. Mâzî (mâzî-i şuhûdî, mâzî-i naklî), Hâl, Muzâri‘, İstikbâl yâhûd Müstakbel, İltizâmî, Vücûbî, Emr-i Hâzır, Emr-i Gâ‘ib.

Zaman konusu kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmış ve sadece Sarf-1 Türkî bölümünde yer almıştır:

ماضی نقلی

س . ماضی نقلی صیغہ سی تہ اشعار ایدر
 ج . منکلمک بر حدتک وقوعنی اخردن سمع ایله بیلدیکنی اشعار ایدر
 مثلاً ساقزده زلزله چیقمش دون کیجه صایقلامشم
 بعضاً دخی بالذات بیلدیکنی اشعار ایدر

“Mâzî-i Naklî

S. Mâzî-i naklî sîgası ne iş‘âr eder?

C. Mütেকellimin bir hadesin vukû‘unu âhirden sem‘ ile bildiğini iş‘âr eder.

Meselâ Sakızda zelzele çıkmış. Dün gece sayıklamış.

Ba‘zen dahi bi‘z-zât bildiğini iş‘âr eder” (Mihri, 1889: 69).

مثلاً	مفرد متکلم	سومشم	جمعی	سومشز
	مفرد مخاطب	سومشک	جمعی	سومشکنز
	مفرد متکلم	اختیارم	جمعی	اختیارز
	مفرد مخاطب	اختیارسک	جمعی	اختیارسکنز

Müfred-i mütেকellim	sevmişim	Cem‘i	sevmişiz
Müfred-i muhâtab	sevmişsin	Cem‘i	sevmişsiniz
Müfred-i mütেকellim	ihtiyârım	Cem‘i	ihtiyârız
Müfred-i muhâtab	ihtiyârsın	Cem‘i	ihtiyârsınız

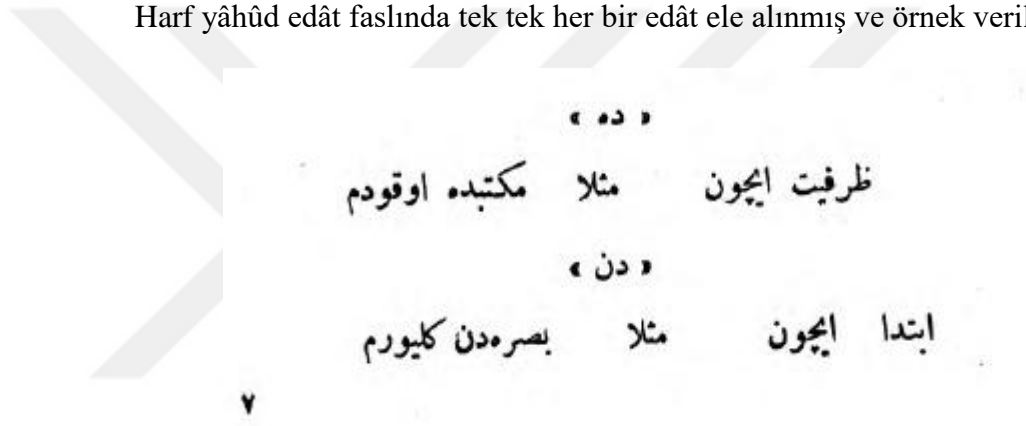
Meselâ

(Mihri, 1889: 70).

Masdar-ı Sakîlenin Tasrîfi, Menfilerin Tasrîfi, İstifhâmîlerin Tasrîfi. Mürekkebe Sîgaları (Sîga-i Hikâyet, Sîga-i Rivâyet, Sîga-i Şartîyye, Sîga-i Ta'îlîyye, Sîga-i Sebebiyye, Sîga-i İbtidâiyye, Sîga-i İntihâiyye, Sîga-i Ta'kîbiyye, Sîgâ-i Tevkîtiyye, Sîga-i Zarfîyye, Sîga-i Liyâkat, Sîga-i 'Atfîyye, Sîga-i Sılâ, Sîga-i Teşbîhiyye, Sîga-i Hâl Terkîbî Sîga-i Tekellûf). Ef'âl-i Mürekkebe (Fi'l-i Ta'cîlî, Fi'l-i İktidârî, Fi'l-i Mukârebe, Fi'l-i İstimrârî, Fi'l-i Müfâcâ-i, Fi'l-i Müvelled, Fi'l-i 'Âmm)'dir.

Üçüncü fasıl, Fasıl-ı Sâlis Harf yâhûd Edâtıdır. Harf yâhûd edât konusu alt başlıklara ayrılmıştır: Harf-i Cerr, Harf-i 'Atf, Harf-i Nidâ, Hurûf-ı Şettâ.

Harf yâhûd edât faslında tek tek her bir edât ele alınmış ve örnek verilmiştir:

“ de”

Zarfîyyet için *Meselâ Mekteb de okudum.*

“den”

İbtidâ' için *Meselâ Basra'dan geliyorum*” (Mihrî, 1889: 97).

Her bir konunun altına “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere de yer verilmiştir:

تطبیقات

زیردہ کی کلمات تصغیر و بعدہ معناری تعین ابدالیدر
بوکسک طویال یومری آق طاتلو ابری بویلو آکلو
شیشمان کنش آکشی

“Tatbîkât

Zîrdeki kelimât tasgîri ve bâ'de ma'nâları ta'yîn edilmelidir.

Yüksek, topal, yumrı, ok, tatlı, iri, boylu, enli, şişmân, güneş, ekşi” (Mihrî, 1889: 40).

Ayrıca Mütalâ'a, Mühimme, Mülâhaza ve İhtâr başlıkları altında öncesinde anlatılan gramer konularından hareketle çeşitli bilgilere ve uyarılara yer verilmiştir.

Gramer terimlerinin günümüz karşılıkları gramer terimleri sözlüğü başlığı altında verilmiştir.

6.1.2.5.Kitab-ı Sâni Sarf-ı Farsî

Mihrî eserin bu bölümünü üç kısma ayırmıştır. Birinci kısım Bâb-ı Evvel-İsimdir. Bu kısım üç fasıla ayrılmıştır: Birinci fasıl, Fasl-ı Evvel İsimdir. İsim konusu alt başlıkları şunlardır: Cem', İzâfet, İsm-i Mekân, İsm-i Âlet, İsm-i Tasgîr.

İkinci fasıl, Fasl-ı Sâni Sıfattır. Sıfat konusu alt başlıkları: İsm-i Mensub, Vâsf-ı Terkîbî, Sıfat-ı Asliyye, İsm-i 'Aded ('aded- vasfiyye, 'aded-i tezviyye) İsm-i Tafdîl, Terkîb-i Vâsfi'dir.

Üçüncü fasıl, Fasl-ı Sâlis Kinâyâtıdır.

İkinci kısım Bâb-ı Sâni Fi'ldir. Bu bölüm tek fasıla ayrılmış ve her fasıl kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır:

Birinci fasıl, Fasl-ı Evvel, Sıfat-ı Müştakkadır ve bu konu da kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır: İsm-i Fâ'il, İsm-i Mef'ûl, Sıfat-ı Müşebbehe.

Üçüncü kısım Bâb-1 Sâlis Harf yâhûd Edâtıdır. Bu bölüm dört fasıldır: Birinci fasıl, Fasl-1 Evvel Harf-i Cerrdir. İkinci fasıl, Fasl-1 Sâni Harf-i Atfdır. Üçüncü fasıl, Fasl-1 Sâlis Harf-i Nidâdır. Dördüncü fasıl, Fasl-1 Râbi‘ Hurûf-1 Şettadır.

Harf yâhûd edât faslında tek tek her bir edât ele alınmış ve örnek verilmiştir:

« از » دن معنانه مفعول عنه اداتیدر
مثلا از جان و دل جان و کولکلدن دیمکدر

“ez” den ma‘nâsına mef‘ûl-ün anı edâtıdır.

Meselâ Ez cân u dîl, cân ve gönülden demekdir” (Mihri, 1889: 125).

Üçüncü kısmın son bölümünde Türkçe gramerde yer almayan İbdâl ve Hazf gramer konularına ve bunlarla ilgili örneklere yer verilmiştir.

Ayrıca her bir konunun altına “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere de yer verilmiş ve bu bölümlerin bazılarında Türkçe ve Farsçanın öğrenciler tarafından şekil olarak karşılaştırılması istenmiştir:

تطبیقات

اصول ترکی اوزره اولان زیرده کی ترکیلرک اصول فارسی به افراغی
جانورک پنجه سی خانه نک بالاسی دوستک نامه سی ارمنیانک داناسی
حسرت نکاهی برادرک زانوسی علم و دانش چاشنیسی جوانک بازوسی
عمان دریاسی ارضروم والیسی پدرک آرزوسی حکمدارک سرایی

“Tatbîkât

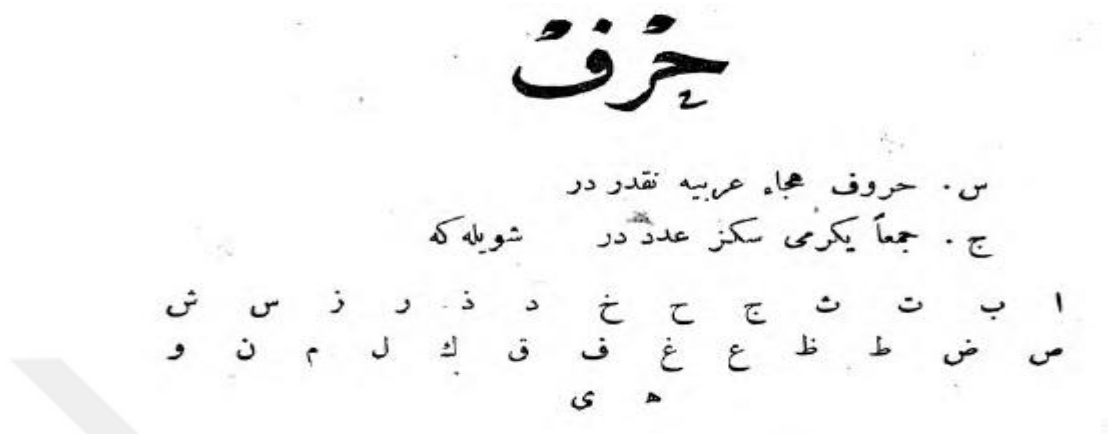
Usûl-i Türki üzere olan zîrdeki terkîblerin usûl-i Farsîye ifrâğı.

Canavarın pençesi. Hânenin bâlâsı. Dostun nâmesi. Ermeniyânın dânâsı. Hasret nigâhı. Birâderin zânûsı. İlm ü dâniş çâşnîsi. Civânın bâzusı. Ummân deryası. Erzurum vâlisi. Pederin arzusu. Hükümdârın sarâyı” (Mihri, 1889: 109).

Eserde hacimce en az olan kısım bu bölümdür.

6.1.2.6.Kitab-ı Sâlis Sarf-ı ‘Arabî

Mihrî eserin bu bölümüne ilk olarak harf ile başlamış ve alfabeyi verdikten sonra bu harflerin yazılışları ile ilgili bilgi vermiştir:

“HARF

S. Hurûf-ı hecâ-i ‘Arabî ne kadardır?

C. Cem‘en yirmi sekiz ‘adeddir şöyle ki:

Elif be te se cim ha hı dal zel ra zı sin şın sad dad tı zı ayn gayn fe kâf kef lam mim nun vâv he ye” (Mihrî, 1889: 134).

Mihrî eserin bu bölümünü de üç kısma ayırmıştır. Birinci bölüm Bâb-ı Evvel İsimdir. Bu kısım üç fasıla ayrılmış ve her fasıl kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır:

Birinci fasıl, Fasl-ı Evvel Binâ-i Esmâdir: Esmâ-i Mücerrede, Esmâ-i Mezîd Fîhâ, Hurûf-ı Zâ’id bu fasılın alt başlıklarıdır.

İkinci fasıl, Fasl-ı Sâni Keyfiyettir. Keyfiyyet konusu tek alt başlığa ayrılmıştır: Mü’ennes-i İtibârî.

Üçüncü fasıl, Fasl-ı Sâlis Kemiyettir. Kemiyet konusu alt başlıkları: Tesniyye, Cem‘, Cem‘-i Müzekker-i Sâlim, Cem ‘-i Mü’ennes-i Sâlim, Cem ‘-i Mükesserdir.

İkinci kısım Bâb-ı Sâni Fiildir. Bu kısım dört fasıla ayrılmış ve her fasıl kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır:

Birinci kısım, Kısım-1 Evvel Sülâsî-i Mücerreddir. Sülâsî-i Mücerred konusu alt başlıkları şunlardır: Sâlis-i Mezîdün Fîh, Sülâsî-i Mezîdün Fîh, Rubâ'î-i Mezîdün Fîh, İzâfet, İsm-i Tasgîr.

Eserin bu bölümünde müellif Arapça vezinleri ayrıntılı bir şekilde işlemiş, her vezin için örnek vermiş ve her veznin altına “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere yer vermiştir:

اولا « قلعہ » وزنندہ اولانلر غالباً « فعال » وزنی اوزرہ جمعنورلر مثلاً
بلدہ شہر بلاد . خیمہ چادر خیام
(تطبیقات)
جبهہ آن . جنت . قصعہ چناق . قلعہ . کرہ مرہ دفعہ

“Evvelâ “fa’le” vezninde olanlar gâliben “fi’âl” vezni üzere cem’lenirler. **Meselâ**
Belde şehir bilâd. Hayma çâdır hıyâm.

(**Tatbîkât**)

Cebhe alan. Cennet. Kas’a çanak. Kal’a. Kerre merre defa’ ”(Mihri, 1889: 148).

İkinci fasıl, Fasl-1 Sâni Sıfattır. Sıfat konusunun alt başlıkları: İsm-i Mensûb, Vukuât, Vaf-1 Terkîbî, İsm-i ‘Aded (A’dâd-1 Asliyye, A’dâd-1 Vafîyye, A’dâd-1 Kesriyye)’dir.

Üçüncü fasıl, Fasl-1 Sâlis Kinâyâttır.

Dördüncü fasıl, Fasl-1 Râbî’ Şibh-i Fi’ldir. Şibh-i Fi’l konusu kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır: Masdar, Masdar-1 Mücerred, Masdar-1 Mezîdün Fîh, Sülâsî-i Mücerred, Masdar-1 Rubâ’î-i Mücerred, Masdar-1 Semâ’î ve Masdar-1 Kıyâsî, Masdar-1 Mimî. Masdar-1 Sülâsî-i Mücerreden Müştakkât (İsm-i Mekân, İsm-i Âlet, Fer’i Fi’l, İsm-i Mef’ûl, Sıfat-1 Müşebbehe, İsm-i Tafdîl, Mübâlağa-1 Fâ’il). Rubâ’î-i Mücerreden Müştakkât (İsm-i Fâ’il, İsm-i Mef’ûl, Masdar-1 Mezîdün Fîh).

Masdar-1 Mezîdün Fîh (Bâb-1 Evvelâ İf'âl, Bâb-1 Sâni Tef'îl, Bâb-1 Sâlis Tefa'ul, Bâb-1 Râbî' İnfî'âl, Bâb-1 Hâmis İfti'âl, Bâb-1 Sâdis İstif'âl, Bâb-1 Sâbi' Mufâ'ale, Bâb-1 Sâmin Tefâ'ul, Bâb-1 Tâsi' if'ilâl) Masdar-1 Rubâ'î-i Mezîdün Fîh (Tefe'lül, İf'ilâl).

İkinci bölümün sonunda Türkçe gramerde yer almayan İdgâm, İbdal, İ'lâl, Hazf ve Terhîm gramer konularına ve bunlarla ilgili örneklere yer verilmiştir. Ayrıca yine bu bölümün sonunda Türkçe gramerde yer almayan Arapça gramere özgü olan konular Aksam-1 Seba başlığı altında sıralanmıştır: Sahih, Misâl, Ecvef, Nâkıs, Lefif, Muzâ'af, Mehmûz.

Üçüncü kısım Bâb-1 Sâlis Harf yâhûd Edâtıdır. Bu bölüm dört fasıldır: Birinci fasıl, Fasl-1 Evvel Harf-i Cerr; ikinci fasıl, Fasl-1 Sâni Harf-i Atf; üçüncü fasıl, Fasl-1 Sâlis Harf-i Nidâ; dördüncü fasıl, Fasl-1 Râbî' Hurûf-1 Şetta.

Harf yâhûd edât faslında tek tek her bir edât ele alınmış ve örnek verilmiştir:

(من) و عن (دن) معنائه ابتداءً
مثلاً من الازل ازلديبرو من القديم قديمديبرو عن اصل اصلدن

“(min) ve ‘in (den) ma'nâsına ibtidâ' için

Meselâ mine'l-ezel ezelden berü, mine'l-kadîm kadîmden berü, ‘in asıl asıldan” (Mihri, 1889:219).

Çeşitli uyarıların ve bilgilerin yer aldığı İhtâr-1 Mühim, Fâide, İhtâr, Mütalâ'a, Mühimme başlıklarına ilk iki bölüme nazaran daha sık yer verilmiştir. Ayrıca her bir konunun altına “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere de yer verilmiş ve bu bölümlerin bazılarında Türkçe ve Arapçanın öğrenciler tarafından şekil olarak karşılaştırılması istenmiştir:

تطبيقات

اصول تركيده اولان زيردهكى تركيبلك اصول عربيده افراغ ابدلسى
ارض و سما خالقى . اللهك رسولى . سلطانلك سلطانى . شرف
صاحبى (ذى) . حاجبك باباسى (ابو) . حرارت ميزانى : شعراتك
رئيسى . جهل باباسى . دينك شرفى . آدمك اولادلىرى (بنى) .
اللهك كلامى . شان صاحبى . مؤمنلك اميرى . عرفان صاحبلىرى (اولى)

“Tatbîkât

Usûl-i Türkîde olan zîrdeki terkîblerin usûl-i ‘Arabîyeye ifrâğ edilmesi.

Arz ve semâ hâlıkı. Allâh’ın Resûlü. Sultânların sultânı. Şeref sâhibi (zî). Hâcib’in babası (ebû). Harâret mîzânı. Şu‘arânın rü‘yası. Cehil babası. Dînin şerefi. Adamın evlâdları (beni). Allâh’ın kelâmı. Şân sâhibi. Mü‘minlerin emîri. ‘İrfân sâhibleri (ulâ)” (Mihrî, 1889: 163).

Mihrî eserde kelimelerin Türkçe, Farsça, Arapça karşılıklarının bulunduğu 16 sayfalık sözlüğe son bölümde yer vermiştir.

6.2.Eserde Dil Bilgisi Öğretimi İle İlgili Bulgular

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî’de Mihrî dil bilgisi öğretim yöntemi olarak soru-cevap yöntemini kullanmıştır. Bu yöntemi kullanmasındaki amacının öğrencinin dikkatini çekmek ve gramer kurallarını zihinlerine yerleştirmek olduğunu ifade etmiştir (Mihrî, 1889: 4). Osmanlı lisânını iyi öğrenebilmek için Arapça ve Farsça gramerini de iyi bilmek gerektiğini ifade eden müellif öğrencilerin Fransızca’yı dahi öğrenmelerinin mecburi olduğunu söyler. Dil bilgisi konularını Arapça gramerine göre üç başlık altında toplamış - isim, fiil, edat- ve Fransızca gramerinden yola çıkarak sekiz alt başlıklı -isim, sıfat, zamir, fiil, harf-i cerr, harf-i atf, harf-i nidâ, zarf- ayırmıştır.

Mihrî dil bilgisi öğretimine harfleri tanıtmakla başlar. İlk olarak hecenin ne olduğunu sorar, tanımını yapar ve örnek verir. Lisânımızın Arap alfabesini kullanması bir takım Arapça kurallarının açıklanmasını da gerektirmektedir. Alâmet

başlığı altında müellif hareke, med, teşdîd, cezm ve tenvin konularından bahsedip örnek ve uygulamalarla verilen bilgileri pekiştirmeye çalışmıştır. İnce sesli harfler, kalın sesli harfler ve imlâ üzerinde durmuş, “Televvün-i Hurûfât” başlığı altında elif, tâ, dâd, tâ’i, kâf, vâv, hâ’i, yâ seslerinin farklı okunuş ve yazılışlarına değinmiştir. Ses olaylarına ayrıca değinilmemiş bazı dil bilgisi konularının içerisinde yer verilmiştir:

س . تصغير ايديلهك اسمك آخرنده (ق) و يا (ك) بولنور ايسه
نه حال واقع اولور
ج . حذف اولنور . مثلا اينك اينهك آياق آياق

“S. Tasgîr edilecek ismin âhirinde (kaf) veyâ (kef) bulunur ise ne hâl vâki’ olur?

C. Hazf olunur.

Meselâ inek inecik, ayak ayacak” (Mihri, 1889: 32).

Ayrıca yalnızca Türkçeye özgü olan ahenk konusuna da yer vermiştir:

آهنك

س . كلمات تركيه به مخصوص اولان آهنك نه يولده در

“*Ahenk*

S. *Kelimât-ı Türkîye mahsûs olan ahenk ne yoldadır?*” (Mihri, 1889: 16).

Müellif harf konusunu yazdıktan sonra eseri Türkî, Farsî, Arabî olmak üzere üç bölüme ayırmış ve her bölümü üç ana başlık başlığa ve alt başlıklara ayırmıştır. Eserde konular hemen hemen aynı sırayla verilmiştir. Konular işlenirken öncelikle o konuyla ilgili soru sorulmuş ve cevap kısmında o konuya ait tanımlamalar ve kurallar verilmiştir:

بَابُ اَوَّلٍ

اِسْمٌ

س . اسمدن مراد ندر
ج . زمانه مقارن اولیوب مستقلا بر معنایه دلالت ابدن کله در
مثلا چوجق یشیل بن کن کله لری اسم درلر

“BAB-I EVVEL

İSİM

S. İsimden murâd nedir?

C. Zamâna mukârin olmayıp müstakillen bir ma'anâyâ delâlet eden kelimedir.

Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin kelimeleri isimdirler” (Mihri, 1889: 24).

Müellif eserde dil bilgisi konularını işlerken özellikle “Tatbîkât” başlığı altında verilen uygulama bölümlerinde öğrencilerin sözlüğe müracaat etmelerini istemiştir:

(۱۱۳)

تطبیقات

آتی الذکر کلماتک شاگردان طرفلرندن قاچ درلو قابل ایسه منسوب
ایدلمسی و ایدیلاک دخی لغته مراجعتله تطبیق اولنمسی ایجاب ایدر
شاه . خسرو . پدر . هوش . عقل . جان . شیراز .
آتش . خرد عقل . رنگ . سخن سوز . خشم . ساده دل
بون . بغداد . ابله . شاشقین . هنر . سوز یاقش . دوست .

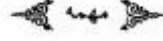
“Tatbîkât

Âti'z-zikr kelimâtın şâkirdân taraflarından kaç dürlü kâbil ise mensûb edilmesi ve edilenin dahi lûgata mürâca'âtla tatbîk olunması îcâb eder.

Şâh. Hüsrev. Peder. Hûş. 'Akl. Can. Şîrâz. Âteş. Hired 'akl. Renk. Sühen. Söz. Hışm.

Sâde-dil. Bûn/ Bevn. Bağdâd. Ebleh. Şaşkın. Hüner. Söz. Yakış. Dost” (Mihri, 1889: 113).

Özellikle vurgulanmak istenen bir kural var ise “mühîmme” başlığı altında verilmiştir:

س . افعال تركيبنك قنى صيغەلىرى و انلرك قنى ذاتلىرى صفت
مقامندە استعمال اولنەييلور
ج . ماضى قنى ايله مضارع و استقبال صيغەلىرىنىك ذات غائب
مفردى نفس صفت مقامندە بر اسمە وصف اوله ييلور
مثلا بونى اوقومش آدم وار مى
» بونى اوقور آدم
» بونى اوقويەجق آدم
كذلك ماضى شهودينك جمع متكلم صيغەسى صفت مقامندە استعمال
اولنور مثلا كورمەك ير قالمدى باقلمدق ايش قالمدى

“Mühîmme

S. Ef ‘âl-i Türkçenin kangı sîgaları ve onların kangı zâtları sıfat makâmında isti ‘mâl olunabilir?

C. Mâzî-i naklî ile muzâri‘ ve istikbâl sîgalarının zât-ı gâ‘ib müfredi nefis sıfat makâmında bir isme vasf olabilir.

Meselâ Bunu okumuş adam var mı?

Bunu okur adam var mı?

Bunu okuyacak adam var mı?

Kezâlik mâzî-i şuhûdînin cem‘-i mütekellim sîgası sıfat makâmında isti ‘mâl olunur.

Meselâ Görmedik yer kalmadı. Bakılmadık iş kalmadı” (Mihri, 1889: 84).

Öğrencilerin dil bilgisi konularına dikkatle bakmalarını sağlamak için “mülâhaza” başlığı altında bilgiler verilmiştir:

ملاحظه

بو صیغه دخی همان و جوهله عربینک بناه نوعه مقابدر
نته کیم زردهکی مثالر کچی بک جوق تعیرات بو قولمزی تأبید ایدرلر
جیرانک باقنی آرسلانک اوطورشی واپورک کیدشی

“Mülahâza

Bu sîga dahi hemân vücûhla ‘Arabînin binâ’ nev‘ine mükâbildir.

Nitekim zîrdeki misâller gibi çok ta‘bîrât bu kavlimizi te‘yîd ederler.

Cirânın bakışı, arslanın oturuşu, vapurun gidişi” (Mihri, 1889: 51).

Öğrencilerin hatırdâ tutmasını istediği bilgileri “ihtâr” başlığı altında verilmiştir:

اخطار

س . کلمات ترکیده نه مقامده ابدال اصولی اجرا اولتور
ج . آتیدهکی مقاملرده شویله که
اولا بردن زیاده مجالو اولان کلماتک نهایتده بولتان (ق) هر نه
مقامده حرکتور ایسه غینه تبدل ایدر مثلا
قورق قورقان قرق قرقه تبدل ایتمز حالبوکه
طراق طراغه یایمق یایمغه تبدل ایدر
بو قاعدهدن انجیق (جوق) (بوق) لفظلری مستقی در

“İhtâr

S. Kelimât-ı Türkîde ne makâmda ibdâl-i usulî icrâ olunur?

C. Âtideki makâmlarda şöyle ki:

Evvelâ birden ziyâde hecâlû olan kelimâtın nihâyetinde bulunan (kâf) her ne makâmda harekelenir ise gayına tebeddül eder.

Meselâ kork korkan, kırk kırka tebeddüll etmez hâlbuki tarak tarağı, yapmak yapmağı tebeddül eder.

Bu kâ‘ideden ancak (çok) (-yok) lafızları müstesnâdir” (Mihri, 1889: 96).

Yararlı kısa bilgilere de “fâ’ide” başlığı altında yer verilmiştir:

﴿ فائدة ﴾

س . صفات عربيه نهايته هاء موقوفه علاوه ايديلهرك بلا موصوف
استعمال اولندقده معناسى نيه منقلب اولور
ج . اسم مطلقه مثلا

اسم مطلق	صفت
رابطه	باغليان
لطفه	لطف
مخطره	مخاطر ايديجى
باغ	رابط
خوش سوز	لطف
اخطار ايديجى بر شئ	مخاطر

“Fâ’ide

*Sin. Sifât-ı ‘Arabiyye nihâyetine hâ-yı mevkûfe ‘ilâve edilerek bilâ-mevsûf isti ‘mâl
olundukda ma ‘nâsı neye munkalib olur?*

C. İsm-i mutlâka. **Meselâ**

Sıfat

râbit bağıyan

latîf hoş

muhtır ihtâr edici

200).

İsm-i Mutlak

râbita bağ

latîfe hoş söz

muhtıra ihtâr edici bir şey’ ”(Mihri, 1889:

Her bir dilbilgisi konusunun bitimine “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere yer verilmiştir:

(۱۲۵)

تطبیقات

آتی الذکر صفاتک مصدریتہ نقلی
پریشان . بندہ . شوخ کستاخ . آزاده . یاور یاردعجی .
روشنا آیدین . خسته . دلپسته مشتاق . سزا لایق . تنک طار

“Tatbikât

Âti'z-zikr sıfatın masdariyete nakli.

Perîşân. Bende. Şuh küstâh. Azâde. Yâver yardımcı. Rûşenâ aydın. Hasta. Dilbeste müştâk. Sezâ lâyık. Teng dar” (Mihri, 1889: 125).

6.3.Eserde Kullanılan Dil Bilgisi Terimleri İle İlgili Bulgular

Bir dilin genel kelimelerden ayrılan, o dil içinde çeşitli bilim, sanat ve meslek dallarıyla ilgili kavramları karşılayan terimler eğitim ve öğretimde önemli bir yere sahiptir. Birçok alanda konular, terimlerden yola çıkılarak hedef kitleye kazandırılmaya çalışılmaktadır (Pilav, 2008: 267).

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde oldukça önemli bir yere sahip olan terimlerin, ilköğretimden üniversiteye kadar bütün eğitim kademeleri için hazırlanan her ders kitabında bulunmasına dikkat edilmelidir.

Eğitim-öğretim basamağında görev yapan öğretim kadrosu, kendi branşlarıyla ilgili terimleri ders kitabında olduğu biçimde kullanmaya özen göstermelidir.

1992 yılında yayımlanan “Gramer Terimleri Sözlüğü” gibi birçok alanda sözlükler hazırlanmalı ve bu sözlüklerin yeterince kullanılır olmasına dikkat edilmelidir (Pilav, 2008: 275).

Araştırma konusu olan eser, gramer terimleri açısından oldukça zengin bir eserdir. Eserde 246 adet gramer terimi tespit edilmiş ve günümüz karşılıklarıyla birlikte sözlük biçiminde verilmiştir:

A

'atf: Bağlayan, bağlaç

a'dâd-ı asliyye: Asıl sayı sıfatları

a'dâd-ı kesriyye: Kesir sayı sıfatları

a'dâd-ı tezvîyye: Üleştirme sıfatı

a'dâd-ı vasfiyye: Sıra sayı sıfatları

ahenk: Uyum, uygunluk, düzen

ahvâl-i isim: İsmi terkipte kesb eylediği haller

aynu'l fa'il: Kelimenin haruf-ı asliyesinden ikincisi

B

binâ: Biçim bilgisi, morfoloji

C

cem': Çoğul

cem'-i mü'ennes-i sâlim: Müennes isimlerin tâ-i te'nisi hazf olunduktan sonra ahirine "ât" getirilerek yapılan cemdir

cem'-i mükesser: Müfredin sigası bozularak hâsıl olan cemdir

cem'-i müzekker-i sâlim: Müfredin ahirine makablel mazmum "vâv, nun" veyâ makablel meksur "ye, nun" getirilirse cem-i müzekker salim olur

cerr: Arapçada ait olduğu ismi meksûr (kesreli) okutan harf veyâ edat

cezîm: Bir kelimenin sonundaki harfi veyâ kelimeyi düşürme

cümle: Bir hüküm bildiren kelime grubu; fiil, fail, mef'ulden meydana gelen manalı söz

E

- edât-ı beyân:** Açıklama edatı
- edât-ı haber:** Bildirme edatı (-dır,-dir)
- edât-ı hasr:** Mahsus olma veyâ kılınma edatı
- edât-ı ibtidâ:** Başlama edatı
- edât-ı intihâ:** Bitirme edatı (dek/ değin)
- edât-ı isti'ane:** Vasıta edatı (ile)
- edât-ı istidrâk:** Erişme, nail olma edatı
- edât-ı istifham:** Soru edatı (- mı,-mi)
- edât-ı istigrâb:** Şaşma, şaşırma edatı (vay)
- edât-ı isti'la:** Üzerine manası veren edat.
- edât-ı musahabet:** Beraberlik edatı
- edât-ı mübâlağa:** Abartma edatı
- edât-ı nefy:** Olumsuzluk edatı (-sızın, -sizin, değil)
- edât-ı nidâ:** Seslenme edatı (a, ay)
- edât-ı redd:** Kabul etmeme, inkâr edatı (yok)
- edât-ı selb:** Olumsuzluk edatı (-sızın, -sizin, değil)
- edât-ı şart:** Şart edatı
- edât-ı ta'lil:** Sebep edatı
- edât-ı tafdil:** Üstünlük edatı
- edât-ı tasdîk:** Doğrulama edatı (evet, he, hay hay)
- edât-ı teessüf:** Eseflenme edatı (vah)
- edât-ı tefcî:** Acıtma, can yakma edatı (oh)
- edât-ı tefeccü':** Acıma, yanma edatı (ah)
- edât-ı tekrâr:** Tekrar edatı (yine)

edât-ı telezzüz: Haz duyma edatı (oh)

edât-ı tenbih: Tenbih edatı (a)

edât-ı terdîd: İhtimal edatı

edât-ı tereccî: Ümitlenme edatı (deyü)

edât-ı tesâvî: Eşitlik edatı

edât-ı teşbih: Benzetme edatı (varî, -casına, -cesine, -celeyin)

edât-ı zarfiyyet: Zarf edatı

ef ‘âl-i mürekkebe: Birleşik Fiil

elfâz: Lafızlar, sözlükler

elif-i maksûre: Kısa elif. Arapça kelimelerin sonunda bulunan, ye (ے) harfiyle yazılan ve uzun a (â) olarak okunan elif

elif-i memdûde: Uzun okunan elif

emr-i gâ‘ib: Teklik üçüncü şahsa verilen emir

emr-i hâzır: İkinci şahsa verilen emir

eslene: Diller, lisanlar

esre: Arap harfi metinlerde bir ünsüzün “ı ve i” sesleriyle okunacağını gösteren işaret, kesre

F

fâ‘il: Yapan, işleyen. Özne

fâul’ f i‘l: Kelimenin haruf-ı asliyesinden birincisi

fer‘i fi‘l: Sıfat fiil, partisip, ortaç

fetha: Arap harfli metinlerde bir ünsüzü “e” ve “a” okutan işaret, üstün

fi‘l: Eylem, fiil

fi‘l-i ‘âmm: Fiil kökü umum işlere veyâ ahvale şamil olursa fiil-i âmm denir.

fi‘l-i iktidârî: Yeterlilik Fiili

fi‘l-i istimrârî: Süretilik Fiili

fi'l-i mukârebe: Yaklaşma Fiili

fi'l-i müvelled: İsimlerden tertip edilen fiillerdir

fi'l-i ta'cîlî: Tezlik fiili

fi'l-i îâne: Yardımcı fiil

fi'l binâsı: Çatı

G

gâ'ib: Üçüncü şahıs

galat: Bir kelimenin yanlış imla ile yazılması

H

haffif: Ağır olmayan, ince okunan hece

hâl şartı: Şimdiki zamanın şartı

hâl: Şimdiki zaman

hareke: Arap alfabesiyle yazılmış metinlerde üstünde ve altında bulunduğu ünsüzleri birer ünlü ile okutan işaretler

hareke-i hafife: İnce sesli harfler

hareke-i sakîle: Kalın sesli harfler

harf yâhûd edât: Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü, ilgeç

harf: Seslere karşılık gelen yazı işareti

harf-i âtf: İki kelimeyi veya heceyi birbirine bağlayan harf.

harf-i cerr: İsimleri esreli okutan yirmi harf (bâ, min, ilâ, an, lâm, alâ, fi, kâf, hatta, rûbbe, vâv-ı kasem, tâ-i kasem, hâşâ, müz, münz, adâ, key, levlâ, halâ, lealle)

harf-i illet: Elif, vav ve ye harfleri

hâsıl-ı masdar: Hem fiilden doğan hâl ve keyfiyeti hem de fiilin tarz ve şeklini anlatan masdar

hazf: Kelimede bulunan illetli harfî tamamen ortadan kaldırma

hecâ: Hece

hemze: Eski yazıda “elif, vâv, ye, he” üzerine konulan bir işaret

hikâye-i hâl: Şimdiki zamanın hikâyesi

hikâye-i iltizâmî: İstek kipinin hikâyesi

hikâye-i istikbâl: Gelecek zamanın hikâyesi

hikâye-i mâzî-i naklî: Belirsiz geçmiş zamanın hikâyesi

hikâye-i mâzî-i şuhûdî: Bilinen geçmiş zamanın hikâyesi

hikâye-i muzârî’: Geniş zamanın hikâyesi

hikâye-i müstakbel: Gelecek zamanın hikâyesi

hikâye-i vücûbî: Gereklilik kipinin hikâyesi

hurûf: Harfler

hurûf-ı imlâ: a, e, ı, î, o, ö, u, ü harfleri.

hurûf-ı infisâl: Sağdan bitişip de soldan bitişmeyen harflere denir; elif, dal, zel, ra, zı, je, vâv harfleridir

hurûf-ı ittisâl: Gerek sağdan gerek soldan bitişen harflere denir

hurûf-u zâ’id: Kelimede aslî harfler dışında kalan, yani ekleme olan harf(ler)

İ

i’lâl: Kelimede bulunan illet (elif, vâv, ye) harflerinin değişmesi

i’râb: Arapça kelimelerin sonundaki harf veya harekenin değişmesi

ibdâl: Bir harfın yerine diğerini getirme, koyma

idgâm: Bir kelimedede aynı cinsten iki harfin yan yana bulunması ve bunlardan birinin sâkin, yani harekesiz olması durumunda bu iki harften birinin diğerine idhâl edilerek üzerine şedde konulmak sûretiyle tek harf gibi okunması

‘illet: Sebep bildiren kelime

iltizâmî şartı: İstek kipinin şartı

iltizâmî: İstek

imlâ: Yazım

isim: Ad

ism-i ‘aded: Sayı ismi

ism-i ‘âmm yâhûd ism-i cins: Cins isim

ism-i âlet: Belirli kalıpları bulunan ve alet ismi yapan kelime

ism-i cins: Cins isim. Aynı cinsten varlıkları karşılayan isimler

ism-i fâ‘il: Belirli kalıpları bulunan ve etken fiillere –an/ –en anlamı kazandıran isimler

ism-i hâss: Özel isim. Varlıkları ayrı ayrı bildiren, belli bir şeyi, şahsı karşılayan isimler

ism-i işâret: Kendisiyle belirli bir şeye işaret olunan kelime

ism-i mef‘ûl: Belirli kalıpları bulunan ve edilgen fiillere –an/ –en anlamı kazandıran isimler

ism-i mekân: Mekân ve yer bildiren isimler

ism-i mensûb: Bağlılık, aitlik bildiren isimler

ism-i tafdîl: İsimlerde üstünlük

ism-i tasgîr: İsimlerde küçültme

istifhamiyye: Soru

istikbâl ve yâhûd müstakbel: Gelecek zaman kipi

izâfet: İlgi hali, tamlama

K

kâf-ı ‘Arabî: Arap kefi. İnce seslilerle aynı hece içinde kullanılan k. (Arapçada ince ve kalın k arasında kalın k’ye daha yakın bir şekilde telaffuz edilir)

kâf-ı Farsî: Farsî kefi g sesini veren kef harfî. İnce seslilerle aynı hecede kullanılır

kâf-ı yâ-yî: Yumuşak y. Türkçeye mahsus olan bu ses günümüz imlasında “ğ” ile karşılanan harftir

kelâm: Söz

kemiyyet: Nicelik

kesre: Arap harfi metinlerde bir ünsüzün “ı ve i” sesleriyle okunacağını gösteren işaret, esre

keyfiyyet: Cins, cinsiyet

kinâyât : Kinayeler

L

lâfz: Söz, lafız

lâmu’l fi’l: Kelimenin huruf-ı asliyesinin üçüncü harfi

lâzım: Geçişsiz fiil

leff: Asli harflerinden iki tanesi illetli (elif, vâv, ye) olan kelime

lisân: Dil

lûgat: Sözlük

M

mâna: Anlam

masâdır: Masdarlar, isim-fiiller

masdar: Hareket ve oluşları zamana bağlı olmadan anlatan fiil isimleri

masdar-ı aslî: Asli şekli bozulmamış olan, yani –den ya da –ten eki bulunduran masdar: üftâden, güften

masdar-ı mimî: Mim’li masdar. Başında ekleme mim harfi bulunan masdar: kasd- maksad

masdar-ı mücerred: Yalın haldeki masdar

masdar-ı tahfîfi: “hafifletilmiş masdar” sonda bulunan nûn’un kaldırılmasıyla meydana getirilen masdar

mâzî: Geçmiş zaman

mâzî-i naklî şartı: Duyulan geçmiş zamanın şartı

mâzî-i naklî: Duyulan geçmiş zaman

mâzî-i şuhûdî şartı: Görülen geçmiş zamanın şartı

mâzî-i şuhûdî: Görülen geçmiş zaman

mechûl: Edilgen çatı

medd: Uzatma ve çekme

mef’ûl-ün ma’a: İsmi vasıta hali, -le, -ile hali

mef’ûl-ün anh: İsmi uzaklaşma hali, -den hali

mef’ûl-ün bih: İsmi yükleme hali, -i hali

mef’ûl-ün fih: Bulunma hali- de hali

mef’ûl-ün ileyh: İsmi yaklaşma hali, -e hali

mehmûz: Hemzeli. Asli harflerinden herhangi biri hemze olan kelime: elem, bi’r, cüz’

menfi: Olumsuz

mevsûf: Nitelenen, kendisine sıfat getirilmiş olan kelime

mezîdün fih: Asli üç harften meydana gelen kelimelere belli kurallara göre ziyade olunan harfler ilavesiyle meydana getirilen masdar

muhattab: İkinci şahıs

mutâvaa: Dönüşlü fiil

muzâf: Tamlanan

muzâfun ileyh: Tamlayan

muzâri: Geniş zaman

muzâri' şartı: Geniş zamanın şartı

mübalâğa-ı ismi fâ'il: Bir özelliğin bir nesnede başka kimselere ya da nesnelere göre nisbî ve mutlak fazlalığını bildiren ve “en, pek, çok” gibi kelimelerle ifade edilir

mübhemât: Belli etmeyerek bir şahsı veyâ bir şeyi bildiren sözlerdir

mücerred: Yalın hal

müennes: Arapça kelimelerde dişillik belirten terim

müfred: Teklik

müstakbel şartı: Gelecek zamanın şartı

müşareket: İşteşlik

müştak: Türev

müteaddî: Geçişli fiil

müteharrik: Harekesi bulunan (harf), harekeli (harf)

mütekellim: Birinci şahıs

müzekker: Arapça kelimelerde erkeklik belirten terim

N

nâkıs: Asli üçüncü harfi illetli olan kelime

nahv: Cümle bilgisi

nefy: Olumsuzluk

nidâ: Ünlem

Ö

ötre: Arap harfli metinlerde bir ünsüzün “o, ö, u ve ü” sesleriyle okunacağını gösteren işaret, zamme

R

rivâyet-i hâl: Şimdiki zamanın rivâyeti

rivâyet-i istikbâl: Gelecek zamanın rivâyeti

rivâyet-i mâzî-i naklî: Duyulan geçmiş zamanın rivâyeti

rivâyet-i muzârî: Geniş zamanın rivâyeti

rubâ'î: Kökü aslî dört harften oluşan kelime

S

sahîh: İçinde illet harfi (elif, vâv, ye) bulunmayan kelimeler

sağır kâf: Türkçeye mahsus olan bu ses genizden gelen bir n şeklinde söylenir ve kelime başında kullanılmaz

sakîl: Ağır ve kalın okunan hece

sâkin: Hareke ile okunmayan (harf)

sarf u nahv: Dil bilgisi

sarf: Yapı bilgisi

savt: Ses, seda

sıfat: Varlıkları ad, durum, nitelik, sayı bakımından belirten kelimeler

sıfat-ı asliyye: Asıl sayı sıfatları

sıfat-ı müşebbehe: Teşbih edatlarıyla yapılan sıfatlar

sıfat-ı müştakka: Türemiş sıfatlar

sîga: Fiil çekimlerinden meydana gelen çeşitli şekillerin her biri

sîga-i ‘atfiyye: Fiilin -ıp/ -ip zarf fiil eklerini alması

sîga-i hâl terkîbi: Fiilin -rak/ -rek zarf fiil eklerini alması

sîga-i hikâyet: Hikâye kipi

sîga-i ibtidâiyye: Fiilin -eli/ -alı zarf fiil eklerini alması

sigâ-i iktidâri: Yeterlilik kipi

sîga-i intihâiyye: Fiilin -dek/ -değın/ - e kadar zarf fiil eklerini alması

sîga-i liyâkat: Fiilin -ası/ -esi sıfat fiil eklerini alması

sîga-i rivâyet: Rivâyet kipi

sîga-i sebebiyye: Fiilin -mağın/ -meğın zarf fiil eklerini alması

sîga-i sılâ: Fiilin -dık/ -acak sıfat fiil eklerini alması

sîga-i şartiyye: Şart kipi

sîga-i ta‘kîbiyye: Fiilin -ınca/ -ince/ -unca/ -ünce; -ıcak/ -icek zarf fiil eklerini alması

sîga-i ta‘filiyye: Fiilin -mağın/ -meğın zarf fiil eklerini alması

sîga-i teşbîhiyye: Fiilin -casına/ -cesine zarf fiil eklerini alması

sîgâ-i tevkîtiyye: Fiilin -ca/-ce/ ça/-çe zarf fiil eklerini alması

sîga-i zarfiyye: Fiilin -dığında/ -diğinde zarf fiil eklerini alması

sülâsi: Kökü asli üç harften oluşan kelime

Ş

şâzz: Kaide dışı, kural dışı

şedde yâhûd teşdîd: Arap alfabesinde iki defa okunması gereken harfin üzerine konulan işaret

şibh-i fi'l: Lafzen fiil olmadığı halde fiil manasını ifade eden kelime veyâ terkip

şifâhen: Sözlü olarak

T

ta'bîr: Anlatma, ifade etme

ta'diye: Geçişli fiil

tahrîren: Yazıyla, yazmak sûretiyle

takrîr: Ağızdan söylemek, yerleştirmek

tasrîf: Çekim, bir kelimenin çekimi

telaffuz: Bir kelimenin ağızdan çıkış şekli, okunuş veya söyleyiş

tenvîn: Arapçanın gramerinde kelime sonunu nun gibi okutmak üzere kullanılan iki üstün (-en), iki esre (-in), iki ötre (-ün)

terkîb-i izâfi: İsim tamlaması

terkîb: Tamlama

tesniyye: Çokluk olarak ikiliği gösteren ve kelimenin sonuna “-an” veya “-eyn” getirilerek yapılan çokluk şekli

teşbîh: Benzetme, benzetilme

Ü

üstün: Arap harfli metinlerde bir ünsüzü “e” ve “a” okutan işaret, fetha

V

vasf-ı terkîb: Sıfat tamlaması

vücûbî şartı: Gereklilik kipinin şartı

vücûbî: Gereklilik kipi

Z

zamân: Zaman

zamîr veyâ muzmer: Zamir

zamîr-i izâfî: Muzafaların belirtilenlerin sonuna gelen –im, -in, -i, -imiz, -iniz, -leri zamirleri

zamîr-i nisbî: Bağlama zamiri

zamîr-i şahsî: Şahıs zamiri

zamîr-i vasfî: Vasıf zamir

zamme: Arap harfli metinlerde bir ünsüzün “o, ö, u ve ü” sesleriyle okunacağını gösteren işaret, ötre

zarf: Bir fiilin, sıfatın veya zarfın manasına “yer, yön, zaman, miktar, hâl” manaları katan kelime.

zarfiyyet: Bir kelimenin zarf olma hâli, zarf olarak kullanılması

zât: Kişi

6.4.Eserin Dil Öğretimi İlkeleri, Yöntemleri ve Teknikleri İle İlgili Bulgular

6.4.1.Dil Öğretimi İlkeleri

Eğitim öğretim etkinlikleri sonucunda belirlenen amaçların gerçekleşmesini sağlayacak nitelikleri taşıyan ve eğitim sürecine kılavuzluk eden ilkelere eğitim öğretim ilkeleri denir.

Bir dil öğretiminin gerçekleştirilmesi için öğreticinin dikkat etmesi gereken temel öğretim ilkeleri bulunmaktadır (Köksal; Varışlıoğlu, 2012: 55).

Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz: Öğrenciye görelilik/ hedef kitleye görelilik, yakından uzağa, kolaydan zora/ basitten karmaşığa, somuttan-soyuta, bilinenden bilinmeyene, uygulama (etkinlik), güncellik, motivasyonu sağlama, materyal ve bilişim teknolojilerinden yararlanma, bir seferde tek yapıyı sunma, bütünlük, ekonomiklik, değerlendirme (Arslan, 2017: 247).

Eserde yukarıda sıralanan tekniklerden tespit edilenleri şu şekilde sıralayabiliriz: Öğrenciye görelilik/ hedef kitleye görelilik, kolaydan zora/ basitten karmaşığa, somuttan-soyuta, yakından uzağa, uygulama (etkinlik), bütünlük.

6.4.1.1.Öğrenciye Görelilik / Hedef Kitleye Görelilik

Öğrenciye görelilik, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, hazır bulunuşluk ve bireysel farklılıklarının dikkate alınarak onların seviyelerine göre bir öğretimin gerçekleştirilmesidir (Arslan, 2017: 245).

Müellif eserin başında hitap ettiği hedef kitleyi belirterek eserin, ortaokul ve lise öğrencilerine mahsus olduğunu söylemiştir.

مکاتب رشديه و اعداديه مخصوصه

“Mekâtib-i Rüşdiyye ve İ‘dâdiyye Mahsûsdur” (Mihri, 1889: 1).

Eserde gramer konularının işleniş sırası verilen örnekler ve uygulama bölümleri hedef kitlenin seviyesine uygun olarak verilmiştir:

“*Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin,*” (Mihri, 1889: 24).

“*Meselâ Evi yaptım. Evin kapısı kırıldı. Eve girdim.*” (Mihri, 1889: 26).

“*Meselâ Küçüklükde dâ'imâ okur idim. Dün yağmur gelecek idi. Eyvah gençliğimde çalışmalı idim.*” (Mihri, 1889: 80).

“*Meselâ Bu kitabı başlıyalıdan berü Türkçeyi pek sevdim.*” (Mihri, 1889: 86).

“*Meselâ Allâh kerimdir zirâ azim ve rahimdir. Kimseneyi azerde etmem çünkü cins-i sibâ'dan değilim*” (Mihri, 1889: 127).

6.4.1.2.Kolaydan Zora / Basitten Karmaşığa

Öğrencilere verilen bilgilerin ve örneklerin kolay içeriklerden zor içeriklere doğru bir sırayla verilmesidir (Arslan, 2017: 245).

Eser Türkî, Farsî ve Arabî olarak üç ana başlıktan oluşmaktadır. Müellif eserin genelinde bu ilkeyi kullanmıştır. Eserde bu üç dilin gramer konularına geçmeden önce aynı alfabe kullanıldığı için esere harf ile başlayarak bu üç dilin ses yapısı, harflerin okunuşları ve yazılışları, kullanılan işaretler hakkında bilgi verilmiştir. Sarf-1 Türkî bölümüne geçilmiş ve konular yukarıda bahsedilen ilkelere uygun olarak kolaydan zora doğru sıralanmıştır.

Sarf-1 Türkî bölümünden örnek:

Kelime, İsim (umûmiyyet ve husûsiyyet, kemiyet, i'râb u ahvâl-i isim, izâfet, ism-i mekân, ism-i tasgîr).

İsm-i Mutlâk, Sıfat (İsm-i Mensub, Vâf-1 Terkîbî, Sıfat-1 Asliyye, İsm-i 'Aded ('aded-i asliyye, 'aded- vasfiyye, 'aded-i tezviyye, 'aded-i kesriyye), İsm-i Tasgîr, İsm-i Tafdîl.

Kinâyât (Zamîr yâhûd Muzmer (zamîr-i şahsî, zamîr-i izâfî, zamîr-i vasfî), İsm-i İşâret, Mübhemât.

Şibh-i Fi'l, Masdar (masdar-ı aslî, masdar-ı te'kîdî, masdar-ı tahfîfî, hâsıl-ı masdar).

Suver-i Hadîs (müteaddî, müteaddî-i tasyîrî, lâzım, mutâvaa, mechûl).

Binâ-i Masâdır (bâb-ı evvel oturtmak, bâb-ı sâni basdırmak, bâb-ı sâlis yatırmak, bâb-ı râbî'a taranmak, bâb-ı hâmisen kesilmek, bâb-ı sâdis çekişmek).

Nefy masâdır, Fer-i Fi'l (ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübalağ-ı ism-i fâ'il, ism-i âlet, ism-i mekân)

Fi'l, Zât, Zamân (Mâzî (mâzî-i şuhûdî, mâzî-i naklî), Hâl, Muzârî', İstikbâl yâhûd Müstakbel, İltizâmî, Vücûbî, Emr-i Hâzır, Emr-i Gâ'ib).

Masdar-ı Sakîlenin Tasrîfî, Menfîlerin Tasrîfî, İstifhâmîlerin Tasrîfî,

Mürekkebe Sîgaları (Sîga-i Hikâyet, Sîga-i Rivâyet, Sîga-i Şartıyye, Sîga-i Ta'lîyye, Sîga-i Sebebiyye, Sîga-i İbtidâiyye, Sîga-i İntihâiyye, Sîga-i Ta'kîbiyye, Sîgâ-i Tevkîtiyye, Sîga-i Zarfıyye, Sîga-i Liyâkat, Sîga-i 'Atfıyye, Sîga-i Sılâ, Sîga-i Teşbîhiyye, Sîga-i Hâl Terkîbi Sîga-i Tekellûf).

Ef'âl-i Mürekkebe (Fi'l-i Ta'cîlî, Fi'l-i İktidârî, Fi'l-i Mukârebe, Fi'l-i İstimrârî, Fi'l-i Müfâcâ-i, Fi'l-i Müvelled, Fi'l-i 'Âmm).

Harf yâhûd Edât (Harf-i Cerr, Harf-i 'Atf, Harf-i Nidâ, Hurûf-ı Şettâ).

Bir gramer konusu anlatılırken kolaydan zora/ basitten karmaşığa ilkesi şu şekilde kullanılmıştır:

Müellif eserde bir gramer konusunu ele alırken ilk olarak gramer teriminin ne olduğunu sorar, tanımını verir ve tanımla ilgili örnek verir:

اسم تصغیر

س . اسم تصغیردن مراد ندر
ج . بر شیک اوفانگی کوستن کلمه در
مثلا سرجه جک اوفق سرجه دیمکدر

“İsm-i Tasgîr

S. İsm-i tasgîrden murâd nedir?

C. Bir şeyin ufağını gösteren kelimedir.

Meselâ serçecik ufak serçe demekdir” (Mihri, 1889: 32).

İsimlerde ufaltma yapmak için kelimelerin ses yapısına uygun olarak –cIk eki getirildiğini söyler ve örnek verir:

س . اسم تصغير توجه اوزره يابيلور
ج . اسمك نهايته خفيف ايسه (جك) و ثقيل ايسه (جق) علاوه سيله
مثلا تكنه تكنه جك اوفق تكنه ديمكدر
اوطه اوطه جق اوفق اوطه »

“S. İsm-i tasgîr ne vech üzere yapılır?

C. İsm-in nihâyetine hafif ise (-cik) ve sakîl ise (-cık) ilâvesiyle.

Meselâ tekne tekne cik ufak tekne demekdir. Oda odacık ufak oda demekdir” (Mihri, 1889: 32).

Bazen de fazladan bir ses eklenerek isimlerde ufaltma yapılacağını söyler ve örnek verir:

بعضاً فضله اوله رق برده (ز) علاوه اولنور خصوصاً كله بر هجالو او -
لور ايسه فقط كاف كاف يائييه و قاف ايسه غينه تبدل ايدر مثلا
او او جكنز كوچك او ديمكدر
قوش قوش جغز اوفق قوش »

“Ba ‘zen fazla olarak birde (-z) ‘ilâve olunur husûsen kelime bir hecâlu olur ise fakat kâf kâf-ı yâ-ıye ve kâf ise gayına tebeddül eder. *Meselâ*

Ev evceğiz, küçük ev demekdir.

Kuş kuşcağız, ufak kuş demekdir” (Mihri, 1889: 32).

İsimlerde ufaltma yapılırken bazı kelimelerde ses düşmesi olduğunu söyler ve örnek verir:

س . تصغير ايديلهك اسمك آخريده (ق) و يا (ك) بولنور ايسه
نه حال واقع اولور
ج . حذف اولنور . مثلا اينك اينهك آياق آياق

“S. Tasgîr edilecek ismin âhirinde (kaf) veyâ (kef) bulunur ise ne hâl vâki ‘ olur?

C. Hazf olunur.

Meselâ inek inecik, ayak ayacak” (Mihri, 1889: 32).

Son olarak isimlerde ufaltma yapmak için kullanılan –lık ekinin sadece bu işlevde kullanılmadığını söyler ve örnek verir:

س . اسم تصغير هر بار اوقفلق كوسترمك ايجونى قوللانيلور
ج . خير بعضاً محبت و ترجم كوسترمك ايجون كلور
مثلا آاجم باباجم زوالى قزجغز

“S. İsm-i tasgîr her bâr ufaklık göstermek için mi kullanılır?

C. Hayır ba ‘zen muhabbet ve terahhum göstermek için gelir.

Meselâ anacığım, babacığım, zavallı kızcağız” (Mihri, 1889: 32).

6.4.1.3.Somuttan Soyuta

Somut olan bilgiler, soyut olan bilgilere göre daha kolay öğrenilir. Öğretimde birden fazla duyu organını aktif hâle getirilirse öğrenme o kadar kolay olur. Bu ilke eğitimin her aşamasında kullanılabilir, özellikle somut işlemler döneminde bulunan ilkokul öğrencilerine verilen bilgilerin çeşitli materyaller ve çeşitli görsellerle somutlaştırılarak verilmesini gerektirir (Arslan, 2017:245).

Eserde bu ilke verilen örneklerden yola çıkılarak incelenmiştir. Müellif eserin Sarf-ı Türkî bölümünde gramer konularıyla ilgili örnek kelimelerde ilk olarak somut olan baş, söz, arslan, çiçek, dağ, ağaç, ev, kapı, kaya, arı, dere, balık, böcek gibi kelimelere yer vermiş; gramer konuları ilerledikçe örneklerde soyut kelimeler olan ölmek, öğünmek, ayrılmak, alışmak, sevmek, Allah gibi kelimelere yer vermiştir:

Somut kelimelerin kullanıldığı örnekler:

“*Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin*” (Mihri, 1889: 24).

“*Meselâ Evi yaptım. Evin kapısı kırıldı. Eve girdim*” (Mihri, 1889: 26).

“*Meselâ ev, göz, baş,*” (Mihri, 1889: 27).

“*Meselâ enginar enginarlık, lale lalelik*” (Mihri, 1889: 31).

“*Meselâ Bu yol ondan daha ıraktır. Bu dağ ondan daha yücedir*” (Mihri, 1889: 41).

“*Meselâ uzun yol, büyük konak*” (Mihri, 1889: 42).

“*Meselâ yatak yatacak yer, otlak otlayacak yer*” (Mihri, 1889: 66).

“*Meselâ Birâderim geldi*” (Mihri, 1889: 68).

“*Meselâ Bu gün değil yarın gelirim*” (Mihri, 1889: 71).

“*Meselâ Varayım fakire yardım edeyim*” (Mihri, 1889: 73).

“*Meselâ Daima okumalısın. Sabah akşam ibâdet etmeliyim*” (Mihri, 1889: 74).

“*Meselâ Şunu götür. Tahsile çalış*” (Mihri, 1889: 74).

“*Meselâ Birâderin gelsin. Daima okusun*” (Mihri, 1889: 75).

“*Meselâ Küçüklükde daima okur idim. Dün yağmur gelecek idi. Eyvah gençliğimde çalışmalı idim*” (Mihri, 1889: 80).

“*Meselâ Bu gün hasta olduğumdan gelemeyeceğim ya'ni hasta olduğum sebebiyle*” (Mihri, 1889: 85).

“*Meselâ Etmek ve zeytun aldım. Dün geldim ve sizi bulamadım*” (Mihri, 1889: 100).

“*Meselâ İstanbul'un hevâsı hele suyu pek güzeldir*” (Mihri, 1889: 103).

Soyut kelimelerin kullanıldığı örnekler:

“**Meselâ** ‘ömrün oğlu, denizin balığı terkâblerinde izâfet var çünkü oğul ‘ömrün balık dahi denizin olduğu anlaşılır” (Mihri, 1889: 30).

“**Meselâ** öfke” (Mihri, 1889: 33).

“**Meselâ** cihetlü, şânlı, inâdci,” (Mihri, 1889: 34).

“**Meselâ** bunların kimi iyi kimi kötüdür dersem kim lafzı mübhemâtdan olub ma’nâsına sarâhet yokdur” (Mihri, 1889: 48).

“İstek saygı, sevgi, yardım, korku, sevinç gibi daha ba’zı gûnâ nâdir sîgalar vardır ki bu mukavelelere ism-i masdar denir” (Mihri, 1889: 52).

“**Meselâ** Utangan çok utanan demektir. Bilgic çok bilen demektir” (Mihri, 1889: 65).

“**Meselâ** Bu cihânı Allâh yaratdı” (Mihri, 1889: 68).

“**Meselâ** sevmek masdar sev mâdde-i asliyye sevdi müfred-i ga’ib sevdiler cem’-i ga’ib” (Mihri, 1889: 69).

“**Meselâ** Ben Türkçeyi severim” (Mihri, 1889: 71).

“**Meselâ.** Allâh vere de yağmur gele” (Mihri, 1889: 73).

“**Meselâ** Ya mevlâ suçumuzu aff eyle” (Mihri, 1889: 74).

“**Meselâ** Allâh ‘ömrüne bereket versin” (Mihri, 1889: 75).

“**Meselâ** Bu kitaba başlıyalıdan berü Türkçeyi pek sevdim” (Mihri, 1889: 86).

“**Meselâ** Para kazandıkca seviniyorum” (Mihri, 1889: 87).

“**Meselâ** Yiğitlik urmak ile (yâhûd urmakla) cömerdlik vermekle” (Mihri, 1889: 97).

“**Meselâ** Cefâya sabr birle sefâya nâ’il oluruz” (Mihri, 1889: 97).

“**Meselâ** Yusuf akıllıdır” (Mihri, 1889: 104).

6.4.1.4.Yakından Uzağa

Öğretim yer, zaman, sosyal ve kültürel çevre bakımından yakından uzağa doğru yapılmalıdır. Bu ilkede öğretim sürecinde öğrenciye verilecek ders içerikleri öğrencinin yakın çevresinden, ilgilerinden başlamalıdır (Arslan, 2017:245).

Eserde müellif verdiği örneklerde ilk olarak öğrencinin yakın çevresinde bulunan ve öğrencilerin somut olarak görebileceği “çocuk, yeşil, koyun, çiçek, kitap, ev, el, baş, göz, ağaç gibi kelimeleri kullanmıştır. Eserin ilerleyen bölümlerinde “Şâm, Acem, şâh, hidîv, sârik, Frank, patrik” gibi kelimeleri kullanmıştır:

Kelime	Kelime
Çocuk, yeşil, gelin, koyun, çiçek, kapı, böcek, kitap, ev, el, baş, göz, dağ, ağaç, kaya, arı, dere, balık, tavuk, eski, yeni, kara, gemi, ana, teyze, peder, yazmak, okumak, oynamak, görmek, bakmak, gelmek, gezmek, bulmak, atlamak vs.	Şâm, Acem, şâh, hidîv, sârik, Frank, patrik, bütperest, hışm, gam, kinecü, cihetlü, şanlı, hârik, yüce, ırâk, cefâ, sefâ, şaşmak, çaldırmak, delmek, bezmek, yorulmak, uğramak, dayanmak, kaçınmak, kaçmak vs.

6.4.1.5.Uygulama (Etkinlik)

Öğrencilere öğrendiklerini kullanma ve uygulama imkânının verilmesidir. Öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatının verildiği durumlarda öğrenme daha kalıcı olur. Bu bağlamda, dil öğretiminin temel ilkeleri arasında bulunan “ öğrencilerin derse etkin katılımını sağlama/ öğrencileri aktif kılma” ve öğrencilere öğrendiklerini kullanma/ uygulama imkânının verilmesi bu ilke içerisinde değerlendirilebilir (Arslan, 2017:261).

Eserde müellif her bir gramer konusundan sonra ‘Tatbikât’ başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere yer vermiştir:

تطبیقات

شاگردان آتی الذکر کلماته موجود هالک نوعی تقریر ایتلیدر
همت عداله کفته همان مینه بسمه منقبه
اهل غایه شاه سخته تکمه

“Tatbîkât

Şakirdân âti 'z-zikr kelimâtda mevcûd hâllerin nev'ini takrîr etmelidir.

Himmet, 'adâle, güfte, hemân, meymene, basma, menkıbe, ehil, gâye, şâh, sahte, tekme” (Mihri, 1889: 22).

تطبیقات

شاگردان آتی الذکر کلماتک احوالی اسمنی تقریر و هم تحریر
ایتلی
باش سوز آرسلان آو قرنداش طاغ آناج

“Tatbîkât

Şakirdân âti 'z-zikr kelimâtın i 'râbî ahvâl-i ismini takrîr ve hem tahrîr etmeli.

Baş, söz, arslan, av, karındaş, dağ, ağaç” (Mihri, 1889: 27).

تطبیقات

شاگردان آتی الذکر کلماتک احوالی اسمنی اجرا ایتلی
کدی قیو آله بابا چای اردو آلی چالغی اویقو
علو آنا تلکی کوی بمورطه شاه خدیو

“Tatbîkât

Şakirdân âti 'z-zikr kelimâtın ahvâl-i ismini icrâ etmeli.

Kedi, kuyu, ada, baba, çay, ordu, alay, çalgı, uyku, 'alev, ana, tilki, köy, yumurta, şâh, hidîv” (Mihri, 1889: 28).

تطبيقات

شاگردان آتی الذکر کلمات احوال اسمی شفاهاً و تحریراً اجرا ایتملیدرلر
طاوق یمک چوجق اییک آباق حق یورک خاک
فتوی بطریق بطاق سارق حریق فرانق

“Tatbîkât

Şakirdân âti 'z-zikr kelimâtın ahvâl-i ismini şifâhen ve tahrîren icrâ etmelidir.

Tavuk, yemek, çocuk, ipek, ayak, hak, yürek, hâk, fetvâ, patrik, batâk, sârik, harîk, frank” (Mihri, 1889: 30).

تطبيقات

طلبه آتی الذکر کلماتی مناسبی وجهه تقدر قابل ايسه اسم منسوب
ایتملیدر
نام ضرر کاغذ ییل آفشام اتمک
عجم کرد بیچیم هفته

“Tatbîkât

Talebe âti 'z-zikr kelimâtu münâsibi vechle ne kadar kabul ise ism-i mensûb etmelidir.

Şâm, zarar, kağıd, yıl, akşam, etmek, ‘Acem, Kürd, biçim, hafta” (Mihri, 1889: 35).

تطبيقات

زیرده کی کلمات تصغیر و بعدہ معناری تمین ایدلیدر
یوکسک طویال بومری آق طاتلو ایری بویلو آکلو
شیشمان کنش اکشی

“Tatbîkât

Zîrdeki kelimât-ı tasgîr ve bâ 'de ma 'nâları ta 'yîn edilmelidir.

Yüksek, topal, yumru, ok, tatlı, iri, boylu, enli, şişman, güneş, ekşi” (Mihri, 1889: 40).

تطبيقات

زیرده کی کلماتک ضمیر اضافیلرله بالترکیب احوال اسملرینک کوسترلسی
بدر او قبو دره آنا طاغ

“Tatbîkât

Zîrdeki kelimâtın izafilerle bi't-terkîb ahvâl-i isimlerinin gösterilmesi.

Peder, ev, kapı, dere, ana, dağ” (Mihri, 1889: 46).

6.4.1.6. Bütünlük

Birey, sosyal, fiziksel, zihinsel ve psikolojik yönden bir bütün olarak ele alınmalı ve bilgiler öğrencilere birbirleriyle ilişkili olarak verilmelidir (Arslan, 2017:246).

Dil öğretimi bağlamında bu ilke kapsamında öğrencilere dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerini kazandırmak temel hedeftir. Çünkü dil öğretiminde bu dört temel dil becerisi bir bütün olarak birlikte verilmelidir (Arslan, 2017:273).

Eser dil bilgisi kitabı olduğu için müellifin bu ilke kapsamında eserde dört temel dil becerisine yer verip vermediğini görmek istedik. Eserde dört temel dil becerisinden okuma, konuşma, yazma becerilerine yer verilmiş, dinleme becerisine yer verilmemiştir. Özellikle “Tatbîkât” başlığı altında yer alan uygulama bölümlerinde açıkça görülmektedir. Eserde dört temel dil becerisinden en çok okuma ve yazma becerilerine yer verilmiş, konuşma daha çok telaffuzla dikkate alınmış ve bazen de bir başlık altında birden fazla beceriye yer verilmiştir.

Eserde dinleme becerisi örneğine rastlanılmamıştır. Sadece aşağıda verilen örnekte kelimelerin ahenksiz okunup öğrencilerden doğru şekilde söylemeleri istenmiştir:

تطبيقات

آتی الذکر کلماتی معلم افندی آهنکسز او قویوب شاکردانه طوغرتدرمی
ایپلر بوللر یازمهجی کوره جکمزدن شوندن بوندن
بزدن سزدن اولدینی چوملکجی آه جفمزدن چوجقلر

“Tatbîkât

Âti`z-zikr kelimât-ı ma`lûm efnadı ahenksiz okuyup şakirdâna doğru tedirmeli.

İpler, yollar, yazmacı, göreceğimizden, şundan, bundan, bizden, sizden, olduğu, çömlekci, alacağımızdan, çocuklar” (Mihri, 1889: 17).

Okuma becerisine müstakil olarak yalnızca harflerin anlatıldığı ilk kısımda yer verilmiş, eserin geri kalan bölümünde diğer becerilerle birlikte kullanılmıştır:

تطبيقات

شاکردان زبرده کی کلماتک همزه الفارینی اولاً فتحة خفیفه ایله و بعده
مدله او قومی
ال اب او اه اش ای امین ازمش

“Tatbîkât

Şakirdân zîrdeki kelimâtın hemze eliflerini evvelâ fetha-i hafife ile ve ba`de medle okumalı.

El, eb, ev, eh, eş, ey, emîn, ezmiş” (Mihri, 1889: 9).

Konuşma becerisi dinleme ve okuma becerilerine nazaran daha sık kullanılmış olsa da bu beceri eserin genelinde telaffuz ile sınırlı kalmıştır:

تطبيقات

آتی الذکر کلمات شاگردان طرفندن یکان یکان تقریر ایدیلوب
حرکه لرینک قیل و یا خفیف اولدینی بیان اولنمایدیر
دم قوش کوز بر ایکی طیقاج بلوک
خام طقوز کباب اکرام بورک

“Tatbîkât

Âti'z-zikr kelimât şakirdân tarafından yegân yegân takrîr edilip harekelerin sakîl veyâ hafif olduğu beyân olunmalıdır.

Dem, kuş / koş, güz / köz, bir, iki, tükâc, belük/bilük, hâm, dokuz, kebâb, ikrâm, börek” (Mihri, 1889: 11).

تطبيقات

آتی الذکر جمله لرده بولنان افعالک نه صیغه ده اولدق لرینک شاگردانه
سویلتدیرلسی
برادرم اویومش ایمش صباحلری دعا ادرز
تبلر آج قاله جقار سرکی کسه یه سویلمه سک
رفیقک کلسون باقلم سوزمی دکلملیسک
باغچه یی کزر ایدم چالشورسه ک زنگین اولورسک
درسیمی اوکرندم
دیدیکمی آکلایورسک
هایدی کیت اوطور
دون زرده ایدک

“Tatbîkât

Âti'z-zikr cümlelerde bulunan ef'âlin ne sîgada olduklarının şakirdâna söyletirdilmesi.

Dersimi öğrendim. Birâderim uyumuş imiş. Sabahları du'â ederiz. Dediğimi anlıyorsun. Tenbeller aç kalacaklar. Sırrı kimseye söylemeyesin. Haydi git otur. Refîkin gelsin bakalım. Sözüümü dinlemelisin. Dün nerede idin. Bâğçe yi gezer idim. Çalışırsan zengin olursun” (Mihri, 1889: 90).

تطبيقات

آتی الذکر کلماتدن قاج کونا اسم مکان لسانده مستعمل ایسه شا-
کردان دیلیدر
مخت یری . تیکنک (خار، تیکن) . مزارلق . یهودیلک .
سنبلک . نشان یری . قرار محلی . طاشلق (سنگ، طاش) .
آو (شکار) یری . چنلک . سبزهلک . طاغلق (کوه، طاغ) .
بوصو (کین) یری . منکشهک (بنفشه) .

“Tatbîkât

Âti'z-zikr kelimâtdan kaç günâ ism-i mekân lisânda müsta'mel ise şâkirdân demelidir.

Mihnet yeri. Dikenlik (hâr, diken). Mezarlık. Yahudilik. Sünbüllük. Nişân yeri. Karâr mahâli. Tâşlık (seng, tâş). Av (şikâr) yeri. Çimenlik. Sebzelik. Dâğlık (kûh, dâğ).

Pusu (kemîn) yeri. Menekşelik (benefşe)” (Mihri, 1889: 110).

Eser bir dilbilgisi kitabı olduğu için müellifin en çok kullandığı dil becerisi yazma becerisidir:

تطبيقات

طلبه زيرده کی کلماتک حرکه حریفه لرینی یازملی
کُپِ قَیجِ جَمِ قُلِ قُلِ دُ دُ لِفِ بِلِ صَلِ
تُلِ حَمِ زَدِ فَرِّ دُزَقِ

“Tatbîkât

Talebe zîrdeki kelimâtın hareke-i harflerini yazmalı.

Küp, kaç, cem, kul, kıl, dü, du, lif, bil, sal, tül, ham, zede, fere, duzak” (Mihri, 1889: 16).

تطبیقات

شاگردان آتی الذکر کلماتک احوال اسمی اجرا ایتلی
کدی قیو آطه بابا چای اردو آلی چالنی اویقو
علو آنا تلکی کوی یورطه شاه خدیو

“Tatbîkât

Şakirdân âti 'z-zikr kelimâtın ahvâl-i ismini icrâ etmeli.

Kedi, kuyu, baba, çay, ordu, alây, çalgı, uyku, 'alev, ana, tilki, köy, yumurta, şâh, hidiv” (Mihri, 1889: 28).

تطبیقات

زیرده کی مصدرلردن اسم فاعل یابدیرلمسی
یاتیق کلمک باغرمق اورمق قاجنمق کورمک

“Tatbîkât

Zîrdeki masdarlardan ism-i fâ'îl yapıdırılması.

Yatmak, gelmek, bağırmaq, urmak, kaçınmaq, görmek” (Mihri, 1889: 62).

تطبیقات

شاگردان زیرده کی کلماتی منالرینه باقهرق جمع ایتلیدرلر
پادشاه سلطان . فرشته ملک . بوسه اوبش . مور قارنجه .
دیو شیطان . خسرو پادشاه . مادر والده . لانه یووه .
شیر آرسلان . ناپینا کور . اسب آت . خواننده اوقویبیچی .
پهلوان کورشیچی . گفته سوز . همسایه قوکشو . پاشا .
زنده دیری . کدا دینچی . باد ییل

“Tatbîkât

Şâkirdân zîrdeki kelimâtı ma'nâlarına bakarak cem' etmelidirler.

Pâdişâh sultân. Ferište melek. Buse öpüş. Mûr karınca. Div şeytân. Hüsrev pâdişâh.

Mâder vâlîde. Lâne yuvâ. Şir arslan. Nâ-binâ kör. Esb at. Hânende okuyucu.

Pehlivân güreşçi. Güfte söz. Hemsâye konşu. Pâşâ. Zinde diri. Gedâ dilenci. Bâd yel” (Mihri, 1889:107).

تطبيقات

آتی الذکر کلماتک تصغیر ایندی رلسی
یا آباق . طوطی . دودو قوشی . همیان . جزدان . دیوان
اشعار مجموعہ سی . غلام . جوجق . مردم . آدم . خوان
سفرہ . دکان

“Tatbîkât

Âti'z-zikr kelimâtın tasgîr etdirilmesi

Pâ ayak. Tutî dudu kuşu. Hamyân cüzdan. Divân eş'âr mecmû'ası. Gulâm çocuk.

Merdüm âdem. Hân sofra. Dükkân” (Mihri, 1889: 111).

Müellif eserde bir uygulama bölümünde birden fazla dil becerisine de yer vermiştir. Aşağıda verilen uygulama bölümünde hem okuma hem de yazma dil becerisine yer verilmiştir.

تطبيقات

زیرده کی لغت لک هم او قودلسی و همده یازدی رلسی لازمدر
بناءً غفلةً عن قصدٍ مضافٍ الیه تکراراً عنایةً
نظاماً مکافاةً مفعولٌ به بغتةً اتفاقاً

“Tatbikât

Zîrdeki lûgatların hem okutulması ve hem de yazdırılması lâzımdır.

Binâ’en, gafleten, an-kasdin, muzâfun-ileyh, tekrâren, ‘inâyeten, nizâmen, mükâfâten, mef’ûlun-bih, bagteten, ittifâken” (Mihri, 1889: 14).

تطبيقات

شاگردان آتی الذکر کلماتک احوال اسمنی شفاهاً و تحریراً اجرا ایتمیدرلر
طاوق یمک چوجق اییک آیاق حق یورک خاک
فتوی بطریق بطاق سارق حریق فرانق

“Tatbikât

Şakirdân âti’z-zikr kelimâtın ahvâl-i ismini şifâhen ve tahrîren icrâ etmelidir.

Tavuk, yemek, çocuk, ipek, ayak, hak, yürek, hâk, fetvâ, patrik, batâk, sârik, harîk, frank” (Mihri, 1889: 30).

Yukarıda verilen uygulama bölümünde hem konuşma hem de yazma dil becerisine yer verilmiştir.

تطبيقات

آتی الذکر کلماتک طلبه به او قوتدیرلسی و همده یازدیرلسی
الحق . الرحمن . الرحیم . الامیر . السلطان عبد الحمید .

“Tatbikât

Âti’z-zikr kelimâtın tâlebeye okutdurulması ve hem de yazdırılması

El-hâkk. Er-râhman. Er-râhim. El-emr. Es-sultân-ı Abdülhâmid” (Mihri, 1889:135).

Yukarıda verilen uygulama bölümünde hem okuma hem de yazma dil becerisine yer verilmiştir.

6.4.2.Dil Öğretimi Yöntemleri

Dil öğretiminde dönemlere göre ihtiyaç, öğrenme ve dilbilim teorilerine bağlı olarak farklı yaklaşımlar/ yöntemler ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlar toplumsal değişimler, teknoloji ve ticaretin gelişimi, farklı kültürlerin birbiriyle iletişimi gibi faktörlere bağlı olarak farklılaşmıştır (Yıldız; Uzuntaş, 2017:210).

Eserde dil öğretimi yöntemlerinden Dil bilgisi-Çeviri Yöntemi (Grammar Translation Method) kullanılmıştır.

6.4.2.1.Dil bilgisi-Çeviri Yöntemi (Grammar Translation Method)

Dil bilgisi- Çeviri yöntemi, tarihi süreç içerisinde kullanılan 18. yüzyılın sonunda ders kitaplarında yer alan bir yöntemdir. Yöntemin amacı yabancı dilde iletişim becerisi kazanılması değil, öğrenilen dilin edebî eserlerini okuyabilmektir. Dil bilgisi-Çeviri yöntemine göre bir yabancı dil, öğrenilen dilin dil bilgisi kurallarını öğrenmek veya ezberlemek biçiminde öğretilmektedir. Öğrenmenin gerçekleşmesi için bir dilden diğer dile, diğer dilden öbür dile çeviri yapılmaktadır. Sesbilim ve biçimbilim ön plandadır. Ana dili, yabancı dil öğretiminde önemli rol oynamakta, derslerde her iki dil de kullanılmakta ve dil bilgisi kurallarıyla ilgili açıklamalar ana dilde yapılmaktadır (Yıldız; Uzuntaş, 2017:211).

Müellif eseri üç ana başlığa ayırmıştır: Kitab-ı Evvel- Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni-Sarf-ı Farsî, Kitab-ı Sâlis-Sarf-ı ‘Arabî. İlk bölümde Türkçe dilbilgisi konularını anlatmıştır. İkinci bölümde Farsça dilbilgisi konularını yer yer Türkçe dilbilgisi kuralları ile karşılaştırarak anlatmıştır. Örnek kelimelerin hem Türkçesi hem Farsçası verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Arapça dilbilgisi konularını yine yer yer Türkçe dilbilgisi kuralları ile karşılaştırarak anlatmıştır. Örnek kelimelerin hem Türkçesi hem Arapçası verilmiştir.

Sarf-1 Farsî bölümünden örnekler:

“S. *Fârsîde cem* ‘ nasıl yapılır?

C. *Âhir kelimeye (-Ân) veyâ (hâ) ilâvesiyle.*

S. *(-Ân) kangı kelimâta mahsûsdur?*

C. *Mevzu* ‘ *lehî zî-rûh olan kelimeye. Meselâ*

Şâh mülk, şâhân mülkler

Hidîv beg, hidîvân begler

Murg kuş, murgân kuşlar” (Mihri, 1889: 105-106).

Bu bölümde ilk satırda kelimelerin Farsçası verilmiş alt satırda Türkçe karşılıklarına yer verilmiştir:

“S. *Lisân-ı ‘Osmânîde ekserü’l-isti‘mâl olan Farsî emr-i hâzırlar kangıdır?*

C. *Âtîdekilerdir.*

Ar, ârâ, âzâr, azmâ, âşâm âşûb, efrâz, efrûz, âferîn

Getir, donat, incit, dene, iç, fitnele, kaldır, yak, yârât

Efzâ, âlâ, âmîz, endâz, endûz, engîz, avîz

Artır, pislet, karışdır, at, kazan, tehyîc it, as

Bâr, bâz, ber, bahş, bend, bîn, perver, pezîr, perdâz, pez”

Yağdır, oynat, götür, bağışla, bağla, gör, besle, kabul et, cilala, pişür” (Mihri, 1889: 119).

﴿ تبدلات ﴾

س . ذی روح اولان کلەنک نہایتدہ (ہ) بولنسہ جمعندہ نہ حال
واقع اولور

ج . (ہ) لفظیہ دکلسہ کافہ تبدیل اولور

مثلا	بندہ	قول	بندکان	قولر
خواجہ	معلم	خواجکان	معلملر	

“Tebdülât

S. Zî-rûh olan kelimenin nihâyetinde (-e/a) bulunsa cem ‘inde ne hâl vâki’ olur?

C. (-e/a) lafziyye değılse kâf’a tebdîl olunur. **Meselâ**

Bende kul, bendegan kullar

Hâce muallim, hacegan muallimler” (Mihri, 1889: 106).

تطبيقات

شا کردان زبردہ کی کلماتی منالرینہ باقمرق جمع ایتلیدرلر
پادشاه سلطان . فرشته ملک . بوسه اوبش . مور قارنجہ .
دیو شیطان . خسرو پادشاه . مادر والدہ . لانه یووه .
شیر آرسلان . ناینا کور . اسب آت . خواننده اوقویبیچی .
پهلوان کورشیچی . گفته سوز . همسایه قوکشو . پاشا .
زنده دیری . گدا دینچی . باد یل

“Tatbîkât

Şâkirdân zîrdeki kelimâtı ma’nâlarına bakarak cem ‘etmelidirler.

Pâdişah sultan. Ferişteler melek. Buse öpüş. Mûr karınca. Div şeytân. Hüsrev padişâh.
Mâder vâlîde. Lâne yuvâ. Şir arslan. Nâ-binâ kör. Esb at. Hânende okuyucu.
Pehlivân güreşçi. Güfte söz. Hemsâyeler konşu. Pâşâ. Zinde diri. Gedâ dilenci. Bâd
yel” (Mihri, 1889: 107).

تطبیقات

اصول ترکی اوزره اولان زيرده کی ترکیلرک اصول فارسی به افراغی
جانورک پنجهسی خانه نك بالاسی دوستک نامهسی ارمنیانک داناسی
حسرت نکاهی برادرک زانوسى علم و دانش چاشنیسی جوانک بازوسى
عمان دریاسی ارضروم والیسی پدرک آرزوسى حکمدارک سرایی

“Tatbîkât

Usûl-i Türki üzere olan zîrdeki terkîblerin usûl-i Farsîye ifrâğı.

Canavarın pençesi. Hânenin bâlâsı. Dostun nâmesi. Ermeniyânın dânâsı. Hasret nigâhı. Birâderin zânûsı. İlm ü dâniş çâşnîsi. Civânın bâzusı. Ummân deryası. Erzurum vâlisi. Pederin arzusu. Hükümdârın sarâyı” (Mihri, 1889: 109).

تطبیقات

زيرده کی ترکیلرک فارسی به نقل و ترجمهسی
جهانی یرادان . کندویه (خود) بکنمش . عهدنی قیران .
ایش (کار) طانیان . حرف آتان . میوه ساتان . یاش
(اشک) دوکن . شهرده اوطوران . پورک (دل) اینجیدیجی
سنجاق (علم) قالدیران . قان (خون) دوکن . چاره ایدن
یاخود دوزن . دعا سوبلیان . تفنک آتان . یول (ره) کوسترن

“Tatbîkât

Zîrdeki terkîblerin Farsîye nakil ve tercümesi.

Cihân-ı yaradan. Kendüye (hod) beğenmiş. ‘Ahdîni kıran. İş (kâr) tanıyan. Harf atan. Meyve satan. Yaş (eşk) döken. Şehirde oturan. Yürek (dîl) incidici. Sancak (‘alem) kaldıran. Kan (hûn) döken. Çâre eden yâhûd düzen. Du‘â söyliyên. Tüfenk atan. Yol (reh) gösteren” (Mihri, 1889:120).

Sarf-1 ‘Arabî bölümünden örnekler:

“S. Tesniyye ne kadar gösterir?”

C. Bir cins şey’den iki dane gösterir.

Meselâ Şecer ağaç, şecereyn iki ağaç demektir.

S. Tesniyye nasıl yapılır?

C. Âhir kelimeye mâ-kabli meftûh olmak üzere (-yn) ve yâhûd (- ân) ‘ilâvesiyle.

Meselâ sâhil kıyı, sâhileyn sâhilân iki kıyı” (Mihri, 1889: 141).

تطبيقات

آتی الذکر کلمہ قابل ایسہ بلادہ کی قاعدہ اوزرہ جمع ایدلسی
کتاب . مدرس خواجہ . طابع طبع ایدن . نبی پیغمبر .
اسد آرسلان . قاری اوقویان . طیر قوش . محبوس حبس
اولنان . مظلوم ظلم کورمش . مشہور . عالم مخلوق . سامع
دکلیان . مصلح بارشدیران . مجرم قباحتلو . جاموس ماندہ . بنت قیز

“**Tatbîkât**

Âti’z-zikr kelimeler kâbil ise bâlâdaki ka’ide üzere cem’ edilmesi.

Kitâb. Müderris hâce. Tâbi’ tab’ eden. Nebî peygamber. Esed arslan. Kâri’ okuyan.

Tayr kuş. Mahbûs habs olunan. Mazlûm zulm görmüş. Meşhûr. Âlem mahlûk. Sâmi’

dinleyen. Maslâh barışdıran. Mücrim kabahatli. Câmûs manda. Bint kız” (Mihri,

1889: 143).

تطبيقات

اصول ترکیده اولان زیردهکی ترکیبک اصول عربیه افراغ ایدلسی
ارض و سما خالق . اللهک رسولی . سلطانلرک سلطانی . شرف
صاحبی (ذی) . حاجک باباسی (ابو) . حرارت میزانی . شعرانک
رئیس . جهل باباسی . دینک شرفی . آدمک اولادلری (بنی) .
اللهک کلامی . شان صاحبی . مؤمنلرک امیری . عرفان صاحبی (اولی)

“Tatbîkât

Usûl-i Türkîde olan zîrdeki terkîblerin usûl-i ‘Arabîyeye ifrâğ edilmesi.

Arz ve semâ hâlıkı. Allâh’ın Resûlü. Sultânların sultânı. Şeref sâhibi (zî). Hâcib’in babası (ebû). Harâret mîzânı. Şu‘arânın rü‘yası. Cehil babası. Dînin şerefi. Adamın evlâdları (beni). Allâh’ın kelâmı. Şân sâhibi. Mü‘minlerin emîri. ‘İrfân sâhibleri (ulâ)” (Mihri, 1889: 163).

تطبيقات

آتیدهکی اسماء عددک عربیه نقل و ترجمهسی
التیده بر . اون بشنجی . طقوزنجی کتاب . اوج آیلر . محصولک
اونده بری . اوج شرط . التی دولت . التجی ماده .
برنجی دفعه . ۴۰۸ . ایکیک . ۱۰۸۰ . التی ویرکو
(رسم) . ۱۲۷۳ . التیده بر حصه . ۲۲۰۰ . یکرمی
طقوزنجی سنه . بش مبارک وقتلر . ۷۱۴ . ۱۳۸۵ .

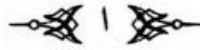
“Tatbîkât

Âtidedî esmâ-i ‘adedin ‘Arabîye nakil ve tercümesi.

Altuda bir. On beşinci. Dokuzuncu kitâb. Üç aylar. Mahsûlin onda biri. Üç şart. Altı devlet. Altıncı mâdde. Birinci def’a. 308. İki bin. 1080. Altı vergü (resm). 1273. Altuda bir hisse. 2200. Yirmi dokuzuncu sene. Beş mübârek vakitler. 714. 1385” (Mihri, 1889: 169).

Eserin sonunda 16 sayfalık bir sözlük yer almaktadır. Müellifin hazırladığı bu sözlük incelendiğinde kitabın geneline hakîm olan dil bilgisi-çeviri yöntemini kullandığı görülmektedir. Sözlük kısmında Türkçe, Farsça ve Arapça aynı manayı taşıyan kelimeler farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir.

لُغَاتُ مِثْلِهِ

اجابت جواب ويرمك	اختلف اوزلاشمه امتزاج
اجتاب صاقمق	اب پدر والده بابا
اجلال جلالت بيوكلك	اب صوما
آحاد برلر تكلمر احدلر	آباد معمور شن
احوال حاللر كيفتلر صورتلر	ابتدا باشلامه باشلانغچ
احوال اسم اسمك تركيده كسب	ابتدائيه باشلامغه متعلق
ايلديكي حاللر	ابدال دكشدرمك تبديل ايتكم
اخ برادر قرنداش	ابلاغ واردرمق
اخبار خبر ويرمك	ابناء زمان زمانه چوجقلىرى
اختتام بتمك ختام بولمق	اتباع اويىق امثال
اختصار قيصة طوتمق مختصر ايتكم	اتخاذ ايدتمك صايىق . اله المى
اختلاف فرق ضديت مابنت	اتصاف صفتانمك برحال طاقتمق
اختلال قاريشقلىق فساد وشورش	اتصال بتمك
اختيار سچمك انتخاب ايتكم	اتفاقاً اتحادله . راست كله
مناسب كورمك	آتى الذكر آشاغيده ذكر اولنه جق
ادا اوده مك تلفظ ايتكم	آيان كلك كتورمك ذكر ايتكم
ادات معاده مستقل اولمان كله	آتیه كلن آشاغيده ذكر اولنان
ادبا ادبيلر لسانجه عالم اولانلر	اثبات يرلشدرمك برنده طوتمق
ادبيات كتابت وشعره متعلق شيلر	اثننا وقت زمان آرالق

Lûgat	atî’z-zikr: Aşağıda zikr olunacak	ihtilâl: Karışıklık, fesâd ve şûriş
Elif	ityân: Gelmek, göstermek, zikr etmek	ihdiyâr: Seçmek, intihâb etmek, münâsib görmek
i’tilâf: Uzlaşma, imtizâc	âtiye(n): Gelen, aşağıda zikr olunan	edâ: Ödemek, telaffuz etmek
eb: Peder, baba, valide	isbât: Yerleştirmek, yerde tutmak	edât: Ma’nada müstakil olmayan kelime
âb: Su, mâ	esnâ: Vakit, zamân, aralık	edebâ: Edibler, lisânca ‘alim olanlar
âbâd: Ma’mûr, şen	icâbet: Cevâb vermek	edebiyât: Kitâbet ve şa’ire müte’allik şeyler
ibtidâ’: Başlama, başlangıç	ictinâb: Sakınmak	iddisâr: Bürünmek
ibtidâiyye: Başlamağa müte’allik	iclâl: Celâlet, büyüklük	iddihâr: Yığmak
ibdâl: Değiştirmek, tebeddül etmek	âhâd: Birler, tekler, ahadlar	idhâl: Sokmak, dâhil etmek
iblâğ: Vardırmaq	ahvâl: Hâller, keyfiyetler, sûretler	idrâk: Yetişmek, anlamak
ebnâ’: Zamân, zamâne çocukları	ahvâl-i isim: İsmın terkîbde kesb edildiği hâller	erbâb: Sâhabeler, ashâb
ittibâ’: Uymak, imtisâl	ac: Birâder, karındaş	erbâ’a: Dört, çehâr
ittihâz: Edinmek, saymak, ele almak	ihbâr: Haber vermek	irtisâm: Resm edilmek
ittisâf: Sıfatlamak, bir hâl takınmak	ihitâm: Bitmek, hıtâm bulmak	ircâ’: Çevirmek, nakletmek
ittisâl: Bitişmek	ihtisâr: Kısa tutmak, muhtasar etmek	erkân: Temeller, asıllar
ittifâkan: İttihâd ile rastgele	ihtilâf: Fark, zıddiyet, mübâyenet	

erîke: Pîrâ, tahtta
ziynet veren

ezmine: Zamânlar,
vakitler

esâsen: Temelce,
mebde'ce

istisnâ: Hâriç tutmak

istihbâr: Haber almak,
işitmek

istidrâk: Kişinin
hatasını ta'mir ve
re'yini tashîh kaydında
olmak

istidlâl: Netice
çıkarmak

istircâ: Rica etmek,
niyaz

istizâde: Artmasını
istemek

istitâ'at: Kudret,
iktidâr

istiâ'ne: Yardım
istemek

isti'zâm: Büyük
görmek

isti'lâ: Yükselmek, üst,
ifâde etmek

isti'mâl: Kullanmak

istigrâb: Ta'accüp
etmek

istigrak: Serâyâ,
kaplamak

istifâzâ: Feyzini
istemek

istifsâr: Sormak, tefsîr
istemek

istikbâl: Karşılama,
gelecek zamân

istimdâd: Meded
istemek

istimrâr: Devam

istimlâk: Mülk olmak,
temellük etmek

istinâd-geh:
Dayanacak, yaslanacak
yer

iskat: Düşürmek

iskât: Susdurmak

iskân: Harfin
harekesini kaldırmak

ism-i cins: Bir cinsden
her bir ferdi gösteren
isim

ism-i mutlak: Sıfat ve
kinâyet olmayan isim

isnâd: Haml etmek,
'atf etmek

işâret: 'Alâmet
göstermek

işba': Doyurmak

izdihâm:
Zahmetlenmek,
kalabalık

iş'âr: Beyân etmek,
bildirmek

isâbet: Rastgelmek,
doğruluk

isrâr: Ayak basmak

istibâr: Sabr, te'ennî,
şekib

istilâhât: 'Amellerin
ittifâkla koydukları
veyâ ettikleri ta'bîrler

usûl: Usûller, erkân,
hurûf-ı asliyye

izâ'a: Zâyi etmek

adhâ: Kurbanlar

ıztırâb: Keder ve
sıkıntı

ıztırâr: Zarûret,
mecburiyyet

izmihlâl: Yûf olmak,
yok olmak

itlâ ': Vukûf, kesb
etmek

itnâb: Uzatmak, tetvîl

izhâr: Göstermek,
ibrâz

i'ânet: Yardım etmek

i'tibâr: Saymak,
addetmek

i'tibârî: Rarzî, takdirî

i'tirâf: İkrâr etmek

iğbirâr: Tozlanma,
gücenmek, darılmak

ifâde: Beyan etmek,
söz

iftirâk: Ayrılmak

akın: Çapul, yürüyüş

iktisâb: Kazanmak,
kesb etmek

iktifâ: Kâfi, addetmek,
kanâ'at etmek

ekser: En çok

ekseriyyâ: Gâlibâ, çok
defa'

el: Hândân, ehl-i beyt

illâ: Yoksa

iltizâm: Lâzım
görmek, istek etmek

elhâc: Hâcî

elhâk: Birleştirmek

elsene: Lisânlar, diller

elfâz: Lafızlar, lûgatlar

elnâdir: Ke'l-ma'dûm,
hiçden sayılacak

elvân: Renkler,
levinler

elf: Binler, hezerân

i'tibâriyle: Nazarıyla,
saymakla

ifrâd: Tekler, ahâd

ifrâğ: Kalıba dökmek,
boşaltmak

if'âl: Fa'iller

iktidâr: Kudret,
miknet

ilâ-âhire: Sonuna
kadar böyle

aliyye: Âlete ve yâhûd
derse müte'allik

amâl: Hevâhisler

imâle:
Meyillendirmek,
çevirmek

emsile: Misâller,
numûneler, örnekler

amir: Emr edici,
buyurucu

amân: Dikkat ve itinâ

imkân: Kâbiliyet

emel: Arzu, ümit

imlâ: Doldurmak,
kalıbdan yazmak

intizâr: Beklemek

intikâl: Göçmek,
nakletmek

intihâ: Son, nihayet
bulmak

ancak: Yalnız, fakat

iktirân: Birbirine
yakın gelen, birleşmek

ikdam: Evvel, ileri

iknâ': Kandırmak,
kâni' etmek

ikvâ: En kavî, en
kuvvetli

ender: Pek nâdir

inşi'âb: Şu'belemek,
dal budaklanmak

inzîmâm: Artırılmak

enf: Burun

infisâl: Ayrılmak,
ayrılık

inkisâm: Bulunmak,
taksîm olunmak

inkibâz: Sayıklamak

enkazâ: Bitmek, hıtâm
bulmak

inkılâbât: Değişmeler,
tebeddülât

enver: Cümleden
münevver, nurlu

evâhir: Sonlar, âhirler

evzân: Vezinler,
kalıblar

özge: Mâ'adâ, gayrı

evvelâ: Yek, daha iyi,
takayyüd

ih̄timâm: Cehd etmek,
takayyüd etmek

ehil: Sahip, liyâkatli

ehliyet: Layıklık,
liyâkat

ahenk: Mevzûnluk,
uygunluk

ahû: Geyik, karaca

îrâs: İleri getirmek,
intâç etmek

irâd: Getirmek

irâk: Uzak

Îrân: ‘Acem ülkesi,
‘Acemistân

işitgen: Pek ziyâde
işiden

isâl: ulaştırmak,
yetiştirmek

ikâz: Uyarmak, dikkat
ettirmek

imâ: Bildirmek

Be

bâb: Kapı, kısım, nev‘

bâbet: Pay, kısım,
defa‘

bârî: Aradan, hulk
eden

bâzû: Kol

be‘is: Zarar

be‘s-sevâb: Doğru
dürüst

bi‘lâ-âhiz: Alarak,
âhiz ile

bi‘l-terkib: Terkîb
edip, birleştiren

bi‘l-zât: Bi‘l-İnefs

bi‘z-zarûr: Lâ ilaç

bahs: Söylemek

bi‘l-hakk: Hak ile

bahşayış: Atâ ve ihsân

bahşende: Bahş edici

bed‘: Başlamak,
ibtidâ‘

bidâ‘yet: Başlangıç

berr: İyilik, hüsnât

berâ‘at: İstihlâl,
kişinin maksadını
evvelce muhatabına
derpiş ettirirce
söylediği sevimli
mukaddime

ber-akis: Aksine,
tersine

batî: Yavaş

basît: Sâde, mürekkebe
olmayan

beşir: Müjde, beşâret

ba‘del tecrid:

Soyduktan sonra

ba‘de‘z-zahir:
Öğleden sonra

ba‘id: Uzak, ırâk

bağteten: Birdenbire,
nâ-kehân

bilâ: -siz (-sız),
olmaksızın

belde: Şehir

beliğ: Mübâlağalı, çok

bin: Oğul, ferzend

binâ: Yapı, yapmak

binâ‘en: İçün, mebnî

bina‘ emare: Defa‘
gösteren şekil

binâ‘ nev‘: Cins
gösteren şekil

bend: Bağ

beher: Hâl, herhalde

beytûtet: İkâmet
etmek

bî-adîl: Eşi ve ayağına
küllâni olmayan

beyn: Ara, miyân

bî-hayâ: Hayâsız,
hicâbsız

bey‘: Satmak, fûrûht

bî-meydânî: Yakını
olmayan, emsâlsiz

Te

te'sîr: Eser bırakmak,
içeriye işlemek

tâsian: Dokuzuncu

te'essüf: Ağrı duymak

te'kîd: Metânet
vermek, sıkılaştırmak

te'lîf: Uzlaştırmak,
tertîb etmek

te'yîd:
Kuvvetlendirmek,
pekiştirmek

tebeddül: Değişmek,
tegayyür

tedâbir: Tedbîrli,
çareler

tedrîs: Öğretmek,
talîm

tezkâr: Zikr etmek,
beyân etmek

tezkîr: Zikr etmek,
beyân etmek

tertîb: Düzmek, teşkîl

tereccî: Recâ etmek,
ummak

terdîd: Tereddüd,
ya'ni iki farklılık,
beyân ettirmek

terfih: Mes'ûd etmek,
refahlandırmak

Tebrîz: Îrân'da bir
şehir ismidir

tebaiyyet: Tâbi'
olmak, emsâl itmek

tecârib: Tecrübeler,
denemeler, keşifler

tecedüd: Tazelenmek,
yenilenmek

teclîd: Ciltlemek

tecvîz: Ca'iz görmek

tahtânî: Altta bulunan

tahrîren: Yazı ile
ağızdan değil

tehesür:
Hasretlenmek

terkîb: Mahlût, iki
veyâ ziyâde şeylerden
yapılmış bir şey

tezâyüd: Artmak,
izdiyâd

tezbîr: Yazmak, tahrîr

tesâvî: Musâvî

tesellüm: Tasdîk
etmek

tesmiye: İsim vermek,
itlak

tesyâr: Göndermek

teşbîh: Benzetmek

teşdîd:
Şiddetlendirmek

teşrîf: Şereflendirmek

tahsîn: Beğenmek,
güzel görmek

tahsîl: Almak,
öğrenmek

tahkîr: Hor görmek,
horlamak

tahkîk: Yakalamak,
mua'yene itmek

tahavvül: Değişmek,
tebeddül

tahdîş: Tırmalamak

tahsîs: Mahsûs kılmak

tahalhul: Et kemikten
ayrılmak

tahliye: Boşaltmak

teşrik: Şirk, ya'ni
ortak etmek

teşkil: Kurulmak,
vücuda gelmek

teşkîl: Kurmak,
vücuda getirmek

teşevvûş: Zihni
dolaştırmak

teşevvuk: Gayrete
koşdurmak, kandırmak

tesâdüfen: Rastgele

tasaddî: Sadedlenmek,
kasd etmek

tasdîk: Doğrudur
demek

tasrîf: Fi'ili envâ'-ı
sigalara, teşekküllere
götürmek

tasfiye: Sâfi kılmak
tasavvur: Zihnen bir şeyi kurmak, zihnen kurulan bir şey
tazammun: Hâvî olmak, içinde tutmak
tatbîk: Bir şeyin tıpkısını etmek
tatbîkân: Uydurarak, göre
tatbîkât: Bir ka'ideye uydurulacak şeyler ta'lîmler, temrînler
ta'addî: Birbirine düşmanlık etmek
ta'bîr: Tesmiye, isim demek
ta'bîrât: Sözcükler, isimler
ta'bîr: Âhîrle, başka dürlü diyerek
ta'cîl: Acele yahûd etdirmek
ta'dâd: Saymak
ta'dîl: Cüz'ice, tebdîl
ta'diyye: Gayre te'sîr
ta'rîz: Kinâyeli
ta'zîm: İkrâm, şân vermek
ta'kîb: Arkasından gitmek, bir şeyin arkasında olmak
taalluk: Münâsebet

ta'allül: Sebeb göstermek
ta'ayyin: Belli, tahsîs etmek
tegayyür: Değişmek, tebeddül
tağyîr: Değiştirmek, tebdil
tefeccü': Kederlenmek, te'essüf
tefcî': Ağirtmak, kederletmek
teferru'ât: Şu'abeler, dal budaklar
tefrika: Ayırmak, bölmek
tefrîk: Ayırmak, bölmek
tefsirât: Ta'rifler, izâhât
tefzîl: Biri diğerinden makbûl görmek
takdîrce: Hesâbca
takrîr: Ağızdan söylemek, yerleştirmek
taksîm: Bölmek, pay etmek
taklîl: Azaltmak
teksîr: Kırmak, şekli bozmak
tekellüm: Söz söylemek

telezzüz: Lezzet duymak, hoşlanmak
telafluz: Ağızdan okumak
telfîk: Zamm u ilhâk
televvün: Renk renk olmak, değişmek
temşîyye: Yürütmek
tenbîh: Uyandırmak, ihtâr
tenkîs: Eksiltmek
tenevvü': Günâgûn olmak
tevbîh: Tekdîr etmek
tavti'eten li'l-makâl: Söze yol açarak
tevzi': Dağıtmak pay etmek
tevakku': Me'mûl etmek
tevkitiyye: Vakit göstermeğe mahsûs
tevkîl: Vekîl koymak
tehdîd: Göz korkusu vermek
tehî: Boş hâli
tehye': Hazırlamak
tîr: Ok

Se

sâlise: Tâlis, üçüncü

sâlisen: Üçüncü

sâminen: Sekizinci

sânî: İkinci

sübûtî: Dâ‘imi yerli
ba‘zen böyle ba‘zen
şöyle değil

servet: Zenginlik,
ganâ

sıklet: Ağırılık

sakîl: Sakîle, ağırılık

sülâsî: Üçlü üç harfli

Cim

cârî: Olmak, hâsıl
olmak

câme: Esvâb, rûbâ

câvidânî: Ebedî

câh: Pâye, rütbe

cebân: Korkak, ürkek

cidden: Hakîkaten,
gerçekten

cazib: Çekmek, celb

cüz’: Parça, kısım

cüz’î: Az, kısmen

cezâ: Akibet, şartın
karşılığı

cesâmet: Büyüklük

cismânî: Bedene
mensûb, dünyevî

cesîm: Büyük

cümle: Hep bütün,
‘ibâre, söz

cünüdiyye: Orduca

cevâz: Ca‘izlik,
müsâide

cevher: Mâya, asıl

cihet: Yan, taraf

cahil: Bilmemezlik,
nâdânlık

Ha

hâciz: El-iştîyâk,
insanın şevkini
kapadıcı

hâdî: ‘işar, onbirinci

hâr: Harâretli, sıcak

hâlbuki: Gel bak ki

hâlet: Hâl, keyfiyyet

hades: Vukû‘at,
zuhûrât

hadûsî: Olağan,
devamı olmayıp vakit
vakit olan

hizâ: Karşı sıra

harb: Cenk, muharebe

harf: Yazı ma‘nâda
müstakil olmayan
kelime

hareke: Yazıyı okudan
‘alâmet

harmân: Mahrûm
olmak

hurûf: Hurûfât,
harfler, yazılar

harîk: Yangın, ateş

hasbe’l-insâniye:
İnsanîyet gayretle

hasbîyen: Bâd-ı hevâ,
meccânen

hasır: Kuşatmak,
sâ’irleri içeri almak

hasrân: Teferru‘âta
bakmayıp mahdûd
tutarak

hakîkî: Ciddi, gerçek

hakk: Kazmak

hikâyet: Nakil ve
rivâyet

himâyet: Korumak
muhafaza etmek

hamle: Hücûm,
yürüyüş

Hı

hâtîme: Son, encâm

hâs: Mahsûs, tehassus edilmiş

hâse: Mahsûsî

hâsiyyet: Husûsî bir hâl

hakan: Pâdişâh

hâk: Toprak, turâb

hâmisen: Beşinci

hâme: Kalem, kilk

hidîv: Ulu, beg

hired-mend: Akıllı, dirâyetli

haşûnet: Sertlik, kabalık

husûs: İş, mâda

husûsiyyet: Mahsûsluk

hitâb: Söylemek

hafîye: Gizli, mahfi

helecan: Zihince rahatsızlık, endişe

halel: Zarar, sekte

hali: Tehîlik, boşluk

hâb: Uyku, nevm

hânende: Okuyan

hâhiş: İstek, arzu

hûrşid: Afitâb, güneş, şems

hamse: Beş

hamâsi: Beşli, beş harfli

havane: Hâ'inler, habîsler

Dal

dâhil: Olmak, girmek

dârû: İlâç, devâ

dâll: Delâlet eden, gösteren

du'â': Davet eden, du'â'cı

dânâ: Bilen, 'âlim

dâver: Pâdişâh, hâkim

debdebe: Tantana, saltanat

ditrek: Ditreyen

derk: Fehm duymak

der-gâh: Kapı, sarây havlusu

dest-mâye: Sermaye, bizâ'a

defîne: Gömülü olan mal

delâlet: Gösteriş, göstermek

dil-sûz: Yürek yakıcı

dem: Kan, hûn

dendân: Diş, sin

devâ'ir: Daireler, devlet kapıları

düvel: Devletler, hükümetler

dîbâ: Bir nev'i ipekli kumaş

dîrîne: Eski, kadîm

Zel

zât: Şahıs

zâten: Öz ile özünden

zıkr: Anmak, beyân

zillet: Horluk

zamîme: Zam olunur hâl

zevî'l-ictilâb: Çekici, cezb ve celb edici olanlar

zehâb: Gitmek, 'azîmet

ziy-i ruh: Canlı

Ra

râbi'an: Dördüncü

râgıb: İsteyen, arzulayan

râvî: Rivâyet eden

re'ye'l-ayn: Öz görmesi

rubâ'î: Dörtlü, dört harfli

rabbânî: Rabb,
müte'allik hazretlerine
mahsûs

rabıt: Bağlamak, atf

Rahmân: Merhametli

rehâvet: Gevşeklik

red': Men etmek

resmiyye: Resimde
ya'ni yazılışda bulunup
telaffuzda bulunmayan,
hükümete veyâ heyete
â'id

refi': Kaldırmak

remy: Atmak, Endâht

rivâyet: Nakletmek

Ze

zâi'de: Ziyâde, fazla
artmak

zâi'l: Zevâl bulmuş

zânû: Dîz

zümre: Takım

şâmil: Kaplayıcı
mefhûmi veyâ hâkimi
ziyâdeye talik eder
olan

şâyi': Tevâtür bulmuş,
yayılmış

şeb u rûz: Gece ve
gündüz

zevâi'd: Zâ'id olan
harfler

zîbâ: Yakışık

Sin

Sû'al: Soruş, sormak
istemek

sâ'il: Soran, dilenci

sâbaka: Mukaddimâ,
evvelden

sâkat: Olmak, düşmek

sâkıt: Suskun eden,
susmuş

sâmi'în: İşidenler

seb'a: Yedi

sebk: Kalıba dökmek,
tertîb

serd: Arz ve beyân,
irâd

serî': Çabuk, acele

satvet: Şecâat, kuvvet

şettâ: Perâkende,
muhtelif

şecâ': Yiğit, dilâver

şâzz u zât: Ka'ideye
mugâyir olanlar

şürû': Başlamak

şâ'ir: Şâ'irler, mevzûn
kelâm söyleyenler

sa'd-iktirân:

Mes'ûdiyyetle,
birleşmek

sefâhat: Akılsızlık

sakî: Suvarmak

sakinâ: İskân, oturmak

semâ': Gök, asumân

semâ'î: Ka'ide
tahtında olmayarak
lisân-ı erbâbından
işitmeğe mahsûs olan

semâ'en: Semâ'î
olarak

semî': İşitmek

sâmî: Yükselmek, 'alî

sevâ'bân: Müsâvâten

siyâk: Tarz, sûret

seyr: Gezme, gitmek

seyl: Akmak

Şın

şâzz: Ka'ide-yi
külliyye mugâyir olan

şugl: Uğraşmak

şifâhen: Ağızdan

şefakat: Merhamet,
acımaçlık

şık: (Fr.) Tarz, sûret

şükrâne: Teşekkür,
şükrâniyyet

şekl: Tarz, biçim

şekvâ: Şikâyet, teşkî

şümâr: Saymak

şemsiye: Güneşe mensûb

şem‘: Mum

şûrâ: Meşveret, danışıklık

şevket: Saltanat

şîve: Asıl, eda

Sad

sahâbet: Tesâhub

sahrâ’: Ova, deşt

sedâ: Ses, avâz

saded: Merâm, maksad

sudûr: Çıkmak

sarâhat: Kelâmda açıklık, aşikârelik

sarf: Kavâid kullanmak

sırf: Ūz, yalnız

sarf-ı nazar: Bir tarafa bırakmak, saymamak

Zı

zâhiren: Görünüşte, hâricen

zarfiyyet: Mekân veyâ zamân göstermek

sarfıyyûn: ‘ilm, sarf erbâbı

sarîha: Açık, aşikâr

sagîr: Küçüklük

saffet: Sâfilik

sulh: Barışıklık

sulhen: Barışla

savt: Ses, sedâ

suver: Sûretler, tarzlar

sûret: Tarz, asıl

soluğan: Çok soluyan

savm: Oruç

savn: Muhâfaza, himâye

sîga: Kelimenin ayrı ayrı kesb edildiği şekil kalıb

Zı

zabt: Zihinde tutmak, anlamak

zarûret: Mecbûriyyet, darlık

zamm: Ötre artırmak

zamâ’ir: Zamîrler

zımnen: Dahilen, ma‘nen

zamme: Ötre

zavâbit: Ka‘ideler

Tı

Tab‘: Tabiat, basmak

tullâb: Talebeler, şâkirdeler, talebe

taleb: İstemek

tulû‘: Çıkmak, peyda olmak

tolayı: Ötürü

tayy: Çıkarmak

teyerân: Uçuran

tış: Tışarı

Ayn

A'del: Adâletli,
hakkaniyetli

'âşiren: Onuncu

'âliyyü'l-a'lâ:
Yüceden yüce

'âmm: Husûsî
olmayan, umûmî olan

'ibâdet: Du'â' ve
tapınış

'ibâret: Mürekkeb

'ibâre: Söz, kelime

'İbrânîce: Yahudice

udûl: Şaşmak, ka'ide-i
külliyeden sapmak

'aded: Dâne, sayı

'adîde: Çok, kalî

'azb: Tatlı

'azûbet: Tatlılık

'irfân: Ma'ârifet, biliş

uryân: Çıplak

'azim: Niyet, kasıd

'azîz: Şerîf, âli-kadr,
kıymetli

ismet: Günâhsız ve
pâk olmaklık

uzv: Bedenin bir cüzi'

'atf: Bağlamak,
çevirmek

'akab: Arka, verâ.
geri, ard

'alâmât: 'alâmetler,
nişânlar

'alâmet: Nişân, nişâncı

illet: Sebeb, maraz,
hastalık

ulüvv: Yücelik

'aliye: Yüce, bâlâ ve
vâlâ

'ale-l-husûs: Hüsnden
ziyâde

'ale-s-seviyye: Hep bir
olmak üzere

'ale-l-umûm:
Umûmen hepsi birlikte
olarak

'alâ hâlihi: Kendi hâlî
üzere

'alâ gayru'l kıyâs:
Kıyâs ve ka'idenin
mügâyiri olarak

'amel: İş, istemek

'umûmiyyet:
'umûmîlik, bir şeye
mahsûs olmamazlık

'umûmî: 'umûmiyye,
cümleye şâmil

umyâ: Körlük

ind: Yan, vakit

'an asl: Aslından, asıl

'an kasd: Kasıd ile

ivaz: Karşılık

'avn: Yardım,
mu'avenet

aynu'l-fail: Kelimenin
huruf-1 asliyyesinden
ikincisi

ayûb: Ayıplar ya'ni
kusurlar

Gayn

gâlibâ: Ekseriyyâ, en
çok

gazebân: Hırslı,
hiddetli

galat-ı meşhûr: Her
tarafa yayılmış ve her
yerde kabul edilmiş
yanlış

Fe

fâu'l-fi'l: Kelimenin
huruf-1 asliyyesinden
birincisi

fâ'ide: Fâideli bir söz

fâ'ik: Üstün, âlâ

fâtîha: İbtidâ',
başlangıç

fâhiş: Aşırı

fare: Sıçan, mûş

fâ'il: Yapan, işleyen,
eden

fe-emmâ: Ve lâkin, ve
fakat

feth: Açmak, üstün

fetha: Üstün

fehâvi: Meâl, mefhûm

ferd: Tek, ahd, cüzi'

firkat: Ayrılık

fürû'ât: Fürû'âlar,
teferru'ât, dal budaklar

füssak: Günah işlemek

fazla: Artık, mâ'ada,
ziyâde

fevt: Ga'ib olmak,
ölmek

fevk: Yukarı, üst

fevka'l-me'mul: Ümid
edilenden yukarı

fi-l-asl: Asıldan

fi-l-hâl: Anide

fi-emân-illâh: Allâha
sığındık Allâh imdat
eyleye

feyz: Bereket, büyüme

fi yevminâ-hazâ:
Bugünkü, günde

Kaf

kâ'im: Duran

kâ'im-makâm:
Yerinde duran

kâr'un: Okuyanlar

kâmet: Boy

karîb: Yakın

kureyş: Bir kabile-i
celile ismidir

karîne: Sözün gelişi

kısmen: Bir paydan bir
kısmı

kasr: Kısa

kat'î: Kesmân

kalb: Yürek,
değiştirmek

kalîlen: Az olarak

kameriyye: Aya
mensûb

kangı: Hangi

**kuvve-i-karîbeye
gelmek:** Bitmek veyâ
hemen bitmek üzere
bulunmak

kavm: Kabile

kıyâs: Ka'ide ölçmek

kıyâsî: Ka'ide-i
külliyyeye tabi' olan

kayd: Bağ, şart

Kef

kezâlik: Şunun gibi,
dahî

kerâm: Kerimler, şeref
sahipleri

kerâhet:
Hoşlanmamak,
iğrenmek

gerekdir: Lâzımdır,
câ'izdir

kerîm: Kerem ve
inâyet edici

kerîhe: Mekrûh,
iğrenilir

kesb: Kazanmak

kesr: Kırmak, esre

kisvet: Libâs

güftâr: Söz

güfte: Söylenmiş söz

küll: Cem'-i meksurin
mü'ennisdirlir

kellân: Asla

kelâm: Söz, bahs

külfet: Meşgûlât

kelime: Lûgat, lafz

günâ: Dürlü, nev'

köhne: Eski, kadîm

keyfiyyet: Bir şeyin
nasıl olması

keyfe-mâ-yeşâ:
İsteddiği gibi

keyl: ölçmek

Lam

lâ-akall: En azı

lâhik: Olmak,
birleşmek

lâmu'l-fi'il: Kelimenin
huruf-1 asliyyesinin
üçüncü harfi

lûgatçe: Lehçecik

lûgat : Lafz, kelime,
lehçe, lûgat mecmûası

lâgy: Bozmak

lafz: Lûgat, telaffuz

lafziyye: Telaffuzda
mevcûd

lâfzen: Telaffuzca,
lûgat çe

levha: Tahta

leyâl: Şabân, geceler

leyk: Lâkin, fakat

Mim

ma': Su, ab

mâ'il: Meyl edici

mâ-bâkî: Baki kalan

mâ-ba'd: Bir şeyden
sonra kalan son

mâ-bihi'l-necât:
Necâtî hâvî olan hâlas
edici

mâ-hasal: Hâsıl olan,
peydâ olan

mâder-zâd: Valideden
doğma

mâdde: Öz, mâya,
mes'ile

mâddî: Vûcudî olan

mâru'z-zikr: Yukarıda
zikr edilen

mâşiyen: Yürüyerek

mâzî: Geçen, sâbık

mâ-kabl: Bir şeyden
evvel olan, evvel

mâlikiyyet: Sahiplik

me'nûs: Alışılmış,
ülfet edilmiş

mâhir: Mahâretli usta

mâhiyyet: Bir şeyin
neden 'ibâret olması

mebânî: Yapılar,
yapılışlar, temeller

mebahs: Söz

mübeddel olmak:
Değişmek, tebeddül

mübeyyen: Beyân
eden

mütecânîsîn: Bir
cinsden iki

mütecâviz: Ziyâde

muttasıf: Kendisinde
bir hâl mevcut olan

muttasıl: Bitişmek

muttasalın: Bitişik iki
muttazammın hâvî olan

müte'âkıb: Hemen
sonra, ardınca

müte'al: Yüce

müte'azzir: Özürlü,
sebebli

müteferrika:
Perâkende

müttemekkin:
Munsarif olan ya'ni
i'râbın göre (zamâ'ir
'Arabîye zahiren i'râb
görmezler binâ'-i
aliyye müttemekkin
değildirler)

metin: Asıl

mütevakkıf: Tabi',
bağlı

mesâbe: Derece,
mertebe

mesûbât: İbadet edici

mesil: Benzer, tıbk

misillü: Gibi

mücâveze: Bir şeyden seçmek, çıkmak

mücerred: Ârı, sâfi, soylamış, yalnız

mecelled: Cildleyici, cildlenmiş

mecmû'a: Bütün, tekmil, top

mechûl: Bilinmeyen, kapalı

mahdûd: Az sayılır

mahzûf: Bozulmuş

muhassenât: İyilikler

mahsûs: Hissî olunur, duyulur

mahzâ: Salt, yalnız

mahmî: Himâyet edilmiş

mihver: Layıkında, lâyık, vech üzere

muhtelif: Dürlü dürlü olan

medd: Uzatmak

meded: Çâre, tedbîr

müdârâ: Müdâhane

müdâfa'a: Def etmek

medenî: Şehirli, terbiyeli

müzekker: Erkek, kendisinde erkeklik farz olunan

murâd: Maksûd, merâm

merâtib: Mertebeler, dereceler

mürâca'at: Varmak, gitmek, bakmak

mürâ'at: Riayet etmek

merbût: Bağlı

mürettib: Tertîb edilmiş, düzülmüş tertîb eden

mer'a: Riayet edilmiş, otlak

mürekkeb: Birkaç nesne karışdırmakla hâsıl olan

mezâhim: Zahmetler, yorgunluklar

mezâyâ: Meziyetler, makbûl tutulan haller

mezîd: Ziyâde, artırılmış

mezîd-fih: Üzerine artırılmış kendisinde huruf-ı zâ'id bulunan

mes'ele: Mâdde, bahs

mesâ'il: Mes'eleler, mâddeler

müsâmaha: Müsâ'ide etmek, afv etmek

müsâvât: Kimine eksik kimine ziyâde olmayıp hep beraber olmak

müstesnâ: Fâ'ideden hariç kalan

müstecmi': Toplandığı mahâll, toplayan

müsta'cel: Acele, tîz

müsta'mel: Kullanılan

müstakbel: Gelecek zamân

müstakil: Kendi başına

müstakillen: Kendi başına olarak

meskût: Bir şeyden sukût edilmiş

müsemmâ: Tesmiye edilmiş

müsvedde: Siyâhlanmış

müsîl: Suyun aktığı mahal

müşâbih: Benzer

müşâhebet: Benzer, benzemek, benzeme

müşâreket: Şirket, ortaklaşa veyâ karşılıklı olmak

meşakk-ı lâ yutâk: Tahammül olunmaz meşakkatler

müşâhede: Görmek

müş tâkîn: Arzu-keş,
hevesliler

müşterek: Birine
mahsûs olmayıp
ziyâdeye â'id olmak

musâb: Uğramış,
düçâr olmuş

musâhabât: Biriyle
sohbet etmek,
birleşmek

musâfât: Biriyle hâlis
dostluk etmek

masûn: Mahfûz,
muhâfazalı

muzmahill: Zevâl
bulmuş

mazmûm: Ötreli,
zammeli

mazmûn: Me'al,
ma'nâ, mefhûm

mutâbakat: Uymak

mütâla'a: Düşünmek,
tefekür

muttariden: Bir tarzda
ka'ide-i külliyeye
mutâbık olarak

matlab: Merâm
istemek

matlûb: İstenilen

mu'âf: Afv olunmuş
adam

mâ-sükût: Sükûtle

müştak: Diğer bir
lûgat tan çıkmış veyâ
yapılmış olan

müştakât: Diğer bir
lûgattan çıkmış veyâ
yapılmış olanlar

mu'âmele: Hareket,
davranış

mu'âvaza: Mübâdele
(tranpa) bir şeyin
birine diğer bir şeyi
koymak

mu'tellât: Harf-i illet
bulunan kelimeler

ma'dûd: Sayılmış

ma'rûf: Tanınmış,
belli

ma'kûl: Akıl ile bilinir

ma'nen: Ma'nâca,
ruhca

ma'nevî: Sûverî ve
cismânî olmayıp rûhanî
olan

ma'a-hazâ: Bununla
beraber

ma'hûd: Ma'lûm

ma'yûb: Ayıplı

mugâyir: Zıdd,
muhâlif

müfâca'a: Ansızın
vâki' olmak

müfâd: Kelâmın ifade
etdiği ma'nâ mefhûm

müşdedd: Teşdîdli,
şeddelenmiş

müş'ir: Bildiren, iş'ar
eden

müşevviş: Karışık

mâşî: Yürümeğe

miftâh: Anahtarlar

mefthûh: Açılmış,
üstünlü

mefrûk: Ayrılmış

mefkud: Mevcud
olmayan

mefhûm: Kelime veyâ
kelâmdan anlaşılan
ma'nâ

müfid: İfade edici,
anladıcı

mukâbil: Karşılık

mukârribe: Yakın
olmak

mukârin: Yakın, karîb

mukârenet: Yakın
olmak

makâm: Yer, mahal

makâmında: Yerinde,
yerine gibi

mukterin: Yakın,
ulaşılmış

mikdâr: Bir şeyin ne
kadar olması

mukaddim: Evvel,
ikdâm edici

makrûn: Yakın
maksûre: Kısa
ma'kîd: Bağlı, meşrût
mükerrer: Çift, tekrar
meksûre: Kesreli,
esreli, kırılmış
mülâhaza: Mütâla'a,
tefekkür, fikir

munzam olmak:
Artırılmak

munfasıl: Ayrılmış

menfi: Neyfy edilmiş,
ma'nâsına yokluk
verilmiş olan

minvâl: Tarz, yol,
sûret

mevâki ': Mevâki'ler,
yerler

mü'essir: Tesirli,
dokunaklı

mu'harrir: Sonra

mû'cib: Sebeb, bâdî

mevzû': Konulmuş,
vaz' edilmiş

mevzû'la: kendisi için
isim konulan şey

mevkî': Yer, mahal,
mekân

mülâkî: Olmak,
rastgelmek

melâl: Usanç

memdûde: Uzun

münâfât: Zıddıyet

menâbi': Menba'lar,
peykârlar

müntehâ: Son, nihâyet

Nun

nitekîm: Kaç ki, nasıl
ki

neşv ü nemâ: Peydâ
olup büyümek

nevâdir: Nâdir olan
şeyler

müneccî: Necât verici,
kurtarıcı

müntehî:
Nihayetlenen, biten

münhasır: Mahsûs

münhasıran: Mahsûs
olarak, yalnız, salt

mensûb-ileyh:
Kendisine nisbet edilen

Vâv

vârid olmak: Gelmek,
ulaşmak

vücûhla: Her cihetle

vûcubî: Lüzumlu,
lüzum gösteren

vezin: Kalıb, tartı

vesâtet: Vesîle
olmaklık

vesî': Kudret, genişlik

vâsıf: Sıfat

vefk: Uygun gelmek,
mutabâkat

vehleten: Anide(n)

6.4.3.Dil Öğretimi Teknikleri

Öğrenme teknikleri, öğrencilerin dilsel bir zorluğun üstesinden gelebilmek için kullandıkları beceridir (Martinez; Yıldız, 2017:229). Öğrencilere teknikler hakkında eğitim vermek; etkili öğrenmenin gerçekleşmesi, öğrencinin kendine güveninin artması, başarı stresinin azalması uygun tekniklerin farkında olup uygulanmasıyla mümkün olabilir (Yıldız; Uzuntaş, 2017:230).

Dil öğretiminde kullanılan teknikler şunlardır: Düz anlatım/ anlatma, soru-cevap, tartışma, örnek olay, gösterip yaptırma, iş birlikli öğrenme, forum, diyalog, konferans, söylev, sempozyum, münazara, drama, gezi gözlem, sergi, benzetim, beyin fırtınası/ fikir duşu, altı şapkalı düşünmedir (Köksal; Varışhoğlu, 2014:101-108).

Müellif eserde yukarıda bahsedilen dil öğretimi tekniklerinden soru-cevap tekniğini kullanmıştır.

6.4.3.1.Soru-Cevap Tekniği

Soru- cevap tekniği, öğretmenin öğreteceği konunun özelliklerine göre önceden hazırladığı soruları ders esnasında öğrencilere yöneltmesi ve soruların öğrenciler tarafından cevaplandırılmasıdır. Bu tekniğin etkili olarak kullanılabilmesi için sorulacak soruların titizlikle hazırlanması ve öğrencilerin etkileşim içinde olması gerekir. Sorular nitelik bakımından öğrencilere üst düzey düşünme becerileri kazandıracak ve onların zihinsel süreçlerini geliştirecek biçimde hazırlanmalıdır.

Dil öğretiminde soru-cevap yönteminin etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Öğrencilerin yaratıcı düşünmesine katkı sağlar.
- Öğrencilerin derse aktif katılımını sağlar.
- Öğrenilenlerin pekiştirilmesine katkı sağlar.
- Öğrencilerin derse karşı güdülenmesini sağlar.
- Öğrencilerde üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlar.
- Öğrenilen konunun neden-sonuçlarının açıklanmasını ve sınıf ortamında tartışılmasını sağlar.

- Öğrencilerin etkileşim ve iletişim içinde olmalarını sağlayarak onların konuşma güçlüklerini tanımlarını ve öz değerlendirmede bulunmalarına yardım eder (Köksal; Varışlıoğlu, 2014:102).

Eserin tamamında kullanılan soru-cevap tekniğini müellif eserin girişinde yer alan “İfâde-i Mahsûsa” bölümünde bu tekniği kullanmasındaki amacını söyler: “Evvelâ, cemî’-i kavâ’id ve zavâbit-ı su’âl-i cevâb tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca muhassenâtı şâkirdânın nazar-ı dikkatini celb ü cezb etmek ve ifâdâtı kaviyyen zihinlerinde yerleştirmek ve hâcegân-ı kirâmı her bir ka’ideye muvâfık-ı matlûb-ı su’âller tertîb ü tahrîri külfetinden vâreste etmek ve hem de talebeyi mutâbık u muvâfık cevâb-ı bâ-savâb i’tâsına muktedir kılmaktır”(Mihri, 1889: 4). İlk olarak, kaideler ve kurallar soru cevap tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca faydalı işi öğrencilerin dikkatini çekmek ve ifadeleri sağlam şekilde zihinlerinde yerleştirmek ve cömert hocalarını her bir kurala talep edilen uygun sorularla dizip ve yazma zahmetinden kurtarmak hem de öğrenciyi birbirine uygun cevabı doğru dürüst verilmesine gücü yeter kılmaktır.

Eserde bu teknik şu şekilde kullanılmıştır:

اسم مکان

- س . اسم مکاندن مراد ندر
 ج . بر شینک محلی کوستن اسعدر
 مثلا صانلق صمان قونیلان مکان دیمکدر
 س . ترکیه ده اسماردن نوجه اوزره اسم مکان یاپیلور
 ج . اسمک آخیره آکر خفیف ایسه (لک) و آکر ثقیل ایسه (لق)
 علاوه سیله مثلا کمور کمورلک کمور قونیلان مکان دیمکدر
 طاش طاشلق طاش بوتان » »
 س . شاید کله خفیف و ثقیل حرکه لر ایله مخلوط اولور ایسه قغیسنه
 اعتبار اولنور
 ج . حرکه اخیره به اعتبار اولنور مثلا
 انکنار انکنارلق لاله لالهک

“İsm-i Mekân

S. İsm-i mekândan murâd nedir?

C. Bir şeyin mahâlini gösteren isimdir.

Meselâ samanlık saman konulan mekân demektir.

S. Türkçede isimlerden ne vech üzere ism-i mekân yapılır?

C. İsm-in âhirine eğer hafif ise (-lik) ve eğer sakîl ise (-lık) ilâvesiyle.

Meselâ Kömür kömürlük, kömür konulan mekân demektir.

Taş taşlık, taş bulunan mekân demektir.

S. Şâyed kelime hafif ve sakîl harekeler ile mahlût olur ise kangısına i ‘tibâr olunur?

C. Hareke-i âhireye i ‘tibâr olunur.

Meselâ enginar enginarlık, lale lalelik” (Mihri, 1889: 31).

اضافت

س . فارسیده اضافت نوجہ اوزرہ اولور
ج . مضافک نہایتہ بر اسرہ ویریلہرک مقدم و مضاف الیہ ایسہ
مؤخر وضع اولنمقلہ مثلا
پادشاہ جهان دنیانک پادشاہی . دیوار خانہ اوک دیواری
لب دریا دکزک کناری . آب زمزم زمزم صوی

“İzâfet

S. Farsîde izâfet ne vech üzere olur?

C. Muzâfın nihâyetine bir esre verilerek mukaddem ve muzâf-un ileyh ise mu‘âhhar vaz‘ olunmakla. **Meselâ**

Pâdişâh-ı cihân, dünyânın pâdişâhı. Dîvâr-ı hâne, evin dîvârı. Lebb-i deryâ, denizin kenârı. Âb-ı zemzem, zemzem suyu” (Mihri, 1889: 108).

جمع

س . عربیده جمع نقدر کوستر
ج . ایکیدن زیاده کوستر مثلا مأمورین سفائن عربی
جمعدرلر و ایکیدن زیاده مأمورلر و سفینهلر دیکدرلر

س . عربیده قاچ نوع جمع وار
ج . اوچ نوع شویله که اولاً جمع مذکر سالم
تانیاً جمع مؤنث سالم ثالثاً جمع مکسر

“Cem”

S. ‘Arabîde cem’ ne kadar gösterir?

C. İki den ziyâde gösterir.

Meselâ Me ‘mûreyn sefâ’ in ‘Arabî cem’ dirler ve ikiden ziyâde me ‘mûrlar ve sefineler demekdirler.

S. ‘Arabîde kaç nev’ cem’ var?

C. Üç nev’ şöyle ki: Evvelâ cem ‘-i müzekker-i sâlim, sâniyen cem ‘-i mü’ennes-i sâlim, sâlisen cem ‘-i mükesser” (Mihri, 1889: 142).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde araştırma bulgularına dayanarak elde edilen sonuçlar ile sonuçlara bağlı olarak ortaya çıkan önerilere yer verilmiştir.

Bu araştırmada Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî adlı eser Latin harflerine aktarılmış ve eser Türkçe öğretimi açısından incelenmiştir. Verilerin analiz edilmesi ve bulguların değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuçlar şunlardır:

- *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eser Latin harflerine aktarılmıştır. Eserin orijinaline sadık kalınmış ancak ufak tefek değişiklikler yapılmıştır: Eserin sayfa numaraları Latin harflerine aktarımı esnasında eserin orijinaline göre numaralandırma yapılmıştır. Eserde gerekli görülen yerlerde büyük harf kullanılmış, başlıkların belirgin olması için koyu yazı stili kullanılmıştır. Eserin genelinde noktalama işaretleri kullanılmamış olduğu için gerekli görülen yerlerde noktalama işaretleri kullanılmış, eserde yer alan isim-fiil çekimlerinde tablo kullanılmıştır. Arapça vezin kalıpları için tablo kullanılmıştır. Sözcüklerdeki ses uyumu –i/e- dikkate alınmıştır. Eserde yer alan eklerin kalınlı inceli ses değişimleri şu şekilde – InCl gösterilmiştir.
- *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eserin kaleme alınmasında en önemli etken öğrencinin o dönemde okutulan dillerdeki gramere hâkim olmasını sağlamak ve herhangi bir karışıklığa mahal vermeden gramer kurallarını öğretmektir (Mihri, 1889: 4).

Müellif, eseri başlıklara ayırırken ilk olarak Arapça gramere göre üç ana başlık - isim, fiil, harf yâhûd edât- altında toplamış ve Fransızca gramere göre eseri bu ana başlıklardan yola çıkarak sekiz alt başlığa - isim, sıfat, zamir, fiil, harf-i cerr, haf-i atf, harf-i nidâ, zarf - ayırmıştır.

Zeynep Korkmaz, Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar adlı makalesinde “*Tanzimattan Cumhuriyet devrine kadar yazılan gramerlerin hepsinde Arap dilinin gramer kalıplarına ve sınıflandırma ölçülerine göre uydurulmuştur. Terimler de Arapçadır. Cumhuriyet öncesinde yazılmış bazı*

gramer kitaplarında ise, Hüseyin Cahit (Yalçın)'nın *Türkçe Sarf ve Nahv* (1908)'inde olduğu gibi Fransız grameri ölçü alınmıştır. Dolayısıyla daha sonraki dönemde onun başlattığı bir Fransız etkisi hâkim olmuştur.” Hüseyin Cahit (Yalçın) 'nın *Türkçe Sarf ve Nahv* (1908) eserinden önce Mihrî *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* (1889) adlı eserinde Fransız gramerini ölçü olarak almıştır.

- *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eser dil, biçim, içerik ve dil bilgisi öğretimi açısından incelenmiştir. Eserin girişinde Arz-ı Şükran, İfâde-i Mahsûsa bölümleri yer almaktadır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümleri şunlardır: Kitab-ı Evvel- Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni- Sarf-ı Farsî ve Kitab-ı Sâlis- Sarf-ı Arabî. Eserin sonunda 16 sayfa 837 kelimededen oluşan “Lûgat” başlığı altında bir sözlükçe de yer almaktadır.

Dil bilgisi öğretiminden başka dört temel dil becerisinden dinleme, okuma, yazma, konuşma becerileri de incelenmiştir. Eser dil bilgisi kitabı olduğu için en çok kullanılan dil becerisi yazmadır. Dinleme becerisine yer verilmemiş, konuşma becerisi ise telaffuzla sınırlı kalmıştır. Müellif özellikle “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlerde birden fazla beceriye yer vermiştir.

- *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eserde, dil öğretiminde örneklere kelime ve cümle düzeyinde yer verilmiş, örnek olarak metinlere yer verilmemiştir.
- *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eserde, 246 adet dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Tespit edilen dil bilgisi terimleri Türkçe gramer terimi karşılıklarıyla birlikte sözlük şeklinde verilmiştir.
- *Mutavvel Sarf-ı Osmânî* adlı eser Türkçe öğretimi açısından incelenmiştir. Bu bağlamda dil öğretimi ilkelerinden öğrenciye görelilik/ hedef kitleye görelilik, kolaydan zora/ basitten karmaşığa, somuttan soyuta, yakından uzağa, uygulama (etkinlik), bütünlük; yöntemlerden dilbilgisi-çeviri yöntemi; tekniklerden soru-cevap tekniği tespit edilmiştir. Eserin içerisinden bu ilke, yöntem ve tekniklere uygun örnekler verilmiştir.

- Araştırma konusu olan *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* adlı eserin sonunda 19. yüzyılda yazılan diğer gramer kitaplarından farklı olarak 16 sayfalık bir sözlükçe yer almıştır. Sözlükçede Türkçe, Farsça ve Arapça aynı manayı taşıyan kelimeler farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir.
- Müellif Türkçeyi öğretmek amacıyla otuz kadar eser yazmıştır. Bu eserlerden *İksir-i Elifba-i Osmânî* (1890), İnsan figürlerinin ilk kez yer aldığı alfabe kitabı, N. Kemal Şahbaz'ın *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839-1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi* adlı Doktora tezinde çalışılmıştır. Müellifin tespit ettiğimiz kadarıyla çalışılmış başka eseri bulunmamaktadır.
- Dil bilgisi öğretimine katkıda bulunmuş her eserin Latin harflerine aktarımı önem arz etmektedir.
- Osmanlı Tebaasından olan yazarların Türkçe dil bilgisi öğretimine katkı sağladıkları görülmüştür. Bu yazarların yazdıkları eserlerin Latin harflerine aktarımı ve aktarımı yapılmış eserlerin incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Osmanlı Türkçesinde dil bilgisi öğretimi için yazılmış eserlerin yöntem açısından değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmekte, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerin dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikler açısından değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akalın, Şükrü Halûk vd. (2010), *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

Arslan, Fatih (2017), (ed. Hayati Develi vd. *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi*) Dil Öğretiminin İlkeleri, Kesit Yayınları, 1. cilt, İstanbul.

Bağcı, Hasan (2017), (ed. Abdurrahman Güzel, *Türkçenin Eğitim Öğretim Tarihi*) XVII. Yüzyılda Türkçe Öğretimi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Balcı, Mustafa (2016), (ed. Hayati Develi, *Uygulamalı Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi*) Tarihi Seyirde Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi I: Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi cilt.1, Kesit Yayınları, İstanbul.

Başar, Umut (2014), *Yüzbaşı İhsan'ın Kavâid-i İmla ve Tahrîr'inin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Belviranlı, Ali Kemal (2008), *Osmanlıca İmlâ Lûgatı*, Marifet Yayınları, İstanbul.

Biçer, Nurşat (2017), *Türkçe Öğretimi Tarihi*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Develi, Hayati (2006), *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2*, 3F Yayınevi, İstanbul.

Develioğlu, Ferit (2007), *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Doğan, Ahmet (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Ertaş, Kasım (2016), Türk Dili ve Ermeniler: Osmanlının Ermeni Dilbilimcileri, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3752> Number: 53, p. 151-162.

Karabacak, Esra (1986), *Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Karabacak, Esra (1999), Başlangıçtan Osmanlı Döneminin Sonuna Kadar Gramer Tarihimiz ve Ana Hatlarıyla Osmanlı Türkçesi Grameri, **DİA**, IX. Cilt, s. 437-440.

Kılıç, Recep (2014), *Ahmed Rasim'in "Yeni Sarf Dersleri" adlı eserlerinin metin çevirisi ve Türkçe eğitimi açısından incelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Korkmaz, Zeynep (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1996), Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar, www.tdk.gov.tr, (Erişim.)

Köksal, Dinçay; Varışoğlu, Behice (2012), (ed. Aziz Kılınç vd. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*) Yabancı Dil Öğretiminde Temel İlke ve Kavramlar, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Köksal, Dinçay; Varışoğlu, Behice (2014), (ed. Abdullah Şahin *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*) Yabancı Dil Öğretiminde Temel İlke ve Kavramlar, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Mihri (Mihran Apikyan), (1889), *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*, Bodleian Libraries University Of Oxford, <http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks> (erişim).

Özçam, Çimen (1997), Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları- Bibliyografya Denemesi- *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 110, s.121-163, İstanbul.

Özok, Tuğba (2015), *Ahmet Rasim'in Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî Eseri (1907) ile İlköğretim İkinci Kademe Yeni Türkçe Ders Programının (2006) Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.

Pamukciyan, Kevork (2003), *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar Cilt IV Biyografileriyle Ermeniler* (yayına hazırlayan Osman Köker) , Aras Yayıncılık, İstanbul.

Pilav, Salim (2008), Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, c.16, s. 267-276.

Sami, Şemseddin (hazırlayan: Paşa Yavuzarslan), (2015), **Kamus-ı Türkî**, TDK Yayınları, Ankara.

Şahbaz, N. Kemal (2005), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839-1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi*.(Doktora Tezi).
Gazi Üniversitesi, Ankara.

Şahbaz, N. Kemal (2017), (ed. Abdurrahman Güzel, *Türkçenin Eğitim Öğretim Tarihi*) Tanzimat (1839-1876), I. Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Abdülhamit (1878-1908) Dönemlerinde Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Taştan, Osman (2009), *Şeyh Vasfi'nin Nahv-i Osmanî adlı eserinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Tayşi Karakuş, Esra (ed. Abdurrahman Güzel, *Türkçenin Eğitim Öğretim Tarihi*) XVI. Yüzyılda Osmanlı Döneminde Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Ünver, İsmail (2008), Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler, *Turkish Studies*, Volume 3/6.

Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan (ty.), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, [slideplayer.biz.tr/slide/3225777/](https://tez.yok.gov.tr/slide/3225777/) (Erişim).

Yıldız, Cemal; Uzuntaş, Aysel (2017), (ed. Hayati Develi vd. *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi*) Dil Öğretiminde Yaklaşımlar, Yöntemler, Strateji ve Teknikler, Kesit Yayınları, 1. cilt, İstanbul.

<https://tez.yok.gov.tr> (Erişim).

METİN

Eserin Latin Harflerine Aktarımı

فَصْلٌ مَطْوَلٌ فِي صِرَاطِ عِثْمَانِي

مکاتب رشديه و اعداديه يه مخصوصدر

3105

تر

مهری

عن معلمین لسان عثمانی و مترجمین باب سیرعسکری

طبع ثانی

معارف نظارت جلیله سنک فی ۸ ایلول سنه ۳۰۴ تاریخچلو
و ۵۹۳ نومرولی رخصتنامه سیله طبع و نشر اولتمشدر

— {در سعادت} —

مطبعة نشان بربریان

(۱۳۰۶)

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî

Mekâtib-i Rüşdiyye ve İ‘dâdiyyeye Mahsûsdur

Eser

Mihri

‘An-Mu‘allimîn-i Lisân-ı ‘Osmânî ve Mütercimîn-i Bâb-ı ‘Askerî

Tab‘-ı Sâni

**Ma‘ârif-i Nezâret-i Celîlesinin fi 8 Eylül Sene 1304 Târîhlü ve 593 Numerolu
Ruhsatnâmesiyle Tab‘ u Neşr Olunmuşdur**

Der-sa‘âdet

Matba‘a-i Nişân Berberiyân

1306

‘Arz-ı Şükrân

Fâtiha-i kelâmım tavti’eten li’l-makâl serd-i berâ’at-ı istihlâl değildir. Ancak ni‘met-i pâdişâhîyi tahdîsle ebnâ-yı zamâna mutlu okumaktır. Kendi zamânımızda tahsîl denilen şey ‘âdetâ tek ü tenhâ, teşne-leb ü bî-gıdâ, bevâdî vü feyâfiden yolculuk etmeye mümâsil idi. Ol bâbda çekilen nice meşâkk-ı lâ-yutâk ya’ni menâbi‘-i ‘urefânın noksânı ve vesâ’it-i teshîliyyenin fıkdanı hasebiyle uğranılan cefâ vü melâl-i hâcizü’l-iştîyâk, pîş-i nazar-ı im‘âna getirilse ve şu zamân-ı sa’d-iktirânda meşhûd-ı envâ‘-ı teshîlâtla mukâyese edilse el-hakk ebnâ-yı zamânın ne gibi meymenetli ve kerâmetli bir rûh-ı celîl-i bî-‘adîle idrâk edildikleri vehleten anlaşılır. Bir vakitler mehmâ-emken tefennün için ağniyâ zâdegânının bile ‘âlem-i tederrüde on beş yigirmi sene geçirmeleri zarûrî idi. Hâlbuki şimdi öyle değil. Her tarafta olan havâss u ‘avâma seviyyen ve hasbiyyen küşâde nice menâbi‘-i ‘irfân ve meydân-ı istifâdeye nihâde bunca neşriyyât-ı sühûlet-nişân sâyesinde müştâkîn-i tullâb-ı zevi’l-ictilâb bi’n-nisbe pek cüz’î bir müddet zarfında gâyet mebzûl sûrette ihrâz-ı dest-mâye-i kemâl etmektedirler. İmdi mutlu kendilerine.

İşte bu inkılâbât, mâ-bihî’n-necât devr-i zamâna mahsûlü değildir. İllâ cemî‘-i ‘âleme bahşende-i nûr u huzûr ve ferâh u hubûr olmak üzere bahşâyış-i ‘âlû’l-‘âl-i Rabbanî olan velî-ni‘met-i ‘âlemiyân, saltanat-ı Gâzî ‘Abdü’l-hamîd Hân-ı Sâni efendimiz eb-i müşfikimiz hazretlerinin tedâbîr-i münciyye-i cihân-bânîleri netâ’ic-i celîle-i ‘azîmetü’ş-şükrânesinden olmakla hemân Cenâb-ı Rabb-i Zü’l-Celâl, zât-ı müstecmi‘ü’l-kemâlât ve nâdirü’s-sıfât-ı Hazret-i zill-i ilâhîleriz. ‘Ömr-i câvidânî ve şevket ü satvet-i bi-meydânî ile erîke-pîrâ-yı şân u iclâl buyursun. Âmîn.

İfâde-i Mahsûsa

Bu ‘âciz on altı seneyi mütecâviz müddetten beri Der-sa‘âdet-i mekâtib-i ‘âliyyesinden ba‘zılarında sunûf-ı bâlâ talebesine sarf u nahv-i ‘Osmânî ve ‘‘Arabî ve Fârisî tadrîsinde bulunup bu müddet zarfında usûl-i tadrîsiyyece tecârüb-i ‘adîde icrâ eylemiş ve onlara binâen işbu nev-usûl-i eser-i nâçizi tertîb ü te’lif etmiş olduğundan ba‘zı mezâyâsı ber-vech-i zîr tezkîr ü tezbîr edilir. Şöyle ki:

Evvelâ, cemî‘-i kavâ‘id ve zavâbıt-ı su‘âl-i cevâb tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca muhassenâtı şâkirdânın nazar-ı dikkatini celb ü cezb etmek ve ifâdâtı kaviyyen zihinlerinde yerleştirmek ve hâcegân-ı kirâmı her bir ka‘ideye muvâfık-ı matlûb-ı su‘âller tertîb ü tahrîri külfetinden vâreste etmek ve hem de talebeyi mutâbık u muvâfık cevâb-ı bâ-savâb i‘tâsına muktedir kılmaktır.

Sâniyen, evlâd-ı vatan-ı lisân-ı ‘Osmânî’yi ve bunun mütemmimâtından olan ‘Arabî ve Fârisî’yi tahsîl sırasında zamân-ı hâl-i iktizâsıyla ‘ulûmda tebahhur için lisân-ı Fransevî’yi dahi tahsîle mecbûr u mükellef olduğu ve hâlbuki elsine-i selâse-i mezkûre ile lisân-ı Fransevî beyinde ta‘rifât u taksîmât-ı sarfîyyece zâhiren fark-ı fâhiş bulunduğu cihetle bu farkla şâkirdin zihni dûçâr-ı teşvîş olmamak üzere onların beynine vaz‘-ı i‘tilâf ve ref‘-i ihtilâf edecek ve tarafeynin usûl-i sarfîyyesine halel getirmeyecek sûrette taksîmât-ı sarfîyye göstermişizdir. Şöyle ki:

Meselâ, kelimenin envâ‘ını ‘Arab’a ittibâen isim ve fî‘l ve harf diye

üçe hasretmişiz. Hâlbuki Fransız sarfını envâ'-1 kelimâtı isim, sıfat, zamîr, fi'l, harf-i cerr ve 'atf ve nidâ ve zarf diye sekize iblâğ etmiş olduklarından bu iki şikkın beynini te'lîf için bu eserimizde ismi (ism-i 'ayn) ve (sıfat) ve (kinâyet), fi'li (zât-1 fi'l), harfî (harf-i cerr) ve ('atf) ve (nidâ) ve (hurûf-1 şettâ) taksîmâtıyla göstererek kelimenin envâ'-ını esâsen üçe ve fûrû'atca sekize iblâğ etmiş ve böylece cesîm bir ihtilâfî zımmen ref' eylemişizdir.

Sâlisen, "Arabî'nin ekser sıyagı hakkıyla anlaşılmaq üzere onların Türkî ve Fârisî'de olan mukâbillerini 'aynı sıyag-1 mezkûre esâmîsiyle göstermeye ihtimâm etmişizdir.

Râbi'an, lisânın cesâmetine nisbeten hîç mesâbesinde bulunân ve (en-nâdiru ke'l-ma'dûm⁵) kabîlinden olan şuzûzât u müstesniyâtın kavâ'id-i külliye sırasında zikr ü ityânı ve bu vechile mübtediyân-1 talebenin tahdîş-i ezhânı muhtasar sarfımızda küllen tecvîz edilmemiş ise de bu eserimiz mutavvel olmagın bi'l-icâb şuzûzât dahi gösterilmiştir.

Hâmisen, ta'rîfât u ıstîlâhât-1 levha-i hâtıra bi's-sühûle ve'r-rasâne nakş u irtisâm zımnında sûret-i müfide vü muvazzahada kasr-1 kelâm ve ihtisâr-1 merâm-1 usûlü ihtiyâr edilmiştir.

Sâdisen, cümû'-1 meksûre-i 'Arabiyye bahsinde tarz-1 vâhid ve siyâk-1 muttarid üzere cem' olan kelimâttan ancak bir ikisinin cem'i gösterilip mâbâkîsi tatbîkâta dâhil edilmiştir. Bu usûl ise 'inde't-tecrübe şâkirdânın serî'an kesb-i mümârese etmelerine pek elverişli görülmüştür.

Sâbi'an, "Arabî'nin cemî'-i müştâkkâtı bahsinde kavâ'id-i esâsiyyenin sâdeliği i'lâlli ve idgâmlı misâller yüzünden bozulmak ve şâkirdin zihninde perîşâniyyet

⁵ Yok hükmünde olan.

hâsıl olmamak üzere ol mebhaslerde mu'tel ve muzâ'af kelimâtın îrâdından kâmilin ictinâb edilip o makûle kelimâtın 'ârizâtı ancak kitâbın âhiline bırakılan idgâm ve i'lâl bahislerinde gösterilmiştir.

Sâminen, tullâb, 'ilm-i celîl-i sarfın ta'rîfât-ı kavâ'id ü zavâbıtını sûret-i zarîfe vü latîfede edâ etmek üzere ta'rîfât u taksîrât, ahsen-i ta'bîrât üzere sebk ü tertîb edilmiştir.

Tâsi'an, mezîd, hürmetli mu'allim efendilerin tahfîf-i mezâhimi maksadıyla her bir mebhas nihâyetinde cümlesi kelimât-ı me'nûsedan 'ibâret olmak üzere mikdâr-ı vâfi kelimât-ı tatbîkeye îrâd edilip ma'nâları hizâlarında mefkûd kelimât dahi her bâr şâkirdânın istifsârıyla hâcegân-ı kirâma tasdîkâtı mûcib olmamak üzere hâtimeye bir lûgatce-i mahsûs ilhâkıyla ta'rîfleri ve mahallî tercemeleri onda gösterilmiştir.

'Âşiren, ekser kütüb-i âliyyede ma'a't-te'essüf görüldüğü vechile mündericât sık sık ve gâyet karışık sûrette tertîb edilmiş ve binâen 'aleyh kâri'ünca inkıbâz-ı sadr-ı husûle geldiği nümâyân olmuş olmakla bunun def'i zımında mündericât-ı ebvâb u fusûle taksîm ve serbestçe tertîb ü tanzîm edilmiştir.

ve min-Allâhü't-tevfik ve hüve ni'me'r-refik

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî

Ma‘lûmât-ı İbtidâiyye-i ‘Umûmiyye

S. Bir lisânı doğru söyleyip yazmak için ne lâzımdır?

C. Sarf u nahv bilmek lâzımdır.

S. Sarf u nahv neden bahs eder?

C. Sarf lisânın mebânî-i kelimâtından ve nahv ise kelimâtın cümle veyâ kelâmda kesb eylediği ahvâlden bahs eder.

S. Lisân-ı ‘Osmânînin kelimâtı neden ‘ibâretidir?

C. Harf ve ‘alâmetden.

HARF

S. Lisân-ı ‘Osmânînin harfleri ne kadardır?

C. Otuz iki ‘adeddir şöyle ki:

Elif be te se cim çim ha hı dal zel ra zı je sin şın sad dat tı zı ‘ayn gayn fe kaf
kef ñ (nun kef) lam mim nun vâv he ye.

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 8)

S. Bunlara ne tesmîye olunur?

C. Hurûf-ı hecâ tesmîye olunur ki hecâları teşkîl ederler.

S. Hecâ nedir?

C. Bir bâbetde okunan bir veyâ ziyâde harflerdir.

Meselâ (beş) lafzında bir hecâ var çünkü bir bâbetde okunur hâlbuki

(beşlik) lafzında iki hecâ var çünkü iki bâbetde okunur.

Hurûf-ı İnfisâl Hurûf-ı İttisâl

S. Hurûf-ı infisâl kangılara denir?

C.(Sağdan bitişipde yalnız soldan bitişmeyen yâhûd ta‘rîf-i âhirle mâba‘dına bitişmeyen harflere denir ki bu yolda olanlar) elif dal zel ra zı je vâv harfleridir.

Meselâ zâde, sâz, mûr, bedel

S. Hurûf-ı ittisâl kangılara denir?

C. Gerek sağdan ve gerek soldan bitişen harflere denir ki bunlar dahi bâkî kalanlardır.

Meselâ şiş, kığılıcım, seksen, Mustafa

Hurûf-ı Hâsse

S. Hurûf-ı hâsse kangılara denir?

C. Lisân-ı ‘Osmânî asıl Türkî ve ‘Arabî ve Farsî lafızlardan mürekkebe olmagla

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 9)

hurûf-ı hâsse lafızların bir dereceye kadar tefrîkine medâr olan ya‘ni kangıları ‘Arabîdir ve kangıları değil ise onu gösteren harflere denir.

S. Yalnız ‘Arabîye mahsûs olan harfler kangılarıdır?

C. şe ha zel şad zı ‘ayn harfleridir?

Meselâ servet, hak, zevk, zıd, zâlim ‘âlim sarf ‘Arabîdirler ancak (araba) (avrat) (güzeşte) (alev) ve daha ba‘zı lafızlar şâzzdırlar.

S. Yalnız Türkî ve Farsîye mahsûs olan harfler kangılarıdır?

C. Pe çim je ñ harfleridir ki bunlar lafz-ı ‘Arabîde bulunmazlar.

Meselâ (kimi) (çamur) (pire) (gel) (pâre) (jeyân) ‘Arabî değildirler.

Tatbîkât

Zîrdeki kelimâtdan kangıları ‘Arabî ve kangıları değil ise şakirdân ta’yîn etmeli.

Hak, jenk, ‘irfân, geçid, zevk, sâni, pîr, küp, zamir, ba‘îd

‘ALÂMET

S. Lisân-ı ‘Osmânîde müsta‘mel olan ‘alâmet kaç nev‘dir?

C. Beş nev‘ şöyle ki: Evvelâ hareke, sâniyen med, sâlisen teşdîd, râbi‘an cezm, hâmisen tenvîn.

Hareke

S. Hareke nedir?

C. Harfin fevkine veyâ tahtına konulup onu canlandıran ya‘ni okutan ‘alâmetdir.

S. Hareke kaç gûnâdır ve esmâları nedir?

C. Üç gûnâdır ve isimleri dahi üstün, esre, ötre veyâ ötüridir.

S. Üstün, esre, ötreye ‘Arabca ne denir?

C. Üstüne fetha, esreye kesre, ötreye dahi zamme denir?

Hareke-i Hafîfe Hareke-i Sakîle

S. Mâru’z-zikr hareketlerden her birinin kaç nev‘ savtı var?

C. İki nev‘ biri hafîf ve diğeri sakîl.

S. Fetha hafîf ve sakîl oldukda nasıl okunur?

C. Hafîf oldukda (-çek) gibi, sakîl oldukda -gam gibi telaffuz olunur.

S. Kesre hafîf ve sakîl oldukda nasıl okunur?

C. Hafîf oldukda (biz) gibi, sakîl oldukda (hışm) gibi okunur.

S. Zamme hafîf ve sakîl oldukda nasıl okunur?

C. Hafîf oldukda gel söz gibi, sakîl oldukda su boş gibi telaffuz olunur.

S. Zamme-i mebsutâ neye denir?

C. Söz ve boş lafızlarında olduğu gibi dudaklar açılarak okunan ötreye denir.

S. Zamme-i makbûza neye denir?

C. Gel ve su lafızlarında olduğu gibi dudaklar bir mikdâr sıkılarak okunan zammeye denir.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimât şakirdân tarafından yegân yegân takrîr edilip harekelerin sakîl veyâ hafîf olduğu beyân olunmalıdır.

Dem, kuş / koş, güz / köz, bir, iki, tıkâc, belük/bilük, hâm, dokuz, kebâb, ikrâm, börek

Medd

S. Med nedir?

C. Med yalnız elif harfî üzerine vaz’ edilip onu uzadarak okutmağa mahsûs olan bu (î)’alâmetdir.

Meselâ âmir, mâl, âdâb

S. Kelimât-ı Türkîde medli elif nasıl okunur?

C. Uzadılmayarak ‘âdî elif gibi bu hâlde meddin hidmeti başda bulunan hemze elifi fetha-i sakîle ile okutmaktır.

Meselâ at, arslan, alay

Tatbîkât

Şakirdân zîrdeki kelimâtın hemze eliflerini evvelâ fetha-i hafife ile ve ba‘de medle okumalı.

el, eb, ev, eh eş, ey, emîn, ezmiş

Şedde yâhûd Teşdîd

S. Şedde yâhûd teşdîd nedir?

C. Bir harfi iki kere okutmak üzere harfin fevkine konular şu (◌◌) ‘alâmetdir.

Meselâ millet, şevvâl, meddâh

S. Her harf üzerine teşdîd vaz‘ olunabilir mi?

C. Her harf üzerine vaz‘ olunabilir ancak elif harfi üzerine vaz‘ olunmaz çünkü elif yalnız med edilir.

S. Teşdîd kangı lisân elfâzına mahsûsdur?

C. Sarf-ı elfâz ‘Arabîye ve Farsîye mahsûsdur şâyed lafz-ı Türkî olur ise matlûb olan harf iki dane yazılır.

Meselâ belli, elli, emmek

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtın tashîhî gerekdir.

cellâd, güzellik, ‘illet, sallamak, hammâl, hakkı, hiddet, ummak, gurre/gırra, kassâb

Cezm

S. Cezm nedir?

C. Kelimelerde iki veyâ daha ziyâde harflerden ‘ibâret olan hecâları tefrîka mahsûs şu (◌◌) ‘alâmetdir.

Meselâ merhem, derd-mend, müstakbel

S. Bu ‘alâmet kangı mevki‘de vaz‘ olunmaz?

C. Hecânın son harfi elif vâv he ye hurûf-ı imlâsından biri olur ise

Meselâ bâkî, mûcib, dere

Tenvîn

S. Tenvîn nedir?

C. Tenvîn ki nunlatmak demektir bir kelimenin son harfine bir hareke verdikten sonra ona müteâkib nun sadâsını çıkarmaktır.

Meselâ kâsd lafzı nihâyetine esre getirsek kâsdı (قصد) olur tenvîn getirsek böylece kâsdın (قصد) yazılır ve kâsdın okunur.

S. Tenvîn nunu yazılı⁶ mı?

C. Hayır yazılmaz ancak işâretle görterilir ki bu işâret ayıca bir şey olmayıp illâ hareketin mükerirîdir şöyle ki: Ya böylece (◌◌) iki üstün ya böylece (◌◌) iki esre ve yâhûd böylece (◌◌) ya böylece (◌◌) birbirine geçmiş gibi iki ötreder.

S. Öyle ise tenvîn kaç gûnâdır?

C. Üç gûnâdır şöyle ki:

⁶ Bu şekilde yazılmış, yazılır mı olması söz konusudur.

Birincisi üstün tenvînidir buna ‘Arabca tenvîn’ül-fetha denir. **Meselâ**

den/ ten merhameten, sulhen

İkincisi esre tenvînidir buna ‘Arabca tenvîn’ül-kesre denir. **Meselâ**

bin bihakkın, min-gayri haddin

Üçüncüsü ötre tenvînidir buna ‘Arabca tenvîn’ül-zamme denir. **Meselâ**

lun/lün meşârün mevzû‘un

S. Tenvîn kangı lisân elfâzına mahsûsdur?

C. Elfâz-ı ‘Arabîye mahsûsdur fakat (peşinen) (kerimen) ve sa’ir bir iki ta‘bîrler galat-ı meşhurdurlar.

Tatbîkât

Zîrdeki lûgatların hem okutulması ve hem de yazdırılması lâzımdır.

Binâ’en, gafleten, an-kasdin, muzâfun-ileyh, tekrâren, ‘inâyeten,

nizâmen, mükâfâten, mef’ûlun-bih, bagteten, ittifâken

Ma‘lûmât-ı Şettâ

Hurûf-ı Sakîle Hurûf-ı Hafffe

S. Hurûf-ı sakîleden murâd nedir?

C. Ekseriyâ hareke-i sakîle ile telaffuz edilen harflerdir.

S. Hurûf-ı sakîle kangıdır?

C. ھا ھى şad đad/zad ٲı ٲı ‘ayn gayn kaf harfleridir.

S. Hurûf-ı hafifeden murâd nedir?

C. Ekseriyyâ hareke-i hafife ile telaffuz olunan harflerdir.

S. Hurûf-ı hafife kangıdır

C. Hurûf-ı sakîleden mâ‘adâ olunanlardır.

Hurûf-ı İmlâ

S. Hurûf-ı imlâdan murâd nedir?

C. Elif vâv he ye harfleridir ki kelimât-ı Türkîde bulduklarında ekseriyyâ hecâların ne hareke ile okunacağını gösterirler.

Meselâ kış lafzında (-y) harfi hecânın kesre ile okunacağını göstermekden mâ‘adâ hiç bir işi yoktur.

S. Bu elif vâv he ye harflerinden her biri neye delâlet eder?

C.(elif) ve (he) fethaya (ye) kesreye (vâv) dahi ötreye delâlet eder.

Meselâ kaş, kış, kuş, dere

S. Hurûf-ı imlâyâ daha ne isim verilir?

C. Hareke makâmına kâ‘im oldukları için (hareke-i harfiyye) ve hecâyı duyurdukları ya‘ni doğru okudukları için (hurûf-ı eşbâ‘iyye) denir.

S. Mezkûr elif vâv he ye harflerine kangı ahvâlde hurûf-ı imlâ denmeyip hurûf-ı asliyye denir?

C. (elif) hemze elif olursa ve (vâv) (he) (ye) dahi kendi asıl savtlarıyla telaffuz olunurlar ise onlara sa‘irler misillü hurûf-ı asliyye

denir çünkü ol ahvâlde harekeye delâlet etmeyip hurûf-ı sa’ire misillü nefsi kendileri harekeye muhtâcdırlar.

Meselâ et, çâv, her, ney

Tatbîkât

Talebe zîrdeki kelimâtın hareke-i harflerini yazmalı.

Küp, kaç, cem, kul, kıl, dü, du, lif, bil, sal, tül, ham, zede, fere, duzak

Müteharrik ve Sâkin

S. Müteharrik neye derler?

C. Harekesi olan harfe derler. **Meselâ** dal üstün de desek (dal) müteharrik olur.

S. Sâkin neye derler?

C. Kendisine mahsûs harekesi olmayıp sâ’irin harekesiyle telaffuz olunan harfe derler.

Meselâ dört lafzında (dal) müteharrik ve (-r) ile (-t) sâkindirler.

Ahenk

S. Kelimât-ı Türkîyye mahsûs olan ahenk ne yoldadır?

C. Kelimâtın ilk hecâsı hareke-i sakîle ile bed’ eder ise diğêr hecâlar dahi ona etbâ‘ ederek sakîl telaffuz olunur. **Meselâ**

bâğlar, kuzu, yapacağımızdan

Hâkezâ ilk hecâ hareke-i hafife ile bed’ eder ise diğêr hecâlar ona etbâ‘ eder. **Meselâ**

evler, büyük, geleceğımızden

Fakat (elma) (pilâv) (inanmak) ve daha ba‘zı kelimeler müstesnâdirler.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimât-ı ma‘lûm efnadı ahenksiz okuyup şakirdâna doğru tedirmeli.

İpler, yollar, yazmacı, göreceğımızden, şundan, bundan, bizden, sizden, olduğu, çömlekci, alacağımızdan, çocuklar

Televvün-i Hurûfât

(Elif)

S. Elif kaç nev‘dir?

C. Beş nev‘ şöyle ki:

Evvelâ. Elif-i imlâ ki hareke makâmında olup fethaya ‘alî’l-husus fetha-i sakîleye delâlet eder.

Meselâ sevmemek, baş, cam

Sâniyen. Elif-i maksûre ki ekseriyyâ (ye) şeklinde yazılıp yine elif gibi okunur fakat bilâ med.

Meselâ mevlâ, du‘â’, Mustafa

Sâlisen. Elif-i memdûde ki kelimât-ı ‘Arabî ve Farsîde fethaya delâlet etmekle berâber med ile okunur.

Meselâ amir, abâd, amîn, pâşa

Râbi‘an. Elif-i harfiyye ki lafızda mevcûd ve hat da mefkûrdur.

Meselâ ilahi, rahman. Bunların asılları ilâhi, rahmândır.

Hâmisen. Elif-i ‘ivaz ki üstün tenvîninde olunup ancak tenvîn lafzından sâkıt olduğunda okunur.

Meselâ dâ‘imân, dâ‘imâ, ibdan, ibdâ

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtda mevcûd elifleri nev‘i ta‘yîn edilmeli.

Eb, cidden, fetva, saç, alây, gezlik, sâlimen, şûra, ateş, bâl ma‘a-hazâ

(Hemze)

S. Hemze kaç sûretde yazılır?

C. Üç sûretde şöyle ki:

Evvelâ. Bilâ dendân. **Meselâ**

cüz’, şey’, safâ’

Sâniyen. ‘âdî bir dendânla. **Meselâ** mes‘ele mâ‘il

Sâlisen. Dendân makâmında zîrinde elif vâv ye harflerinden biri bulunarak.

Meselâ ücret, me‘mûr, menşe’, mü‘min

S. Hemze-i elif neye derler?

C. Altında elif bulunan hemzeye derler.

Meselâ mez‘ûn, re’s, bed’e

S. Hemze-i elif lisân-ı ‘Osmânîyede dâ‘imâ böyle mi yazılır?

C. Hayır eğer başda bulunur ise ‘âdet olmuşdur hemzesiz yazılır.

Meselâ el, isim, ücret

(Tâ)

S. Tâ kaç sûretde yazılır?

C. İki sûretde biri böylece (-t) ki tâ‘i tevîl denir.

Meselâ merhamet, dirâyet, sûret

İkincisi kelimât-ı ‘Arabîye mahsûs olarak böylece (ٓ) ki buna tâ‘i gird denir.

Meselâ mürvetten, mecâzetten

(Dâd)

S. Dâdın kaç sesi var?

C. İki biri Ekseriyyâ (zı) gibi.

Meselâ zarar, zamîr, zebat

Diğeri ise nâdiren (dal) gibi. **Meselâ** kâdı, delâlet, adhâ

(Tâ’i)

S. Tâ’inin kaç nev’ savtı var?

C. İki nev’ biri asıl kendi savtı. **Meselâ** taş, kutu

Biri de (dal) gibi. **Meselâ** ada dabân dal gibi okunan (-tı)’lar hep Türkçe kelimelerde bulunur.

(Kâf)

S. Kâf’ın kaç nev’ savtı var?

C. Dört nev’ şöyle ki:

Evvelâ. Kâtib, kesb gibi bu gibilere kâf-ı ‘Arabî denir.

Sâniyen. Gel, genç gibi bu gibilere kaf-ı Farsî denir.

Sâlisen. Deñiz, aña gibi bu gibilere sâğır kâf denir.

Râbi’ân. Deniz, bey gibi bu gibilere kâf-ı yâ-yı denir.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimatda mevcûd kâfların nev’ini şakirdân ta’yîn etmelidir.

Kâmil, değnek, baña, gelin, köse, saña, kemer, çeñe, döğmek, gemi, ikiz, beñiz, göñül, eger

(Vâv)

S. Vâv kaç nev‘dir?

C. Dört nev‘ şöyle ki:

Evvelâ. Vâv-ı asliyye yâhûd lafziyye ki asıl savtıyla edâ olunur.

Meselâ vakt, ‘alev, hidîv

Sâniyen. Vâv-ı imlâ ki hareke makâmında olup zammeye delâlet eder.

Meselâ buğu, kuş, yol

Sâlisen. Vâv-ı memdûde ki kelimât-ı ‘Arabîyye ve Farsîyye de bulunup zammeye delâlet etmekle berâber zammeyi med eder.

Meselâ ‘adû, bedgû, memnûn

Râbi’an. Vâv-ı imâlâ ba‘zı kelimât-ı Farsîde (ha) ile (elif) meyânında bulunur ve bunun elif ile vaz‘ ha’nın beyne’l-feth velzimme okunması için ise de bu ha lisân-ı ‘Osmânîde fî yevminâ hezâ beyne’l-üdebâ fetha ile okunmaktadır.

Meselâ hab, hanende, hâhiş

Ma‘a-zâlik (Hâce) (han) ve (hâr) kelimâtları hem zamme hem fetha ile okunurlar.

Tatbîkât

Şakirdân âti’z-zikr kelimâtdan mevcûd vâv’ların nev‘ini takrîr etmelidirler.

hasûl, vekîl, kutu, ‘adûl, hânçe, hâh, nûş, lağv

(Hâ’-i)

S. Hâ’i kaç nev‘dir?

C. Üç nev‘dir şöyle ki:

Evvelâ. Hâ-yı asliyye yâhûd lafzıyye ki asıl savtıyla telaffuz olunur.

Meselâ her, mehil, çâh

Sâniyen. Hâ-yı imlâ yâhûd hâ-yı resmiyye ki hareke makâmında olup fethaya delâlet eder.

Meselâ asma, bende

Sâlisen. Hâ-yı mevkûfe ki (te) harfinden dönmedir ve yalnız kelimât-ı ‘Arabîye evâhirinde bulunur.

Meselâ hikâyet, hikâye. İkâmet, ikâme. Kuvvet, kuvve.

Tatbîkât

Şakirdân âti’z-zikr kelimâtında mevcûd hâllerin nev‘ini takrîr etmelidir.

Himmet, ‘adâle, güfte, hemân, meymene, basma, menkıbe, ehil, gâye, şâh, sahte, tekme.

(Yâ’)

S. Yâ’ kaç nev‘dir?

C. Üç nev‘ şöyle ki:

Evvelâ. Yâ-yı asliyye yâhûd lafzıyye ki asıl savtıyla edâ olunur.

Meselâ yel, seyr, mey

Saniyen. Yâ-yı imlâ ki hareke makâmında olup esreye delâlet eder.

Meselâ bil, kış, lif.

Sâlisen. Yâ-yı memdûde ki kelimât-ı ‘Arabîye ve Farsîyede esreye delâlet etmekle beraber kesreyi med eder.

Meselâ vâli, merdî, câni.

Tatbîkât

Tullâb âtiyedeki kelimâtda mevcûd yâ’ların nev’ini takrîr etmelidirler.

Yümn, neyl, altı, gelin, yüz, şerif, yük, peri, ney.

KİTAB-I EVVEL

SARF-I TÜRKÎ

KELİME

S. Kelimeler esâsen kaç nev‘dir?

C. Üç nev‘dir şöyle ki: Birincisi isim, ikincisi fi‘l, üçüncüsü harf yâhûd edât.

BAB-I EVVEL

İSİM

S. İsimden murâd nedir?

C. Zamâna mukârin olmayıp müstakilen bir ma‘anâya delâlet eden kelimedir.

Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin, kelimeleri isimdirler.

S. İsimlerde ne hâsiyyetler vardır?

C. ‘Umûmiyyet veyâ husûsiyyet, kemiyet i‘râb ve ahvâl-i isim hâsiyyetleri vardır.

‘Umûmiyyet ve Husûsiyyet

S. İsimlerde ‘umûmiyyet nedir?

C. Bir ismin iş‘âr eylediği şeyden ne kadar var ise onlardan her birine ‘âmm-u şâmil olmasıdır.

Meselâ koyun, çiçek lafızları her bir koyuna her bir çiçeğe denir demek bu kelimelerde ‘umumiyyet var.

S. Ma‘nâsında umûmiyyet olan isimlere ne denir?

C. İsm-i ‘âmm yâhûd ism-i cins denir.

S. Husûsiyyetden murâd nedir?

C. Bir ismin iş‘âr eylediği şeyden ne kadar var ise onlardan ya birine ve yâhûd ba‘zısına hâs olmasıdır.

Meselâ İstanbul lafzından şehir anlaşılır ise de her şehir bu lafızla anlaşılabilir çünkü İstanbul ismi yalnız bir şehre ma‘lûma mahsûsdur.

Kezâlik İskender lafzından adam anlaşılır ise de her adam bu lafızla derk olunamaz illâ zümre-i nâsdan İskender nâmıyla müsema olan anlaşılır.

S. Husûsiyyet olan isme ne denir?

C. İsm-i hâs yâhûd ‘âlem denir.

Kemiyyet

S. Kemiyyetden murâd nedir?

C. Kelimenin iş‘âr eylediği şeyden bir veyâ birden ziyâde göstermesi hâletidir.

S. Kelimenin bir tek göstermesi hâletine ne denir?

C. Müfred denir. **Meselâ** bizim kitâb dense burada kitâb müfreddir çünkü bir ferd yâ‘ni bir tek gösteriyor.

S. Kelimenin birden ziyâde göstermesi hâletine ne denir?

C. Cem‘ denir.

Meselâ gemiler geldi dense değil bir illâ birden ziyâde gemiler anlaşılır.

S. Lisân-ı Türkîde cem‘ nasıl yapılır?

C. Müfredin nihâyetine (-lAr) ‘ilâvesiyle.

Meselâ ev evler, el eller, baş başlar.

İ‘râb u Ahvâl-i İsim

S. Türkçede i‘râb neye denir?

C. İsmın terkîbde ba‘zı ahvâlden dolayı âhiri tagayyür etmesine denilir.

Meselâ evi yaptım. Evin kapısı kırıldı. Eve girdim. Terkîblerinde (ev) lafzının âhirine ba‘zı ahvâlden dolayı kesre ve fetha gelerek ve bunları meş‘ar olmak üzere bir mahâlde (-he) ve diğer mahâlde (-y) getirilerek âhiri tagayyür etmiştir ki bu tagayyüre i‘râb denilir.

S. Kesre ile fetha ne hâllerde vürûd eder?

C. Kesre muzâfun ileyh ile mef’ûl-ün bihde ve fetha ise yalnız mef’ûl-ün ileyhde varîd olur pes ismin bu üç hâline i’râbî ahvâl-i isim denir.

S. Kelimenin i’râbdan ‘arî sâde sûretine ne denir?

C. Mücerred denir.

Meselâ ev, göz, baş mücerreddirler.

S. İsmi mâ‘adâ ahvâlde bulunmaz mı?

C. Bulunur. **Meselâ** (evde) ta’bîri gibi mef’ûl-ün fih ve (ev ile) gibi mef’ûl-ün ma’a ve (evden) gibi mef’ûl-ün anh ve (ev için) gibi mef’ûl-ün leh ise de bu ve daha sâ’ir hâllerde âhiri i’râb görmez.

Göz lafzının mücerred ve i’râbî ahvâl-i ismi⁷

	Müfred	Cem‘
Mücerred	ev	evler
Muzâfun ileyh	evin	evlerin
Mef’ûl-ün bih	evi	evleri
Mef’ûl-ün ileyh	eve	evlere

Tatbîkât

Şakirdân âti’z-zikr kelimâtın i’râbî ahvâl-i ismini takrîr ve hem tahrîr etmeli.

Baş, söz, arslan, av, karındaş, dağ, ağaç

Tebeddülât

S. Bir ismin nihâyetine hurûf-ı imlâdan biri bulundukda ahvâl-i isminde tebeddülât ne vâki‘ olur?

⁷ Müellif göz kelimesi yerine ev kelimesini çekimlemiştir.

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 28)

C. Eğer kelime müfred ise muzâfun ileyhde (-nIn) mef’ûl-ün bihde (-yI) mef’ûl-ün ileyhde (-ye/ya) ‘ilâve olunur fe-emmâ cem’ ise hiçbir tebeddül vâki’ olmaz çünkü kelime ile edâtın arasını (-lAr) tefrîk eder. **Meselâ**

Müfred

Mücerred	kaya	kapı	arı	dere
Muzâfun ileyh	kayanın	kapının	arının	derenin
Mef’ûl-ün bih	kayayı	kapıyı	arıyı	dereyi
Mef’ûl-ün ileyh	kayaya	kapıya	arıya	dereye

Cem’

Mücerred	kayalar	kapılar	arılar	dereler
Muzâfun ileyh	kayaların	kapıların	arıların	derelerin
Mef’ûl-ün bih	kayaları	kapıları	arıları	dereleri
Mef’ûl-ün ileyh	kayalara	kapılara	arılara	derelere

Su lafzının muzâfun ileyhi hilâf-ı kıyâs olarak *suyun* olur.

Tatbîkât

Şakirdân âti’z-zikr kelimâtın ahvâl-i ismini icrâ etmeli.

Kedi, kuyu, ada, baba, çay, ordu, alay, çalgı, uyku, ‘alev, ana, tilki, köy, yumurta, şâh, hidiv.

S. Kâf ile müntehî olan bir kelimenin ahvâl-i isminde ne tebeddülât vâki’ olur?

C. Eğer kelime Türkî ise kâf harekelendiği mevâki‘de gayına tebeddül eder bu takdirce kâf müfredin yalnız muzâfun ileyh mef’ûl-ün bih ve mef’ûl-ün ileyh hâllerinde gayına tebeddül eder. **Meselâ**

	Müfred	Cem’
Mücerred	balık	Balıklar
Muzâfun ileyh	balığın	Balıkların
Mef’ûl-ün bih	balığı	Balıkları
Mef’ûl-ün ileyh	balığa	Balıklara

Fakat ok tok kırk şâzz olup anlarda kâf tebeddül etmez. Zükâk dahi ‘Arabî iken şâzz olarak zükâğın zükâğa zükâğı olur.

S. Kâf-ı ‘Arabî ile müntehî olan bir kelimenin ahvâl-i isminde ne tebeddülât vâki‘ olur?

C. Eğer kelime Türkî ise evvel kâf harekelendiği mevâki‘de kâf-ı Farsîye yâhûd kâf-ı yâ-yı tahavvül eder.

	Müfred	Cem’
Mücerred	böcek	böcekler
Muzâfun ileyh	böceğin	böceklerin
Mef’ûl-ün bih	böceği	böcekleri
Mef’ûl-ün ileyh	böceğe	böceklere

Fakat terk, yük, kürek, gök, köşk lafızları şâzzdır.

S. Elif-i maksûre ile müntehî olan bir kelimeye ahvâl-i isimde ne hâl vâki‘ olur?

C. Edâtla birleşdiklerinde (-y) elife munkalib olur. **Meselâ**

da’vâ, da’vânın, da’vâyı, da’vâya, da’vâlar

Tatbîkât

Şakirdân âti’z-zikr kelimâtın ahvâl-i ismini şifâhen ve tahrîren icrâ etmelidir.

Tavuk, yemek, çocuk, ipek, ayak, hak, yürek, hâk, fetvâ, patrik, batâk, sârik, harîk, frank.

İzâfet

S. İzâfet neye derler?

C. Biri diğerinin olduğunu göstermek üzere iki ismin birleşmesine derler.

Meselâ ‘ömrün oğlu, denizin balığı terkîblerinde izâfet var çünkü oğul ‘ömrün balık dahi denizin olduğu anlaşılır.

S. İzâfet hâlinde isimlerin birine ve diğerine ne denir?

C. Birine muzâfun ileyh diğerine muzâf denir. **Meselâ**

Yukarıdaki misâllerde ‘ömür ve deniz lafızları muzâfun ileyh ve oğul ve balık lafızları dahi muzâfdırlar.

S. Muzâfun ileyh ile muzâfın mecmû‘una ne denir?

C. Terkîb-i izâfi denir.

S. Türkçede terkîb-i izâfiye ne tertîb üzere ityân edilir?

C. Muzâfun ileyh olan kelime ekseriyâ muzâfun ileyh hâliyle dâ’imâ mukaddem ve muzâf

ise hurûf-ı imlâdan biriyle müntehî olmadığı takdîrde âhirine bir (-y) ve illâ (-sI) ‘ilâvesiyle dâ’imâ mû’ahhar olarak ityân edilir.

Meselâ Râşid ve cüzdân, ev ve kapı lafızlarının izâfî Râşid’in cüzdânı, evin kapısı tertibî üzere olur.

Fakat ba‘zen muzâfun ileyh mücerred sûretinde gösterilir.

Meselâ koyun südü, insan evlâdı

Mülâhaza

Sarf kitâbında izâfetin envâ‘ından hatta nefsi izâfetin mâhiyyetinden bahs etmek nâ-be-mahal olduğundan hemân bu kadarcık bir ta‘rifle iktifâ olunup tefferu‘âtının Nahvde itnâbı münâsib mütala‘a olunmuşdur.

İsm-i Mekân

S. İsm-i mekândan murâd nedir?

C. Bir şeyin mahâllini gösteren isimdir.

Meselâ samanlık saman konulan mekân demektir.

S. Türkçede isimlerden ne vech üzere ism-i mekân yapılır?

C. İsm-in âhirine eğer hafif ise (-lik) ve eğer sakîl ise (-lık) ‘ilâvesiyle.

Meselâ Kömür kömürlük, kömür konulan mekân demektir. Taş taşlık, taş bulunan mekân demektir.

S. Şâyed kelime hafif ve sakîl harekeler ile mahlût olur ise kangısına i‘tibâr olunur?

C. Hareke-i âhireye i‘tibâr olunur.

Meselâ enginar enginarlık, lale lalelik.

İsm-i Tasgîr

S. İsm-i tasgîrden murâd nedir?

C. Bir şeyin ufağını gösteren kelimedir.

Meselâ serçecik ufak serçe demektir.

S. İsm-i tasgîr ne vech üzere yapılır?

C. İsm-in nihâyetine hafif ise (-cik) ve sakîl ise (-cık) ‘ilâvesiyle.

Meselâ tekne tekne-cik ufak tekne demektir. Oda odacık ufak oda demektir.

Ba‘zen fazla olarak birde (-z) ‘ilâve olunur husûsen kelime bir hecâlu olur ise fakat kâf, kâf-ı yâ-yı ve kâf ise gayına tebeddül eder.

Meselâ ev evceğiz, küçük ev demektir. Kuş kuşcağız, ufak kuş demektir.

S. Tasgîr edilecek ismin âhirinde (kaf) veyâ (kef) bulunur ise ne hâl vâki‘ olur?

C. Hazf olunur. **Meselâ** inek inecik, ayak ayacık

S. İsm-i tasgîr her bâr ufaklık göstermek için mi kullanılır?

C. Hayır ba‘zen muhabbet ve terahhum göstermek için gelir.

Meselâ anacığım, babacığım, zavallı kızcağız.

S. İsim kaç nev‘dir?

C. Dört nev‘dir: Evvelâ ism-i mutlâk yâhûd ism-i ‘ayn, sâniyen sıfat, sâlisen kinayet, râ‘bian şibh-i fi‘l.

FASL-I EVVEL

İSM-İ MUTLÂK

S. İsm-i mutlâkdan murâd nedir?

C. Maddî veyâ ma‘nevî bir şeyden haber veren kelimedir.

Meselâ kuş, su, öfke.

FASL-I SÂNÎ

SIFAT

S. Sıfat neye derler?

C. Bir şeyin hâl ve keyfiyetini beyân eden kelimeye derler.

Meselâ dar zükâk, keskin bıçak dersek dar zükâğın hâlini ve keskin bıçağın keyfiyetini ya‘ni nasıl olduğunu beyân eder

S. Sıfatın hâl ve keyfiyetini beyân ettiği isme ne denir?

C. Mevsûf denir ki sıfatlanmış demektir.

Meselâ büyük ev dense (büyük) sıfat ve (ev) dahi mevsûfdur.

S. Türkçe sıfatlar kaç kısımdır?

C. Başlıca dört kısımdır şöyle ki:

Evvelâ ism-i mensûb, sâniyen vasf-ı terkîbi, sâlisen sıfat-ı asliyye, râbi’an sıfat-ı müştakka.

İsm-i Mensûb

S. İsm-i mensûbdan murâd nedir?

C. Edâtlarla yapılmış olup nisbet veyâ mâlikiyyet ve yâhûd meşgûliyyet gösteren sıfatdır.

Meselâ

‘Arabca ‘Araba mensûb,

Paralı paraya malîk,

Yazıcı işi gücü yazı olan demektir.

S. Türkçede nisbet edâtları kangılarıdır?

C. Başlıca –lı, –lu, –ce, –ci, –lık, –lik edâtlarıdır bunlar ismin nihâyetine ‘ilâve olunurlar. **Meselâ**

Sivasdan Sivaslı Sivas şehrinden olan demektir.

Boydan boylu boyu olan demektir.

Ermeniden Ermenice Ermeniye mensûb demektir.

Günden günlük güne mensûb demektir.

Aydan aylık aya mensûb demektir.

Sudan sucu su satmakla meşgûl olan demektir.

İşte bu makule kelimeler ‘an ‘asl sıfat olmayıp kâ‘ide tahtında teşekkül etdiklerinden onlara kıyâs-ı namî verilir.

S. Mâru’z-zikr edâtlar sırf Türkçe kelimâta mı mahsûsdur?

C. Hayır ‘Arabî ve Farsî isimlere dahi ‘ilâve olunur.

Meselâ cihetlü, şânlı, İbrânice, inâdcı, senelik, sâ‘atlık.

Tatbîkât

Talebe âti’z-zikr kelimâtı münâsibi vechle ne kadar kabul ise ism-i mensûb etmelidir.

Şâm, zarar, kağıd, yıl, akşam, etmek, ‘Acem, Kürd, biçim, hafta.

Vasf-ı Terkîbî

S. Vasf-ı terkîbîden murâd nedir?

C. Ekseriyâ iki kelimededen terkîb edilen sıfatdır.

Meselâ kara ve göz ayrı ayrı kelimeler iken kara göz denilerek bir kelime makâmında isti‘mâl edildik de kara gözlü ma‘nâsında sıfat olur nasıl ki kara göz koyun, kara göz mercân denir.

S. Türkçede vasf-ı terkîbî ne vechle teşekkül eder?

C. Başlıca suver-i atiyeye üzere.

Evvelâ. Sıfat ile mevsûftan. **Meselâ** boş boğaz, açık göz, ter bıyık.

Sâniyen. Mef‘ûl ile fi‘lden.

Meselâ mirâs yedi, gem almaz, serden geçdi.

Sâlisen. -daş ve -sız lafızlarıyla.

Meselâ vatandaş, yaşdaş, parasız

Sıfat-ı Asliyye

S. Sıfat-ı asliyyeden murâd nedir?

C. Bir edâtla müretteb veyâ iki kelimededen mürekkeb yâhûd fi‘lden müştak olmayıp zaten ve aslen sıfat olan kelimelerdir.

Meselâ güzel, kara, yeni, ırak, eski kelimeleri sıfat-ı asliyyedendir.

Kezâlik esmâ-i ‘aded sıfat-ı asliyyedendir.

Meselâ bir, iki, üç, dört ve sâ’ire

S. Sıfat-ı asliyye semâ‘î mi kıyâsi mi?

C. Semâ‘îdir.

Esmâ-i ‘Aded

S. Esmâ-i ‘adedden murâd nedir?

C. Sâyı ‘adedleridir.

S. Esmâ-i ‘aded kaç kısımdır?

C. Dört kısımdır şöyle ki: Evvelâ asliyye, sâniyen vasfiyye, sâlisen tevzî‘iyye, râbi’an kesriyye.

A‘dâd-ı Asliyye

S. Ad‘âd-ı asliyyeden murâd nedir?

C. Ma‘dûdun mikdârını gösteren kelimâtdır.

Meselâ yirmi koyun dense koyunların mikdârı yirmi olduğu anlaşılır.

S. Ad‘âd-ı asliyye kangılarıdır?

C. Âhâd, aşerât, mi‘et, elf ve daha yukarı mertebede bulunan ‘adedlerdir.

(Âhâd)

Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz

(Aşerât)

On, yirmi, otuz, kırk, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan

(Mi‘et)

Yüz, iki yüz, üç yüz ilâ-âhire

(Elf)

Bin, iki bin, üç bin ilâ-âhre

A‘dâd-ı Vasfiyye

S. A‘dâd-ı vasfiyyeden murâd nedir?

C. Bir şeyin sayıda kaçınıcı olduğunu gösteren kelimelerdir.

Meselâ üçüncü sınıf dense mevcûd sınıfların üçü de değil illâ birden başlayarak sayıp üç kangısına isâbet ederse olur.

S. Türkçede a‘dâd-ı - vasfiyye nasıl yapılır?

C. A‘dâd-ı vasfiyyenin nihâyetine [-(I)ncI] ‘ilâvesiyle.

Meselâ bir birinci, üç üçüncü, on beş on beşinci, kırk sekiz kırk sekizinci.

Şâyed nihâyetde (-y) bulunursa hazf olunur.

Meselâ yedi yedinci, iki ikinci.

Dört lafzının vasfiyyesi dahi dördüncü olur.

A‘dâd-ı Tevzî‘iyye

S. A‘dâd-ı tevzî‘iyyeden murâd nedir?

C. Kangı bir husûsda müsâvât üzere ittihâz edilen mikdârı ya‘ni ölçüyü mübeyyen ‘adedlerdir.

Meselâ Taksimde bunlara üçer kuruş ver dersem her birine üç kuruş ver ve kezâlik cem‘ de ikişer kuruş veriniz dersem her biriniz iki kuruş veriniz demektir.

S. A‘dâd-ı tevzî‘iyye nasıl yapılır?

C. A‘dâd-ı asliyyenin nihâyetine mâ-kabli meftûh bir (-r) ‘ilâvesiyle.

Meselâ beş beşer, on onar, yirmi sekiz yirmi sekizer, yüz dokuz yüz dokuzar.

Fakat kelimâtın âhirinde (-y) bulundukda (-r)den ikdam bir de (-ş) ‘ilâve olunur.

Meselâ yedi yedişer, elli ellişer.

(dört) lafzının -ta’sı dahi dal’a kalb olunarak dörder denilir.

A‘dâd-ı Kesriyye

S. A‘dâd-ı kesriyyeden murâd nedir?

C. Cüz’-i mu‘ayyen gösteren ‘adedlerdir.

Meselâ bu karpuzun beşde bir payını ye dersem karpuzu mu‘ayyen beş cüz’e taksîm edip ancak bir cüz’ünü ye demekdir.

S. Türkçede a‘dâd-ı kesriyye ne minvâl üzere yapılır?

C. A‘dâd-ı asliyyenin nihâyetine (-dA) ve ba‘de matlûb olan cüz’ün mikdârı getirmekle yapılır.

Meselâ yedide iki $2/7$, otuzda sekiz $8/30$ ve sâ’ire.

Tatbîkât

Zîrdeki esmâ-i ‘adedin envâ‘ı ta’yîn edilmelidir.

Kırk dokuz, on ikişer, kırkinci, bin bir, otuz beş, ellinci, seksener, beşinci, altı yüz, dokuzda üç.

İsm-i Tasgîr

S. Türkçede sıfatların tasgîri ne vech üzere olur?

C. Eğer murâd ufaltmak ise âhir kelimeye icâbına göre (-cik) veyâ (-cık) ‘ilâvesiyle olur.

Meselâ güzel güzelcik, ufak güzel demektir.

Kısa kısacık, ufak kısa demektir.

Fakat ufak, büyük, alçak, az, bir, dar, sıcak lafızlarının tasgîri hilâf-ı kıyâs olarak ufacık, büyücek, alçacık, azacık yâhûd azıcık, biricik, daracık, sıcacık olur.

Şâyed tasgîrden murâd taklîl ya‘ni azaltmak ise âhir kelimeye (-cA) ‘ilâve edilmekle hâsıl olur.

Meselâ Sivri sivrice, az sivri demektir. Uzun uzunca, az uzun demektir.

Ba‘zen dahi [(O)mtrek] ya [(O)mtrak] gösterilir.

Meselâ ekşimtirek az ekşi, sarımtırak az sarı.

Tatbîkât

Zîrdeki kelimât-ı tasgîr ve bâ‘de ma‘nâları ta‘yîn edilmelidir.

Yüksek, topal, yumru, ok, tatlı, iri, boylu, enli, şişman, güneş, ekşi.

İsm-i Tafdîl

S. İsm-i tafdılden murâd nedir?

C. Vasf ettiği şeyin gayre nisbeten ziyâde ile muttasıf olduğunu gösteren sıfattır.

Meselâ bu değnek ondan kısaraktır dersek değneğin bir diğere nisbeten ziyâde kısa olduğunu kısarık lafzından anlaşılır.

S. Türkçede ism-i tafdîl ne vech üzere yapılır?

C. Eğer şey’ cüz’e nisbet edilecekse sıfatın evveline ekseriyyâ (daha) lafzı getirilmekle yapılır.

Meselâ Bu yol ondan daha ıraktır. Bu dağ ondan daha yücedir.

Pek nâdir olarak âhir kelimeye hafif ise (-rek) ve sakîl ise (-rak) ‘ilâve olur.

Meselâ Bu dağ ondan yücerekdir. Bu fes ondan kısaraktır.

Fakat yüksek, küçük, alçak lafızlarının tafdılleri hilâf-ı kıyâs olarak yükserek, küçürek, alçarak isti‘mâl olunur.

Bu makule cüz’e nisbet gösteren sıfatlara ism-i tafdîl cüz’ü denir.

S. Şâyed şey-i küllî nisbet edilecekse ne yapmak gerektir?

C. Sıfatın evveline (en) edâtını ‘ilâve etmek gerektir.

Meselâ En kötü, cümlenin kötüsü demektir.

En kaba, cümlenin kabası demektir.

Bu makule küllî nisbet gösteren sıfatlara ism-i tafdîl-i küllî denir.

Sıfat-ı müştakkaya gelince bunlardan şibh-i fi‘l faslında bahs edilecektir.

Müteferrika

S. Sıfat ile mevsûfa birlikde ne denir?

C. Terkîb-i vasfî denir.

Meselâ sıcak su, ak sakal ta‘bîrleri terkîb-i vafîdirler.

S. Terkîb-i vafîyyede Türkçenin tertibi ne vech üzeredir?

C. Sıfat mukaddem ve mevsûf ise mücerreddir.

Meselâ uzun yol, büyük konak.

S. Sıfatların nihâyetine (-lik) veyâ (-lık) ‘ilâve olunduk da ne hâl vâki‘ olur?

C. Vafîyyeti zâ‘il olup ism-i mutlak gibi olur.

Meselâ acı acılık, zükûret zükûretlik.

Ba‘zı ma‘nâyı vafîyyenin te‘kîd için sıfatın mâ-kabline ilk hecâsı lafzına mukârin olarak ma‘nâsız lafızlar irâd olunur ki onlara mühmelât denir.

Meselâ mosmor, dümdüz, simsiyâh, apaçık

FASL-I SÂLİS

KİNÂYÂT

S. Kinâyâtdan murâd nedir?

C. İsm-i maksûd makâmına kâ'im olup her bâr ona delâletde hâs olmayan lafızlardır.

Meselâ o lafzı kinâyâtdandır isnâ-yı mükâlemede o bilir dediğimizde murâdımız hüseyin olsa o hüseyin makâmında konulmuş bir lafız olduğu anlaşılır ise de her bâr o demekle mutlaka hüseyin anlaşılmayıp maksud ne ise o anlaşılır demektir ki o lafzı hüseyne delâletde hâs değildir.

S. Kinâyât kaç kısımdır?

C. Üç kısımdır: Evvelâ zamîr yâhûd muzmer, sâniyen ism-i işâret, sâlisen mübhemât.

Zamîr yâhûd Muzmer

S. Zamîr veyâ muzmerden murâd nedir?

C. Mütakellim veyâ muhâtab ve yâhûd zikri sebkat etmiş olan gâ'ib için mevzû' olan lafızlardır.

Meselâ ben sen o lafızları zamîrdirler ben mütekellim sen muhâtab o gâ’ib içündür.

S. Zamîr kaç nev‘dir?

C. Beş nev‘dir: Evvelâ zamîr-i şâhsi, sâniyen zamîr-i izâfi, sâlise zamîr-i vasfî, râbi’an zamîr-i nisbî, hâmisen zamîr-i fi‘lî.

Zamîr-i Şahsî

S. Türkçede zamîr-i şahsîler kangıdır?

C. Kelimeye muttasıl olmayıp munfasıl ve müstakîl sûrette irâd olunan zamîrlerdir ki efrâdı ben sen o ve biz siz onlar lafızlarıdır.

Zamîr-i Şahsîlerin Ahvâl-i İsmi

Müfred

Mücerred	ben	sen	o
Muzâfun ileyh	benim	senin	onun
Mef‘ûl-ün bih	beni	seni	onu
Mef‘ûl-ün ileyh	bana	sana	ona

Cem‘

Mücerred	biz	siz	onlar
Muzâfun ileyh	bizim	sizin	onların
Mef‘ûl-ün bih	bizi	sizi	onları
Mef‘ûl-ün ileyh	bize	size	onlara

Ba‘zen o makâmına ol ve biz ve siz makâmına ta‘zîm için bizler ve sizler denir ve şî‘rde bana sana yerine bâna sâna yazılabilir.

Kendi lafzı dahi ba‘zen zamîr-i şahsî gibi kullanılır.

Zamîr-i İzâfî

S. Türkçede zamîr-i izâfîler kangıdır?

C. Muttasıl ve gayrı müstakîl sûretde irâd olunan ve ancak muzâfa lâhik olan zamîrlerdir ki efrâdı âtîdekilerdir.

	Mütakkelim için	Muhâtab için	Gâ’ib için
Müfred	-Im	-In	-I
Cem ‘	-ImIz	-InIz	-leri/ -ları

Fâ’ide – kendim efendim efendimiz kelimelerinde hilâf-ı kıyâs olarak (-y) hazf olunmuştur.

S. Gâ’ib müfred zamîrine muzâf olan bir kelimenin ahvâl-i isminde ne tebeddülât vâki‘ olur?

C. Eğer kelimenin harf âhiri hurûf-ı ittisâlden ise (-y) zamîri izmâr değil ise izhâr edilir.

Meselâ başı, başının, başını, başına,

ev, evinin, evini, evine

S. Müfred-i gâ’ib zamîrine muzâf olacak kelimenin nihâyetinde hurûf-ı imlâdan bulunduğunda def ‘-i sıklet için ne lâzım gelir?

C. Miyâneye bir (-sI) ‘ilâvesi lâzım gelir.

Meselâ anası, kapısı, teyzesi, yalısı.

Zamîr-i İzâfiyle Olan Terkîbin Ahvâl-i İsmi

	Müfred	Cem‘
Mücerred	kapısı	kapıları
Muzâfun ileyh	kapısının	kapılarının
Mef‘ûl-ün bih	kapısını	kapılarını
Mef‘ûl-ün ileyh	kapısına	kapılarına

Tatbîkât

Zîrdeki kelimâtın zamîr-i izâfîlerle bi’t-terkîb-i ahvâl-i isimlerinin gösterilmesi.

peder, ev, kapı, dere, ana, dağ.

Zamîr-i Vasfî

S. Türkçede zamîr-i vasfî kangısıdır?

C. Muttasıl ve gayrı müstakîl sûrette irâd olunan (ki) kelimesidir.

Meselâ benimki bende olan ma‘hûd şey demektir. Sizdeki sizde olan ma‘hûd şey demektir. Evdeki evde olan ma‘hûd şey demektir.

S. Bu zamîre niçün vasfî denir?

C. Çünkü bunun terkîbî sıfat makâmında dahi irâd olunur.

Meselâ evdeki tavuk, gökdeki bulut.

Tatbîkât

Zîrdeki zamâ’irin nev’ini ta’yîn gerektir.

Biz, eliniz, sözleri, başımdaki, onlardan, sizinki, onun, benim, eli, sizler, dedemiz.

Zamîr-i nisbî ile zamîr-fi’lden fi’l bâbında bahs edilecektir.

İsm-i İşâret

S. İsm-i işâretten murâd nedir?

C. Mahsûs veyâ ma’kûl olan bir şey’e işâret için mevzû‘ olan lafızdır.

Meselâ bunu istemem şunu ver kelâmında bu ve şu ism-i işâretlerdir.

S. Türkçe ism-i işâretler kangıdır?

C. Başlıca (bu) (şu) ve (o) kelimeleridir bunlardan (bu) lafzı ‘an-asl-ı karîb (şu) mutavassıt ve (o) dahi ba’îd içündür. **Meselâ**

Bu gelen, şu gelen, o gelen.

Bu ve Şu Lafızlarının Ahvâl-i İsmi

	Müfred	Cem’	Müfred	Cem’
Mücerred	bu	bunlar	şu	şunlar
Muzâfun ileyh	bunun	bunların	şunun	şunların
Me’ûl-ün bih	bunu	bunları	şunu	şunları
Me’ûl-ün ileyh	buna	bunlara	şuna	şunlara

S. Ânifü‘l-beyân esmâ-i işâretden mâ‘adâ var mıdır?

C. İşte bu ma‘nâsında (işbu) ve o ma‘nâsında (ol ve şol) ve bu yer ve şu yer ma‘nâsında (bura) ve (şura) lafızları vardır.

Mübhemât

S. Mübhemâtdan murâd nedir?

C. Ma‘nâsında delâlet-i sarîha olmayan kelimâtdır.

Meselâ bunların kimi iyi kimi kötüdür dersem kim lafzı mübhemâtdan olup ma‘nâsında sarâhet yoktur.

S. Türkçe mübhemât kangılarıdır?

C. Başlıcaları kim, ne, kangı, nice, biri, kendi, bunca, kaç, her kim, her ne, her bir, her kangı, nasıl, ne kadar, bu kadar, o kadar lafızlarıdır.

FASL-I RÂBİ‘

ŞİBH-İ Fİ‘L

S. Şibh-i fi‘lden murâd nedir?

C. Hades cihetinden fi‘le müşâbehet ve mukâreneti olan isimdir.

S. Hadesden murâd nedir?

C. ‘Amel veyâ hâl gösteren vukû‘âtdır.

Meselâ kesmek ‘amel uyumak hâl gösterir.

S. Şibh-i fi‘ller kaç kısımdır?

C. İki kısımdır biri masdar ve diğeri fer‘-i fi‘ldir.

MASDAR

S. Masdardan murâd nedir?

C. Zât ve zamâna mukârin olmaksızın mahzâ hadese delâlet eden kelimedir.

Meselâ urmak, uruş masdardırlar.

S. Türkçe masdarlar kaç nev‘dir?

C. Cem‘en dört nev‘dir şöyle ki: Masdar-ı aslî, masdar-ı te‘kîdi, madar-ı tahfîfi ve hâsıl-ı masdar.

Masdar-ı Aslî

S. Masdar-ı aslî nedir?

C. Müştakkâtın mahal-i sadverîdir yani çıktığı yerdir.

Meselâ gelmek masdar-ı aslî olup geldi gelecek gelen ve sâ‘ire hep ondan müştakdırlar ya‘ni ondan çıkmışdırlar.

S. Türkçede masdar-ı aslîler ne ile müntehîdirler?

C. (-mek) veyâ (-mak) ile.

Meselâ görmek, urmak (-mek) hafif (-mak) ise sakîl-i hareke ile okunan masdarlara mahsûsdur.

S.- mek ile -mak edâtları tayy edildikde bâkî kalana ne denir?

C. Mâdde veyâ cevher denir ki kelimenin mayası demektir ve bundan suver-i muhtelifde bir takım kelimeler ısığa edilir ki her bir nev’ine (sîga) ve cümlesine (emsele) veyâ (müşakkât) denir.

Meselâ yazmak ve gelmek masdarlarından (-mak) ve (-mek) tayy edildikde geride kalan yaz ve gel lafızlarına mâdde yâhûd cevher denir.

Masdar-ı Te‘kîdi

S. Masdar-ı te‘kîdiden murâd nedir?

C. Ma‘nâyı masdarîyi te‘kîd eden bir nev’ masdardır ki masdarın nihâyetine icâbına göre (-lik) veyâ (-lık) ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ kaçırmak kaçırmaklık, gezmek gezmeklik.

Masdar-ı Tahfîfî

S. Masdar-ı tahfîfiden murad nedir?

C. Lafzı tahfif edilen masdardır ki (-mek) ve (-mak) lafızlarının (-mA) lafzına tebeddülüyle hâsıl olur.

Meselâ görmek görme, bakmak bakma.

Mûlahâza

Bu sûret bir dereceye kadar ‘Arabînin ta‘dat mevk‘inde irâd olunan binâ’ merresine mukâbildir denilebilir nitekim zîrdeki misâller gibi pek çok vardır.

Bir mâl bir bakma ile alınmaz. Bir şey’i bir kaç defa okumada hayr var.

Hâsıl-ı Masdar

S. Hâsıl-ı masdardan murâd nedir?

C. Ma‘nâyı masdarının hâsıl olan hâletinin ismidir.

Meselâ duruş durmanın tarzı, bakış bakmanın tarzı demektir.

S. Türkçede hâsıl-ı masdar nasıl yapılır?

C. Mâddenin nihâyetine bir (-ş) ‘ilâvesiyle.

Meselâ durmak duruş, gelmek geliş.

Fakat mâddenin harf-i âhiri müteharrik veyâ hurûf-ı imlâdan olur ise (-ş) den mukaddim bir (-y) dahi ‘ilâve olunur.

Meselâ söylemek söyleyiş, okumak okuyuş.

Fakat gitmek lafzının hâsıl-ı masdarı gidiş olur.

Mûlahâza

Bu sîga dahi hemân vücûhla ‘Arabînin binâ’nev‘ine mukâbildir nitekim zîrdeki misâller gibi çok ta‘bîrât bu kavlimizi te‘yîd ederler.

Cirânın bâkışı, arslanın oturuşu, vâpurun gidişi.

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 52)

Masdar-ı tahfîfî ve te‘kîdi ve hâsılı masdara ism-i masdar dahi denir.

S. Mâru’z-zikr sîgalardan ma‘adâ sâ’ir masdar sîgaları var mıdır?

C. İstek, saygı, sevgi, çalım, yardım, korku, sevinç, karartı, çatırdı gibi daha ba‘zı günâ nâdir sîgalar vardır ki bu makûlelere ism-i masdar denir.

Tatbîkât

Şâkirdân-ı âti’z-zikr ism-i masdarların nev‘ini ta‘yîn etmelidirler.

Alış, veriş, gülmeklik, kesme, gülüş, uruş, çağırma, bağırma, geziniş, görünme, alışmaklık, dilek.

S. Mâru’z-zikr masdarlarda cem‘ ve ahvâl-i ismi câri olur mu?

C. Cem‘ yalnız masdar-ı tahfîfî ile hâsıl-ı masdarda ve ahvâl-i isim ise hemân cümlesinde câri olur.

Müfred

	Mücerred	Muzâfun ileyh	Mef ‘ûl-ün bih	Mef ‘ûl-ün ileyh
Masdar-ı aslî	kaçmak	...	kaçmağı	kaçmağa
Masdar-ı te ‘kîdi	sevmeklik	sevmekliğin	sevmekliği	sevmekliğe
Masdar-ı tahfîfî	söyleme	söylemenin	söylemeyi	söylemeye
Hâsıl-ı masdar	geliş	gelişin	gelişi	gelişe

Cem‘

Masdar-ı tahfifî	söylemeler	söylemelerin	söylemeleri	söylemelere
Hâsıl-ı masdar	gelişler	gelişlerin	gelişleri	gelişlere

SUVER-İ HADES

S. Hadeslerde kaç sûret mutâla‘ olunmuştur?

C. Dört sûret şöyle ki: Evvelâ müteaddî, sâniyen müteaddî-i tasyîrî, sâlisen lâzım, râbî‘an mutâva‘, hâmisen mechûl.

Müteaddî

S. Müteaddîden murâd nedir?

C. Fâ‘ilden çıkıp gayre tecâvüz eden hadesdir.

Meselâ kırmak ve öldürmek müteaddîdirler çünkü bu hadesler vuku‘nda kıran da var kırılan da öldüren de var öldürülen de.

Müteaddî-i Tasyîrî

S. Müteaddî-i tasyîriden murâd nedir?

C. Birinin tesiriyle birinden başkasına geçen hadesdir.

Meselâ Arabayı bar-gîre çekdirdim. Yılanı bahçivâna öldürtdüm.

Lâzım

S. Lâzımdan murâd nedir?

C. Fâ‘ilin hadd-ı zâtında vâki‘ olup gayre tecâvüz etmeyen hadesdir.

Meselâ ölmek ve uyumak lâzımdırlar çünkü bu hadesler vukû‘unda sâlt ölen ve uyuyan var.

Mutâva‘a

S. Mutâva‘adan murâd nedir?

C. Gâlibâ fâ‘ilin kendi nefsinde icrâ eylediği hadesdir.

Meselâ taranmak kişi kendisini taramak, kaşınmak kişi kendisini kaşımak, döğünmek kişi kendisini döğmek demektir.

Mechûl

S. Mechûlden murâd nedir?

C. Aslı gayrdan vâki‘ olup onun neticesi olan ve mef‘ûle isnâd olunan hadesdir ki bu takdirce asıl fâ‘il ya‘ni yapan mechûl ya‘ni bellisiz kalır işte bunun içündür ki çalmak fi‘linin neticesi olan çalınmak mechûldür deriz.

S. Müteaddî ve lâzım ve mutâva‘a niçün ma‘lûm denir?

C. Çünkü asıl fâ‘ile isnâd olunurlar binâ‘en ‘aleyh fâ‘illeri sâmi‘ûna mechûl kalmaz.

Tatbîkât

Zîrdeki kelimâtdan müstefâd olan hadeslerin kangı nev‘den bulunduğunu şâkirdân takrîr etmelidirler.

Ölmek, kazanmak, öğmek, öğünmek, eklemek, kaçmak, yazılmak, bulmak, atılmak, bozmak, gezdirmek.

Binâ-i Masâdır

S. Masdarlar cevher i‘tibâriyle kaç nev‘dirler?

C. İki nev‘ mücerred ve mezîd fih.

S. Mücerredden murâd nedir?

C. Mâdde veyâ cevherinden hurûf-ı ma‘nâdan munzamm harfi bulunmayan kelimedir.

Meselâ görmek ve yazmak mücerredirler çünkü bunların asılları olan (gör) ve (yaz) kelimelerinde hurûf-ı ma‘nâdan bir harf-i munzamm değildir binâ‘en ‘aleyh bu makûle masâdırın asıllarına mâdde-i asliyye denir.

S. Hurûf-ı ma‘nâdan murâd nedir?

C. Ma‘nâya delâlet eder harflerdir.

Meselâ atmak kelimesine (-ş) ve kesmek kelimesine (-l) artırıp atışmak ve kesilmek dersek ma‘nâları birer mikdâr değişir.

S. Mezîdün fihden murâd nedir?

C. Mâddesinde hurûf-ı ma‘nâdan bulunan kelimedir.

Meselâ kırılmak, asdırmak, çekişmek dense bunlar mâddeleri olan kırıl, asdır ve çekiş lafızlarında hurûf-ı ma‘nâdan var nitekim asıl mâddeleri kır, as ve çekdir binâ‘en ‘aleyh o makûle masdarlara mezîdün fih denir.

S. Türkçede mezîdün fih bâbları ne kadardır?

C. Esâsen beşdir şöyle ki:

Bâb-ı Evvel Oturtmak

S. Bu sûret nasıl binâ edilir?

C. Mâddenin nihâyetine bir (-t) ‘ilâvesiyle.

Meselâ oturmak, oturt, oturtmak

S. Bu bâbın binâsı ya‘ni yapılışı ne içündür?

C. Lâzımı müteaddîye ve müteaddîyi dahi müteaddî-yi tasyîrîye tahvîl içündür.

Meselâ sıçramak lâzımdır sıçratmak dersek müteaddî olur kazımak müteaddîdir kazıtmak dersek müteaddî-i tasyîrî olur.

Meselâ kuyuyu kuyucuya kazıtmak.

Bâb-ı Sâni Basdırmak

S. Bu sûret ne vech üzere hâsıl olur?

C. Mâddenin nihâyetine (-dİr) ‘ilâvesiyle.

Meselâ almak, al, aldirmek.

S. Bu bâbın binâsı ne içündür?

C. Kezalik lâzımı müteaddîye ve müteaddîyi dahi müteaddî-yi tasyîrîye tahvîl içündür.

Meselâ ölmek lâzımdır öldürmek dersek müteaddî olur. Döğmek müteaddîdir döğdürmek dersek müteaddî-i tasyîrî olur.

Fakat kalkmak, emmek, gelmek, gitmek lafızlarının müteaddîleri kaldırmak, emdirmek yâhûd emzirmek, getirmek, gidermek yâhûd götürmek olur.

Bâb-ı Sâlis Yatırmak

S. Bu sûret ne vech üzere hâsıl olur?

C. Mâddenin nihâyetine mâ-kabli meksur bir (-r) ‘ilâvesiyle.

Meselâ artmak, art, artırmak

Ba‘zen bu -r’nin mâ-kabli meftûh veyâ mazmûm edilir.

Meselâ çıkmak çık çıkarmak, doğmak doğ doğurmak.

S. Bu bâbın binâsı ne içündür?

C. Mahzâ lâzımı müteaddî etmek içündür.

Tatbîkât

Âti’z-zikr masdarların bâb-ı sâlis sûretine naklî.

İçmek, uçmak, düşmek, batmak, doymak/ duymak, bitmek, pişmek

Bâb-ı Râbî‘ Taranmak

S. Bu sûret nasıl binâ edilir?

C. Mâddenin nihâyetine bir (-n) ‘ilâvesiyle.

Meselâ dayamak, daya, dayanmak

S. Bu bâbın binâsı ne içündür?

C. Müteaddîyi mutâva‘a ve yâhûd mechûle tahvîl içündür.

Meselâ taramak müteaddîdir taranmak dersek mutâvi‘ olur. Okumak müteaddîdir okunmak dersek mechûl olur bu (-n) ba‘zen masâdır lâzımeye dahi ‘ilâve olunup o hâlde sarf-ı mutâva‘at ma‘nâsını müfid olur.

Meselâ kaçmak lâzım kaçınmak mutâva‘adır. Gezmek lâzım gezinmek mutâva‘adır.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr masdarların bâb-ı sâlis sûretine naklî.

Örtmek, yıkamak, almak, söylemek, çalmak, dökmek/ döğmek, gelmek, tıkamak, kalmak, aramak.

Bâb-ı Hâmis Kesilmek

S. Bu sûret nasıl binâ edilir?

C. Mâddenin nihâyetine bir (-l) ‘ilâvesiyle.

Meselâ görmek, gör, görülmek

S. Bu bâbın binâsı ne içündür?

C. Müteaddîyi mechûl veyâ mutâva‘a tahvîl ve mechûli dahi te‘kîd içündür.

Meselâ tutmak müteaddî tutulmak mechûldir.

Ayrırmak müteaddî ayrılmak mechûl veyâ mutâva‘adır.

Aranmak mechûl aranılmak te‘kîd-i mechûldir.

Bu (-l) ba‘zen masâdır lâzımeye dahi ‘ilâve olunmağla binâları malûm iken mechûle intikâl eder.

Meselâ çıkmak malûm çıkılmak mechûldir nitekim (ben evden çıkmak üzere) ta‘bîrinde fâ‘il malûm olup (evden çıkılmak üzere) ta‘bîrinde ise mechûldir.

Etmek, eylemek lafızlarının mechûli edilmek ve olunmak müsta‘meldir.

Bâb-ı Sâdis Çekişmek

S. Bu sûret ne vech üzere hâsıl olur?

C. Mâddenin nihâyetine bir (-ş) ‘ilâvesiyle.

Meselâ itmek, it, itişmek

S. Bu bâbın binâsı ne içündür?

C. Ekseriyyâ beyân-ı müşâreket içündür ki hadesin yek-diğere karşı ve yâhûd birlikde vâki‘ olduğunu gösterir.

Meselâ urmakdan uruşmak birbirine urmak demektir.

Ağlamakdan ağlaşmak birbiriyle ağlamak demektir.

Oynamakdan oynaşmak birbiriyle oynamak demektir.

Fakat bu bâbdan gelen ba‘zı kelimeler var ki lâzımdırlar.

Meselâ değişmek, yetişmek, savaşmak, bozuşmak, pekişmek

Tatbîkât

Âti’z-zikr masdarlara müşâreket ma‘nâsı verilmesi.

Görmek, çekmek atmak, çatmak, koşmak, tutmak

Ânif-ül-beyân bâblardan ma‘adâ âtîdeki bâblar dahi vardır:

Azımsamak az görmek, az saymak; susamak su arzulamak.

Nefy-i Masâdır

S. Masdarın ma‘nâsını nefy için ne etmek gerektir?

C. Mâddenin nihâyetine (-mA) ‘ilâve etmek gerektir.

Meselâ görmek görmemek, kalmak kalmamak

Mütâla‘a

Eğerci hafiflerde yalnız bir (-m) ‘ilâvesiyle böylece (görmemek) yazılmak lafzen lâzım gelir ise de devâir-i resmiyye ile ekser üdebâce henüz imlânın bu cihet-i selâmetine meyil edilmediğinden bi’z-zarur (görmemek) şöyle ki numûne gösterilmiştir.

FER‘-İ Fİ‘L

S. Fer‘-i fi‘lden murâd nedir?

C. Zamâna mukârin olmayıp yalnız hadesle berâber zâta delâlet eyleyen sıfatdır.

Meselâ yazan, yazılan, baygın lafızları fer‘-i fi‘ldirler.

S. Türkçede fer‘-i fi‘ller kaç nev‘dir?

C. Cem‘en dört nev‘dir şöyle ki: Evvel ism-i fâ‘il, sâniyen ism-i mef‘ûl, sâlisen sıfat-ı müşebbehe, râbi‘an mübâlağa-ı fâ‘il.

İsm-i Fâ‘il

S. İsm-i fâ‘il ne iş‘âr eder?

C. Fi‘lin kimden sudûr etdiğini iş‘âr eder.

Meselâ kıran kırmak fi‘li kimden sudûr etmiş ise odur.

Taranan taranmak fi‘li kimden sudûr etmiş ise odur.

Gezen gezmek fi‘li kimden sudûr etmiş ise odur.

S. Lisân-ı Türkîde ism-i fâ‘il ne sîgada vârid olur?

C. (seven) veyâ (yazan) sîgaları üzere şöyle ki masdarın mâddesini bi‘l-ahiz eğer hafif ise âhirine bir (-n) ve eğer sakîl ise (-An) ‘ilâvesiyle binâ olunur.

Meselâ düşmek düş düşen, koşmak koş koşan.

Ma‘a-zâlik hafîflere dahi sakîllere kıyâsen berâyı itrâd (-An) ‘ilâvesi câ‘izdir.

Meselâ istemek isteyen, gelmek gelen

Fakat mâddenin harf âhiri müteharrik veyâ hurûf-ı imlâdan olur ise miyâneye bir de (-y) ‘ilâve olunur.

Meselâ işlemek işleyen, aramak arayan

S. İsm-i fâ‘il kangı cins masdarlardan müştakdır?

C. Müteaddî, lâzım ve mutâva‘adan.

Tatbîkât

Zîrdeki masdarlardan ism-i fâ‘il yapıdırılması.

Yatmak, gelmek, bağırmaq, urmak, kaçınmaq, görmek

İsm-i Mef‘ûl

S. İsm-i mef‘ûl ne iş‘âr eder?

C. Fi‘lin üzerine vâki‘ olduğu şey’e iş‘âr eder.

Meselâ tutulan tutmak fi‘li üzerine vâki‘ olan şey’ demektir, döğülen döğmek fi‘li üzerine vâki‘ olan şey’ demektir.

döğülen/ dökülen, döğmek/dökmek fi‘li üzerine vâki‘ olan şey’ demektir.

S. Türkçede ism-i mef‘ûl ne sîgada vârid olur?

C. (sevilen) ve (yazılan) sîgaları üzere şöyle ki: masdarın mâddesini bi‘l-ahiz eğer hafif ise âhirine bir (-n) ve eğer sakîl ise (-an) ‘ilâve olunur.

Meselâ kesilmek kesil kesilen, çalınmaq çalın çalınan

Mütâla‘a

Lisan-ı Türkînin kadimden berü şâyi‘ olan usûl-i imlâsı iktizâsınca hareke-i

hafife ile edâ olunan bir hayli ism-i fâ‘il ve mef‘ûllerde.

Meselâ söyleyen, gelen, edilen gibi müteaddid kelimâtda hilâf-ı lafz ve ahenk olarak ekseriyyâ (-an) görülmekte olmağın bu nakîsaya şimdilik nazar-ı müsamâha ile bakılmak iktizâ eder.

S. İsm-i mef‘ûller kangı cins masdarlardan müştakdırlar?

C. Yalnız mechûldan.

S. İsm-i mef‘ûl ma‘nâsına daha sa‘îr sîgalar var mıdır?

C. Vardır. **Meselâ** masdar-ı tahfîfi sîgası ba‘zen ism-i mef‘ûl ma‘nâsına gelir.

Meselâ yazma yazılmış, basma basılmış ma‘nâsındadır.

Tatbîkât

Zîrdeki masdarlardan ism-i mef‘ûl yapıdırılması.

Kazılmak, çekilmek, satılmak, alınmak, getirilmek, atılmak

Sıfat-ı Müşebbehe

S. Sıfat-ı müşebbehe ne iş‘âr eder?

C. Ma‘nâyı masdar ile muttasıf olanı iş‘âr eder.

Meselâ salıcı salmak fi‘lini icrâ eder olandır.

Kapıcı kapmak fi‘lini icrâ eder olandır.

S. Sıfat-ı müşebbehenin ism-i fâ‘il ile olan farkı nedir?

C. İsm-i fâ‘ilin yaptığı veyâ olduğu ekseriyyâ hudûsidir ya‘ni dâ‘imî değildir hâlbuki sıfat-ı müşebbehenin yaptığı veyâ olduğu sübûtîdir. **Meselâ**

Arayan tesâdüfen arayan hâlbuki arayıcı aramağı iş güç eden anlaşılır. Pişüren tesâdüfen pişüren hâlbuki pişürücü pişürmeğı iş güç eden anlaşılır.

S. Türkçe sıfat-ı müşebbeheler ne sîgada vârid olur?

C. Kıyâsî olarak (yazıcı) sîgası üzere vârid olur imdi bu sîga hâsıl olmak üzere mâddenin nihâyetine (-IcI) ‘ilâve olunmalıdır.

Meselâ sormak sor sorucu, satmak sat satıcı

Fe-emmâ mâddenin harf-i âhirine müteharrîk veyâ hurûf-ı imlâdan olur ise miyâneye bir de (-y) ‘ilâve olunur.

Meselâ söylemek söyleyici, okumak okuyucu

Ânif-ül-beyân yazıcı sîgasına ism-i fâ‘il dahi denilebilir.

S. Sıfat-ı müşebbehenin semâ‘î sîgaları kangılarıdır?

C. Âtîdekilerdir kaçak, bunak, düşkün, taşkın, pişkin, dalgın, yaraşık, kırık, silik, ditrek.

Tatbîkât

Şâkirdân zîrdeki masdarların sıfat-ı müşebbehesini bulmalıdırlar.

Gezmek, atmak, çaldırmak, şaşmak, delmek, alışmak, çekmek, solmak, kırmak, yorulmak, yürüme, durmak,

Mübalağa-ı İsmi Fâ‘il

S. Mübalağa-ı ismi fâ‘ilden murâd nedir?

C. Ma‘nâsında mübâlağa bulunan ism-i fâ‘ildir.

Meselâ utangan çok utanan demektir.

Bilgic çok bilen demektir.

S. Türkçede mübâlağa-ı ism-i fâ‘il mutarriden ne sîgada vârid olur?

C. Mutarrid bir sîgası yoktur hep semâ‘îdir şöyle ki: İşitgen, dalgıç, solugan, çalışgan.

S. Türkçede cem‘-i masâdırdan mübâlağa-ı fâ‘il vârid olur mı?

C. Hayır pek cüz‘î bir mikdârından vârid olur.

Kezâlik masdardan müştak olarak ism-i âlet ve ism-i mekân sîgaları vardır.

İsm-i Âlet

S. İsm-i âletden murâd nedir?

C. Ma‘nâyı masdarının vâsıtâ-ı icrâ‘iyyesi olan âleti gösteren kelimedir?

Meselâ süzgi süzmek âleti, burgu delmek âleti.

S. Türkçede ism-i âlet nasıl yapılır?

C. Mâddenin nihâyetine hafif ise (-gİ) sakîl ise (-gl) ‘ilâvesiyle.

Meselâ sürmek sür sürgü, çalmak çal çalgı.

S. İsm-i âlet her masdardan vârid olur mı?

C. Hayır ancak ba‘zılarından vârid olur.

İsm-i Mekân

S. İsm-i mekândan murâd nedir?

C. Ma‘nâyı masdarının mahal-i vukû‘unu gösteren kelimedir.

Meselâ yatak yatacak yer, otlak otlayacak yer.

S. Türkçede masdarlardan ism-i mekân nasıl binâ edilir?

C. Mâddenin nihâyetine (-ak) ve yâhûd zaten elif mevcut ise yalnız (-k) ‘ilâvesiyle binâ edilir.

Meselâ durmak dur durak, kaynamak kayna kaynak.

Tatbîkât

Zîrdeki kelimelerden ism-i mekân yapılmalıdır.

Uğramak, kışlamak, yaylamak, yalamak, yatmak, otlamak, konmak, oynamak,

BÂB-I SÂNÎ

Fi‘L

S. Fi‘lden murâd nedir?

C. Zât ve zamân ve hadesi tazammun eden kelimedir.

Meselâ kırdım, kırarım, kıracağım fi’ldirler.

FASL-I EVVELÂ

ZÂT

S. Zâtdan murâd nedir?

C. Fi’lin mensûb-u ileyhidir ki Cem‘en üçdür: Mütেকellim, muhâtab ve gâ’ib.

Mütেকellim bir hadesin cehtinde bahs eden zâta muhâtab-ı bahisde kendisine hitâb edilen zâta gâ’ib dahi kimden veyâ neden bahs edilirse ona denir.

Meselâ kırdım dense bu fi’lin mensûb-u ileyhi olan zât mütেকellimdir.

Kırdın dense bu in mensûb-u ileyhi olan zât muhâtabdır.

Kırdı dense bu fi’lin mensûb-u ileyhi olan zât gâ’ibdir.

FASL-I SÂNÎ

ZAMÂN

S. Zamândan murâd nedir?

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 68)

C. Bir hadesin zamân-ı vukû‘udur ki fi’l-asl üçdür:

Evvelâ mâzî, sâniyen hâl, sâlisen istikbâl yâhûd müstakbel.

S. Mâzîden murâd nedir?

C. Geçmiş zamândır ve yâhûd ta‘bîr-i âhîrle bulunduğun zamândan mukaddem olan vakittir.

Meselâ geldi dersem bundaki zamân mâzîdir.

S. Hâlden murâd nedir?

C. Şimdiki vakittir yâhûd ta‘bîr-i âhîrle mâzînin nihâyeti ve müstakbelin bidâ’eti olan zamândır. **Meselâ** geliyor dersem bundaki zamân hâldir.

S. İstikbâl ve yâhûd müstakbelden murâd nedir?

C. Gelecek zamândır.

Meselâ yazacak dersem bundaki zamân müstakbeldir.

Mâzî

S. Ef ‘âl-i Türkînin zamân-ı mâzîyi mutazammın kaç sîgası vardır?

C. Basit olarak yani diğer bir fi’le mürekkebe olmayarak iki sîgası vardır biri mâzî-i şuhûdî ve diğeri mâzî-i naklî.

Mâzî-i Şuhûdî

S. Mâzî-i şuhûdî sîgası ne iş’âr eder?

C. Mütakellimin bir hadesi re’yü’l-‘ayn müşâhede eylediğini ve yâhûd görmüş gibi sahîhen bildiğini iş’âr eder.

Meselâ Birâderim geldi. Bu cihânı Allâh yaratdı.

S. Mâzî-i şuhûdî ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfred-i gâ’ibi mâddenin nihâyetine (-dI) ve cem’i (-dIIAr) ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ sevmek masdar sev mâdde-i asliyye sevdi müfred-i gâ’ib sevdiler cem’i gâ’ib

S. Mütেকellim ve muhâtabı nasıl hâsıl olur?

C. Gâ’ib-i müfredin nihâyetinden yâ-yı ba‘de’l-hazef onun yerine zamîr-i fi’li ‘ilâvesiyle.

Meselâ müfred-i mütেকellim sevdim, cem’i sevdik, müfred-i muhâtab sevdin, cem’i sevdiniz.

Zamîr-i Fi’lî

S. Zamîr-i fi’lî nedir?

C. Ba’zı sîgalarda mütেকellim ve muhâtaba delâlet etmek üzere âhir kelimeye vârid olan zamîrdir ki müfred-i mütেকellime (-m) cem’-i mütেকellime hafiflerde (kef) sakîllerde (kaf) müfred-i muhâtaba (kef) ve cem’-i muhâtaba (-nIz) delâlet eder.

Mâzî-i Naklî

S. Mâzî-i naklî sîgası ne iş‘âr eder?

C. Mütেকellimin bir hadesin vukû‘unu âhirden sem‘ ile bildiğini iş‘âr eder.

Meselâ Sakızda zelzele çıkmış. Dün gece sayıklamış.

Ba‘zen dahi bi’z-zât bildiğini iş‘âr eder.

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 70)

Meselâ Avrupayı gezmişim ta‘lim etmişim.

S. Mâzî-i naklî sîgası ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfred-i gâ‘ibi mâddenin nihâyetine (-mİş) ve cem‘i(mİşlAr) ‘ilâvesiyle.

Meselâ müfred-i gâ‘ib sevmiş, cem‘i sevmişler

S. Mütেকellim ve gâ‘ibi ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfred-i gâ‘ibin nihâyetine zamîr-i nisbî ‘ilâvesiyle. **Meselâ**

Müfred-i mütেকellim	sevmişim	Cem‘i	sevmişiz
Müfred-i muhâtab	sevmişsin	Cem‘i	sevmişsiniz
Müfred-i mütেকellim	ihtiyarım	Cem‘i	ihtiyarız
Müfred-i muhâtab	ihtiyarsın	Cem‘i	ihtiyarsınız

Zamîr-i Nisbî

S. Zamîr-i nisbî nedir?

C. Yalnız mütেকellim ve muhâtaba mahsûs olmak üzere bir hâlin mensûb-u ileyhi ve yâhûd ta‘bîr-i âhirle bir vasfın mevsûfunu gösteren zamîrdir ki (-m) müfred-i mütেকellim (-z) onun cem‘i (-sIn) müfred-i muhâtab (-sInIz) onun cem‘i içündir.

Şâyed kelimenin nihâyetinde hurûf-ı imlâdan bulunur ise mütেকellimin müfredinde (-yIm) cem‘inde (-yIz) vârid olur.

Meselâ hastayım hastayız

Pek nâdir olarak cem‘-i muhâtab kafî tayy edilir.

Meselâ iyisiniz, edesiniz diyecek yerde, iyisiz edesiz gibi

Hâl

S. Ef ‘âl-i Türkîyyenin zamân-ı hâli mutazammın kaç sîgası vardır?

C. İki sîgası vardır: Biri muzâri‘ ve diğeri hâl.

Muzâri‘

S. Muzâri‘ sîgası ne iş‘âr eder?

C. Bir hadesin şimdi veyâ gelecek zamânda vukû‘unu iş‘âr eder.

Meselâ Ben Türkçeyi severim. Bu gün değil yarın gelirim.

S. Muzâri‘ sîgası ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müsbetlerde müfred-i gâ‘ibi mâddenin nihâyetine bir (-r) cem‘i (-r) ile beraber (lAr) ve mütekellim ile muhâtabın müfred ve cem‘i müfred-i gâ‘ib nihâyetine zamîr-i nisbî ‘ilâvesiyle hâsıl olur. **Meselâ**

Müfred-i gâ‘ib	sever	Cem‘i	severler
Müfred-i mütekellim	severim	Cem‘i	severiz
Müfred-i muhâtab	seversin	Cem‘i	seversiniz

Hâl

S. Sîga-i hâl ne iş‘âr eder?

C. Bir hadesin şimdiki zamânda vukû‘ bulmakda olduğunu iş‘âr eder.

Meselâ Hüseyin uyuyor. Hâce okuyor.

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 72)

S. Hâl sîgası ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfred-i gâ’ibi mâddenin nihâyetine şâyed sâkin ise mâ-kabli meksûr veyâ meftûh olarak (-yor) lafzı cem’i (yorlar) ve muhâtabın müfred ve cem’i müfred-i gâ’ibin nihâyetine zamîr-i nisbî ‘ilâvesiyle hâsıl olur. **Meselâ**

Müfred-i gâ’ib seviyor yâhûd seveyor, cem’i seviyorlar yâhûd seveyorlar.

Müfred-i mütেকellim seviyorum yâhûd seveyorum, cem’i seviyoruz yâhûd seveyoruz.

Müfred-i muhâtab seviyorsun yâhûd seveysun, cem’i seviyorsunuz yâhûd seveysunuz.

İstikbâl yâhûd Müstakbel

S. Ef ‘âl-i Türkiyyenin zamân-ı istikbâli mutazammın kaç sîgası vardır?

C. Beş sîgası vardır ki isimleri: Müstakbel, iltizâmî, vücûbî, emr-i hâzır, ve emr-i gâ’ibdir.

Müstakbel yâhûd İstikbâl

S. Müstakbel sîgası ne iş‘âr eder?

C. Bir hadesin gelecek zamânda vukû‘ bulacağını iş‘âr eder.

Meselâ Yarın geleceğim. Sonra yazacağım.

S. Müstakbel sîgası ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfred-i gâ’ibi mâddenin nihâyetine hâ-yı resmiyye ile beraber hafiflerde (-cek) sakîllerde (-cak) ve cem’i (-cekler) yâhûd (-caklar) ve mütেকellim ve muhâtabı dahi müfred-i gâ’ibin nihâyetine zamîr-i nisbî ‘ilâvesiyle hâsıl olur. **Meselâ**

Müfred-i gâ’ib	sevecek	Cem’i	sevecekler
----------------	---------	-------	------------

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 73)

Müfred-i mütekellim	seveceğim	Cem‘i	seveceğiz
Müfred-i muhâtab	seveceksin	Cem‘i	seveceksiniz

Şâyed mâddenin nihâyeti müteharrik veyâ hurûf-ı imlâdan olur ise hâ’dan evvel bir de (-y) ziyâde kılınır.

Meselâ söylemek söyleyecek, okumak okuyacak.

İltizâmî

S. Sîga-i iltizâmîyye ne iş‘âr eder?

C. İltizâm ve ârzu iş‘âr eder.

Meselâ Varayım fakire yardım edeyim. Allâh vere de yağmur gele.

S. Sîga-i iltizâmî ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfred-i gâ‘ibi mâddenin nihâyetine hâ-yı resmiyye cem‘i hâ ile berâber (-IAr) mütekellim ve muhâtabı müfred-i gâ‘ibin nihâyetne zamîr-i nisbî ‘ilâvesiyle hâsıl olur ancak cem‘i mütekellimde (-IIm) ‘ilâve olunur. **Meselâ**

Müfred-i gâ‘ib	seve	Cem‘i	seveler
Müfred-i mütekellim	seveyim	Cem‘i	sevelim
Müfred-i muhâtab	sevesin	Cem‘i	sevesiniz

Fakat mâddenin nihâyeti müteharrik veyâ hurûf-ı imlâdan olur ise hâ’dan evvel bir de (-y) ziyâde kılınır.

Meselâ oku okuya, söylemek söyleye.

Vücûbî

S. Siga-i vücûbîyye ne iş‘âr eder?

C. Vücûb ve lüzûm iş‘âr eder.

Meselâ Dâ’imâ okumalısın. Sabah akşam ibâdet etmeliyim.

S. Sîga-i vücûbîyye ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfred-i gâ’ib mâddenin nihâyetine (-mAll) cem‘i (mAllIdIrlAr) mütekellim ve muhâtabın müfred ve cem‘i gâ’ib-i müfredi nihâyetine zamîr-i nisbî ‘ilâvesiyle hâsıl olur. **Meselâ**

Müfred-i gâ’ib	sevmeli	Cem‘i	sevmeliler
Müfred-i mütekellim	sevmeliyim	Cem‘i	sevmeliyiz
Müfred-i muhâtab	sevmelisin	Cem‘i	sevmelisiniz

Emr-i Hâzır

S. Emr-i hâzır sîgası ne iş‘âr eder?

C. Mütekellimden muhâtaba emr veyâ teşvîk ve yâhûd temenni iş‘âr eder.

Meselâ Şunu götür. Tahsîle çalış. Ya mevlâ suçumuzu afv eyle.

S. Emr-i hâzır sîgası ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfred-i muhâtabı edât-ı masdariyyeti tayy ile hâsıl olur.

Meselâ sevmekden sev, yazmaktan yaz gibi.

Buna (-InIz) yâhûd yalnız (-n) ‘ilâvesiyle cem‘i hâsıl olur. **Meselâ**

Müfred-i muhâtab sev, cem‘i seviniz yâhûd sevin.

Ancak mâddenin nihâyeti müteharrik oldukda emr-i hâzırın müfredi için âhirine bir (-h) ve cem‘i için mezkûr (-n) den evvel bir (-y) ‘ilâve olunur.

Meselâ eylemek eyle eyleyin, söylemek söyle söyleyin

Emr-i Gâ‘ib

S. Emr-i gâ‘ib sîgası ne iş‘âr eder?

C. Mütakellimden gâ‘ibe emr veyâ teşvîk ve yâhûd temenni.

Meselâ Birâderin gelsin. Dâ‘imâ okusun. Allâh ‘ömrine bereket versin.

S. Emr-i gâ‘ib sîgası ne vech üzere hâsıl olur?

C. Müfredi mâddenin nihâyetine (-sun/ -sün) ve cem‘i (-sunlar/ -sünler) ‘ilâvesiyle.

Meselâ müfred-i gâ‘ib sevsün, cem‘-i gâ‘ib sevsünler.

Sevmek Masdar-ı Hafif-i Sübûtînin Sûret-i Tasrîfi

Mâzî-i Şuhûdî

sevdim sevdik

sevdim sevdiniz

sevdi sevdiler

Mâzî-i Naklî

sevmişim sevmişiz

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 76)

sevmişsin sevmişsiniz

sevmiş sevmişler

Muzâri‘

severim severiz

seversin seversiniz

sever severler

Hâl

seviyor (um) seviyoruz

seviyorsun seviyorsunuz

seviyor seviyorlar

Müstakbel

seveceğim seveceğiz

seveceksin seveceksiniz

sevecek sevecekler

İltizâmî

seveyim sevelim

sevesin sevesiniz

seve seveler

Vücûbî

sevmeliyim sevmeliyiz

sevmelisin sevmelisiniz

sevmeli sevmeliler

Emr-i Hâzır

sev seviniz

Emir-i Gâ’ib

sevsün sevsünler

Masdar-ı Sakîlin Tasrîfi

S. Masdar-ı sakîlin sûret-i tasrîfi hafîfin aynı mıdır?

C. Evet aynıdır ancak ba‘zı cüz’î ihtilâfâtı vardır ki onlar dahi âtîdekilerdir.

Meselâ yazmak masdar-ı sakîlinin sîga-i mâzîsi cem‘-i mütekelliminde (yazdık-يَازِدُك) denmeyip (yazdık-يَازِدُك) ve sîga-i istikbâli müfred ve cem‘-i mütekelliminde (yazdık) lafzındaki kâf harekelendiğinden gayına tebeddül edip (yazacağım) ve (yazacağız) denilir.

Menfilerin Tasrîfi

S. Menfilerin tasrîfi ne yolda olur?

C. Mâzî-i şuhûdîde sevmedim, sevmedin, sevmedi ilâ-âhire denir.

Mâzî-i naklîde sevmemişim, sevmemişsin, sevmemiş ilâ-âhire denir.

Muzâri‘de sevmem, sevmezsin, sevmez, sevmeyiz, sevmezsiniz, sevmezler.

Hâl de sevmiyorum, sevmiyorsun, sevmiyor ilâ-âhire denir.

İstikbâl sevmeyeceğim, sevmeyeceksin, sevmeyecek ilâ-âhire denir.

İltizâmîde sevmeyeyim, sevmeyesin, sevmeye ilâ-âhire denir.

Vücûbîde sevmemeliyim, sevmemelisin, sevmemeli ilâ-âhire denir.

Emr-i hâzırda sevme, sevmeyiniz.

Emr-i gâ’ibde sevmesin, sevmesinler.

İstifhâmîlerin Tasrîfi

S. İstifhâmîlerin tasrîfi ne sûrettedir?

C. Mâzî-i şuhûdîde sevdim mi, sevdin mi, sevdi mi ilâ-âhire denir.

Maâzî-i naklîde sevmiş miyim, sevmiş misin, sevmiş mi ilâ-âhire denir.

Muzâri‘de sever miyim, sever misin, sever mi ilâ-âhire denir.

Hâlde seviyor muyum, seviyor mısın, seviyor mu ilâ-âhire denir.

İstikbâlde sevecek miyim, sevecek misin, sevecek mi ilâ-âhire denir.

İltizâmîde seveyim mi, ... ,seve mi ilâ-âhire denir.

Vücûbîde sevmeli miyim, sevmeli misin, sevmeli mi ilâ-âhire denir.

Emr-i gâ’ibde sevsin mi, ... ,sevsinler mi ilâ-âhire denir.

Mürekkeb Sîgaları

S. Mürekkeb sîgalardan murâd nedir?

C. Fi’l-i i‘âne ile tasrîf edilen sîgalardır.

S. Fi’l-i i‘âne nedir?

C. Fi’llerin tasrîfinde ba‘zı sîgalar için birlikde îrâd edilen fi’l tasrîfi ber vech-i âtîdir.

Mâzî-i Şuhûdî

idim idik

idin idiniz

idi idiler

Mâzî-i Naklî

imişim imişiz

imişsin imişsiniz

imiş imişler

Sîga-i Şartiyye

isem isek

isen iseniz

ise iseler

S. Mürekkeb sîgaları kangılarıdır?

C. Hikâyet, rivâyet ve şart sîgaları.

Sîga-i Hikâyet

S. Sîga-i hikâyet ne iş‘âr eder?

C. Mütেকellimin hikâye eylediği zamân sâbıka mütê‘allık hadesi değil gayrın ihbârıyla illâ kendi müşâhede veyâ mülâhâzasıyla bildiğini iş‘âr eder.

Meselâ Küçüklükde dâ’imâ okur idim.

Dün yağmur gelecek idi.

Eyvah gençliğimde çalışmalı idim.

S. Sîga-î hikâyet kaç takımdır ve ne vech üzere tasrîf olunur?

C. Yedi takım olup ber vech-i zîr tasrîf olunur.

Hikâye-i Mâzî-i Şuhûdî

sevdi idim sevdi idik

sevdi idin sevdi idiniz

sevdi idi sevdi idiler

Hikâye-i Mâzî-i Naklî

sevmiş idim sevmiş idin sevmiş idi ilâ-âhire

Hikâye-i Muzâri‘

sever idim sever idin sever idi ilâ-âhire

Hikâye-i Hâl

seviyor idim seviyor idin seviyor idi ilâ-âhire

Hikâye-i İstikbâl

sevecek idim sevecek idin sevecek idi ilâ-âhire

Hikâye-i İltizâmî

seve idim seve idin seve idi ilâ-âhire

Hikâye-i Vücûbî

sevmeli idim sevmeli idin sevmeli idi ilâ-âhire

Sîga-i Rivâyet

S. Sîga-i rivâyet ne iş‘âr eder?

C. Mütakellimin nakil ve rivâyet eylediği bir hadesin vukû‘unu ekseriyyâ gayrın
ihbârıyla bildiğini iş‘âr eder.

Meselâ Küçüklükde çok ağlar imişim.

Dün zelzele olacak imiş.

Eyvah gençlikde çalışmalı imişim.

S. Sîga-i rivâyet kaç tâkımdır ve ne vech üzere tasrîf olunur?

C. Altı tâkımdır ve ber vech-i zîr tasrîf olunur.

Rivâyet-i Mâzî-i Naklî

sevmiş imişim sevmiş imişsin sevmiş imiş ilâ-âhire

Rivâyet-i Muzâri‘

sever imişim sever imişsin sever imiş ilâ-âhire

Rivâyet-i Hâl

seviyor imişim seviyor imişsin seviyor imiş ilâ-âhire

Rivâyet-i İstikbâl

sevecek imişim sevecek imişsin sevecek imiş ilâ-âhire

seve imişim seve imişsin seve imiş ilâ-âhire

sevmeli imişim sevmeli imişsin sevmeli imiş ilâ-âhire

Sîga-i Şartıyye

S. Sîga-i şartıyye ne iş‘âr eder?

C. Şart iş‘âr eder.

Meselâ Gelir isen memnun olurum.

S. Sîga-i şartıyye ne vech üzere tasrîf olunur?

C. Ber vech-i âtî.

Mâzî-i Şuhûdî Şartı

sevdim ise sevdin ise sevdi ise ilâ-âhire

Mâzî-i Naklî-i Şartı

sevmiş isem sevmiş isen sevmiş ise ilâ-âhire

Muzâri‘ Şartı

sever isem sever isen sever ise ilâ-âhire

Hâl Şartı

seviyor isem seviyor isen seviyor ise ilâ-âhire

Müstakbel Şartı

sevecek isem sevecek isen sevecek ise ilâ-âhire

İltizâmî Şartı

sevsem sevsen sevse ilâ-âhire

Vücûbî-i Şartı

sevmeli isem sevmeli isen sevmeli ise ilâ-âhire

S. Hikâyet ve rivâyet ve şart sîgalarında fi‘l-i i‘ânece ne ihtisârât vâki‘ olur?

C. İbtidâsında bulunan (-a/-e) ve (-y) hazf olunarak severdim, seviyordum, sevecekdım, sevmeliydım, sevdiydım, sevmişdim, seviyormuşum, sevecekmişim, severmişim, sevmeliysem, sevdimse, seversem, seviyorsam denilebilir.

Tatbîkât

Talebe efendiler âti‘z-zikr fi‘llerin zamân ve zât sîgalarını takrîr etmelidirler.

Kaçdım, uyumuşum, geleceğim, geleceksam, bakarsın, bakıyorsun, at, atsın, oturma, oturmasın, söyler idim.

Mühimme

S. Ef ‘âl-i Türkîyyenin kangı sîgaları ve onların kangı zâtları sıfat makâmında isti‘mâl olunabilir?

C. Mâzî-i naklî ile muzâri‘ ve istikbâl sîgalarının zât-ı gâ’ib müfredi nefis sıfat makâmında bir isme vasf olabilir.

Meselâ Bunu okumuş adam var mı?

Bunu okur adam var mı?

Bunu okuyacak adam var mı?

Kezâlik mâzî-i şuhûdînin cem‘-i mütekellim sîgası sıfat makâmında isti‘mâl olunur.

Meselâ Görmedik yer kalmadı. Bakılmadık iş kalmadı.

MESÂ‘İL-İ ŞETTÂ

S. Masdardan müştak ânif’ül-beyân bi’l-cümle sîgalardan mâ‘adâ sıyag-i sâ’ire var mıdır?

C. Ta‘lîyye, sebebiyye, ibtidâ’iyye, intihâ’iyye, ta‘kibiyye, tevkitiyye, zarfiyye, ‘atfiyye, liyâkat, tekellüf, sılâ, teşbîhiyye ve hâl terkîbi isimleriyle diğer on üç sîga vardır.

Sîga-i Ta‘lîyye

S. Sîga-i ta‘lîyye nedir ve nasıl binâ olunur?

C. ‘İllet ve sebep gösteren sîgadır ki masdarın nihâyetine (-In) ‘ilâvesi ve edât-ı masdariyyenin kâf’ını(ك) kâf-ı yâ’îye ve kâf’ını (ق) gayına tebdîl etmekle hâsıl olur.

Meselâ Birâderiniz hasta olmağın ya‘ni hasta olduğun.

Merkum herkese zulm etmeğın ya‘ni zulm etmediğün.

Sîga-i Sebebiyye

S. Sîga-i sebebiyyeden murâd nedir ve nasıl teşekkül eder?

C. Sebep gösteren sîgadır ki mâzî-i şuhûdînin cem‘-i mütekellimine ve müstakbelin müfred-i gâ‘ibine zamîr-i izâfî ‘ilâve ve ba‘de (-dAn) ziyâdesiyle teşekkül eder.

Meselâ Bu gün hasta olduğumdan gelemeyeceğim ya‘ni hasta olduğum sebebiyle. Teklîfınızı kabul edemeyeceğimden ‘afvınızı dilerim ya‘ni kabul edemeyeceğim sebebiyle.

Sîga-i İbtidâ’iyye

S. Sîga-i ibtidâ’iyye nedir ve nasıl teşekkül eder?

C. İbtidâ-yı vukû‘undan berü diğeri bir fi‘lin devam ettiğini gösteren sîgadır ki iltizâmînin müfred-i gâ‘ibi (-II) ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ Bu çocuk doğalı hastadır ya‘ni doğduğundan berü.

Ba‘zen te‘kîd için (-den berü/-dan berü) lafzı ‘ilâve olunur.

Meselâ Bu kitabı başlıyalıdan berü Türkçeyi pek sevdim.

Sîga-i İntihâ’iyye

S. Sîga-i intihâ’iyye nedir ve ne vech üzere teşekkül eder?

C. Hıtâm bulmasıyla diğere bir fi‘lin dahi nihâyet bulduğunu gösteren sîgadır ki mâddenin nihâyetine sâkin ise (-nca) ve müteharrik veyâ hurûf-ı imlâ ile müntehi ise (-IncA) ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ Doyunca yedim ya‘ni doyduğum vakte kadar.

Ba‘zen te‘kîd için (-ye dek) ve (-ye kadar) lafızları ‘ilâve olunur.

Meselâ Uykum (gelinceye) gelinceye dek oturdum.

Mektubu yazıncaya (yazıncaya) kadar bekledim.

Sîga-i Ta‘kîbiyye

S. Sîga-i ta‘kîbiyye nedir ve nasıl teşekkül eder?

C. Diğere bir fi‘lin ‘akabinde vukû‘unu iş‘âr eden sîgadır ki mâddenin âhirine kezâlik (-nca) veyâ (-IncA) ‘ilâvesiyle teşekkül eder.

Meselâ Güneş çıkınca yola çıktım ya‘ni çıkar çıkmaz.

Top atılınca orucu bozdum ya‘ni atılır atılmaz.

Pek nâdir olarak (-ıcak) ‘ilâve olundukda kezâlik sîga-i ta‘kîbiyye hâsıl olur ve yalnız gâ‘ib için isti‘mâl olunur.

Meselâ Fermân-ı hümayûnu vasıl olıcak ma‘lûm ola ki.

Sîgâ-i Tevkîtiyye

S. Sîga-i tevkîtiyye nedir ve nasıl yapılır?

C. Şart makâmında olup mazmûnı her ne vakit vukû‘u bulsa diğerk bir fi‘lin dahi vâki‘ olduğunu gösterir bir sîgadır ki mâzî-i şuhûdînin cem‘-i müttekellimine (-ca) ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ Para kazandıkca seviniyorum.

Sen çalıştıkca ilerilersin.

Sîga-i Zarfiyye

S. Sîga-i zarfiyye nedir ve nasıl yapılır?

C. Diğerk bir fi‘lin zamân-ı vukû‘unu gösterir bir sîgadır ki mâzî-i şuhûdînin cem‘-i müttekellimine zamîr-i izâfiyle berâber (-ndA) ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ Şimşek çaktığında ürkerim ya‘ni çaktığı zamân.

Yola gittiğimde etrâfa bakmam ya‘ni gittiğim vakitte.

Sîga-i Liyâkat

S. Sîga-i liyâkatdan murâd nedir?

C. Liyâkatı gösteren bir sîgadır ki fi‘l-i iltizâmînin müfred-i gâ‘ib sîgasına (-sI) ‘ilâvesiyle olur.

Meselâ Kör olası, kör olmağa şâyeste.

Yere geçesi, yere geçmeğe şâyeste.

Sîga-i ‘Atfiyye

S. Sîga-i ‘atfiyye nedir?

C. Aynı sîgada olan iki fi‘lin kelâmda hüsn bulması için birincinin hecenin edâtını tayy ile ona bedel-i âhirine (-Ip) ve eğer âhiri müteharrik veyâ hurûf-ı imlâ ile müntehâ ise (-yIp) ‘ilâve olunan sîgadır.

Meselâ Aldım ve verdim diyecek yerde kelâma hüsn vermek üzere alıp verdim denir.

S. Bu sîganın mâzî ve muzâri‘ ve sâ‘ire için ayrı ayrı sûretleri var mıdır?

C. Hayır ancak mâba‘dî ne ise o dahi evvel kuvvededir şöyle ki mâba‘dındaki fi‘l ne sîga ve zamân ve zâta delâlet eder ise o dahi o evvel sîga ve zamân ve zâta delâlet eder.

Meselâ Gidip gördüm, gitdim ve gördüm demektir.

Gidip görürüm, giderim ve görürüm demektir.

Gidip gelen, giden ve gelen demektir.

Alıp gideceğiz, alacağız ve gideceğiz.

Sîga-i Sılâ

S. Sîga-i sılâ nedir ve nasıl yapılır?

C. Müfâdı bir cümle ile mü‘evvel olan sîgadır ki basîti mâzî-i şuhûdînin cem‘-i mütekellimine ve müstakbelin müfred-i gâ‘ibine zamîr-i izâfi ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ Gördüğüm adam ol adam ki ben gördüm demektir.

Göreceğim adam ol adam ki ben göreceğim demektir.

Mezkûr sîganın mürekkebe sûretleri dahi ber vech-i âtîdir.

Meselâ görmekte idiğim, görmüş idiğim, görecek idiğim, görmekte olduğum, görmüş olduğum, görecek olduğum.

S. Sîga-i sılâda kaç zamân gösterilebilir?

C. Üç zamân mâzî, hâl ve istikbâl mâzîden gördüğüm görmüş idiğim hâlden görmekte olduğum istikbâlden göreceğim.

S. Sîga-i sılâ ne vech üzere isti‘mâl olunur?

C. Üç vech üzere şöyle ki:

Evvelâ sıfat makâmında. **Meselâ** yazdığın mektup

Sâniyen ism-i mutlâk makâmında. **Meselâ** Yazdığı iyidir.

Sâlisen ism-i masdar makâmında. **Meselâ** Geldiğimi kimse bilmez.

Sîga-i Teşbîhiyye

S. Sîga-i teşbîhiyye nedir ve nasıl yapılır?

C. Teşbîh ifâde eden bir sîgadır ki mâzî-i naklînin ve muzâri‘nin müfred-i gâ‘iblerine (-cAsInA) edâtı ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ Kızmışçasına oturdu ya‘ni kızmış gibi.

Uyurcasına gözlerimi kapadım ya‘ni uyur gibi.

Sîga-i Hâl Terkîbi

S. Sîga-i hâl terkîbi nedir ve nasıl yapılır?

C. İcrâ-yı fi‘l ‘indinde fi‘lin bulunduğu hâli beyân eden sîgadır ki fi‘l-i iltizâmînin müfred-i gâ‘ibi âhirine hafiflerde (-rek) ve sakîllerde (-rak) ‘ilâvesiyle olur.

Meselâ Ağlayarak geldim. Sevinerek yazdım.

Ba‘zen bu sîga tekrâr olunur ve o hâlde edâtlar tayy edilir.

Meselâ Koşa koşa geldim denilir ki koşarak koşarak demektir.

Sîga-i Tekellüf

S. Sîga-i tekellüf nedir ve nasıl yapılır?

C. Nefsü‘l-emrde olmayan fi‘l-i izhâr eden sîgadır ki masdar-ı te‘kîdinde menfisinde bulunan (kef) veyâ (kâf) zâ‘ya kalb olunarak hâsıl olur.

Meselâ İştmemelik ya‘ni sâhte iştmezlik.

Görmemezlik yani sâhte görmezlik.

Anlamamazlık yani sâhte anlamazlık.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr cümlelerde bulunan ef‘âlin ne sîgada olduklarının şâkirdâna söyletilmesi.

Dersimi öğrendim. Birâderim uyumuş imiş. Sabahları du‘â ederiz. Dediğimi anlıyorsun. Tenbeller aç kalacaklar. Sırrı kimseye söylemeyesin. Haydi git otur. Refikin gelsin bakalım. Sözümü dinlemelisin. Dün nerede idin. Bâğçeyi gezer idim. Çalışırsan zengin olursun.

Buranın hevâsı fenâ olmağın. Buna başlıyalı altı aydır. Güneş doğunca mektebe koşarım. Hâcelerimi gördükçe keyiflenirim. Bildiğimi öğreneceğim. Bizleri arayıp soranlara selâm. Anlarcasına sâlt bâşını sallama. Görüşerek çarşıya gitdi.

EF ‘ÂL-İ MÜREKKEBE

S. Ef ‘âl-i mürekkebeden murâd nedir?

C. İki fi‘lden ve yâhûd bir isim ile fi‘l veyâ edâtıdan mürekkebe olup mahsûs ifâde eden

fi‘ller ve masdarlardır.

Meselâ Gelebilmek, yohsul olmak, yohsullanmak ef‘âl-i mürekkebedendir.

S. Ef‘âl-i mürekkebe kaç nev‘dir?

C. Başlıcaları altı nev‘dir şöyle ki: fi‘l-i ta‘cîl, fi‘l-i iktidâr, fi‘l-i mukârebe, fi‘l-i istimrâr,

fi‘l-i müfâca‘a ve fi‘l-i müvelled.

Fi‘l-i Ta‘cîl

S. Fi‘l-i ta‘cîlden murâd nedir ve ne sîgada vârid olur?

C. Fi‘lin sür‘at-i icrâsını îmâ eder bir sîgadır ki mâddenin âhirine sâkin ise bir (-y) ve illâ (-yi) ziyâde ve ba‘de (vermek) lafzı ‘ilâve edilmekle hâsıl olur.

Meselâ Yazmaktan yazı vermek çabuk yazmak demektir.

Yapmaktan yapı vermek çabuk yapmak demektir.

Fi‘l-i İktidâr

S. Fi‘l-i iktidârdan murâd nedir ve ne sîgada vârid olur?

C. Fi‘lin icrâsı husûsunda iktidâr beyân eder bir sîgadır ki fi‘l-i iltizâmînin müfred-i gâ‘ibine (bilmek) lafzını veyâ bunun tasrifâtını telifle hâsıl olur.

Meselâ Okuyabilmek okumağa kâdir olmak demektir.

Çekebildim çekmeğe kâdir oldum demektir.

S. Bu sîganın hâlet-i nefyi nasıl olur?

C. Bilmek lafzını hazf birle onun makâmına hafiflere (-memek) ve sakîllere (-mamak) edâtını ‘ilâve ile.

Meselâ okuyabilmek okuyamamak, çekebilmek çekememek

Fi‘l-i Mukârebe

S. Fi‘l-i mukârebeden murâd nedir ve ne sîgada vârid olur?

C. Zamân-ı mâzîde fi‘lin vukû‘u kuvve-i karibeye geldiğini îmâ eder bir sîgadır ki fi‘l-i iltizâmînin müfred-i gâ‘ibini (yazmak) masdarının mâzîleriyle bi’t-terkîb hâsıl olur.

Meselâ Düşeyazdı az kaldı ki düşün demektir.

Düşeyazmış az kalmış ki düşün demektir.

Fi‘l-i İstimrâr

S. Fi‘l-i istimrârdan murâd nedir ne sîgada vârid olur?

C. Fi‘lin mâzîde istimrâr üzere vukû‘una delâlet eden bir sîgadır ki fi‘li iltizâmînin müfred-i gâ‘ibini (gelmek) lafzıyla ve yâhûd bunun tasrikâtıyla bi’t-terkîb hâsıl olur.

Meselâ Okuyagelmek dâ‘imâ okumak demektir.

Yazagelmişim dâ‘imâ yazmışım demektir.

Kezâ (gelmek) lafızına bedel (görmek) lafzıyla terkîb edilerekde ya‘ni devam ve istimrârı müfid olur.

Meselâ Kerem eyleye gör, dâ‘imâ kerem eyle demektir.

Fi‘l-i Müfâca‘a

S. Fi‘l-i müfâca‘adan murâd nedir ve ne sîgada vârid olur?

C. Fi‘lin ansızın vukû‘unu gösteren sîgadır ki (çıkmaq) masdarının sîga-i iltizâmîyyesi gelmek lafzının mâzîsiyle terkîb edilerek hâsıl olur.

Meselâ Çıkageldi ansızın geldi demektir.

Çıkagelmişler ansızın gelmişler demektir.

Fi‘l-i Müvelled

S. Fi‘l-i müvelleden murâd nedir?

C. İsimlerden tertîb edilen fi‘llerdir.

S. Fi‘li müvelled kaç nev‘dir?

C. İki nev‘dir bir nev‘i edâtla ve diğeri fi‘l-i ‘âmmledir.

S. Edâtla nasıl tertîb edilir?

C. Kelimenin âhirine icâbına göre (-mek), (-mak), (-lemek), (-lamak), (-lenmek), (-lanmak), (-letmek), (-latmak), (-leşmek), (-laşmak) edâtlarından birini ‘ilâve ile tertîb edilir.

Meselâ ekşi ekşimek, acı acılamak

ter terlemek, kara karlamak

ev evlenmek, koyu koyulanmak

gür gürletmek, yassı yassılatmak

kötü kötüleşmek, pas paslaşmak

S. Sarı, ak, az, semiz, belli, kara, kısa, yüksek, kan, su, yaş, kırmızı lafızlarının fi‘l-i müvelledi nasıl olur?

C. Hilâf-ı kıyâs olarak sararmak, ağarmak, azalmak, semirmek, belirlemek, kararmak, kısalmak, yükselmek, kanamak, susamak, yaşarmak, kızarmak olur.

Fi ‘l-i ‘Âmm

S. Fi‘l-i ‘âmm dan murâd nedir?

C. ‘Ale’l-‘umûm isimleri fi‘liyyete nakletmek üzere müsta‘mel olan ef‘âldir ki etmek eylemek kılmak buyurmak lafızları ve bunların mechûl ve tasyîrî sîgaları ile bulmak ve olmak kelimeleridir.

S. Fi‘l-i müvelled husûl için bunların sarf ve isti‘mâlinde ne kayd vardır?

C. Etmek, eylemek, kılmak, buyurmak lafızlarıyla terkîb edilecek kelimenin ekseriyâ ism-i masdar ve sıfat olması lâzım gelir.

Meselâ kerem etmek, kerem eylemek, kerem kılmak, kerem buyurmak, mahzûn etmek, mahzûn eylemek, mahzûn kılmak, mahzûn buyurmak.

(bulmak) yalnız ism-i masdarlar ile müsta‘meldir.

Meselâ hitâm bulmak, vukû‘ bulmak.

(olmak) ekseriyyâ sıfatlar ile ve pek nâdirenen isimler ile müsta‘meldir.

Sıfatdan misâl şâzz olmak, âzâd olmak, mahzûn olmak; isimden misâl gark olmak, mahv olmak, telef olmak.

S. Buyurmak ve bulmak lafızları her bâr fi‘l-i ‘âmm olarak mı müsta‘meldirler?

C. Hayır eğer buyurmak lafzı emretmek ve bulmak dahi bir şey’i bulmak ma‘nâsında olurlar ise fi‘l-i hâs olurlar.

Meselâ büyük küçüğe buyurmak, yerden para bulmak

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın fi‘l-i ‘âmm ile terkîbi.

Çalım, bend, pesend, topal, sakat, ‘atâ, akın, teşrîf, memnûn, imdâd, nihâyet, dargın.

Masâdir-ı Zamâniyye

S. Masdarlar zamâna delâlet edebilmek üzere ne yapmak lâzımdır?

C. Mâziye delâlet için mâzî-i naklînin hâl için muzâri’in istikbâl için müstakbel müfred-i gâ’ib sîgalarını olmak lafzıyla terkîb etmelidir.

Meselâ Mâzî için görmüş olmak demektir.

Hâl için görür olmak demektir.

İstikbâl için görecek olmak demektir.

İHTÂR

S. Kelimât-ı Türkîde ne makâmda ibdâl-i usûlî icrâ olunur?

C. Âtîdeki makâmlarda şöyle ki:

Evvelâ birden ziyâde hecâlû olan kelimâtın nihâyetinde bulunan (kâf) her ne makâmda harekelenir ise gayına tebeddül eder.

Meselâ kork korkan, kırk kırka tebeddül etmez hâlbuki tarak tarağı, yapmak yapmağı tebeddül eder.

Bu kâ’ideden ancak (çok) (yok) lafızları müstesnâdır.

Sâniyen kezâ birden ziyâde hecâlû mâddeler nihâyetinde bulunan (-t) harekesindeki muvâki’de gayına tebeddül eder.

Meselâ yat yatan tebeddül etmez hâlbuki yarat yaradan tebeddül eder.

Fakat git, it, yut lafızları müstesnâdır çünkü ind-el iştikâk giden, eden, yudan.

FASL-I SÂLİS

HARF YÂHÛD EDÂT

S. Harf yâhûd edâtdan murâd nedir?

C. Mefhûmda gayr-i müstakil olup gayra muhtâc ve yâhûd gayrın fehmine alt olan lafızlardır.

Meselâ (de) (den) (ve) lafızları harf veyâ edât olup böylece yalnız hâllerinde pek mübhemdirler hâlbuki evde yazdım, evden geldim, kağıt ve kalem aldım dense ma‘nâca kesb-i sarâhat ederler.

Kezâlik eve geldim dense ma‘nâ müşevveş olup def ‘î teşvîş için harf getirilerek evden yâhûd eve dense manâ belli olur.

S. Harf ve edât denilen kelimât kaç kısımdır?

C. Dört kısımdır: Evvelâ harf-i cerr, sâniyen harf-i ‘atf, sâlisen harf-i nidâ, râbî‘an hurûf-ı şettâ.

FASL-I EVVEL

Harf-i Cerr

S. Harf-i cerden murâd nedir?

C. Ma‘nâ-yı fi‘le isme nakil ve îsâl eden lafızdır.

Meselâ Evde oturdum dersem oturmak fi‘li evde vukû‘ bulduğunu (de) gösterir.

S. Türkçe harf-i cerler kangılarıdır?

C. Başlıcaları âtîdekilerdir.

“ de”

Zarfıyyet için **Meselâ** Mekteb de okudum.

“den”

İbtidâ için **Meselâ** Basra’dan geliyorum.

Beyân için **Meselâ** Rum milletden iki zât.

Tafdîl için **Meselâ** Bu ondan ihvandır.

Ta‘lîl için **Meselâ** Hasta olduğumdan okuyamayacağım.

Mücâveze için **Meselâ** Sarrafdan bir lirâ aldım.

“dek yâhûd deġin”

İntihâ için **Meselâ** Bu güne dek yâhûd deġin.

“ile yâhûd le”

Müsâhabet için **Meselâ** Birâderim ile (yâhûd birâderimle) gezdim.

İsti‘âne için **Meselâ** Bıçak ile (yâhûd bıçakla) kesdim.

Vesâtat için **Meselâ** Yiġitlik urmak ile (yâhûd urmakla) cömerdlik vermekle.

“birle”

Vesâtat için **Meselâ** Cefâya sabr birle sefâya nâ‘il oluruz.

“üzere”

İsti‘lâ için **Meselâ** Ateş üzere koy.

Şart için **Meselâ** Yarın ödemek üzere on lira istidâne eyledim.

Ta‘lîl için **Meselâ** Yıkanmak üzere hamâma gitdim.

Hâl için **Meselâ** Yapılmak üzeredir

“üzerine”

İsti‘ale için **Meselâ** Kitabın üzerine bakarak.

Ta‘kîb için **Meselâ** Toplar atılması üzerine gavga başladı.

“içün” yâhûd elif ve ya’sı tayy edilerek (çün)

Ta‘lîl için **Meselâ** Sizi görmek için

Benimçün onunçün geldiğiçün

“dolayı, ötürü”

Sebebiyyet için **Meselâ** fikrinden dolayı fikrinden ötürü

Ta‘alluk için **Meselâ** sizden dolayı sizden ötürü

“başka, özge”

İstisnâ için **Meselâ** bundan başka bundan özge

“berü”

İbtidâ‘i zamân-ı mâzî için **Meselâ** İki seneden berü hastayım.

“göre”

Vafk için **Meselâ** hükm-i nizâma göre

“ce”

Ta‘alluk için **Meselâ** sizce mektebce ya‘ni size dâ‘ir mektebe dâ‘ir

Cânibinden ma‘nâsına **Meselâ** devletce (ya‘ni devlet cânibinden) ba‘zı tedâbir ittihâz kılınmış.

FASL-I SÂNÎ

Harf-i ‘Atf

S. Harf-i ‘atfdan murâd nedir?

C. Kelimeleri ve yâhûd cümleleri yek-diğerine rabt eden lafızlardır.

Meselâ Etmek ve zeytun aldım. Dün geldim ve sizi bulamadım.

S. Türkçe harf-i ‘atflar kangıdır?

C. Başlıcaları âtîdekilerdir.

“gerek”

Tesâvî için **Meselâ** Gerek ganî gerek fakîr cümlesi de ölecektir.

“ise yâhûd se”

Şart için **Meselâ** Kaçar ise yâhûd kaçarsa döğirim.

Tafdîl için **Meselâ** Boş oturmakdan ise okurum.

“ise de”

İstidrâk için **Meselâ** Birâderim küçük ise de zihni açıktır.

“dahi”

‘atf-ı teşrîk için Sen dahi ben öleceğiz.

“kim”

Beyân için **Meselâ** Hâce bize der kim tahsîle çalışmayan ac kalır.

“bile”

Farz için **Meselâ** Param olsa bile vermem.

Mübâlağa için **Meselâ** Ben bile yapamam.

Müsâhabet için **Meselâ** Pederim ile bile gitdim.

“**ancak**”

Hasr için **Meselâ** Bunu kimse bilmez ancak ben bilirim.

“**ile**”

‘atf için **Meselâ** Avrupa ile Asyayı gezdim.

“**yoksa yâhûd yohsa**”

Terdîd için **Meselâ** Bu mu iyi yoksa o mu?

“**de**”

‘atf için **Meselâ** Olup da vermezse.

“**deyü**”

Tereccî için **Meselâ** Gelirseniz deyü bekledim.

Kasd için **Meselâ** Terlenmeyim deyü pek yavaş yürüdüm.

“**yine**”

Tekrâr için **Meselâ** Bir hayli nush etdim yine dinlemedi.

“**nitekim**”

Beyân-ı ‘illet için **Meselâ** Nitekim va‘dini tutmamışsın nâmerdsin.

“**tek**”

İltizâm için **Meselâ** Gizlendim tek beni görmesin.

“imdi”

İstidlâl için **Meselâ** Sen fakîrsin imdi sana imdâd gerek.

FASL-I SÂLİS

Harf-i Nidâ

S. Harf-i nidâdan murâd nedir?

C. Nidâ ve tenbîh ve tevbîh ve izhâr ta‘accüb ve sâ‘ire için irâd olunan kelimâtdır.

Meselâ hu nerdesin, ha yapmayasın, oh işte böyle olursun.

S. Türkîde harf-i nidâlar kangılarıdır?

C. Zîrdekilerdir.

“a”

Nidâ için **Meselâ** a birâderim a çocuğum

Tenbîh için **Meselâ** bunu öğrenesin a baksan a baksan

(ah) tefeccu’ için **Meselâ** ah evlâdım ah

(ay) nidâ için **Meselâ** ay oğul

(vah) teessüf için vah benim o kadar emeğime vah çocuğum

(ha) tenbîh için **Meselâ** bir daha etmeyesin ha

(hay hay) tasdik için **Meselâ** Kıyâmet olacak mı? Hay hay

- (oh) telezzüz için **Meselâ** oh bu ne serin yerdir.
- (oh) tefcî’ için **Meselâ** oh işte böyle olursun
- (behey) nidâ için **Meselâ** behey hâ’in behey oğul
- (of) beyân-ı ızdırâb için **Meselâ** of bu ne belaya sataşdık
- (of) tefeccu’ için **Meselâ** of parmağım ezildi
- (hele) tenbîh için **Meselâ** hele şuna bak
- (hele) tehdîd için **Meselâ** hele yap görürsin hâlini
- (hele) tahsîs için **Meselâ** İstanbul’un hevâsı hele suyu pek güzeldir.
- (hey) tahkîr için **Meselâ** hey çocuk hey!
- (işte) tenbîh için **Meselâ** işte ben gidiyorum
- (be) ikâz için **Meselâ** ne ediyorsun be
- (o) isti‘zâm için **Meselâ** O! buyursunlar
- (vay) tefeccu’ için **Meselâ** vay başıma
- (vay) istiğrâb için **Meselâ** vay kaçmış mı?
- (sus) iskât için **Meselâ** sus ağlama
- (haydi) isti‘câl için **Meselâ** haydi git durma

FASL-I RÂBÎ ‘

Hurûf-ı Şettâ

S. Hurûf-ı şettâ kangılarıdır?

C. Cerr ve ‘atf ve nidâ için olmayan hususî harfler ve edâtlardır.

(-ca) Teşbîh için **Meselâ** Çocukca oynamak.

Temyîz için **Meselâ** İngiltere denizce kuvvetlidir.

Tarz için **Meselâ** Yavaşca okumak.

(-casına) Teşbîh için **Meselâ** Uyurcasına gözlerimi kapadım.

(da/ dahi) Teşrîk için **Meselâ** Bu dahi iyidir bu da güzeldir.

Tefrîk için **Meselâ** Bu on ve bu dahi yirmi guruşdur.

Bu on ve bu da yirmi guruşdur.

(-sı / -msı) Teşbîh için **Meselâ** imtihânsı, imtihânımsı, imtihân gibi

Canavarımsı, canavar gibi.

(iken) Zarf-ı zamân için **Meselâ** okur iken, evde iken

(vâri) Teşbîh için **Meselâ** Öküz vâri yani öküz gibi.

(daha) İstizâde için **Meselâ** daha isteriz

(-sızın) Selb ve nefy için **Meselâ** görmeksizin yapmaksızın

(değil) Selb ve nefy için **Meselâ** bu adam zengin değil

(-dır) Edât-ı haberdîr i **Meselâ** Yûsuf ‘akıllıdır.

(-cileyin) Teşbîh için **Meselâ** Bencileyin, sencileyin ya‘ni ben gibi sen gibi.

(-mî) İstifhâm için **Meselâ** gördün mi, yazdın mı?

(evet, he) Tasdîk için **Meselâ** evet gördüm, he yaparım.

(yok) Redd için **Meselâ** Yok yapmadım.

Bunlardan mâ‘adâ pek çok hurûf ve edevât var ise de onların bahsi isim ve fi‘l bâblarında sebkat etdiğinden tekrâr tezkârından sarf-ı nazar edilmemiştir.

KİTAB-I SÂNÎ

SARF-I FARSÎ

BÂB-I EVVEL

İSİM

Cem‘

S. Farsîde cem‘ nasıl yapılır?

C. Âhir kelimeye (-ân) veyâ (-hâ) ‘ilâvesiyle.

S. (-ân) kangı kelimâta mahsûsdur?

C. Mevzû‘ lehî zî-rûh olan kelimâta. **Meselâ**

Şâh melik, şâhân melikler

Hidîv beg, hidîvân begler

Murg kuş, murgân kuşlar

S. (hâ) kangı kelimâta mahsûsdur?

C. Mevzu‘ lehî Gayr-ı zî-rûh olan kelimâta **Meselâ**

Çarh ... çarhâ çarhlar

Sâl sene, sâlhâ seneler

Tebeddülât

S. Zî-rûh olan kelimenin nihâyetinde (e/a) bulunsa cem‘inde ne hâl vâki‘ olur?

C. (e/a) lafziyye değılse kâf‘a tebdîl olunur. **Meselâ**

Bende kul, bendegan kullar

Hâce muallim, hacegan muallimler

S. Ve şâyed nihâyetinde (elif) ve (vâv) bulunursa cem‘inde ne hâl vâki‘ olur?

C. Edât-ı cem‘den evvel bir (ye) ziyâde kılınır ancak o vâv-ı lafziyye olmamak gerekir.

Meselâ âşinâ bildik, âşinâyân bildikler

Du‘â-gû du‘âcı, du‘â-gûyân du‘âcılar

Fakat (ahu, geyik) (bâzu, kol) (ebrû, kaş) müstesnâdırlar çünkü cem‘leri ahuvân, bâzuvân, ebrûvân olur.

S. Gayr-ı zî-rûh olan kelimenin nihâyetinde (he) bulunsa cem‘inde ne hâl vâki‘ olur?

C. Eğer (e/a) lafziyye değilse hazf olunur. **Meselâ**

Piyâle kadeh, piyâlehâ kadehler

Meygede meyhâne, meygedehâ meyhâneler

Fakat diğer kelimenin cem‘iyle iltibâs hâsıl oldukda (e/a)’nın ibkâsı evvelâdır.

Meselâ

(nâm, isim, nâmhâ) (nâme, mektup, nâmehâ)

(câm, bardak, cânehâ) (câme, rübâ, cânehâ)

Tatbîkât

Şâkirdân zîrdeki kelimâtı ma‘nâlarına bakarak cem‘ etmelidirler.

Pâdişâh sultan. Ferişte melek. Buse öpüş. Mûr karınca. Div şeytân. Hüsrev pâdişâh.

Mâder vâlîde. Lâne yuva. Şîr arslan. Nâ-bînâ kör. Esb at. Hânende okuyucu.

Pehlivân güreşçi. Güfte söz. Hemsâye konşu. Pâşâ. Zinde diri. Gedâ dilenci. Bâd yel.

S. Gayr-ı zî-rûh olan kelimât dahi (-ân) ile cem‘lenebilir mi?

C. Cem‘lenemez ise de neşv ü nemâ hâsiyetinde olan ba‘zı kelimâtın (-ân) ile dahi cem‘lendiği görölmektedir.

Meselâ diraht ağaç, dirahtân ağaçlar

çeşm göz, çeşmân gözler

Fakat hezârân bildiler, ahterân yıldızlar, ruzân gündüzler, şebân geceler ve dahâ ba‘zı kelimeler büsbütün şâzzdırlar.

S. Kavâ‘id-i Farsîye yalnız Farsî lafızlara mı sarf olunur?

C. Hayır kısm-ı a‘zamı ‘Arabî lafızlara dahi sarf olunur ve Türkî lafızlara ise sarfi asla mecâz değildir. **Meselâ** dâ‘î du‘âcı demektir dâ‘iyân denir fakat du‘âcıyân denmez.

İzâfet

S. Farsîde izâfet ne vech üzere olur?

C. Muzâfın nihâyetine bir esre verilerek mukaddem ve muzâfun ileyh ise mu‘âhhar vaz‘ olunmakla. **Meselâ**

Pâdişâh-ı cihân, dünyânın pâdişâhı. Dîvâr-ı hâne, evin dîvârı. Lebb-i deryâ, denizin kenârı. Âb-ı zemzem, zemzem suyu.

Tatbîkât

Usûl-i Türkîde olan zîrdeki terkîblerin usûl-i Farsîye ifrâğ edilmesi.

Mısırın hidîvi. Âhunun çeşmi. Nisan mâhı. Hıred-mendin pendi. Düşmenin sipâhi. İrân‘ın şâhı. Düşmenin şerri. Cenk meydânı.

Tebeddülât

S. Muzâfın âhirinde (e/a) yâhûd (ı/i) bulunursa ne hâl vâki‘ olur?

C. Eğer (e/a) ve (ı/i) lafziyye değil ise kesre-i izâfet bunlarla okunamaz idi ona istinâd-gâh olmak üzere bir (ء) ‘ilâve edilir.

Meselâ Bende-i Hüdâ, Allâhın kulu. Elçi-i İrân, İrânın elçisi.

S. Şâyed muzâfIn âhirinde (û) yâhûd (â) bulunur ise ne hâl vâki‘ olur?

C. Kesre-i izâfete istinâd-gâh olmak üzere açıktan bir (y1) getirilir fakat vâv-1 memdûde olmalıdır.

Meselâ Pâşâ-y1 Bağdâd, Bağdâd’ın pâşâsı. Dârû-y1 hasta, hastanın ilacı.

Tatbîkât

Usûl-i Türki üzere olan zîrdeki terkîblerin usûl-i Farsîye ifrâğı.

Canavarın pençesi. Hânenin bâlâsı. Dostun nâmesi. Ermeniyânın dânası. Hasret nigâhı. Birâderin zânûsı. İlm ü dâniş çâşnîsi. Civânın bâzusu. Ummân deryası. Erzurum vâlisi. Pederin arzusu. Hükümdârın sarâyı.

İsm-i Mekân

S. Farsînin mekân edâtları kangıdır?

C. Başlıcaları -zâr, -(i)stân, -gâh ve -gede lafızlarıdır ki âhir kelimeye ilhâk olurlar.

Meselâ Gül gülistân, gül bulunan mekân.

Lale lale-zâr, lale bulunan mekân.

Ârâm ârâm-gâh, ârâm ya‘ni ikâmet mahâli.

Mey mey-gede, mey ya‘ni şarâb mahâli.

S. Mezkûr edâtlar ‘ale’l-‘umûm her lûgata ilâve olunur mı?

C. Hayır sûret-i isti‘mâli semâ‘îdir dâ‘imâ lûgata mürâca‘ât etmeli.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtdan kaç günâ ism-i mekân lisânda müsta‘mel ise şâkirdân demelidir.

Mihnet yeri. Dikenlik (hâr, diken). Mezarlık. Yahudilik. Sünbüllük. Nişan yeri. Karar mahâli. Taşlık (seng, taş). Av (şikâr) yeri. Çimenlik. Sebzelik. Dağlık (kûh, dağ). Pusu (kemîn) yeri. Menekşelik (benefşe).

İsm-i Alet

S. Farsîde alet edâtı kangısıdır?

C. (dân) lafzıdır ki âhir kelimeye lâhik olur.

Meselâ Gülâb gül suyu, gülâbdân gülâb kabı.

Rîk kum, rîkdân rîk kabı.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtn ism-i alet etdirilmesi.

Câme rûba. Hâme kalem. Buhûr tütsü. Tir ok. Şem‘ mum. Nemek tuz.

İsm-i Tasgîr

S. Farsîde tasgîr edâtları kangılarıdır?

C. (ça) ve (kef) lafızlarıdır bunlar âhir kelimeye lâhik olurlar.

Meselâ mûr karınca, mûrça ufak karınca

kenîz halayık, kenîzin küçük halayık

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın tasgîr etdirilmesi.

Pâ ayak. Tutî dudu kuşu. Hamyân cüzdan. Divân eş’âr mecmû‘ası. Gulâm çocuk.

Merdüm âdem. Hân sofra. Dükkân

FASL-I SÂNÎ

SIFAT

S. Farsî sıfatları kaç nev‘dir?

C. Dört nev‘: Evvelâ ism-i mensûb, sâniyen vasf-ı terkîbî, sâlisen sıfat-ı asliye, râbî‘an sıfat-ı müştakka.

İsm-i Mensûb

S. Farsîde ism-i mensûb nasıl yapılır?

C. Âhir kelimeye -î, -mend, -nâk, -bân, -ver, -gîn, -în, -âne edâtlarından birinin ‘ilâvesiyle yapılır. **Meselâ**

‘Osmân, ‘Osmanî, ‘Osmanlı

Sûd, sūd-mend, fâ’ideli

Hışm, hışm-nâk, öfkeli

Der, derb-ân, kapucı

Nâm, mâm-ver, nâmlı

Gam, gam-gîn, gamlı

Zer, zerrîn altınlı, altından

Düşmen, düşmenâne, düşmen yollu, hasmâne

Tebeddülât

S. Nihâyetlerinde (e/a) bulunan kelimât-ı edevât nisbetden (1/i) ile birleşdiklerinde ne hâl vâki’ olur?

C. Eğer hâ-yı resmiyye ise (1/i) den evvelâ (vâv) getirilir.

Meselâ Edirne Edirnevî Edirneli.

Basra Basravî Basralı.

S. Nihâyetinde (e/a) ve (û) bulunan kelimât âne ile birleşdiklerinde ne hâl vâki’ olur?

C. Eğer hâ-i resmiyye ise hazf olunur.

Meselâ Bende bendegane, kula mensûb. Hasta hastagane, hastaya mensûb.

Vâv’a gelince bu dahi memdûde ise (âne) den evvel birde (ye) ziyâde kılınır.

Meselâ Adüvv adüvyân, düşman yollu, düşman gibi. Kine-cû kinecüyân, nefsanitici gibi.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın şâkirdân taraflarından kaç dürlü kâbil ise mensûb edilmesi ve edilenin dahi lûgata mürâca‘âtle tatbîk olunması îcâb eder.

Şâh. Hüsrev. Peder. Hûş. ‘Akl. Can. Şîrâz. Âteş. Hıred ‘akl. Renk. Sühen. Söz. Hışm.

Sâde-dil. Bûn/ Bevn. Bağdâd. Ebleh. Şaşkın. Hüner. Söz. Yakış. Dost.

Vasf-ı Terkîbî

S. Farsî vasf-ı terkîbler kaç vech üzere yapılır?

C. Başlıca beş vech üzere şöyle ki:

Evvelâ

Sıfat-ı mevsûfa takdîmle **Meselâ**

Bûy-ı hoş güzel koku, hoş-bû güzel kokulu.

Dest-i tehî boş el, tehîdest eli boş.

Sâniyen

Muzâfun ileyh muzâfa takdîmle **Meselâ**

Dil-i şîr arslan yüreği, şîr dil arslan yürekli.

Çeşm-i âhu âhu gözü, âhu çeşm âhu gözlü.

Sâlisin

Mef ‘ûl mukaddem olarak fi‘le telfikle **Meselâ**

Dil-i sûz yürek yak, dil-sûz yürek yakıcı.

Hayr-ı hâh iyilik iste, hayr-hâh iyilik isteyen.

Râbî’an

-kâr, -ger, nâ-, bî-, hem-, -veş ve emsâli lafızlar ile **Meselâ**

Günâh suç, günâh-kâr suçlu.

Ahen demir, ahen-ger demirci.

Merd adam, nâ-merd adam olmayan, mertsiz.

Çâre ... bî-çâre çâresiz.

Râh yol, hem-râh yoldâş.

Meh ay, meh-veş ay gibi olan.

Hâmisen

İsme ba‘de‘t-tekrîr miyâneye bir elif ziyâdesiyle

Leb dudak, leb-â-leb dudak dudağa yani dop dolu.

Gün dürlü, gün-â-gün dürlü dürlü mütenevvi‘.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtın usûl-i Farsî üzere vâsf-ı terkîbî etdirilmesi.

Ruy-ı hab. Baht-ı nîk. Haksız. Milletdaş. Peyker. Peri. Baht-ı bed. Adaş (ad nâm).
Renk renk. Yürek-şikâr edici. Fitne koparan (engîz). Yürek inciden. Mecâlsiz. Cihân-
ı yaradan. İşe (gâr) âgâh. Tatlu (şîrîn) sözlü (söz güftâr). Sayısız (şımar sayı)

Mülâhazât

Ba‘zen sıfat takdîmi olunmayarak yalnız mevsûfun kesresi hazf edilmekle vasf-i terkîbî olur.

Meselâ dil-i şâd mesrûr yürek, dil-şâd yüreği mesrûr.

Dil-i şikeste kırgın yürek, dilşikeste yüreği kırgın.

Vasf-i terkîbîler nazara nâhoş görünmeyecek derecede muttasıl yazılmak iktizâ eder.

Meselâ hûnrîz böylece (hûn rîz) ayrı yazılmaz

Tüfenk-endâz dahi böylece tüfenkendâz bitişik yazılmaz.

S. Mürekkebin olan kelimelerde vasfîyyet bulunmazsa onlara ne denir?

C. Yalnız ism-i mürekkebin denir.

Meselâ Gül-deste, gül destesi demektir.

Reh-güzâr, geçilecek yol demektir.

Ser-asker, başbuğ demektir.

Sıfat-ı Asliyye

S. Farsî sıfat-ı asliyye kangılarıdır?

C. Bir edâtla müretteb veyâ iki kelimedenden mürekkebin yâhûd fi‘lden müştak olmayıp zaten aslen sıfat olan kelimelerdir.

Meselâ siyâh kara, sefid beyaz, bisyâr çok

Esmâ-i ‘aded dahi sıfat-ı asliyedir.

Esmâ-i ‘Aded

S. Farsî esmâ-i ‘adedden kangıları lisan-ı ‘Osmânîde müsta‘meldir?

C. Ancak ba‘zıları nâdiren müsta‘meldir şöyle ki:

A ‘dâd-ı Asliyyeden

Yek 1, dü 2, se 3, çehâr 4, penc 5, şeş 6, heft 7, heşt 8, nüh 9, deh 10, sad 100, hezâr 1000

A ‘dâd-ı Vasfiyyeden

Devvumm ikinci, sevvum üçüncü, çehârum yâhûd çârımın dördüncü, pencüm beşinci, şeşum altıncı, heftum yedinci ilâ âhre

Tevzî‘yyeden

Çâr-yek dörtde bir, yegân yegân birer birer demekdir.

Sıfât-ı müştakkadan fi‘l bâbında bahs edilecektir.

İsm-i Tafdîl

S. Farsî sıfatlar ne vech üzere ism-i tafdîl edilir?

C. Eğer şey’ cüz’e nisbet edilecekse sıfatın âhirine (ter) edâtı ‘ilâve olunur.

Meselâ bed kötü, bedter dahâ kötü

bâlâ yüksek, bâlâter dahâ yüksek

Ve şâyed külle nisbet edilicekse (-ter) üzerine bir de (-în) edâtı ‘ilâve olunur.

Meselâ bedter dahâ kötü, bedterîn en kötü

Bâlâter dahâ yüksek, bâlâterîn en yüksek

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın cüz’î ve küllî ism-i tafdîl edilmesi.

Asân kolay. Ber yukaru. Hûb güzel. Teng dar. Mih büyük. Düşvâr müşgül. Hoş eyü.
Efzûn artık. Bih eyü.

Terkîb-i Vasfî

S. Farsîde terkîb-i vasfî ne tertîb üzere olur?

C. Mevsûfun nihâyetine bir esre verilerek mukaddem ve sıfat ise mu‘ahhar vaz‘
olunarak.

Meselâ âvâz bülend yüksek ses, kadd-i bâlâ yüce boy

Tatbîkât

Âti’z-zikr terkîblerde tertîb-i Farsîye ifrâğı.

Âlî câh. Bed huy. Bülend âvâz. Siyâh çeşm. Nûşîn hâb. Şeker-bâr güftâr. ‘Azîz
birâderim. Nîk nâm. Mübârek sâl.

Tebeddülât

S. Şâyed mevsûfun âhirinde (vâv) veyâ (elif) bulunursa ne hâl vâki‘ olur?

C. Kesreye istinâdgâh olmak üzere bir (ye) dahi ziyâde olunur fakat vâv-ı memdûde olmak gerekdir.

Meselâ Gîsû-yı anber-bû, anber kokulu saç demektir.

Dânâ-yı bî-hemtâ, emsâlsiz ‘âlim demektir.

S. Şâyed (he) yâhûd (ye) bulunursa ne hâl vâki’ olur?

C. Hâ ve yâ lafziyye değilse kesreye istinâdgâh olmak üzere bir (◌) dahi ziyâde kılınır.

Meselâ Bâde-i gülgün, al şarâb demektir.

Peri-i nîkû-kâr, eyülik eden peri demektir.

Âti’z-zîkr terkîblerde asıl Farsîye ifrâğî ve ba’del-ifrâğ îcâbının icrâsı.

Âlicâh padişâh. Dîrîne bende. Mü’essir dârû. Kadim dâ’î. Mâderzâd nâbînâ. Azâd serv. Dilsûz ney. Bî-hayâ gedâ. Âlî dergâh. Kebîr çarşu. Köhne hane. Şedid arzu. Bülend binâ. Zîbâ dîbâ. Nev câme. Farsî şive. Belîğ sa’y.

FASL-I SÂLİS

KİNÂYÂT

S. Kinâyât-ı Farsîden kangıları lisân-ı ‘Osmânîde müsta’meldir?

C. Nâdiren âtîdekilerdir şöyle ki: (in) bu, (an) o lafızları.

Meselâ Gâfil-i in ü an, bundan ve şundan gâfil demektir.

Kezâlik (hod) kendi, (çi) ne, (çend) birkaç, (çendân) ol kadar lafızları.

Meselâ çi sûd ne fâ’ide. Re’y-i hudile kendi re’yile. çend mâh birkaç ay. Çendân nasihat ol kadar nasihat demektir.

BÂB-I SÂNÎ

Fİ’L

S. Ef’âl-i Farsîyenin kangı sîgaları lisân-ı ‘Osmânîde müsta’meldir?

C. Zât-ı fi’l olmak üzere yalnız emr-i hâzır sîgası diğer bir lûgatla terkîb edilerek müsta’meldir fakat terkîbde ma’nâsı tahavvül edip ism-i fâ’il gibi tercüme olunur.

Meselâ Perest tapan, büt-perest büt tapan demektir.

Âzâr incit, dîl-azâr yürek incidici demektir.

S. Lisân-ı ‘Osmânîde ekserü’l-isti’mâl olan Farsî emr-i hâzırlar kangılarıdır?

C. Âtîdekilerdir.

Ar, ârâ, âzâr, azmâ, âşâm âşûb, efrâz, efrûz, âferîn

Getir, donat, incit, dene, iç, fitnele, kaldır, yak, yârât

Efzâ, âlâ, âmîz, endâz, endûz, engîz, avîz

Artır, pislet, karışdır, at, kazan, tehyîc it, as

Bâr, bâz, ber, bahş, bend, bîn, perver, pezîr, perdâz, pez

Yağdır, oynat, götür, bağışla, bağla, gör, sev⁸, besle, kabul et, cilala, pişür

Pesend, pîrâ, tâb, tâb, tâz, tırs, cûyî, çin, hırâş,

Beğen, beze, buñ, ışılat, çâp, kork, iste, devşir, tırmala

⁸ Fiilin Farsçası eserin orijinalinde yer almamaktadır.

Hâr, hân, hâh, hîz

Ye, oku, iste, kalk

Dâr, dâh, dûz, deh, rân, res, resân, rev, rîz, rübâ

Tut, bil, dik, vir, sür, yetiş, erişdir, git, dök, kap

Zâ, zen, sâz, (), say, sipâr, setâ, sûz

Doğ, ur, yap, (düz), sür, ısmarla, ök, yak

Şiken, şumâr, şinâs, şûy, fersâ, fermâ, fûruş

Kır, say, tanı, yıka, aşındır, buyur, sat

Ferib, gûdâz, gûzer, keş, gûşâ, kun, gû, gûb

Aldat, erit, geç, çek, aç, yap, söyle, ör,

Mâl, nişîn, nümâ, nevâz, nüvîs, nih, yâb

Sür, otur, göster, ohşa, yaz, koy, bul

Tatbîkât

Zîrdeki terkîblerin Farsîye nakil ve tercümesi.

Cihân-ı yaradan. Kendüye (hod) beğenmiş. ‘Ahdîni kıran. İş (kâr) tanıyan. Harf atan. Meyve satan. Yaş (eşk) döken. Şehirde oturan. Yürek (dîl) incidici. Sancak (‘alem) kaldıran. Kan (hûn) döken. Çâre eden yâhûd düzen. Du‘â söyleyen. Tüfenk atan. Yol (reh) gösteren.

İsm-i Masdar

S. Farsî ism-i masdarlar ne vech üzere binâ edilir?

C. Emr-i hâzırın nihâyetine mâ-kabli meksûr bir (-ş) ‘ilâvesiyle.

Meselâ rev git, reviş gidiş

dân bil, dâniş biliş

S. Kelime elif ile müntehî olur ise ne hâl vâki‘ olur?

C. (-ş) den mukaddim bir de (-y) ‘ilâve olunur.

Meselâ nümâ göster, nümâyiş gösteriş

bahşâ bağışla, bahşâyiş bağışlayış bağışlama

S. İsm-i masdar olarak Farsîde başka sûret yok mıdır?

C. Masdar-ı tahfifî sûreti vardır ki bu sûret-i masdardan (-n) harfini tayy ile hâsil olur.

Meselâ dâden vermek, dâd veriş.

Sitâden almak, sitâd alış.

Fakat bu sûret lisân-ı ‘Osmânîde semâ‘îdir.

Tatbîkât

Âtî el-beyân ism-i masdarların sâlifü’z-zikr emr-i hâzır cedvelinden istiânâetle Farsîye tercümesi.

Ohşayış. Bezeyiş. İstek. Kapış. Yakış. Donatma. Medh ediş. Artma. Yaradış. Buyuruş. İsmarlayış. İstek. Deneme. Gösteriş.

Fasl-ı Evvelâ Sıfât-ı Müştakka

İsm-i Fâ‘il

S. Farsî ism-i fâ‘iller ne vech üzere binâ edilir?

C. Emr-i hâzırın nihâyetine (-nda) ‘ilâvesiyle.

Meselâ hân oku, hânenda okuyan

dâr taşı, dârenda taşıyan

Şâyed emr-i hâzırın nihâyetinde (elif) veyâ vâv-ı memdûde bulunursa bir (-y) dahi ziyâde edilir.

Meselâ efzâ artır, efzâyende artıran

nümâ göster, nümâyende gösteren

cû iste, cûyende isteyen

Tatbîkât

Âti’z-zikr emr-i hazırların ism-i fâ’ ile tebdîli.

Şûy yıka. Bahş bağışla. Gûy söyle. Resân yetişdir. Rev git. ‘Âferîn yarat. Ây gel.

İsm-i Mef’ûl

S. Farsî ism-i mef’ûllerin ne vech üzere binâ edilir?

C. Masdardın (nun) harfini ba‘de-l-hazef yerine bir hâ-yı resmiyye getirilmekle.

Meselâ şikesten kırmak, şikeste kırılmış

fermûden buyurmak, fermûde buyurulmuş

S. Fârsîde ism-i mef’ûl sîgasi kangı nev’ ef’âlden müştakkadır?

C. Gerek müteaddi ve gerek lâzımdan müştak olup yerine göre ma‘lûm veyâ mechûl tercüme olunur.

Meselâ Dâden vermek, dâde vermiş yâhûd verilmiş demektir.

Dîden görmek, dîde görmüş yâhûd görülmüş demektir.

Tatbîkât

Âti’z-zikr masdarlardan ism-i mef’ûl binâsı.

Fersûden eskimek. Gûften söylemek. Besten bağlamak. Rûbudan kapmak. Şâyesten lâyıq olmak. Dîden görmek. Sâhten düzmek. Âzerden incitmek. Morden ölmek. Sûtûden medh etmek. Ârâsten bezemek. Keşîden çekmek. İstâden durmak

Sıfat-ı Müşebbehe

S. Farsîde sıfat-ı müşebbeheler ne vech üzere binâ edilir?

C. Emr-i hâzırın nihâyetine bir (elif) ziyâdesiyle.

Meselâ cûy iste, cûyâ isteyici

bîn gör, bînâ görücü

Kezâ sıfat-ı müşebbehe etmek üzere (an) dahi ‘ilâve olunabilir.

Meselâ Rev git, revân gidici demektir.

Hand gül, handân gülücü demektir.

Fakat bu sîga-i âhire hâl dahi gösterir. **Meselâ**

Gîryân ve nâlân ağlayarak sızlayarak demektir.

Üftân ve hizân düşerek kalkarak demektir.

Tatbîkât

Âti’z-zikr ma’nâlarda sâlefû’z-zikr cedvel delâletiyle sıfat-ı müşebbeheler yapılması.

Kabul edici, bilici, yakıcı, çekici, geçici, söyleyici, ışıl原因, yetişici, dökücü, gidici

Mühimme

S. İsm-i fâ‘ilin ve mef‘ûl ve sıfat-ı müşebbehe ve ism-i masdar isim bâbındadırlar niçün bâb-ı fi‘lde zikr olundular?

C. Çünkü Farsîde iştikâkca fi‘le şiddet münâsebetleri var.

S. Farsî sıfatların masdariyete intikâli için ne yapmak lâzımdır?

C. Âhir kelimeye mâ-kabli meksûr bir (ye) ‘ilâve etmelidir.

Meselâ âsân kolay, âsânî kolaylık

mihmân- nevâz misâfir perver, mihmân-nevâzî misâfir perverlik

S. Kelime (he) ile müntehî oldukda ne hâl vâki‘ olur?

C. Eğer hâ lafziyye değil ise kâf’a tebdil olunur.

Meselâ bî-çâre zavallı, bîçâregi zavallılık

asude rahat, asudegi rahatlık

Şöyle ki (elif) veyâ (vâv) memdude ile müntehî olur ise (ye) dahi ziyâde olunur.

Meselâ âşinâ âşinâyı, çârecûy çârecûyı

Tatbîkât

Âti’z-zikr sıfatın masdariyete naklî.

Perîşân. Bende. Şuh küstâh. Azâde. Yâver yardımcı. Rûşenâ aydın. Hasta. Dilbeste müştâk. Sezâ lâyük. Teng dar

BÂB-I SÂLİS

HARF YÂHÛD EDÂT

Fasl-ı Evvel Harf-i Cerr

S. Farsî harf-i cerler lisân-ı ‘Osmânîde isti‘mâl olunabilir mi?

C. Nâdiren isti‘mâl olunabilirlere şöyle ki:

“ez” den ma‘nâsına mef‘ûl-ün anı edâtıdır.

Meselâ Ez cân u dîl, cân ve gönülden demektir.

“be” gerek mef‘ûl ve gerek mef‘ûl-ün ma‘a edâtıdır.

Meselâ rû-be-rû yüz yüze, be-nâm-ı hüdâ Allâhın ismiyle

“ba” ile ma‘nâsına mef‘ûl-ün ma‘a edâtıdır.

Meselâ bâ sened sened ile bâ imtiyâz imtiyâz ile

Ba‘zen bu (bâ) isimleri sıfata nakil eder. **Meselâ** bâ sevâb sevâblı bâ saâdet saâdetli

“**der**” de ve hakkında ma‘nâsına mef‘ûl-ün fih edâtıdır.

Meselâ der âstâne âstâne, der sîret-i pâdişâhân pâdişâhların sîreti hakkındadır.

“**ber**” üzere ma‘nâsına edât-ı isti‘lâdır.

Meselâ dest-ber sîne, eli göğsü üzerinde

“**tâ**” dek ma‘nâsına edât-ı intihâdır.

Meselâ Buradan tâ Bağdâd’a azimet edeceğim. Ez ser-tâ-pâ, baştan ayağadır.

“**berây**” için ma‘nâsına edât-ı ta‘lîldir.

Meselâ berây-ı imtihân imtihân için, berây-ı ‘ibâdet ‘ibâdet için

Tatbîkât

Âti’z-zikr terkîblerin Farsî hurûf-ı cârre ile ifâdesi.

Hatır için. Veche meşrûh üzere. Kadîmden. Hevâ üzere ‘ilm u haber ile. El (dest) ele. Kucakda (âgûş). Tecrübe için. Devâm üzere, elde. ‘Akabinde. ‘İzz u şevket ile. Başdan başa. Teslîmden gayrı.

Fasl-ı Sâni Harf-ı ‘Atf

S. Farsî hurûf-ı ‘atfdan kangıları lisân-ı ‘Osmânîde müsta‘meldir?

C. Âtîdekilerdir şöyle ki:

“ve” cem‘ için

Meselâ ab u hevâ. Dâd u setâd alış veriş demektir

S. Farsî vâv-ı ‘âtıfanın sûret-i telaffuzınca ne kâ‘ide vardır?

C. vâv-ı ‘âtıfanın veli ettiği lafız hurûf-ı imlâdan biriyle müntehî oldukda vâv zamme ile asıl suteni edâ eder.

Meselâ sefâ ve cefâ mürde ve zinde

Şâyed mezkûr lafız hurûf-ı imlâdan biriyle müntehî değilse o hâlde vâv’ın zammesi matûf ileyhine âhirine nakil edilir.

Meselâ mâh ve hurşîd, şeb ve rûz

“zirâ” “çünkü” ta‘lil için

Meselâ Allâh kerimdir zirâ azim ve rahimdir.

Kimseneyi azerde etmem çünkü cins-i sibâ‘dan değilim.

“ger” “eğer” şart için

Ger fakîr sen. Eğer can incidirsin cins insandan değil cinsin.

“eğerçi” “gerçi” teslîm için

Meselâ râgıb-ı ‘ilmim eğerçi yâhûd gerçi sâhib-i ‘ilm değilim

“binâberîn” bunun için ma‘nâsında olup ta‘lil içündür.

‘Âcizem binâberîn ma‘zûrum ‘alîlim binâberîn sefilim

“ki” ta‘lil ve beyân için. **Meselâ**

Çalış ki öğrenesin. İstanbul ki misli bulunmaz bir beldedir.

“hem” iktirân için

Meselâ Hem konuşalım hem yürüyelim. Hem sen hem ben ‘ilme heveskârız.

“meğer” istisnâ veyâ tercî için

Meselâ İnsan kısmi ot yer meğer yiyecek bulmaya.

Kimseneden imdi i‘ânet yok meğer sen edesin.

“meğer” itirâf gaflet için

Meselâ Basdığı yer meğerse çürük imiş.

“ne” nefy için

Meselâ Ne okumağa ne de yazmağa heves var.

“lîk” istisnâ ve istidrâk için

Meselâ Bunların cümlesi iyidir lîk bu değildir.

“çün” sebebiyyet için

Meselâ Çün bir de nazar hakda Yahudi ile Nasrânî.

“belki” tevakkû veyâ ızrâb için

Meselâ oturunuz belki gelir. Bu dediğim değil yalnız sana belki hep akrânına nâfi‘dir.

“yâ” “yâhûd” terdid için

Meselâ Ya gel ya git. Bugün yâhûd yarın gelirim.

“pes” öyleyse istidlâl için

Meselâ Kederin yok pes niçün ağlarsın.

Fasl-ı Sâlis Harf-i Nidâ

S. Fârsî harf-i nidâlardan kangıları lisân lisân-ı ‘Osmânîde müsta‘meldir?

C. Âtîdekiler şöyle ki:

“e” nidâ için

Meselâ birâdere ey birâder şâhâ ey şâh demekdir.

“ey” “oy” kezâlik nidâ için

Meselâ ey pâdişâh-ı islâm vey dâver-i dârâ gulâm

“kâşki” tefci‘ için

Meselâ Kâşki gençlikde çalışaydım. Kâşki gelmeseydim.

“efsûs” ve “dirîgâ” yazık ma‘nâsına tefci‘ için

Meselâ Efsus ve dirîga bî-bekâ imiş bu dâr-ı ibtiga.

“zihî” ne güzel ma‘nâsına tahsîn için

Meselâ zihî çeşm-i dil-cû

“âferîn” medh için

Meselâ Âferîn ey sadr-ı sadâkat karîn.

“zinhâr” sakın ma‘nâsına tahzîr için

Meselâ Zinhâr gâfil olmayasın

Fasl-ı Râbî‘Hurûf-ı Şettâ

“gâh” “geh” ba‘zen ma‘nâsına teb‘îz için

Meselâ Gâh okurum gâh yazarım. Her ten beter bir derd ile geh germ ile geh serd ile.

“hiç” istiğrâk nefy için

Meselâ hiç bilmem, hiç görmedim

“hemân” ancak ma‘nâsına hasr için

Meselâ Herkes hakkın aldı hemân ben almadım ya‘ni ancak ben almadım.

“dâ‘imâ” ma‘nâsına istimrâr için

Meselâ sâbit- kadem evvel ol hemân merkez rezâda ya‘ni dâ‘imâ

“gûyâ” sanki ma‘nâsına rivâyet veyâ redd-i zu‘m için

Meselâ Gûyâ hasta imişim. Gûyâ bilmez imişim.

“âsâ” gibi ma‘nâsına teşbîh için

Meselâ nisâ-âsâ kadınlar gibi demektir, âyîne-âsâ

“şâyed” belki olaki ma‘nâsında ihtimâl için

Meselâ şâyed gelirim, şâyed kazanırsın

“şâyed” eğer ma‘nâsına şart için

Meselâ şâyed gelmezsem, şâyed alırsan

“bâri” taklîl için

Meselâ Kimseneye hayrın yok ise bâri şerrin olmasın.

“vâr” liyâkat için

Meselâ şâhvâr şâha lâyık ve cesbân

“yâr” nisbet ve ittisâf için

Hûş-yâr akıllı, cennet-yâr cennetli

“âver” ittisâf için

Cennet-âver cennetli zor-âver zorlu, ceng-âver cenkci

“ân” mübâlağa için

şâdân ziyâde şâd ve mesrûr âbâdan ziyâde abâd ve ma‘mûr

“be” ittisâf için

Be-nâm nâmlı. merd-i be-hired akıllu adam. be-baht bahtlu.

Be-kâm kâmne ya‘ni murâd ve emeline varmış.

S. Kelimât-ı Farsîye binâsınca ne hâller vâki‘ olabilir?

C. İbdâl ve hazf hâlleri vâki‘ olabilir.

İbdâl

S. İbdâlden murâd nedir?

C. Ma‘nâsına teğîr etmemek şartıyla kelimenin bir veyâ birden ziyâde harflerini ibdâl etmektir. **Meselâ**

(**be –ve**) bâlâ yüksek vâlâ kezâlik

(**d-z**) şâd mesrûr şâzz kezâlik

(p- f) pil fil fil kezâlik

(k-c) gevher asıl cevher kezâlik

(ç-b) çopân davâr güden çobân kezâlik

(ş- s) mişk misk misk kezâlik

(p-c) pesbân uygun cesbân kezâlik

(elif-v) nâ-ümîd ümitsiz ne-ümîd kezâlik

(r-l) pergâr perger pergâl kezâlik

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtda bâlâdaki misâllere tatbîkân ibdâl usûlinin icrâsı.

Tâb sıcaklık. Çûb değnek. Fûlâd çelik. Lâkam kem. Kefçe. Fîrûze mâ’i bir cevherdir.
Garîbân kâfile. Bâzâr çârsu. Sefîd beyâz.

Hazf

S. Hazfdan murâd nedir?

C. Ma’nâsı teğîr etmemek şartıyla kelimededen ekseriyyâ tahfîf için bir veyâ birden ziyâde harf hazf ve tayy olunmasıdır.

Meselâ pây ayak pâ. Hûy tabiat hû.

Nây kamış ney. Mâh ay meh.

Çehâr dört çâr. Nizâr arık zâr.

Hudâvendigâr ulu pâdişâh hünkâr. Zâde doğmuş zâ.

Duhter kız duht. Efsûn büyü füsûn.

Bedter kötürük⁹ beter. Diğêr gayrı değîr.

⁹ Eserin orijinalinde yazım bu şekildedir.

Târîk karanlık târ. Peygâm haber peyâm.

Hâkân pâdişâh hân. Üstâd mu‘allim üstâd.

Gevher asıl güher. Âşiyâne yuva âşiyân.

Nîkû eyü nîk. Beyâbân çöl yaban.

Bostân bağçe bostân. Debîristân mekteb debistân.

Şâdbâş âfer3in şâbâş. Enderûn içrû derûn.

Kâşkî ... kâş. Hoşnud râzı hoşnud.

Âti’z-zikr kelimâtda bâlâdaki misâller üzere hazf usûlinin icrâsı.

Şâh. Hân. Rûy yüz. Efgân feryâd. Ser baş.

Rüsvây rezil. Destân hikâye. Mûy kıl. Sûy cânib.

Endevâ derd kasâvet. Âzâde müsteğni. Gâh vakit vakit.

İskender. Kellâ. Gûnâ tarz çeşit. Emîr beg. Dîrîne

Eski. Efsâne masal. Câvidân ebedî. Nigâh nazare bakış.

Mûy kıl. Âsitâne eşik. Eşgûh azîmet celâlet. Cûy yer.

Efzûn artık. Jâle çiy. Siyâh. Üftâde düşkün. Efsurde donmuş.

KİTAB-I SÂLİS

SARF-I ‘ARABÎ

HARF

S. Hurûf-ı hecâ-i ‘Arabî ne kadardır?

C. Cem‘en yirmi sekiz ‘adettir şöyle ki:

Elif be te se cim ha hı dal zel ra zı sin şın sad dad tı zı ayn gayn fe kâf kef lam mim
nun vâv he ye

S. Bu harflerden kangılarına şemsiyye denir?

C. elif be cim ha hı ayn gayn fe kâf kef mim ve he ye harflerine kameriyye vâv te se dal zel ra zı sin şın sad dad tı zı lam nun harflerine ise şemsiyye denir.

S. ‘Arablar bu harfleri ne için ikiye taksîm etmişler?

C. Çünkü ‘Arabîde harf-i tarîf derler bir şey’ var ki oda (el)’dir bunun lam’ı harflerin bir takımıyla okunur ve diğer takımıyla okunmaz bunun için ‘Arablar harfleri iki takım etmeğe mecbur olmuşlar.

Meselâ el-hâkk, el-cebr, el-medyun lafızlarında (lam) okunur.

Eddâi, esseyid, eşşerik lafızlarında (lam) okunmaz.

S. Bu (el) kef lam’ı kangı takım ile okunmaz?

C. Hurûf-ı şemsiyye takımıyla şöyle ki: (lam)’ın akabinde gelen harf hurûf-ı şemsiyyeden olursa (lam) okunmaz ona bedel evvel harf mükerreren okunur.

Meselâ es-selâm, es-sabr, ed-dîn

S. Harf-i ta’rîf olan (el)’in elif’i dahi okunmaz olur mu?

C. Evet kaçan önünde merbût bir kelime bulunur ise

Meselâ el-farz, bi’l-farz, ez-zât, bi’z-zât

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın tâlebeye okutdurulması ve hem de yazdırılması.

El-hâkk. Er-râhman. Er-râhim. El-emr. Es-sultân-ı Abdülhâmid.

Hulâsatü’s-sarf. Abdür-rezzâk. Şeyh-ül islâm. Ba‘de-t-terkim.

El-kefil. Bi’l-tab‘. Fi-l hâl. Fevk-al-me‘mûl. Kabl-el-du‘â.

Min-el-kadîm. Bi’l-vücûh. Ba‘de-z-zuhr. Ves-selâm.

BÂB-I EVVEL

İSİM

Fasl-ı Evvel Binâ-i Esmâ

S. Esmâ-i ‘Arabîye lâ-akall kaç harfle olurlar?

C. Mütemekkine olanlar lâ-akall üç harfle olurlar.

S. Lisân-ı ‘Arabîde üç harfdan noksân esmâ-i mütemekkine yok mı?

C. Vardır fakat onların erkânından mahzûf bulunmağla yine tam i‘tibâr olunurlar.

Meselâ Dem kân. Eb peder. Eh birâder. Bin oğul. Yed el lafızlarının asılları demû, ebû, ehû, binû, yedîdir.

S. Esmâ-i ‘Arabî binâce kaç kısımdırlar?

C. İki mücerred ve mezîdün fih.

Esmâ-i Mücerrede

S. Esmâ-i mücerrede kangılarıdır?

C. Terkîbinde harf-i zâ’id bulunmayan isimlerdir.

Meselâ ‘akl, kalb, defter

S. Esmâ-i mücerrede nihâyet kaç harflu olabilirler?

C. Nihâyet beş harflu olabilirler.

Meselâ ‘akl sülâsî-i mücerredir ya‘ni sarf üç harflidir.

Dirhem rubâ’î mücerredir ya‘ni sarf dört harflidir.

Sefercel humâsî-i mücerredir ya‘ni sarf beş harflidir.

Esmâ-i Mezîdün Fihâ

S. Esmâ-i mezîdün fihâ kangıdır?

C. Terkîbinde harf-i zâ’id bulunan isimlerdir ki nihâyet yedi harfli olabilirler.

Meselâ zamân sülâsî-i mezîdün fihdir çünkü aslı zamândır (elif) zâ’iddir.

Tezelzül rubâ’î mezîdün fihdir çünkü aslı zelzeledir (te-he) zâ’iddir.

Muhârebe sülâsî-i mezîdün fihdir çünkü aslı harbdir (mim-elif- he) zâ’iddir.

İstintâk sülâsî-i mezîdün fihdir çünkü aslı nutkdır (elif sin te elif) zâ’iddir.

S. Kelimenin hurûf-ı asliyyesinden her birine ne ta‘bîr olur?

C. Birincisine fâu’l-fi‘l ikincisine aynu’l-fi‘l üçüncüsüne lamu’l-fi‘l tâ‘bîr olunur.

Ancak rubâ’î veya humâsî olduk da üçüncü harfine lamu’l-fi‘l-i evveli dördüncüsüne

lamu’l-fi‘l-i sâniye ve beşincisine lamu’l-fi‘l-i sâlise denir.

Hurûf-ı Zâ’id

S. Kelimât-ı ‘Arabîde ekseriyyâ zâ’id olan harfler kangıdır?

C. elif vâv he ye mim nun te sin harfleridir.

Zîrdeki kelimâtdan kangılarının mücerred ve kangılarının mezîdün fih ve kangılarının zâ'id olduğunun tâlebeye tefrîk etdirilmesi.

İhbâr. Teşrif. Haruf. Safer. Müdâhâle. Tekâtu'. Mahrûm. İkrâm. Muhabbet. Mazzarat. Câmi'. İstimlâk. Şems. Ma'rife. Müdâfa'a.

Fasl-ı Sâni

Keyfiyyet

S. Keyfiyyetden murâd nedir?

C. İsmi müzekker veyâ mü'ennes olmasıdır.

S. 'Arabîde mü'ennes kaç nev'dir?

C. iki nev'dir hakîkî ve i'tibârî.

S Mü'ennes-i hakîkî olanlar kangılarıdır?

C. Mefhûmlarından dışı mahlukât anlaşılan kelimelerdir.

Meselâ (bint) kız. (vâlide) anâ. (cedde) nine. (nâka) dışı deve demektir bu kelimeler mü'ennes-i hakîkîdirler.

S. Mü'ennes-i i'tibârî olanlar kangılarıdır?

C. Mefhûmlarından dışı bir mahlûk anlaşılmayıp sebepsiz mü'ennes ad ve i'tibâr olunan kelimelerdir.

Meselâ cennet, lokma, şerbet, zahmet mü'ennes-i i'tibârîdirler.

Mü'ennes-i İ'tibârî

S. Mü'ennes-i i'tibârî olanlar ekseriyyâ ne ile bilinir? C. 'Alâmetle.

S. Mü'ennes-i i'tibârînin 'alâmeti nedir?

C. Âhir kelimedede bulunmak şartıyla (te) ve (he) ve elif-i maksûredir.

Meselâ (memleket) (servet) (mahkeme) (kübrâ) (şûra) mü'ennes-i i'tibârîdirler.

S. 'Arabî esmâ-i 'adedden birden ona kadar olanlarda mevcûd hâli mevkûfeler dahi 'alâmet-i te'nis midirler?

C. Hayır değildirler. **Meselâ** selase, erba'a, hamse ve sâ'ire müzekkerdirler.

S. Bunlardan mâ'adâ 'alâmet var mı?

C. Vardır ve ol dahi âhir kelimedede bulunmak şartıyla elif-i memdûdedir. **Meselâ** (sahrâ') (sevdâ) kelimelerinde olan elif-i memdûdeler gibi.

S. Bâlâda mezkûr 'alâmetler ne kaydla mukayeddirlir?

C. Cümleside nefis-i kelimededen olmayıp zâ'id olmalıdırlar.

Bu takdîrce beyt, vakit, sükût, mâ ve sâ'ir bu makûle kelimât-ı mü'ennes değildirler.

S. Mü'ennes-i i'tibârî olanlar dahâ kangılarıdır?

C. Harflerin ve şehirlerin isimleriyle (nefs) lûgatı ve sâ'ire kelimeler. **Meselâ** vâv-ı memdûde Mısır-ı ulyâ, nefis-i emmâre

S. Kelime-i mü'ennes olup da müsemmâsı zükûrdan bulunduk da kangı cehte bakılır?

C. Müsemmânın müzekkerliğine bakılır.

Meselâ Ref‘at nâmında bir zâta Ref‘at-ı kâmile denmez Ref‘at-ı kâmil denir.

Tatbîkât

Zîrdeki kelimâtdan mü‘ennes olanların ve ba‘de’t-tefrîk-i hakîkî veyâ i‘tibârî olduklarının beyânı.

Amme hâle. Hafîde kız torun. Hadîka bağçe. Meserret sevinç.

Masalâhat iş. Mevt ölüm. Sâkit sus. Bint kız. Sîn.¹⁰

Habbe dâne. Nebât sebze. Fevt ölmek. Zulmet karanlık.

Âti’z-zikr kelimelerin dahi mü‘ennes edilmesi

Muallim Hâce. Mutasarrıf sâhip. Vâris mîrâs-hor.

Necîb asilzâde. Hâmil taşıyan. Şâ‘ir şiir yapan. Hâdim hizmet eden.

Falan. Gazâl ahu yavrusu. Merhûm. Vâlid peder.

Câmûs manda. Sâlis üçüncü.

Fasl-ı Sâlis

Kemiyet

S. ‘Arabîde kemiyetin kaç derecesi vardır?

C. Üç dereesi vardır şöyle ki: Birincisi müfred, ikincisi tesniyye, üçüncüsü dahi cem‘dir.

¹⁰ Eserin orjinalinde Türkçe karşılığına yer verilmemiştir.

Tesniyye

S. Tesniyye ne kadar gösterir?

C. Bir cins şey’den iki dane gösterir.

Meselâ Şecer ağaç, şecereyn iki ağaç demektir.

S. Tesniyye nasıl yapılır?

C. Âhir kelimeye mâ-kabli meftûh olmak üzere (-yn) ve yâhûd (- ân) ‘ilâvesiyle.

Meselâ sâhil kıyı, sâhileyn sâhilân iki kıyı

Mutasarrıf, mutasarrıfeyn mutasarrıfân iki sâhip

Hums beşde bir, humseyn humsân beşde iki

Tebeddülât

S. hâ-yı mevkûfe ile mûntehî olanlara tesniyyede ne hâl vâki’ olur?

C. (he) tâ-yı munkalb olur.

Meselâ nüsha, nüshateyn, nüshatân, sefine, sefineteyn, sefinetân

Fâide

‘Arabîde ba‘zı tesniyyeler vardır ki mefhûmları bir cinsden olmayıp yek-diğerine mugâyirdir.

Meselâ Vâlideyn Ana baba. Maşrıkeyn şark ile garb. Rebî’iyn rebî-ül-evvel ile rebî-ül-ahır. Ebevyn ana baba. Kamereyn kamer ile şems.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın tesniyye edilmesi.

Taraf, menzil ol. Cîhet. Sahîfe. Sâlis üç payda bir. Zamme ötre. Şart. Belde şehir.
Sadis altıda bir. Fıkra. Şerîk ortak. Vâris. Merkûm. Devlet. Cümle.

Cem‘

S. ‘Arabîde cem‘ ne kadar gösterir?

C. İkiiden ziyâde gösterir.

Meselâ Me‘mûreyn sefâ’in ‘Arabî cem‘dirler ve ikiden ziyâde me‘mûrlar ve sefineler demektirler.

S. ‘Arabîde kaç nev‘ cem‘ var?

C. Üç nev‘ şöyle ki: Evvelâ cem‘-i müzekker-i sâlim, sâniyen cem‘-i mü’ennes-i sâlim, sâlisen cem‘-i mükesser.

Cem ‘-i Müzekker-i Sâlim

S. Cem‘-i müzekker-i sâlimden murâd nedir?

C. Müzekkerlere mahsûs olan ve müfredin binâsı bozulmayan cem‘dir.

S. Cem‘-i müzekker-i sâlim nasıl yapılır?

C. Kelimenin nihâyetine mâ-kabli meksûr olmak üzere (-in) ve yâhûd mazmûm olmak üzere (ûn) ‘ilâvesiyle. **Meselâ**

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 143)

Müslim erkek müslimân, müslimîn müslimûn erkek müslimânlar.

Mecrûh yaralı, mecrûhîn mecrûhûn yaralılar.

S. Müzekkerlerin cümlesi böylece cem‘lenebilir mi?

C. Hayır nâtik olanlar ancak böylece cem‘lenebilir.

Bu takdîrce esed esedîn, mektup mektubîn, re‘is re‘isîn denilmez.

Ma‘a-zâlik (sene, ‘âlim, arz) lafızlarının cem‘-i şâzz olarak senin, ‘âlimîn, arzın vârid olmuştur.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimeler kâbil ise bâlâdaki ka‘ide üzere cem‘ edilmesi.

Kitâb. Müderris hâce. Tâbi‘ tab‘ eden. Nebî peygamber. Esed arslan. Kâri‘ okuyan.

Tayr kuş. Mahbûs habs olunan. Mazlûm zulm görmüş. Meşhûr. Âlem mahlûk. Sâmi‘ dinleyen. Maslâh barışdıran. Mücrim kabahatli. Câmûs manda. Bint kız.

Cem ‘-i Mü’ennes-i Sâlim

S. Cem‘-i mü’ennes-i sâlimden murâd nedir?

C. Mü’enneslere mahsûs olan ve müfredin binâsı bozulmuyan cem‘dir.

S. Cem‘-i mü’ennes-i sâlim nasıl yapılır?

C. Müfredi ‘alâmet tâ-i tenîsden ba‘de‘t- tecrid nihâyetine (-ât) ‘ilâvesiyle. **Meselâ**

Müslime müslimân bir kadın, müslimât müslimân kadınlar.

Semere meyve semerât meyveler, ‘alâmet nişâne alâmât nişâneler.

S. Şâyed kelime (-ât) ile müntehî olur ise ne hâl vâki‘ olur?

C. (-te) hazf olunmakla beraber (elif) vâv’a tebdîl olunur.

Meselâ Sâlat du‘a’, salavât du‘a’lar.

Berât fermân, beravât fermânlar.

S. Müzekkerlerden (-ât) ile cem‘lenen var mıdır?

C. Vardır. **Meselâ** Galat yanlış, galatât yanlışlar demektir.

Taksîr kusur, taksîrât kusurlar demektir.

İstirhâm yalvar, istirhâmât yalvarlar demektir.

S. Aynu’l-fi‘l sâkin olan kelimeler (-ât) ile cem‘lendikte ne hâl vâki‘ olur?

C. Aynu’l-fi‘l fetha ile okunur.

Meselâ hazret hazerât, kıt‘a kıta‘ât

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimelerin bâlâdaki usûl üzere cem‘ edilmesi.

Şikâyet. Niyet. Edât. Alet. Mu‘cize kerâmet. Hatve adım. Hayvan. Zât. Tağrif. Hâcet.

‘İbâre. Söz. Zekât sadaka. Tebrîk tehniye. Teslîm. İrade. ‘Âdet. Hidmet. Nebât sebze.

Semere. Gâyet son.

Cem‘-i Mükesser

S. Cem‘-i mükesserden murâd nedir?

C. Müfredin binâsı ilâ hâle kalmayıp sor muhtelifede düçâr teğsîr olan ve gerek müzekker ve gerek mü’enneslere ‘âmm ve müşterek olan cem‘dir.

Meselâ (me‘mûrîn) (me‘mûr)’un cem‘i olup müfredin binâsı bozulmamıştır.

Fakat (eyyâm) (yevm)’in (avâkıb) (âkîbet)’in cem‘i olup müfredin binâsı pek çok bozulmuştur.

S. Cem‘-i mükesser kâ‘idesi nedir?

C. Bunun kâ‘ide-i mahsûsası olmayıp ancak sem‘ ile bilinir ise de bir siyâkde cem‘ olanların her bir kümesi ber vech-i zîr derc ve tezbîr olunur.

Kısm-ı Evvelâ

Sülâsî-i Mücerred

Evvelâ “fa’al” vezninde olanlar ekseriyyâ “fu’ûl” vezni üzere cem‘lenir.

Meselâ Harf yazı hurûf. Emr iş umûr.

Sem zehir sumûm. Kabîr mezâr kubûr.

Tatbîkât

Tâlebe efendiler âti’z-zikr kelimâtı bâlâdaki vezin üzere cem‘ etmelidirler.

Harb cenk. Tayr kuş. Şems güneş. Hadd sınır. Zarf kâb. Beyit. Saf sıra. Nakid pâra.

Tabl davul. Kayd bâğ. Necm yıldız. Gam derd kasâvet. Seyf kılıç. Nefs.

Veyâ “ef’âl” vezni üzere **Meselâ** levn renk elvân. Şey’ nesne eşyâ

Tatbîkât

Rehn. Vakit. Sehm hassa. Devir zamân. Âsır yüz senelik devir. Kavim. Lafz. Vazf.
Vaz’ hareket. Şekl. Vezin tartı. Nev ‘. Ferd tek. Gayr diğ̈er

Ve yâhûd “fa’âl” vezni üzere **Meselâ** habl ip habbâl, tell depe tellâl

Tatbîkât

Âbd kul. Kelb. Bahr deniz. Sehm ok. ‘Azm kemik

Sâniyen “fa’al” vezninde olanlar gâliben “ef’âl” vezni üzere cem‘lenirler. **Meselâ**
sebeb esbâb. Maraz ‘illet emrâz

Tatbîkât

Felek. Lakab. Selef birinden evvel olan. Halef birinin yerine gelen. Neseb soy.
Veled. Haber. Bedel. Şecer ağaç. Semer meyve. Mesel temsil masal. Semen bahâ.
Âsab sinir. Nefes soluk. Keder. Ganem koyun. ‘Âmel iş. Sefer

Ve nâdiren “fi’âl” vezni üzere **Meselâ**

Cebel dağ cibâl. Cemel deve cimâl. Semere meyve simâr.

Sâlisen “fi‘l” vezninde olanlar ekseriyyâ “ef‘âl” vezni üzere cem‘lenir. **Meselâ** fikr efkâr, sırr esrâr

Tatbîkât

Cins. Kısm. Zihn. Tıfl çocuk. Şi‘r kelâm mevzûn. Milh tuz. Misl mânend. ‘Iyd bayrâm

Ve nâdiren “fu‘ûl” vezni üzere **Meselâ** Cild deri culûd. İlm ulûm.

Tatbîkât

Hısan kal‘a. ‘Akit dizi. ‘Ark damar. Sınıf

Veyâ “fi‘âl” vezni üzere **Meselâ** Rîh yel riyâh. Zıll gölge zılâl.

Râbi‘an “fu‘l” vezninde olanlar gâliben “ef‘âl” vezni üzere cem‘lenirler

Meselâ Türk etrâk. Hulk ahlâk.

Tatbîkât

‘Aşr ondalık. Cüz’ kısım. Hükm. Kerd. Hulm rü’yâ.

Gusn ağaç şâhı. Mülk. Kût yemek. ‘Özür bahâne. Kutr yan. Selis. Nur. Sevk çâr-sû.

Ve nâdiren “fu‘ûl” vezni üzere **Meselâ** cind ordu cünûd. Gusn dal gusûn

Sülâsî-i Mezîdün-i Fih

(Rebâî)

Evvelâ “fa‘le” vezninde olanlar gâliben “fi‘âl” vezni üzere cem‘lenirler. **Meselâ**

Belde şehir bilâd. Hayma çadır hıyâm

Tatbîkât

Cebhe alan. Cennet. Kas‘a çanak. Kal‘a. Kerre merre defa‘

Sâniyen “fu‘la” vezninde olanlar gâliben “fu‘al” vezni üzere cem‘lenirler **Meselâ**

Cümle ‘ibâre cümel, nokta nukat

Tatbîkât

Sünnet ‘âdet. Kule. Gûrre ayın ilk günü. Sûret tarz. Rütbe pâye. Tûhfe hediye.

Haccet sened isbât. Nüşhâ.

Ve nâdiren “fi‘âl” vezni üzere

Meselâ nokta nikât. Kubbe künbed kîbâb. Buk‘a kıt‘a-ı arz bukâ‘

Sâlisen “fi‘le” vezninde olanlar gâlibâ “fi‘al” cem‘lenirler.

Meselâ Millet milel. Hirfet san‘at hiref.

Tatbîkât

Ni‘met iyilik. Kıssa hikâye. ‘İbret misâl. Fırka takım. Himmet cehd gayret. Hikmet
sebeb ‘akl. Siret tabî‘at şîme huy. ‘İllet. Fitne ihtilâl. Hisse pây. Hîle.

Râbi‘an “fa‘âl” vezninde olanlar galiben “ef‘ile” vezni üzere cem‘lenirler.

Meselâ Zamân ezmine. Cevâb ecvibe.

Tatbîkât

Ta‘âm yemek. Şarâb içki. Mekân yer. Mütâ‘ mâl.

Hâmisen “fi‘âl” vezninde olanlar dahi galiben ol vezin üzere cem‘lenirler.

Meselâ Libâs elbise. Silâh esliha.

Tatbîkât

Misâl örneğın. Lisân. Zimâm yular. Cihâz lâzıme

Sâdisen “fu‘âl” vezninde olanlar gâliben “fe‘ile” vezni üzere cem‘lenirler. **Meselâ**
zukâk ezikka. Gurâb karga eğribe

Tatbîkât

Suâl soruş. Tûrab toprak. Şu‘â‘ ziyâ. Fu‘âd yürek.

Sâbi‘an “fâ‘il” vezninde olanlar ya “fevâ‘il” vezni üzere cem‘lenir.

Meselâ Sâhil kıyı sevâhil. Câneb yan cevânib.

Tatbîkât

Câmi‘. Şâhid. Tâbi‘. Fâris atlı. Kâlib. ‘Âmil

Ya “fu‘‘âl” vezni üzere

Meselâ Câhil cühhâl. Kâtib küttâb

Tatbîkât

‘Aşık. Hâkim. Zâri‘ ikinci. Hâzır. Tâlib isteyen. Sâkin. Tâ‘cir bâzîrgân. Nâzır. Zâbit.

Ya “fe‘ale” vezni üzere

Meselâ kâtib ketebe. Tâbi‘ tebe‘a.

Tatbîkât

Tâlib. Vâris. Sâkin. Sâ‘il dilenci. Zâlim. Mâhir ustâ

Yâ “fu‘alâ” vezni üzere cem‘lenirler.

Meselâ ‘akl ‘akıllı ‘ukalâ. Câhil nâ-dân cühelâ.

Tatbîkât

Şâ‘ir mevzûn kelâm söyleyen. Fazıl ehl-i fazl u hüner. ‘âlim

ve yâhûd “vâli” gibi (ye) ile müntehî olanlar “vülât” gibi cem‘lenirler.

Tatbîkât

‘Âsi. Râvî rivâyet eden. Kazî. Bâgî zorba. Tâgî tağyân eden. Gâzî. Dâhi gâyet ferâsetli. ‘Âti serkeş.

Sâminen “fa‘îl” vezninde olanlar yâ “fu‘alâ” üzere cem‘lenirler.

Meselâ fakîr fukarâ. Sefîr elçi süferâ

Tatbîkât

Habîs dübâracı. Şehîd hak yoluna maktûl olan. Kebîr. Za‘îf. Garîm alacaklı. Hekîm ehil hikmet. Kâdim eski. Emîn nâzar. Refîk. Vezîr. Sefîh akılsız.

Ya “fi‘âl” üzere **Meselâ** kebîr büyük kibâr. Sagîr küçük sığâr.

Tatbîkât

Azîm büyük. Fahîm şânı ulu. Kerîm asâletli. Melîh güzel.

Ya “ef‘ilâ” üzere **Meselâ** Karîb yakın akribâ. Habîb dost ehibbâ.

Tatbîkât

Nebî peygamber. Sıddîk sâdik dost. Tabîb hekîm. Velî. Halîl dost. Şakî âsî. Kavî kuvvetli.

Ya “**ef‘âl**” üzere **Meselâ** Yetîm eytâm. Yemîn eymân.

Tatbîkât

Şerîr kötü. Şerîf mu‘teber. Karîn arkadaş

Yâhûd “**ef‘ile**” üzere cem‘lenir. **Meselâ** delîl isbât edille. ‘Âziz ulu e‘izze

Tatbîkât

Celîl ulu. Zelîl hor.

Tâsiân “**fe‘alâ**” vezninde olanlar “**fe‘âle**” üzere cem‘lenirler. **Meselâ** fetvâ fakîh
cevâbî fetâvâ. Da‘vâ de‘âvî. Fehva medlûl mâl fehâvi.

Bu vezin üzere bulunanların elif-i maksûre ile dahi okunması câ‘izdir.

‘**Âşiren** “**mef‘al**” vezninde olanlar “**mefâ‘il**” vezni üzere cem‘lenirler.

Meselâ Mektep mekâtib. Mezheb mezâhib.

Tatbîkât

Maksad murâd. Matbah aşhâne. Merkeb. Mahbes habishâne. Meslek tarîk. Meblağ
akçenin mikdârı. Mahzen. Masdar. Ma‘ni. Menba‘ peykâr. Ma‘den.

Hâdî ‘aşr “mef‘il” vezninde olanlar dahi öylecedir.

Meselâ Mevsim mevâsim. Meclis mecâlis.

Tatbîkât

Menzil konak. Mevkif durak. Mutli‘ bir şey’in çıktığı yeri. Maşrık şark. Mevkib âlay. Mevzi‘ yer. Mevlid doğuş mahâli. Mevki‘ yer. Mescid câmi‘.

Sâni ‘aşr “ef‘al” vezninde olanlar “**efâ‘il**” üzere cem‘lenir.

Meselâ ef‘î engerek yılanı efâ‘î.

Tatbîkât

Asgar en küçük. Ednâ ziyâde denî. A‘lâ en yüksek. Eşfel en sefil. Ekrem en kerîm. Efdal en fâzıl.

Sülâsî-i Mezîdün Fih

(humâsî)

Evvelâ “fâ‘ile” vezninde olanlar “**fevâ‘il**” üzere cem‘lenirler. **Meselâ** Lâzime levâzım. Fâ‘ide fevâ‘id.

Tatbîkât

Nâhiye taraf semt. ‘Âtıfet merhamet. ‘Âkîbet. Râbita bâğ.

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 154)

Hâdise vukû‘ât. Hâşiye kenâr. Gâ‘ile belâ. Fâkihe meyve. Nâsiye alın. Ka‘ide.

Bâdiye çöl. Kâ‘ime. Tâ‘ife.

“mâdde” gibi aynu‘l-fi‘li ile lamu‘l-fi‘li mütecânis olan kelimâtın cem‘i “mevâd” gibi olur.

Tatbîkât

Dâbbe binek hayvanı. Hâsse duygu. Hâssa hâsiyyet

Sâniyen “mif‘âl” vezninde olanlar **“mefâ‘il”** üzere cem‘lenirler.

Meselâ miftâh anahtar mefâtîh. Mikdâr ölçü mekâdir.

Tatbîkât

Mikyâl ölçek. Mihmâz mâhmûz. Mızrâk. Masabâh kandîl.

Sâlisen “mef‘ale” vezninde olanlar **“mefâ‘il”** vezni üzere cem‘lenirler.

Meselâ Medrese mekteb medâris. Maslahat iş mesâlih.

Tatbîkât

Mertebe pâyeye. Memleket. Mahkeme. Mezbele çöplük. Menfa‘ât fâ‘ide. Makbere mezarlık. Matbâ‘a. Mes‘ele. Mehleke tehlike. Meşgale iş güç. Meymenet bereket.

Râbi‘an “mef‘ile” vezninde olanlar dahi ol vechle cem‘lenirler.

Meselâ Ma‘rifet ma‘ârif. Mev‘ize nasîhat mevâ‘iz.

Tatbîkât

Mahmedet medhe sebab olan haslet. Ma‘siyet zorbalık. Mersiye ölü destânı. Ma‘îşet geçinme. Mevhibe ‘atiyye

Hâmsen “mif‘ale” vezninde olanlar dahi kezâlik ol vech üzere cem‘lenirler.

Meselâ Maşraba meşârib. Meş‘ale meşâ‘il.

Tatbîkât

Mastaba peyke. Mirvaha yelpâze. Mel‘abe oyuncak

Sâdisen “tef‘îl” vezninde olanlar **“tefâ‘îl”** vezni üzere cem‘lenirler.

Meselâ Tedbîr çâre tedâbîr. Teklîf tekâlîf.

Tatbîkât

Takrîr inhâ. Tebşîr müjde. Terkîb tasnîf. Te‘lif olunan kitâb. Tasvîr. Tefsîr şerh.

Sâbian “tef‘ile” vezninde olanlar **“tefâ‘îl”** vezni üzere cem‘lenir.

Meselâ Tecrîbe tecârib. Tezkire tezâkir.

Sâminen “fa‘île” vezninde olanlar **“fe‘â‘il”** vezni üzere cem‘lenirler.

Meselâ cezîre ada cezâ‘ir. Vazîfe vezâ‘if.

Tatbîkât

‘Acîbe ta‘accüb olunan şey. Hazîne. Sahîfe yüz. Defîne

Gömülü hazîne. Katîfe. Nasîhat. Kabîle. ‘Aşîret.

Medîha medh. Tabî‘at. Sefîne gemi. Kebîre büyük suç.

‘Arîza nâme.

Ve yâhûd “fe‘âlâ” üzere cem‘lenir. **Meselâ** Hediye hedâyâ. Belîye belâ belâyâ.

Tatbîkât

Ra‘ iyye zîr-dest. Seciye tabî‘at. Beriyye halk. Atiyye bahşîş. Meziyye fazîlet.

Kaziyye mes‘ele

Tâsi‘an “fe‘alân” vezninde olanlar “fe‘âlîn” üzere cem‘lenirler.

Meselâ Şeytân şeyâtîn. Meydân meyâdîn.

‘Âşîren “fu‘lân” vezninde olanlar dahi öylece cem‘lenirler.

Meselâ Sultân selâtîn. Kurbân karâbîn.

Tatbîkât

Ruhbân, keşîş, pâpâs. Burhân, delîl

Hâdi ‘aşr “fâ‘ûl” vezninde olanlar “fevâ‘îl” üzere cem‘lenirler.

Meselâ Kânûn, kavânîn. Câmûs, manda, cevâmîs.

Tatbîkât

Câsûs çâşûd. Nâmûs usul. Hânût dükkân.

Sânî ‘aşr “mef‘ûl” vezninde olanlar “mefâ‘îl” üzere cem‘lenirler.

Meselâ Meşhûr meşâhîr. Mektûb mekâtîb.

Tatbîkât

Mahdûm büyük adam oğlu. Mahbûb sevgili. Mecnûn dîvâne. Mev‘ûd va‘d. Mevlûd doğmuş.

Sâlis ‘aşr “uf ‘ule” vezninde olanlar “efâ‘îl” üzere cem‘lenirler.

Meselâ uhdûse söz ehâdîs

Tatbîkât

Ürcûfe yâlân. Üstûre masal. Uğlûta mu‘ammâ. Ükzûbe yalan

Râbi‘ ‘aşr “if‘îl” vezninde olanlar kezâ vezn-i mezkûr üzere

Meselâ iklim kıt‘a-ı arz ekâlîm

Tatbîkât

İhlîl emzik deliği. İbrîk. İblîs şeytân. İklîl murassa tâc.

Hâmîs ‘arş “uf‘ûl” vezninde olanlar dahi kezâlik öylece cem‘lenirler.

Meselâ üslûb tarz esâlib

Tatbîkât

Üsbû‘ hafta. Uknûm asıl kök.

Rubâ‘î-i Mücerred

Rubâ‘î-i mücerred olanlar ekseriyyâ “fi‘âlîl” üzere cem‘lenirler.

Meselâ Cevher cevâhir. ‘Unsur ‘anâsır.

Tatbîkât

Defter. Bender liman. Fersâh 7500 zirâ‘ tûlunda mesâfe. Kevkeb yıldız. Asker.
Akreb. Derhem.

Rubâ‘î-i Mezîdün Fîh

(humâsî)

Rubâ‘î-i mezîdün fîh olanlar ekseriyyâ “feâ‘îlîl” üzere cem‘lenirler.

Meselâ Cumhur cemâ‘at cemâhîr.

Tatbîkât

Kındîl. Hinzîr donuz. Tilmîz şâkird.

Ve nâdiren “fe‘âlîl” üzere

Meselâ tercüme terâcim zelzele zelâzil

Müfred veyâ cem‘leri bâlâdaki evzâna mutâbık olmayan

KELİMÂT

kitâb		Kütüb	resûl	peygamber	rüsûl.
tarîk	yol	Turuk	sebîl	yol	sübûl
ehl	sâkin	Ahâli	arz	zemîn	arâzi
emr	buyuruk	Evâmir	leyl	gece	leyâlî
kubbe	künbed	Kubbâb	ünsâ	dişi	inâs
zamîr		zamâ’ir	delîl	burhân	delâ’il
şi‘âr	nişâne	şe‘âir	timsâl	örnek	temâsîl
şâb	delikanlı	Şebân	sabî	çocuk	sıbyân
şecî‘	yiğit	şec‘ân	eh	birâder	ihvân
sû	fenâlık	Mesâvî	zü	sâhib	zevî
vâsita	alet	vesâ’it	vâkı‘a	vukû‘ât	vakâ’i‘
ermenî		Erâmine	melek	ferişte	melâlik, melâikle
üstâz	üstâd	esâtize	kayser	rum pâdişâhı	kayâsıra

sahrâ	ova	Sahâri	feyfâ	çöl	feyâfi
musîbet	belâ	mesâ'ib	müktime	kerem	mekârim
divân	eşâr mecnû'ası	Devâvîn	hâkân	pâdişâh	havâkîn
halîfe	mu'âvin	Hulefâ	mevt	ölü	mevta
recül	er veyâ ehl-i âdem	Ricâl	mir'ât	âyîne	merâyâ
enmile	parmak ucu	Enâmil	vâdî	iki dağ arası	evdiye
insân		nâs	şâhid	güvâh	şuhûd
karye	köy	Kurâ	'alâmet	nişâne	alâ'im
devlet	hükümet	düvel	belde	şehir	bilâd

S. ‘Arabîde bir kelimenin kaç cem‘i olabilir?

C. Bir takım kelimeler vardır ki birden ziyâde cem‘leri vardır.

Meselâ Sınıf cem‘i esnâf sunûfdur, mektûb cem‘i mektûbât mekâtibdir.

Bahr cem‘i buhûr bihâr ebhâr ebhurdur, kâtib cem‘i kâtibîn kâtibûn ketebe küttâbdır.

S. Cem‘ü’l-cem‘ neye derler?

C. Mükerreren cem‘ olan kelimeye derler.

Meselâ Harf yazı, hurûf hurûfât yazılar

Deyn borç, düyûn düyûnât borçlar.

Yed el, eydî eyâdî eller.

Mekân yer, emkine emâkin yerler.

İsim ad, esmâ esâmî adlar.

Mülâhazât-ı Şettâ

Evvelâ. ‘Arabî kelimelerden ba‘zı cem‘ler vardır ki ma‘nâca yek-diğerine mübâyindirler. **Meselâ** Resm cem‘i rüsûm vergiler. Merâsim âdetler.

Beyt cem‘i büyût evler. Ebyât şi‘r beytleri.

Sehim cem‘i eshâm hisseler. Sihâm oklar.

Sâniyen. Ba‘zı kelimeler dahi vardır ki onların ‘Arabî cem‘i hiç vârid olmamıştır.

Meselâ mükâfât mücâzât lafızlarının cem‘i yokdur.

Sâlisen. Ba‘zı kelimeler dahi vardır ki onların cem‘i yâ-yı nisbetle müsta‘meldir.

Meselâ Sevk sevkiyyât. ‘Uzv ‘uzviyyât

Sarf sarfiyyât. Sehv sehviyyât

Râbî ‘an. Sarf-ı Türkî veyâ Farsî ba‘zı kelimeler vardır ki hilâf-ı usûl ve mahzâ galat-ı meşhûr olarak şive-i ‘Arabî üzere dahi cem‘lendirilmektedir.

Meselâ çiftlik Türkî’dir, cem‘i çiftlikât

Sebze Fârsî’dir, cem‘i sebzevât

Fermân Fârsî’dir, cem‘i ferâmin

Sipârişât hırdavât kelimeleri dahi bu kabîldendir.

Hâmisen. Ba‘zı cem‘ler dahi vardır ki kezâ galat-ı meşhûr olarak müfred makâmında dahi kullanılmaktadır.

Meselâ Akran arkadaş ve arkadaşlar. A‘zâ ‘uzv ve ‘uzuvlar

Ma‘lûmât haber ve haberler. Vukû‘ât vâkı‘a ve vâkı‘alar.

Sâdisen. Ba‘zıları dahi vardır ki sarf-ı müfred gibi kullanılırlar.

Meselâ Dâr ev cem‘i diyâr fakat memleket ma‘nâsına

tahrîr yazmak cem‘i tahrîrât fakat mektûb ma‘nâsına

Sâbi‘an. Ba‘zı kelimeler dahi vardır ki kitâbetce isti‘mâl olunan cem‘leri kıyâsın gayrıdır ve kendilerine mahsûs değildir.

Meselâ Mezâlim mazlimenin cem‘idir hâlbuki zulm lafzının cem‘i olarak müsta‘meldir.

Mehâsin muhassinin cem‘idir hâlbuki hüsn lafzının cem‘i olarak müsta‘meldir.

Meşâyih meşîhatin cem‘idir hâlbuki şeyh lafzının cem‘i olarak müsta‘meldir.

Şedâ‘id şedîdenin cem‘idir hâlbuki şiddet lafzının cem‘i olarak müsta‘meldir.

Mesâ‘î mes‘âtın cem‘idir hâlbuki sa‘y lafzının cem‘i olarak müsta‘meldir.

İhtâr-ı Mühim

Cem‘-i mükesserlerin kâffesi (külli cem‘in mükesserin mü‘ennes) fehvâsınca mü‘ennes i‘tibâr olunur imdi mevsûf cem‘-i mükesser olup usûl-i Fârsî üzere sıfatdan mukaddem buldukda sıfatın dahi ona mutâbakatla mü‘ennes olması iktizâ eder.

Meselâ kütüb-i nefis denmez kütüb-i nefise denmelidir.

Etibbâ-yı meşhûr denmez etibbâ-yı meşhûre denmelidir.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr terkîb-i vasfilerin usûl-i Farsîye ifrâğıyla mutâbakat usûlünün icrâsı.

Kadîm ezmine. Mühim umûr. Müsta‘cel mesâlih. Merkûm ahâli. Azîz evkât. Millî mekâtib. Ecnebî düvel.

İzâfet

S. Lisan-ı ‘Arabîde izâfet ne vech üzere olur?

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 163)

C. Muzâf mukaddem muzâf-un ileyh ise mu’ahhar vaz’ olunur ve muzâf-un ileyhe ekseriyyâ (el) verilir.

Meselâ Rabbu’l-‘âlemîn, mahlûkâtın mevlâsı.

‘Abdurrahmân, Rahmânın kulu.

Veliyyü’l-ni‘m, nimetler sahibi.

Ebubekir, Bekir’in babası.

Tatbîkât

Usûl-i Türkîde olan zîrdeki terkîblerin usûl-i ‘Arabîyeye ifrâğ edilmesi.

Arz ve semâ hâlıkı. Allâh’ın Resûlü. Sultânların sultânı. Şeref sâhibi (zî). Hâcib’in babası (ebû). Harâret mîzânı. Şu‘arânın rü’yası. Cehil babası. Dînin şerefî. Adamın evlâdları (beni). Allâh’ın kelâmı. Şân sâhibi. Mü’minlerin emîri. ‘İrfân sâhibleri (ulâ)

İsm-i Tasgîr

S. Esmâ-i ‘Arabîye nasıl tasgîr edilir?

C. “fu‘ayl” vezni üzere ya‘ni kelimenin fâu’l fi‘line zamme ve aynu’l fi‘line akabine mâ-kabli meftûh bir (ye) ‘ilâvesiyle.

Meselâ ‘abd kul, ‘ubeyd kulcağız. Hüsn güzel, hüseyin güzelcik. Selmân Süleymân, küçük selmân.

Fasl-ı Sâni

SIFAT

S. Sıfat-ı ‘Arabîye kaç nev‘dir?

C. Dört nev‘ şöyle ki: Evvelâ ism-i mensûb sâniyen vasf-ı terkîb sâlisen esmâ-i ‘aded râbi‘an fer ‘-i fi‘l.

İsm-i Mensûb

S. ‘Arabîde ism-i mensûb nasıl yapılır?

C. Kelimenin nihâyetine müşeddet ve mâ-kabli meksûr bir (ye) ‘ilâvesiyle.

Meselâ Haleb halebî, halebli demektir.

‘Osmân ‘Osmânî, ‘Osmânlı demektir.

Bahr bahrî, denize müte‘allık demektir.

Vukû‘ât

S. Kelimenin nihâyetinde ‘alâmet-i te‘nîs olarak (te) ve (he) bulunur ise ne hâl vâki‘ olur?

C. (te) ve (he) sâkit olur.

Meselâ Mekke Mekki, Mekkeli demektir.

Uhuvvet karındaşlık uhuvvî kardaşlığa mensûb demektir.

Tabî‘at, tabî‘î, tabî‘atca demektir.

Fakat (te) den evvel (elif) bulunursa (te) sâkıt olmaz. **Meselâ** zât zâtî. Hayât hayâtî

S. Kelimenin nihâyetinde elif-i maksûre bulundukda ne hâl vâki’ olur?

C. Elif-i maksûre vâv’a tebdîl olunup ba’de yâ-yı nisbet ‘ilâve edilir. **Meselâ**

‘Îsâ ‘Îsevî. Dünyâ dünyevî.

S. ‘Arabî olmayan ve hâ-yı resmiyye ile müntehî olan kelimât usûl-i ‘Arabîyye üzere nasıl ism-i mensûb olur?

C. Hâ’ları vâv’a tebdîl ve ba’de yâ-yı nisbet ‘ilâve edilmekle. **Meselâ** Küfe Küfevî Küfeli demektir. Edirne Edirnevî Edirneli demektir.

S. Elif-i memdûde ile müntehî olan kelimâtın mensûbi ne vechle olur?

C. Hemzesi vâv’a tebdîl ve ba’de yâ-yı nisbet ‘ilâve edilerek.

Meselâ beyza beyzavî, semâ semâvî

S. Esmâ-i ‘aded-i ‘Arabîyyeden âhâdin mensûbu nasıl olur?

C. “**fu’âli**” vezninde yani asıllarının ‘aynu’l-fi’linden sonra bir (elif) ve lâmu’l-fi’linden sonra bir (ye) ‘ilâvesiyle.

Meselâ Selâse üç, sülâsî üçlü demektir. Erba’a dört, rubâ’î dörtlü demektir.

Fakat (sitte) nin mensûbu sedâsı olur.

S. Ânifü’l-beyân usûl ve kavâ’id-i ahkâmına tehâllûf eden ism-i mensûblar kangılarıdır?

C. Âtîdekilerdir.

Bâdiye bedevî. Konya konevî. Hanîfe haneffî. Yemen yemânî. Kureyş kureşî. ‘Alî ‘alevî. Nebî nebevî.

Kezâ ba‘zı kelimeler vardır ki onlarda yâ-yı nisbetden evvel (ân) munzamm olmuşdur.

Meselâ Rûh rûhânî. Rabb Rabbânî. Cism cismânî. Nûr nûrânî.

Zulm zulmânî. Fevk fevkânî. Taht tahtânî. Vahdet vahdânî

S. Cem‘den mensûb yapılabilir mi?

C. Hayır yapılamaz bu takrîrce nâs nâsî, milel milelî denilemeyip insânî ve millî demek lâzımdır.

Ma‘a-zâlik şimdiki kitâbet-i ‘Osmânîde şâzz olarak ahlâkî, cünûdî, düvelî, misillû ba‘zı ta‘bîrler görülmektedir.

Meselâ risâle-i ahlâkiyye, kuvve-i cünûdiyye, mu‘âhedât-ı düveliyye. Mu‘âmelât-ı düveliyye. Cem‘iyyet-i rüsûmiyye kullanılır.

S. ‘Arabî bir ism-i mensûbî masdariyyete nakil için ne etmek gerekdir?

C. Nihâyetine bir (te) ‘ilâve etmek gerekdir. **Meselâ** medenî medenîyyet. İslâmî İslâmîyyet

Fakat vâriyyet, serbestiyyet, keremiyyet, hoşnûdiyyet, perîşâniyyet kelimeleri müstesnâdırlar çünkü ‘Arabî değildirler.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtın mensûb edilmesi.

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 167)

Sultân. Millet. Beyt. Basra. Mucîd. Şitâî kış. Nebî peygamber. Mevsil. Beyze yumurta. Tis‘a dokuz. ‘Âdet. Dâhil. Hâriç. Filibe. Nebât. Medîne şehir. Mâ su. Ticâret. Mûsâ. Uhrâ dâr uhrâ veyâ ‘ukbâ. Berr kara. Sofra. Kasıd. Bosna. ‘Ayıntab. Keten pamuk. Ankara. Mevlâ. İbtidâ. Sevdâ. Mevt. Hâmse.

Vasf-ı Terkîbî

S. ‘Arabîde vasf-ı terkîbî ne vech üzere olur?

C. Sıfat olan bir ismi usûl-i ‘Arabîyye üzere diğêr bir isme muzâf kılmakla.

Meselâ Sagîrû’s-sen küçük yaşlı. Fakîrû’l-hâl fakîr hâlli.

Sâdikû’l-makâl, doğru sözlü. Şefikû’l-bâl, kalbi şefkatli

Tatbîkât

Âti’z-zikr-i terkîblerin usûl-i ‘Arabîyye üzere ifâdesi.

İhsânı kesîr. Şânı celîl. Tab‘ı kerîm. Hâtırî mer‘î. Şehâdeti makbûl. Akrânına fâ’ik.

Dili kısa (kâsır). Fehmi serî’. Hazmı batî. Huyları (şîm) güzel (cemîl). Savtı girye.

Kâmeti tavîl. Mizâcî hadîd.

Esmâ-i ‘Aded

Â‘dad-ı Asliyye

Ahâd

Vâhid yâhûd ahâd 1, isneyn 2, selâse 3, erba‘a 4, hamse 5,

sitte 6, seb‘a 7, semâniyye 8, tis‘â 9,

Aşerât

‘Aşer 10, ‘işrîn 20, selâsîn 30, erba‘în 40, hamsîn 50, sittîn 60, seb‘în 70, semânîn 80, tisîn 90,

Mi‘e

Mi‘et “mi‘e” 100, mi‘etîn 200, sel‘âse mi‘e 300, erba‘ mi‘e 400 ilâ-âhire

Elf

Elf 1000, elfîn 2000, selâset âlâf 3000 ilâ-âhire

A‘dâd-ı Vasfîyye

Evvel yâhûd hâdî birinci. Sânî ikinci. Sâlis üçüncü. Râbi‘ dördüncü. Hâmis beşinci. Sâdis altıncı. Sâbi‘ yedinci. Sâmin sekizinci. Tâsi‘ dokuzuncu. ‘Âşir onuncu. Hâdî ‘aşer on birinci. Sânî ‘aşer on ikinci. İlâ âhire. Hâdî ve işrîn yirmi birinci. Sânî ve işrîn yirmi ikinci ilâ-âhire.

A‘dâd-ı Kesriyye

Sülüs üçde bir, rub‘ dörtte bir, hums beşde bir, sūdüs altıda bir, sebû‘ yedide bir, sümün sekizde bir, tūs‘a dokuzda bir, ‘uşr onda bir.

S. Lisân-ı ‘Arabîde a‘dâd-ı mürekkebe nasıl okunur?

C. Ekseriyyâ sağdan bedâ ile evvelâ ahâd sonra, ‘aşerât sonra, mi’e sonra, ulûf hâneleri alınarak.

Meselâ 34 erba‘a ve selâsîn, 607sebâ‘ ve sitte mi’e, 1305 humse ve sülüs mi’e ve elf, 1266 sitte ve sittîn e mi’itîn ve elf

Tatbîkât

Âtidekî esmâ-i ‘adedin ‘Arabîye nakil ve tercümesi.

Altıda bir. On beşinci. Dokuzuncu kitâb. Üç aylar. Mahsûlin onda biri. Üç şart. Altı devlet. Altıncı mâdde. Birinci def‘a. 308. İki bin. 1080. Altı vergü (resm). 1273. Altıda bir hisse. 2200. Yirmi dokuzuncu sene. Beş mübârek vakitler. 714. 1385.

İsm-i fâ‘il ve mef‘ûl ve sıfat-ı müşebbehe ve tafdîl ve mübâlağa-i fâ‘il haklarında masdar faslında bahs edilecektir.

Fasl-ı Sâlis

Kinâyât

S. Kinâyât-ı ‘Arabîyye lisân-ı ‘Osmânîde müsta‘mel midir?

C. Hayır ancak ba‘zıları terkîb-i ‘Arabîde olarak müsta‘meldir.

Şöyle ki: Zamâ’irden (he) müfred-i müzekker (hâ) müfred-i mü’ennes (hemâ) tesniyye (hem) cem‘-i müzekker içün müsta‘meldir. **Meselâ**

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 170)

Ba‘d-ı vefâte kendü veyâ onun (müzekker) vefâtından sonra demektir.

Ba‘d-ı vefâtihâ kendü veyâ onun (mü’ennes) vefâtından sonra demektir.

Ba‘d-ı vefâtihemâ kendü veyâ onların (tesniyye) vefâtından sonra demektir.

Ba‘d-ı vefâtihem kendü veyâ onların (cem‘) vefâtından sonra demektir.

Kezâlik (-î) benim, (-ke) senin, (-küm) sizin, (-nâ) bizim ma‘nâlarında müsta‘meldirler.

Meselâ beynî ve beynike benim ve senin beyninde demektir. Selâmun aleyküm sizin üzerinize selâm demektir. Mevlânâ bizim efendimiz demektir.

Nefsî kendü ma‘nâsına (bi’z-zât) ve (bi’n-nefs) ve bunun gibi onun gibi ma‘nâsına (kezâ) ve (kezâlik) lafızları dahi müstakilen müsta‘meldir.

Meselâ Bi’n-nefs yâhûd bi’z-zât da‘vâya kıyâm etdim.

Ben sâdıkım kezâ sen, bu iyü kezâ o. Yarın kezâlik o bir gün dersler ta‘tıldır.

Tatbîkât

Rabbimiz. Onlar “iki” den biri. Onun üzerine es-selâm. Sultânımız. Kendü merâtibi üzere (‘alâ). Allâh’ın rahmeti onun üzerine. Nefsî kendüm harbe gitdim. Bunun gibi sen de öleceksin. Onun lutfu ve keremiyle.

Fasl-ı Râbi ‘

Şibh-i Fi‘l

S. ‘Arabî şibh-i fi‘ller kaç kısma münkasımdırlar?

C. İkiye şöyle ki: Biri masdar ve diğeri fer‘-i fi‘lidir.

Masdar

S. ‘Arabîde masdarlar kaç kısımdır?

C. Esâsen iki kısımdır: Biri mücerred diğeri mezîdün fih.

Masdar-ı Mücerred

S. Masdar-ı mücerredten murâd nedir?

C. Cevherinde ma‘nâya delâlet eder hurûf-ı zâ‘idesi olmayan masdardır.

Meselâ (nazar) bakmak (duhl) girmek kelimeleri masdar-ı mücerredirler çünkü cevherlerinde hurûf-ı zâ‘ide yoktur.

Ma‘a-zâlik (nezâret) bakmak (duhûl) girmek kelimeleri dahi masdar-ı mücerredirler çünkü eğerçi cevherlerinde hurûf-ı zâ‘ide ise de bunlar asıllarının ma‘nâsını tebdil etmemişler nitekim asılları olan bâlâdaki nazar ve duhl kelimeleri dahi ‘aynı ma‘nâdadırlar.

Masdar-ı Mezîdün Fih

S. Masdar-ı mezîdün fihden murâd nedir?

C. Ma‘nâya delâlet eder hurûf-ı zâ‘idesi bulunan masdardır?

Meselâ (mudârebe) uruşmak (istimdâd) yardım istemek kelimeleri mezîdün fihdirler çünkü asılları olan (darb) lafzı yalnız urmak (meded) yalnız yardım istemek demektir.

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 172)

S. Masdar-ı mücerred kaç nev‘dir?

C. İki nev‘ biri masdar-ı sülâsî-i mücerred diğeri masdar-ı Rubâ‘î-i mücerred.

Masdar-ı Sülâsî-i Mücerred

S. Sülâsî-i mücerred masdarları kangıdır?

C. Sarf-ı üç harflu olan ve yâhûd dört beş altı harflu olursa böyle yine asılları üç harfden ‘ibâret olan ve zâ‘id harfleri ma‘nâya delâlet etmeyen masdarlardır.

S. Sülâsî-i mücerred masdarlarının kaç vezin veyâ sûreti vardır?

C. Meşhûr olarak yirmi sekiz sûreti vardır şöyle ki:

masdar-ı sülâsî-i mücerred	mâdde-i asliyye	masdar-ı sülâsî-i mücerred	mâdde-i asliyye
1 katl		15 su‘âl	es ‘ile
2 fisk		16 ‘azîmet	‘azm
3 şugl		17 gufrân	gafere
4 taleb		18 hirmân	haram
5 sıgar		19 heyecân	heyc
6 rahmet	Rahm	20 sehâbet	sahb
7 nusret	Nasr	21‘ ibâdet	‘abd

8' ismet	İsm	22 zarûret	zarar
9 da'vâ	da'v	23 suhûlet	sehl
10 büşrâ	Beşir	24 beytûtet	beyt
11 galebe	Galb	25 kerâhiyet	kerh
12 kabûl	kabl	26 masraf	sarf
13 duhûl	Duhl	27 merhamet	rahm
14 zehâb	Zehb	28 mev'ize	va'z

Masdar-ı Rubâ'î-i Mücerred

S. Rubâ'î-i mücerred masdarları kangıdır?

C. Asılları dört harflu olan ve hurûf-ı zâ'ideleri ise ma'nâya delâlet etmeyen masdarlardır.

S. Rubâ'î-i mücerred masdarların kaç vezin veyâ sûreti vardır?

C. Yalnız bir vezni var ki ol dahi âtidedir.

Rubâ'î-i mücerred masdarları mâtde-i asliyye

Zelzele

zelzel

Tatbîkât

Âti'z-zikr masdarların sâlifü'z-zikr sülâsî ve rubâ'î-i mücerred evzânıyla şifâhen karşılaştırılması ve mâtde-i asliyelerinin gösterilmesi.

Karar, lüzûm, hidmet, vuku', debdebe, şefkat, mürûr, sohbet,

selâmet, buhrân, ‘inâyet, halecân, şekvâ, vürûd, zillet, sefâhet, vekâyet, hamle, huşûnet, vilâyet, cinâyet, süknâ, vesvese, ‘uzvet, tantana, gurbet, şa‘şa‘a, şûrâ.

Masdar-ı Semâ‘î ve Masdar-ı Kıyâsî

S. Masdar-ı semâ‘îyyeden maksad nedir?

C. Sem‘ ile bellenen masdardır şöyle ki: Ka‘de cevherinin masdarı ne sûrette geleceği kâ‘ide tahtında olmadığından ‘arablardan sem‘e mütevakkıfdir yoksa kıyâsla zehâb vezninde (ka‘âd) ve yâhûd gufrân vezninde (ku‘dân) demek hatâ olup ancak ‘arablara bakarak duhûl vezninde ku‘ûd demek lâzımdır.

S. ‘Arabîde kangı masdarlar semâ‘îdir?

C. Masdar-ı mimîden mâ‘adâ sülâsî-i mücerred masdarların kâf‘esi semâ‘îdir.

S. Kangı masdarlar kıyâsîdir?

C. Kâ‘ide ile yapılan masdarlar nitekim masdar-ı mimî ve sâ‘ire kıyâsîdirler.

S. ‘Arabî masdarlar lisân-ı ‘Osmânîde ne makâmda müsta‘meldir?

C. Ekseriyyâ ism-i masdar makâmında.

Meselâ San‘ata rağbetim yok ya‘ni isteğim yok. San‘ata rağbet etmek ya‘ni istek etmek.

Ve ba‘zen dahi nefsî masdar-ı aslî makâmında isti‘mâl olunurlar.

Meselâ İyüye rağbet mûcîb-i selâmettir ya‘ni iyüye istek etmek.

Masdar-ı Mimî

S. Masdar-ı mimîden murâd nedir?

C. İbtidâsında mimî zâ’îde bulunan masdardır matlab-ı meserret gibi.

S. Masdar-ı mimî ne vezin üzere gelir?

C. ya “**mef’al**” vezni üzere ya’ni mâdde-i asliyyenin ibtidâsına mimî meftûha ve aynu’l-fi’line fetha ‘ilâvesiyle.

Meselâ Kudûm gelmek. Makaddem geliş.

‘Arz beyân etmek. Ma’raz beyân etmeklik.

Yâhûd **mef’ale** vezni üzere

Meselâ rahim esirgemek, merhamet esirgemeklik,

zulüm cevr etmek, mazleme cevr etmeklik,

S. Masdar-ı mimîlerin aynu’l-fi’li dâ’imâ fetha ile mi okunur?

C. Hayır ba‘zıları var ki kesre veyâ zamme ile okunur husûsiyle fâu’l-fi’li vâv’î olanlar dâ’imâ kesre ile okunur.

Meselâ va‘az nush ve tezkîr etmek, mev’iza nush ve tezkîr etmeklik,

kerem iyülik etmek, mekrüme iyilik etmeklik

Tatbîkât

Âti’z-zikr masdarların mimîye nakil edilmesi.

Hubb sevmek. Zehâb gitmek. Zarar. Hamd senâ. Sa‘âdet hoş-hâl olmak. Nef‘ fâ‘ide.
Kudret. Fesâd bozulmaklık. Zillet horluk. Rızâ. ‘İrfân dâniş. Gufrân nakîl ‘afv etmek.
Velâdet doğmak.

Masdar-ı Sülâsî-i Mücerreden Müştakkât

İsm-i Mekân

S. ‘Arabîde ism-i mekân nasıl binâ edilir?

C. Ya “**mef‘al**” vezni üzere yani mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir mimî meftûha ve
aynu’l- fi‘line fetha ‘ilâvesiyle.

Meselâ Tabh pişirmek, matbah pişirmeğe mahsûs mahal aşhâne.

Defn gömmek, medfen gömmeğe mahsûs mahal mezâr.

Ve yâhûd **mef‘ale** vezni üzere

Meselâ Tab‘ basmak, matba‘a basmağa mahsûs mahal basmahâne.

Hıfz saklamak, mahfaza saklamağa mahsûs mahal kab.

Şecer ağaç, meşcere ağaçlık orman.

S. İsm-i mekânların aynu’l-fi‘li dâ‘imâ fetha ile mi okunur?

C. Ba‘zıları var ki kesre ile okunur husûsen fâu’l-fi‘li vâv’î olanlar. **Meselâ**

Velâdet doğma, mevlid doğma mahâli.

Nüzûl konmak, menzil konma mahâli konak, ev, hâne.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın ism-i mekân edilmesi.

Ra’y otlamak. Nezâret bakmak. Bed’ başlamak. Milh tuz. Rekûb binmek. Vaz’ koymak. Tulû’ çıkmak. Kabir mezar. Duhûl. Sukût düşmek. Cülûs. Vürûd yetişmek. Hurûc dışarı çıkmak. Zibil gübre. Sükûn karar kılmak.

İsm-i Âlet

S. ‘Arabîde ism-i âlet nasıl yapılır?

C. “**mif’al**” vezni mûcibince ya’ni mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir mimî meksûre ve aynu’l-fi’line bir fetha ‘ilâvesiyle.

Meselâ Sekâb delmek, miskab delmek âleti.

Satır çizgi, mestar çizgi çekmek âleti.

Ve yâhûd **mif’âl** ve **mif’ale** vezinleri üzere

Meselâ Feth açmak, miftâh açmak âleti anahtar.

Şürb içmek, mişrebe içmek âleti maşrapa.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtdan lûgat delâletiyle ism-i âlet yapılması.

Şu’le ziyâ. Kıyâs ölçmek. Karz kesmek. Keyl ölçmek.

Kens süpürmek. Hemz dürtmek. ‘Ayâr.

Fer‘-i Fi‘l

S. Masdardan müştakka olan ‘Arabî fer-i fi‘ller ne kadardır?

C. Beşdir: Evvelâ ism-i fâ‘il, sâniyen ism-i mef‘ûl, sâlisen sıfat-ı müşebbehe, râbi‘an ism-i tafdîl, hâmisen mübâlağa-ı fâ‘il.

İsm-i Fâ‘il

S. ‘Arabîde ism-i fâ‘il nasıl yapılır?

C. Eğer kelime sülâsî-i mücerred ise “fâ‘il” vezni mûcibince mâdde-i asliyyenin fâu’l-fi‘linden sonra bir (â) ve aynu’l-fi‘line kesre ‘ilâvesiyle yapılır.

Meselâ Halk yaratmak, hâlik yaradan.

Nezâret bakmak, nâzır bakan.

Sirkât çalmak, sârik çalan

Tatbîkât

S. Âti’z-zikr kelimelerden ism-i fâ‘il yapılması.

Şehâdet. Bürûdet soğukluk. ‘İsyân azmak. Katil öldürmek. Cerh yaralamak. Ceryân akmak. Vüsûl yetişmek. Rağbet istemek. Selâmet. Lüzûm. ‘İlm. Sekenâ sâkin olmak.

İsm-i Mef ‘ûl

S. ‘Arabîde ism-i mef‘ûl nasıl yapılır?

C. Eğer kelime sülâsî-i mücerred ise “mef‘ûl” vezni üzere ya‘ni mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir mimî meftûha ve aynu‘l-fi‘li akabine mâ-kabli mazmûm bir (û) ‘ilâvesiyle yapılır.

Halk yaratmak, mahlûk yaratılmış.

Nazar bakmak, manzûr bakılmış.

Sirkât çalmak, mesrûk çalınmış.

S. Lisân-ı ‘Arabîde lâzımdan ism-i mef‘ûl gelir mi?

C. Gelmemek icâb eder ise de ba‘zı gelmişler vardır ki:

Meselâ Husûl ileri gelmek, mahsûl ileri gelmiş.

Cünûn çıldırmak, mecnûn çıldırmış.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimelerden ism-i mef‘ûl yapılması.

‘İlm. Katl. Cerh. Rağbet. Şehâdet. La‘net. Hidmet.

Hâtem mühürlemek. Emr. Hakk kazımak. Red. Sükût

Ba’s göndermek. Sürûr. Kabûl. Men‘. ‘Ateh bunamak. Vürûd.

Sıfat-ı Müşebbehe

S. ‘Arabîde sıfat-ı müşebbehe ne sîgada vârid olur?

C. Müteaddid sîgalarda vârid olur ise de en meşhûri ve en şâyi‘ “fa‘îl” sîgasıdır ki mâdde-i asliyyenin ibtidâsına fetha ve aynu’l-fi‘li mâ’badına mâ-kabli meksûr bir (î) ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ kibr büyüklük, kebîr büyük,

cemâl güzellik, cemîl güzel.

S. Elvân ve ‘uyûb gösteren kelimâtın sıfat-ı müşebbehesi ne sîgada vârid olur?

C. “ef‘al” sîgası üzere bu sîga mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir hemze meftûha aynu’l-fi‘line fetha ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ Hamret kırmızılık, ahmer kırmızı.

İmmiyâ körlük, a‘mâ kör.

S. Sıfat-ı müşebbehenin az şâyi‘ olan sîgaları kangılarıdır?

C. Gazbân uryân. Cebân. Hasan. Sa‘b. Ketum ve daha sâ’irler.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın lûgata müraca‘atla sıfat-ı müşebbehelerin buldurulması.

Sevâd siyâhlık. Şecâ‘at yiğitlik. Za‘f. Safret sarılık. Semm zehir. Belâhet hamâkat bönlük. Sümret buğday renkde olmak. ‘Azamet büyüklük. Kudret. Sefâlet. Beyâz aklık. Necâbet soyzâdelik. Karâbet yakınlık. Suhûlet. Sabr. ‘Lebb ‘akıl. Nutuk söz. Lezzet çâşni. Re‘fet merhamet. Hased. Uzûbet tatlılık.

İsm-i Tafdîl

S. Lisân-ı ‘Arabîde ism-i tafdîl ne sîgada vârid olur?

C. Müzekkeri “ef‘al” sîgası üzere bu mâtde-i asliyyenin ibtidâsına hemze-i meftûha ve aynu’l- fi‘line bir fetha ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ Kebîr büyük, ekber daha büyük yâhûd en büyük.

Sagîr küçük, asgar daha küçük yâhûd en küçük.

Mü’ennes dahi “fu‘lâ” sîgası üzere ki mâtde-i asliyyenin ibtidâsına bir zamme ve nihâyetine dahi elif-i maksûre ‘ilâvesiyle hâsıl olur.

Meselâ kebîr kübrâ, daha büyük yâhûd en büyük,

sagîr sugrâ, daha küçük yâhûd en küçük.

Misâller

Kıt‘a-ı kübrâ en büyük kısım, kıt‘a-ı sugrâ en küçük kısım.

S. ‘Arabîde tafdîl-i cüz‘i ve küllî için ayrı ayrı sîgalar var mı?

C. Yokdur ancak müşterek olmak üzere bir sîgası vardır onun cüz’i veyâ küllî olması karîne ile anlaşılır.

Meselâ Bu adam ondan afkardır ya‘ni ondan daha fakîrdir.

Bu adam cümleden afkardır ya‘ni cümlenin en fakîridir.

Tatbîkât

Zîrdeki kelimâtın yalnız müzekker tafdüllerinin gösterilmesi.

Kâmil. Câhil nâdân. Rahîm merhametli. ‘Aciz. Şehîr şöhretli. Za‘îf. Fâzıl hünerli. Sâlim selâmetli. Lâzım.

Âti’z-zikr kelimâtın dahi gerek müzekker ve gerek mü’ennes tafdüllerinin gösterilmesi.

Hüsn güzel. ‘Azim büyük. ‘Alâ yüce. Denî alçak. Vasat orta. Karîb yakın. Sefîl açlık. Yemîn meymenetli.

Mübâlağa-ı Fâ‘il

S. ‘Arabîde mübâlağa-ı fâ‘il ne sîgada vârid olur?

C. Ekseriyyâ “fa‘‘âl”sîgası üzere bu sîgada mâdde-i asliyyenin ibtidâsına fetha ve aynu’l-fi‘li mâba‘dına bir (â) ‘ilâve ve ba‘de aynını mükerreren karra’e etmekle hâsıl olur.

Meselâ Devr dönmek, devvâr dâ‘imâ dönen. ‘İlm bilmek, ‘allâm çok bilmek.

Halk yaratmak, hallâk dâ‘imâ yaradan.

S. ‘Arabîde eşyâdan dahi mübâlağa-ı fâ‘il gelir mi?

C. Gelir ve ol hâlde ol şey’ ile iştigâl edeni iş‘âr eyler.

Meselâ Haffe pabuç, haffâf pabuç satan.

Koza ipek, kuzzâz ipek satan.

S. Mübâlağa-i fâ‘ilin az şâyi‘ olan sîgaları kangılarıdır?

C. Allâme, fârûk, sıddîk, mimâr, miskîn ve daha ba‘zı sîgalar.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtın mübâlağa-ı fâ‘il edilmesi.

Medh. Bakla sebze. Delk sürmek. Sayd avlamak. Cebr zorlamak. Felâhat ekincilik etmek. Sarf tebdîl. Gufrân ‘afv. Tayerân uçmak. Seyâhat yolculuk etmek. ‘İtir hoş kokulu şey’. Mekk hîle. Bezz. Hamûle yük.

Rubâ‘î-i Mücerreden Müştakkât

S. Rubâ‘î-i mücerred masdarların müştakkâtından kangıları Lisân-ı ‘Osmânîde müsta‘meldir?

C. İsm-i fâ‘il ile ism-i mef‘ûlleri.

İsm-i Fâ‘il

S. Rubâ‘î-i mücerreden ism-i fâ‘il nasıl binâ edilir?

C. Mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir mimî mazmûme ve son hecâsına bir kesre ‘ilâvesiyle.

Meselâ Terceme, mütercim, terceme eden.

Hendese, mühendis, ölçen.

Tatbîkât

Âti’z-zikr masdarlardan ism-i fâ’il binâsı.

Hamdele elhamdulillah demek. Besmele bismillâh demek. Salvele sallallâhu ‘aliyye demek. Vesvese. Dehreçe yuvarlamak.

İsm-i Mef’ûl

S. Rubâ’î-i mücerreden ism-i mef’ûl nasıl binâ edilir?

C. Mâdde-i asliyyenin ibtidâsına kezâ bir mimî mazmûme ve son hecâsına ise bir fetha ‘ilâvesiyle.

Meselâ Terceme mütercem terceme olunmuş.

Zebzebe müzebzeb biri öte tahrîk edilmiş.

Tatbîkât

Âti’z-zikr masdarlardan ism-i mef’ûl binâsı.

Tantana çankırdı etmek. Şa‘şa‘a yıldırma¹¹. Debdebe saltanat etmek. ‘Anber bir nev’ tîb. Saykal cilâ. Silsile zincir. ‘Unvân. Cevher.

¹¹ Kelimenin aslı yıldırarak: Par par veya aralık aralık ile parlamak (Kamus-ı Türkî, 2015:1348)

Masdar-ı Mezîdün Fîh

S. Masdar-ı mezîdün fihden murâd nedir?

C. Ma’nâyâ delâlet eder hurûf-ı zâ’idesi bulunan masdardır.

Nitekim (istimdâd) yardım istemek (mudârebe) uruşmak masdarları mezîdün fihdirler çünkü asılları olan (meded) lafzı yalnız yardım (darb) yalnız urmak demektir.

S. Masdar-ı mezîdün fih kaç nev’dir?

C. İki nev’dir: Biri sülâsî-i mezîdün fih diğeri rubâ’î-i mezîdün fih.

Masdar-ı Sülâsî-i Mezîdün Fîh

S. Sülâsî-i mezîdün fih masdarları kangıdır?

C. Asılları üç harften ‘ibâret olup ma’nâyâ delâlet eder hurûf-ı zâ’ideyi hâvî olan masdarlardır ki lisân-ı ‘Osmânîde müsta’mel olanları cem’en dokuz bâbdır.

Bab-ı Evvelâ

İf’âl

S. İf’âl bâbı ne vech üzere binâ edilir?

C. İf’âl veznine tatbîkân mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir hemze-i meksûre ve aynü’l-fi’li akabine bir elif ziyâdesiyle.

Meselâ duhûl, duhl, idhâl

Kanâ’at, kan’, iknâ’

S. İf’âl bâbının binâsı ne içündür?

C. Ekseriyyâ ta’diye içündür.

Meselâ Cülûs oturmak, iclâs oturtmak.

Sukût düşmek, ıskât düşürtmek.

Lühûk birleşmek, ilhâk birleştirmek.

Âti’z-zikr masdarların if’âl bâbına naklî.

Gaflet aldanmak. Zuhûr meydâna çıkmak. ‘Ümrân şenlenmek. Ma’mûr olmak. Şuğl uğraşmak. Kemâl tekmîl olmak. ‘Azamet. Mürûr geçmek. Dalâlet hak yolundan sapmak. Sudûr çıkmak.

Bab-ı Sâni

Tef’îl

S. Tef’îl bâbı ne vech üzere binâ edilir?

C. Tef’îl veznine tatbîkân mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir (te) ve aynu’l-fi’li mâba’dına mâ-kabli meksûr bir (ye) ‘ilâvesiyle.

Meselâ vekâlet, vekil, tevkîl

‘Atâlet, ‘atî, ta’tîl

Pek nâdir olarak (tef’âl) ve (tef’ile) vezinleri üzere dahi binâ edilir.

Meselâ zikr, tezkîr, tezkâr

Seyr, tesyîr, tesyâr. Fark, tefrîk, tefrîka.

Fakat kelime (vâv) (ye) veyâ hemze ile mûntehî olur ise mûnhasıran tef’ile vezni üzere gelir.

Meselâ meşy, temşiyе, hey’et, tehyi’e

S. Tef’îl bâbının binâsı ne içündür?

C. Bu dahi galiben ta’diye içündür.

Meselâ Havf korkmak, tahvîf korkutmak, hacâlet utanmak, tahcîl utandırmak.

Fakat ba’zen binâsı ‘add ve şümâr ma’nâsını vermek içündür.

Meselâ Savâb doğru, tasvîb doğru ‘addetmek.

Ayıp kusur, ta’yîb kusûr ‘addetmek ayıplamak.

Hüsn güzel, tahsîn güzel ‘addetmek beğenmek.

Ba’zen dahi bir cümle-i ‘Arabîyeyi tazmin içündür.

Meselâ Tekbîr, Allâhu ekber demek ma’nâsındadır.

Tehlîl, lâ ilahe illâllah demek ma’nâsındadır.

Tesbîh, subhân Allâh demek ma’nâsındadır.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın tef’îl bâbına naklî.

Bulûğ varmak. Suhûlet kolaylık. Refâkat arkadaş olmak. Ba’d uzaklık. Bürûdet soğukluk. Killet azlık. Şecâ’at yiğitlik, hareket kıvılcıktan. Sukûnet karar bulmak. Sâdık. Câhil. Beyâz. Sevâd karalık. Hiffet hafiflik. Vasiyet. Tamam. Berâ’et âzâde olmak. Galat yanlış. Şeref. Hatâ. Cüz’ parça.

Bab-ı Sâlis

Tefa‘‘ul

S. Tefa‘‘ul bâbı ne vech üzere binâ edilir?

C. Tefa‘‘ul vezninde tatbîkân mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir (te) ve aynu’l-fi‘line ma‘- zamme bir şedde ‘ilâvesiyle.

Meselâ sûret, sûver, tasavvur

Kelâm, kelim, tekellüm

S. Tefa‘‘ul bâbının binâsı ne içündür?

C. Ekseriyyâ tef’îlin binâsına mutâva‘ata tahvîl içündür.

Meselâ Teşrîf şereflendirmek, teşerrûf şereflenmek.

Tenzîl indirmek, tenezzül inmek.

Ta‘lîm öğretmek, te‘allüm öğrenmek.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr masâdarın tefa‘‘ul bâbına naklî.

Teşkil kurmak. Tebdil deęiřdirmek. Temlik mâlik etmek. Tahmîl yükletmek. Te’sis ihdâs etmek. Teksîr çoęaltmak. Teslîm. Teysîr kolaylatmak. Ta’mîm ‘umûmîleřdirmek. Tansîr nasrânî kalmak. Te’dîb terbîye etmek. Te’sîr. Tezvîc evlendirmek. Tahkîk hakîkati aramak, bulmak.

Bab-ı Râbi ‘

İnfi‘âl

S. İnfi‘âl bâbı nasıl binâ edilir?

C. İnfi‘âl veznine tatbîkân mâdde-i asliyyenin ibtidâsına (in) ve harf âhirine evvelâ bir (â) ziyâdesiyle.

Meselâ kısmet, kısım, inkisâm

Şu‘be, şa‘b, inşi‘âb

S. İnfi‘âl bâbının binâsı ne içündür?

C. Ale’l-ıtlâk mutâva‘at içündür.

Meselâ Kat‘ kesmek, inkıtâ‘ kesilmek.

Fek ayırmak, infikâk ayrılmak.

Bast yaymak, inbisât yayılmak.

Âti‘z-zikr masdarların İnfi‘âle naklî.

‘Akd bağlamak. Şerh açmak. Kalb değişdirmek. Cezb

çekmek. Hedm yıkmak. Kabz tutmak. Sabb dökmek. Zam artırmak. Hall çözmek.
Def ber taraf etmek. Kesr kırmak. Hazm sindirmek. Kayd bağlamak.

Bâb-ı Hâmis

İfti‘âl

S. İfti‘âl bâb-ı nasıl binâ yapılır?

C. İfti‘âl veznine tatbîkân mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir hemze-i meksûre fâu’l-fi‘li mâba‘dına bir tâ-i meksûre ve aynu’l-fi‘linden meksûr bir (â) ‘ilâvesiyle.

Meselâ firkat, fark, iftirâk

‘İbret, ‘ubur, ‘i‘tibâr

S. İfti‘âl bâbının binâsı ne içündür?

C. Bu dahi ekseriyyâ mutâva‘at içündür.

Meselâ Cem‘ toplamak, ictimâ‘ toplanmak.

Hark yakmak, ihtirâk yanmak.

Medd uzatmak, imtidâd uzanmak.

Âti‘z-zikr masdarların ifti‘âle naklî.

Nazm dizmek. Şakk yarmak. Resm çizmek. Hatm bitirmek. Redd def etmek. ‘Akd bağlamak. Nef fâ’ide. Neşr yaymak. Medd uzatmak. Rabt bağlamak. Hıyâr irâdet.

Bâb-ı Sâdis

İstif‘âl

S. İstif ‘âl bâbı nasıl binâ edilir?

C. İstif ‘âl veznine tatbîkân mâdde-i asliyyenin ibtidâsına (isti) ve aynu’l-fi‘li mâba‘dına bir (â) ziyâdesiyle. **Meselâ**

‘acele ‘acel isticâl, ferâg ferg istifrâg

S. İstif ‘âl bâbının binâsı ne içündür?

C. Ekseriyyâ taleb ve su‘âl ya‘ni istemek ma‘nâsını ifâde içündür. **Meselâ**

Meded yardım, istimdâd yardım istemek, gufrân ‘afv, istigfâr ‘afv dilemek.

Cevâb ... isticvâb cevâb istemek.

Fakat bu bâbdan bir takım kelimeler vardır ki bir şey’i istemekle berâber icrâ ve mes’ûle nâiliyyet ifâde ederler. **Meselâ** Halâs kurtarmak, istihlâs kurtarmak istemek ve kurtarmak.

Şemm koklamak, istişmâm koklamak istemek ve koklamak.

Karz ödünç, istikrâz ödünç istemek ve almak.

Ba‘zen dahi ‘add ve şumâr ma‘nâsını ifâde içündür.

Meselâ hüsn güzel, istihsân güzel ‘addetmek, beğenmek.

Hakîr hor, istihkâr hor ‘addetmek, horlamak.

Kesîr çok, istiksâr çok ‘addetmek, çok saymak.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimatın istif‘âl bâbına naklî.

Merhamet. Şehâdet şâhidlik. ‘İlm ma‘lûmât. Nutuk söz. ‘Âtıfet. Husûl hâsıl olmak.

Fehm anlamak. Kemâl. İzin ruhsat. Itlâ‘ kesb ma‘lûmât etmek. Celb. Beşâret müjde.

Bâb-ı Sâbi‘

Mufâ‘ale

S. Mufâ‘ale bâbı nasıl binâ edilir?

C. Mufâ‘ale veznine tatbîkan mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir mim mazmuma fâu‘l-fi‘linden sonra bir (â) ve nihâyetine dahi (te) veyâ hâ-yı mevkûfe ‘ilâvesiyle.

Meselâ sohbet, sahb, musâhabet

Tulû‘, tul‘, mutâla‘a

S. Mufâ‘ale bâbının binâsı ne içündür?

C. Ekseriyyâ beyân-ı müşâreket içündür.

Meselâ darb urmak, mudârebe uruşmak.

Katl öldürmek, mukâtale birbirini öldürmek.

La‘b oynamak, mûla‘abe oynaşmak.

Âti‘z-zikr kelimatın mufâ‘ale bâbına naklî.

Cevâb. Kısmet taksîm. Firkat ayrılık. Husûmet düşmanlık. Sebkat geçmek. ‘Ahd va‘ad etmek. Kıyâs ölçmek. Sar‘a yere çalmak. Nevbet. Hased kıskanmak. Kelâm. Nez‘ çekmek. Latîfe şaka. Ziyâde. Noksân. ‘İrfân. Bilmek tanımak. Zahr sırt arka. Sabr. Nisbet.

Bâb-ı Sâmin

Tefâ‘ul

S. Tefâ‘ul bâbı nasıl binâ edilir?

C. Nefsi tefâ‘ul vezni üzere mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir (te) ve fâu‘l-fi‘li mâba‘dına bir (â) ve aynu‘l-fi‘line bir zamme ‘ilâvesiyle.

Meselâ sahâbet, sahb, tesâhub

Ziyâde, zeyd, tezâyüd

S. Tefâ‘ul bâbının binâsı ne içündür?

C. Bu dahi ekseriyyâ beyân-ı müşâreket içündür.

Meselâ Kat‘ kesmek, tekâtu‘ birbirini kesmek.

Nusret yardım, tenâsür birbirine yardım etmek.

Nush nasîhat, tenâsuh birbirine nasîhat vermek.

Ba‘zen dahi tekellûf ya‘ni vücûdî olmayan bir şeyi izhâr içün gelir.

Maraz hastalık, temâruz kişi kendüyi hasta hâl göstermek.

Cehâlet nâdânlık, tecâhül kişi kendüyi nâdân göstermek.

Âti‘l-beyân kelimâtın tefâ‘ul bâbına naklî.

Nesh bozmak. Sadme çatma. ‘Avn yardım. Teba‘iyyet peyrev olmak. Şöhret.

Beynûnet ara açmak. Nesl düvel, düş. Nakz bozmak. Kabl ön. Nefret ikrâh.

Bâb-ı Tâsi‘

İf ‘ilâl

S. İf‘ilâl bâbı ne vech üzere teşekkül eder?

C. Nefsi if‘ilâl vezni üzere ya‘ni mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir hemze-i meksûre ve lamu‘l-fi‘lini ba‘de‘t-tekrîr meyânelerine bir (â) ziyâdesiyle.

Meselâ gubâr, gubr, iğbirâr

S. İf‘ilâl bâbının binâsı ne içündür?

C. Elvân ve ‘uyûb gösteren kelimâtın ma‘nâsını mübâlağaya tahvîl içündür.

Meselâ Hamrat kızılık, ihmîrâr gâyet kızarmak.

‘avc eğrilik, i‘vicâc gâyet eğilmek.

Âti‘z-zikr kelimâtın if‘ilâl bâbına naklî.

Sevâd siyâhlık. Sufret sarılık. Sümret esmerlik. Beyâz. Hadebe kanburluk.

Masdar-ı Rubâ‘î-i Mezîdün Fîh

S. Rubâ‘î-i mezîdün fîh masdarları kangıdır?

C. Asılları dört harfdan ‘ibâret olan ve ma‘nâya delâlet eder.

Hurûf-ı zâ‘ideyi hâvî bulunan masdarlardır ki lisân-ı ‘Osmânîde müsta‘mel olanlar cem‘en iki bâbdır.

Tefe‘lül

S. Tefe‘lül bâbı ne minvâl üzere binâ edilir?

C. Tefe‘lül veznine tatbîkân mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir (te) ve lamu‘l-fi‘l evvelâsına bir zamme ‘ilâvesiyle.

Meselâ halhale, halhal, tahalhul

S. Tefe‘lül bâbının binâsı ne içündir?

C. Mutâva‘at içündir.

Meselâ Zelzele depretmek, tezelzül deprenmek.

Zebzebe sallamak, tezebzüb sallanmak

İf‘ilâl

S. İf‘ilâl bâbı ne minvâl üzere binâ edilir?

C. İf‘ilâl veznine tatbîkân mâdde-i asliyyenin ibtidâsına bir hemze-i meksûre

ve lamu’l-fi’l-i sâniyesini ba‘de’t- tekrîr onların meyânesine bir (â) ‘ilâvesiyle.

Meselâ Zımhale, zımhal, izmihlâl.

S. İf’ilâl bâbının binâsı ne içündür?

C. Mübâlağa-ı lâzım içündür.

Meselâ tam‘ene âremîde olmak itmi’nân, kâmilen emîn ve âremîde olmak

İhtâr

S. Maru’z-zikr bâblara her kelime keyfe mâ yeşâ tatbîk olunabilir mi?

C. Hayır her kangı kelime tatbîk olursa lisânda vârid olup olmadığı bilinmek üzere dâ’imâ lûgata ve yâhûd erbâb-ı ma‘lûmâta mürâca‘at olunmalıdır.

Meselâ bulûğ’dan (iblâğ) (teblîğ) (mübâlağa) gelir hâlbuki inbilâğ, istiblâğ, ibtilâğ, tebellüğ gelmez.

Ba‘zı masdarlar vardır ki sâlefü’z-zikr bâblara nakil olunduklarında ma‘nâlarına hemân tebeddül ‘ârız olmamıştır.

Meselâ cebr zorlamak, icbâr zorlamak.

Kısmet pây etmek, taksîm pây etmek.

Bed’ başlamak, ibtidâ başlamak.

Hıfz saklamak, muhâfaza saklamak

Sahâbet korumak, tesâhub korumak.

Ricâ... istircâ ricâ etmek.

Masâdır-ı Mezîdün Fihâ Müştakkâtı

S. Masâdır-ı mezîdün fihâ müştakkâtından kangıları lisân-ı ‘Osmânîde müsta‘meldir?

C. İsm-i fâ‘il ile ism-i mef‘ûlleri.

S. Masâdır-ı mezîdün fihânın ism-i fâ‘il ile ism-i mef‘ûlleri sûret-i ‘amîme üzere midir?

C. Hayır her bâbın ism-i fâ‘il ve mef‘ûlü ayrı ayrı sûretlerde olmagla zabtına suhûlet-i tâmme olmak üzere tertîb etmiş olduğum âti‘z-zikr miftâhın derci münâsib-i mutâla‘ kılınmıştır.

Evvelâ

İlk ve son hecâlarında birer elif bulunan masâdırın ism-i fâ‘ili eliflere ba‘de‘l-hazf mâbâkîsinin üzerine bir mimî mazmûme ve son hecâyâ dahi bir kesre ‘ilâvesiyle ve ism-i mef‘ûlü ise kesreye fethaya tebdîl etmekle olur.

Meselâ

[vezin]	[mevzun]	[mâbâkî]	[ism-i fâ‘il]	[ism-i mef‘ûl]
İf‘âl	irsâl	r,s,l	mürsil	mürsel
İfti‘âl	iktisâb	k,t,s,b	müktesib	mükteseb
İnfi‘âl	inkisâm	n,k,s,m	münkasım	...

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 198)

[vezin]	[mevzun]	[mâbâkî]	[ism-i fâ‘il]	[ism-i mef‘ûl]
İstif‘âl	istihbâr	s,t,h,b,r	müstahbir	müstahber
İf‘ilâl	isvidâd	s,v,d,d	müsveddid	...
İf‘ilâl	İzmihlâl	z,m,h,l,l	muzmahlil	...

Mütâla‘a

Lâzım fi‘lden ve mutâva‘addan ism-i mef‘ûl gelmediğine mebnî inkisâm ve isvidâd ile izmihlâlin yalnız ism-i fâ‘illeri gösterildi ve idgâm bahsine henüz girişilmediği hasebiyle müsveddid ve muzmahlil denemedi.

Sâniyen. Tef‘ilden mâ‘adâ sâ‘ir (te) ile ibtidâ eden masdarın ism-i fâ‘ili hey‘et-i hâzıraları üzerine bir mim-i mazmûme ve son hecâsına bir kesre verilmekle ve ism-i mef‘ûlü ise kesreyi fethaya tebdil etmekle olur.

Meselâ

[vezin]	[mevzun]	[ism-i fâ‘il]	[ism-i mef‘ûl]
Tefa‘‘ul	Tekellüm	mütekellim	mütekellem
Tefâ‘ul	Tecâvüz	mütecâviz	mütecâvez
Tefa‘lul	Tahalhul	mütehalhil	...

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 199)

Sâlisen. Tef ‘îlin ism-i fâ‘ili zevâ‘idini ba‘de’l-hazf mâbâkîsinin ibtidâsına bir mim-i mazmûme aynu’l-fiiline bir şedde ve son hecâsına dahi bir kesre vermekle ve ism-i mef‘ûlü ise kesreye fetha tebdîl etmekle olur. **Meselâ**

[vezin]	[mevzun]	[mâbâkî]	[ism-i fâ‘il]	[ism-i mef‘ûl]
Tef‘îl	teclîd	Cild	mücellid	mücellid

Râbi‘an. Mufâ‘aleye gelince bunun dahi ism-i fâ‘ili yalnız nihâyetindeki hâ’nın hazfi ve son hecâyâ bir kesre ‘ilâvesiyle ve ism-i mef‘ûlü ise yalnız kesreyi fethaya tebdîl etmekle olur. **Meselâ**

[vezin]	[mevzun]	[ism-i fâ‘il]	[ism-i mef‘ûl]
Mufâ‘ale	münâza‘a	münâzi‘	münâza‘

Tatbîkât

Âti‘z-zikr masâdir-ı mezîdün fihânın ism-i fâ‘il ve kâbil ise ism-i mef‘ûllerinin bulunması.

Muhârebe. Tekâ‘ud hizmetden el çekmek. ihbâr haber vermek.

Takdîm sunmak. Tasarruf kullanmak. Müsâferet yolculuk etmek.

İtibâr. Tertîb dizmek. İrtifâ‘ yükselmek. İstintâk soruşturmak.

Tahmîn. Tatîl. Teslîh silahlandırmak.

Teftîş araştırmak, yoklamak. Muhâlefet zıd düşmek. Ta‘addüd

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 200)

çoğalmak. İnhizâm maglûb olmak. İhtirâ‘ îcâd. Tashîh doğrulatmak. Tevâzu‘ alçak gönüllülük etmek. Teselsül zincîr şeklinde birbirine muttasıl olmak. İsti‘câl acele etmek. Musâhabet söyleşmek, görüşmek.

Fâ‘ide

S. Sıfât-ı ‘Arabiyye nihâyetine hâ-yı mevkûfe ‘ilâve edilerek bilâ-mevsûf isti‘mâl olundukda ma‘nâsı neye munkalib olur?

C. İsm-i mutlâk. Meselâ

Sıfat		İsm-i Mutlak	
râbit	Bağlıyan	râbita	bağ
latîf	Hoş	latîfe	hoş söz
muhtır	ihât edici	muhtıra	ihât edici bir şey’
mukaddem	ileri geçirilmiş	mukaddime	ileriye geçirilen söz
mâni‘	men‘ edici	mâni‘a	mâni‘ edici bir şey’

S. ‘Arabî masdarlar sıfat makâmında isti‘mâl olunabilir mi?

C. Lisân-ı ‘Osmânîde o yolda isti‘mâl olunan ba‘zı kelimeler vardır şöyle ki:

Tamam, tam olmak yâhûd tam demektir.

‘Umûm, ‘âm olmak yâhûd ‘umûmî hep demektir.

Tekmîl, tamam kılmak yâhûd mükemmel veyâ bütün demektir.

Harâb, vîran olmak yâhûd vîran demektir.

Noksân, eksilmek yâhûd eksik nâkıs demektir.

S. Masâdir-ı mezîdün fihâdan ism-i mekân vârid olur mu?

C. Pek nâdir olarak vârid olur ve sîgası dahi ism-i mef ‘ûl ile müşterekdir.

İntihâ nihâyet bulmak, muntehâ nihâyet bulduğu yer.

İttikâ ‘ dayanmak, müttekâ dayanacak yer.

İltikâ ulaşmak, mültekâ ulaşılan yer.

İnsıbâb, akmak munsab akacak yer.

S. Kelimât-ı ‘Arabîde hatt veyâ lafızca ne hâller vâki‘ olur?

C. İdgâm ve ibdâl ve i‘lâl ve hazf ve terhîm hâlâtı vâki‘ olur.

İdgâm

S. İdgâmdan murâd nedir?

C. Harfin mütecânisin muttasılından birincisini hazfla ona bedel ikincisini şedde ile okumaktır.

Müddet (مددت) kelimesi böylece müddet (مدّت) yazılır

Millet(مللت)kelimesi böylece millet (ملّت) yazılır.

S. Şâyed birinci harfin harekesi olur ise ne hâl vâki‘ olur?

C. Mâ-kalbine nakil olunur. **Meselâ**

ihlâl fâ‘ili muhlil ba‘de’l-idgâm muhill olur

Şedid tafdüli eşded ba‘de’l- idgâm eşedd olur

S. Şâyed mâ-kabilindeki harf harekeli veyâ (elif) olur ise ne hâl vâki‘ olur?

C. Harekesi berâberce bozular.

Meselâ isvidâd fâ‘ili müsvedid ba‘de’l-idgâm müsvedd

Harâret fâ‘ili hârir ba‘de’l-idgâm hârr

S. İki hemzenin yâhûd ve bir hemze ile bir elifin idgâmı ne vech üzere olur?

C. Değil şedde ile illâ birini hazf ve diğelerini elif-i memdûdeye tahvîlle olur.

Meselâ emel cem‘i e’mâl ba‘de’l-idgâm âmâl

Elem cem‘i e’lâm ba‘de’l-idgâm âlâm

Emir fâ ‘ili e’mîr ba‘de’l-idgâm âmir

S. İdgâm usûli neye tâbi‘dir?

C. Sûret-i telaffuza tâbi‘dir ya‘ni telaffuz idgâma müsâid olmaz ise terk olunur.

Meselâ milel ‘aded ihtitâm kelimelerinde idgâm eseri yoktur.

S. Harfîn mütecânisin ibtidâyı kelimedede bulundukda idgâm vâki‘ olur mu?

C. Hayır çünkü idgâm olunca birinci harf sâkin olacağından sâkin ile hecâ başlamak müte‘azzir olur.

Meselâ tetmîm idgâm olursa temîm olur ve okunamaz.

Tatbîkât

Âti'l-beyân kelimâtdan matlûb olan sîgalar evvelâ idgâmsız ve ba‘de idgâmlı olarak gösterilmek icâb eder.

Tamam. İztırâr. Ekl. İhmirâr. Husûs. İnzimâm. İrtidâd. İhtilâl. İstimdâd. ‘Umûm. Ahz. İsrâr. İtyân. İhkâk. Kelimelerinin ism-i fâ‘ili

Hulûl. Mürûr. Hak. Hubûb kelimelerinin ism-i mekânı.

Surûr. Zarar. Berr. Hubb kelimelerinin masdar-ı mimîsi.

Şedîd. ‘Azîz. Sahîh. Lezîz. Tâm kelimelerinin ism-i tafdîli.

İbdâl

S. İbdâlden murâd nedir?

C. Bir harfi diğeri bir harfe tebdîl etmektir.

Meselâ hac dan fâ‘il olan haccâc yerine hâcî denir.

S’aded den tefa‘‘ul olan tasaddud yirine tasaddi gelir.

Tevkîl den fâ‘il olan müvekkil yerine mü’ekkil dahi gelir.

S. İbdâl usulü başlıca ne makâmlarda icrâ olunur?

C. Âtîdeki makâmlarda şöyle ki:

Evvelâ ifti‘âl bâbında mâtde-i asliyyenin birinci harfi (hemze) veyâ (vâv) harflerinden biri olur ise def‘ –i hücnat için bunlar tâ’ya ibdâl olunur.

Meselâ ahz ittihâz, vasf ittisâf

Sâniyen. Şâyed birinci harfî (sad) (dad) (tı) olur ise tâ-yı ifti‘âl (tı)’ya ibdâl olunur.

Meselâ sabr ıstibâr. Zarb ızdırâb, tulû‘ ittilâ‘

Sâlisen. Ve şâyed dal, ze harflerinden biri olur ise tâ-yı ifti‘al (dal)’a kalb olunur.

Meselâ disâr iddisâr. Zahmet izdihâm

Ancak iddihâr kelimesi zahîre lafzından müştak olup zâl’ı dâl’a kalb ve ba‘de idgâm olunmuşdur.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtın ifti‘âl bâbına nakliyle ibdâl usûlünün icrâsı.

Zevce ehl. Sayd avlamak. Zarûret mecbûriyet. Ahad bir. Vahdet birlik. Ziyâde artmak. Sulh barış, ittifâk. Vefk uymak. Tard. Vüs‘at genişlik. Asl.

İ‘lâl

S. İ‘lâlden murâd nedir?

C. Def-i sıklet için bir harfi iskân veyâ kalb ve yâhûd hazf eylemekdir.

S. İ‘lâl kangı harflerde vâki‘ olur?

Başlıca hurûf-ı illet denilen (elif) (vâv) (ye) harflerinde ve ba‘zen de (hemze) de vâki‘ olur.

İ‘lâl-i Elif

Evvelâ. (elif) mâ-kabl-i meksûr oldukda yâ-ye kalb olunur.

Meselâ miftâh cem‘i mefâtâh ba‘de‘l-i‘lâl mefâtîh

Sultân cem‘i selâtân ba‘de‘l-i‘lâl selâtîn

Sâniyen. Elif diğeri bir elife mülâkî oldukda vâv’a münkâlib olur.

Meselâ câmi‘ cem‘i câ‘emi‘ ba‘de‘l-i‘lâl cevâmi‘

sâhil cem‘i sâ‘ehil ba‘de‘l-i‘lâl sevâhil

Tatbîkât

Âti‘z-zikr lafızlarının cem‘i gösterilmesi.

Hakan. Mısbâh. Çırâğ. Bürhân delîl. Râbıta bağ. Bâkî kalan. ‘Âlem/ ‘Âlim. Câsus.

Şeytân.

İ‘lâl-i Vâv

Evvelâ. (vâv) müteharrik mâkbulî sâkin oldukda harekesi mâ-kabline nakil olunur.

Fakat emvâl enver mihver ve emsâlî kelimeler şâzzdır.

Sâniyen. (vâv) mâ-kabli aslen veyâ naklen meksûr bulunduk da yâ-ye kalb olunur.

Meselâ

Aslen Meksûr

Da‘vet fâ‘ili da‘iv ba‘de‘l-i‘lâl dâ‘î

Vezin ism-i âleti mivzân ba‘de‘l-i‘lâl mîzân

Vücûd if‘âli ivcâd ba‘de‘l-i‘lâl icâd

Naklen Meksûr

Müdvir ba‘de‘n-nâkl müdvir ba‘de‘l-i‘lâl müdür

Sâlisen. (vâv) mâ-kalbi aslen ve naklen meftûh oldukda elife kalb olunur

Meselâ

Aslen Meftûh

Safvet mufâ‘alesi musâfevet ba‘de‘l-i‘lâl musâfât

‘Adâvet mufâ‘alesi mu‘âdevet ba‘de‘l-i‘lâl mu‘âdât

Naklen Meftûh

Kavl den makvel ba‘de’n-nakl makavl ba‘de’l-i‘lâl makâl

Devr den medver ba‘de’n-nakl müdevr ba‘de’l-i‘lâl medâr

Fakat ‘avene, havene makûlesi şâzzdır.

Râbî‘an. (vâv) elif-i zâ’ideden sonrâya düşüp meksûr veyâ müntehâda bulunduk da hemzeye münkalib olur.

Devir fâ‘ili dâvir ba‘de’l-i‘lâl dâ’ir

Lağv if ‘âli ilgâv ba‘de’l-i‘lâl ilgâ‘

Fakat muâvin, müsâvî makûlesi şâzzdır.

Hâmisen. Vâv sülâsî-i mücerred mef‘ûlünde bulunduk da harekesi mâ-kabline nâkil olunup vâv’lardan biri hazf olunur.

Meselâ savn mef‘ûlü mesvûn ba‘de’l-i‘lâl masûn

Kavl mef‘ûlü makvûl ba‘de’l-i‘lâl makûl

Sâdisen. Sülâsî-i mücerred mef‘ûlünde vâv’ın mâba‘dî (ye) olur ise (vâv) yâ-ye kalb olunup mâ-kabli meksûr edilir.

Meselâ himâyet mef‘ûlü mahmûy ba‘de’l-i‘lâl mahmîyy

Remy mef’ûlü mermuy ba‘de’l-i’lâl mermi

Sâbi’an. Vâv aynu’l fi‘linde bulunduk da if’âl ve istikbâl bâblarında hazf edilip âhir kelimeye tâ-yi ‘ivaz getirilir ve harekesi dahi mâ-kabline verilir.

Meselâ cevâb if ‘âli icvâb ba‘de’l-i’lâl icâbet

‘avn istif ‘âli isti‘vân ba‘de’l-i’lâl isti‘ânet

Sâminen. Vâv tefa‘‘ul ve tefâ‘ul bâblarında nihâyetde bulunduk da yâ-ye kalb olunup mâ-kabli meksûr edilir.

Meselâ ‘adâvet tefâ‘ulü te‘âdû, ba‘de’l-i’lâl te‘âdî

nübüvvet tefa‘‘ulü tenebbû, ba‘de’l-i’lâl tenebbî

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtın matlûb olan sîgaları evvelâ i‘lâlsiz ve ba‘de’l-i’lâlî olarak gösterilmesi icâb eder.

Devâm. Kavî. Hulv. Savm. Semu. Nevm. Mahv. Hevl. Rızvân kelimelerinin ism-i fâ‘ili

Kânun. Mektûb. Câmûs. Mahdûm. ‘uzv kelimelerinin cem‘-i meksûri

Hâvf. Zevk. Nevm. Mevt. Kavî. Cevâz kelimelerinin masdar-ı mimîsi

Sevâb. Mahv. Vürûd. Rüşvet. ‘alev. Fevt. Zevâl vusûl. Cevâb. ‘avdet. Vücût. Kisve
lafızlarının if‘âli

Rivâyet. Havf. Hikâyet. Nehy. Nisyân. Ru‘yet. Levn kelimelerinin ism-i mef‘ûlü

‘afv. Şûrâ. Fetvâ. Devâm. Vefâ‘. Kıvâm. Vuzûh. Nûr kelimelerinin istif ‘âli

İlâl-i Yâ

Evvelâ (ye) müteharrîk mâ-kabli sâkin olduk da hareke-i mâ-kabline verilir.

Meselâ seyl mekânı mesyîl ba‘de‘l-i‘lâl mesîl

Seyr mekânı mesyîre ba‘de‘l-i‘lâl mesîre

Fakat ebyâz, eziyet ve sâ‘ire şâzzdırlar.

Sâniyen. (ye) mâ-kabli aslen veyâ naklen meftûh oldukda elife münkalib olur.

Meselâ

Aslen Meftûh

Nefy mufâ ‘alesi münâfeyet ba‘de‘l-i‘lâl münâfât

Ra‘y mufâ ‘alesi mürâ‘ayet mürâ‘ât

Naklen Meftûh

Ziyâret mekânı mezyer ba‘de‘n- nakl mezyer ba‘de‘l-i‘lâl mezâr

Ayş mimîsi, ma‘yeş ba‘de‘n-nakl ma‘ayş, ba‘de‘l-i‘lâl ma‘âş

Sâlisen. (ye)sâkin mâ-kabli mazmûm buldukda vâve münkalib olur.

Meselâ îcâb fâ ‘ili muycib ba‘de‘l-i‘lâl mûcib

Îkân fâ ‘ili muykin ba‘de‘l-i‘lâl mûkîn

Râbî ‘an. (ye) elif-i zâ’ideden sonraya düşüb meksûr veyâ müntehâda ne olundukda hemzeye münkalib olur.

Meselâ meyl fâ‘ili mâyil ba‘de‘l-i‘lâl mâ‘il

Vazîfe cem‘i vazâyif ba‘de‘l-i‘lâl vazâ‘if

Sakî if‘âli iskây ba‘de‘l-i‘lâl iskâ‘

Hâmisen. (ye) aynu‘l-fi‘lde olarak if‘âl ve istif‘âl bâblarında bulduk da harekesi mâ-kabline ba‘de‘l-intikâl hazf edilip âhir kelimeye tâ-yı ‘ivaz getirilir.

Meselâ meyl if‘âli imyâl i‘lâli imâle

Feyz istif‘âli istifâyâz i‘lâli istifâza

Sâdisen. (ye) sülâsî-i mücerred mef‘ûlünde bulduk da (vâv) hazf edilip yâ’nın mâ-kabline kesre verilir.

Meselâ keyl mef‘ûlü mekyûl i‘lâli mekyîl

Bî‘ mef‘ûlü mebyû‘ i‘lâli mebî‘

Fakat medyûn, ma‘yûb ve emsâli şâzzdırlar.

İhtâr

İki harf-i illet bir kelimedede iktirân etseler birinci harf sahîh gibi dûçâr tebeddül olmaz.

Meselâ rivâyetden râvî. Hayâtdan ihyâ‘

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtın matlûb olan sîgaları evvelâ i‘lâlsiz ve ba‘de‘l-i‘lâlli olarak gösterilmek icâb eder.

Liyâkat. Neyelân. Seyelân. Neyâbet. Seyr. Ziyâde. Ziyâret kelimelerinin fâ‘ili

Kıyâs. Heybet. Ziyâde kelimelerinin ism-i mef ‘ûlü

Rehâvet. Hediye. Deyn. Seyl. Ru‘yet. Tayerân. Cereyân kelimelerinin if‘âli

İcâd. İrâs. İsâl. İcâz lafızlarının ism-i fâ‘ili

Kifâyet. Kisvet. Nihâyet. Şikâyet kelimelerinin ifti‘âli

Hile. Ziyâde. Heybet. Feyz kelimelerinin masdar-ı mimîsi

Cezîre. Defîne. Sefîne. Nakîsa. Zemîme kelimelerinin cem‘i

Ziyâde. Meyl. Fâ‘ide. ‘ayâz kelimelerinin istif‘âli

İ‘lâl-i Hemze

S. Hemze kaç mevki‘de i‘lâl edilebilir?

C. Lisân-ı ‘Osmânîde başlıca bir mevki‘de edilebilir şöyle ki:

Hemze sâkin mâ-kabli müteharrik oldukda mâ-kablinin harekesi kesre ise hemze dahi yâ-ye ve eğer zamme ise hemze dahi vâv’a kalb edilir.

Meselâ ücret if‘âli i‘câr i‘lâli îcâr

E‘câr fâ‘ili mü‘cer i‘lâli mûcer

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimelerden matlûb olan sîgalar evvelâ i‘lâlsiz ba‘de‘l-i‘lâlli olarak gösterilmek îcâb eder.

Ücret. Asıl. Ehliyet. Ânif kelimelerinin istif‘âli

Fâ‘ide

S. İ‘lâlli kelimelerin ism-i fâ‘ili ve mef‘ûllerini bi-s-sevhle bulmak üzere ne yapmak gerekir?

C. Hâl-i aslîlerine ircâ‘ gerektir.

Meselâ isâbet hâl-i aslîsi asvâb, mef‘ûlü musvab i‘lâli musâb

Îcâd hâl-i aslîsi evcâd fâ‘ili mûcid

Hazf ve Terhîm

S. Hazf ve terhîmden murâd nedir?

C. Kelimededen bilâ-sebeeb bir veyâ iki harfın hazf ve tayy edilmesidir ancak terhîm kelimenin nihâyetinden ve hazf ise her tarafından her tayy edilmesine denir.

Hazfdan Misâl

Bismi ah, dem, eh, bin, eb, melek, mîr (asılları) bi-ismi ah, demû, ehû, binû, ebû, melek, emîr

Kezâ (elif, hemze) ile münteha olan kelimelerin hemzesi lisân-ı ‘Osmânîde ekseriyyâ hazf ve tayy olunur.

Meselâ ifâ’ yerine ifâ vüzerâ’ yerine vüzerâ yazılır.

Fakat usûl-i Farsî üzere olan terkîb-i vasfî ve izâfide isbât olunabilir.

Bekâ-i âdem, safâ-i tâm

Mü‘âvaza tarîkîyle mahzûfî bulunanlar.

Fem, hibe, mâ’, sıfat, isim, hâcî, tasaddî, âl, câh, eyâlet (asılları) fevh, vehb, muh, vasf, vesm, hâcic, tasaddüd, ehl, vech, vilâyet,

Terhîmden Misâl

Leyâl, müte‘âl, ‘âlu‘l-‘âl, muâf, fâş, muhâbâ, müdârâ, yârab, yed, ta‘âd, sâf

Asılları

Leyâlî, müte‘âlî, ‘âle‘l-âli, muâfî, fâşî, muhâbât, müdârât, yârabî, yedi, ta‘âddî, sâfî

Aksâm-ı Seb‘a

S. Aksâm-ı seb‘adan murâd nedir?

C. İsim ve fi‘lin usûlce tabi‘ olduğu yedi kısımdır ki isimleri: sahîh, misâl, ecvef, nâkıs, lefif, muzâ‘af ve mehmûzdur.

Sahîh

S. Sahîhden murâd nedir?

C. Mu‘tel olmayan ya‘ni usûlünde harf-i ‘illet bulunmayan kelimedir. **Meselâ** şeref, zarar, bed‘sahîhdirler.

Misâl

S. Misâlden murâd nedir?

C. Fâu‘l-fi‘ilinde harf-i ‘illet bulunan kelimedir **Meselâ** (vakit) misâl vâv‘ı (yesir) misâl yâ‘yıdır.

Ecvef

S. Ecvefden murâd nedir?

C. Aynu‘l-fi‘linde harf-i ‘illet bulunan kelimedir. **Meselâ** (kavl/kul) ecvef vâv‘ı (meyl) ecvef yâ‘yıdır.

Nâkıs

S. Nâkısdan murâd nedir?

C. Lamu‘l-fi‘linde harf-i ‘illet bulunan kelimedir. (lağv) nâkıs vâv‘ı (nefy) nâkıs yâ‘yıdır. **Lefif** S. Lefifden murâd nedir?

C. Lamu’l-fi‘l ile ayn veyâ fâu’l-fi‘linde harf-i ‘illet bulunan kelimedir.

Meselâ râvî, velî, vekâye

Bir kelimedede hurûf-ı ‘illet (kavî) gibi yek-diğere mukterin olur ise ona leff-i makrûn ve eğer (velî) gibi mukterin olmaz ise ana leff-i mefrûk denir.

Muzâ‘af

S. Muzâ‘afdan murâd nedir?

C. Aynu’l-fi‘liyle lamu’l-fi‘li mütecânis olan kelimedir.

Meselâ Meded, millet, zarar muzâ‘afdırlar.

Mehmûz

S. Mehmûzdan murâd nedir?

C. Aslında hemze bulunan kelimedir.

Meselâ ‘Emr cüz’, bi’r mehmûzdurlar.

Şâyed hemze kelimenin fâu’l-fi‘linde bulunur ise ol kelimeye mehmûzü’l-fâ’ denir.

Meselâ ‘Eser ‘emel mehmûzü’l-fâ’ dırlar.

Ve eğer aynu’l-fi‘linde bulunur ise mehmûzü’l-‘ayn denir.

Meselâ be’s, sâ’il mehmûzü’l-‘ayndırlar.

Ve şâyed lamu’l-fi‘linde bulunur ise mehmûzü’l-lâm denir.

Meselâ bed’ cüz’ mehmûzü’l-lâmdırlar.

Tatbîkât

Âti‘z-zikr kelimâtın aksâm-ı seb‘adan kangısına tâbi‘ olduğunun beyânı.

Hükm. Safâ’. ‘Avdet. Sadr. Su’âl. Seyl. Şey’. Vâki’. Sûret. Nehy. Ecel. Re’y. Levn.

Def’. Vasiyet. Şiddet. Kalem. Ziyâ’.

Tenvînin Hattı

S. Tenvîn kaç sûretde yazılır?

C. Üç sûretde şöyle ki tenvînü’l-feth böyle(َ) tenvînü’l-zamm böyle (ِ) tenvînü’l-kesr böyle (ِ) yazılır.

S. Tenvînü’l-feth ne kaydla mukayyedir?

C. Kelime hemze veyâ tâ-yı ve hâ-yı te’nîsle veyâ elif-i maksûre ile müntehâ oldukda üzerine yalnız iki üstün vaz’ olunur şu kadar var ki tâ ve hâ tâ-yı girde ve elif-i maksûre ise (ye) hâlimden ekseriyyâ (elif) hâletine tahvîl ve ircâ’ edilir.

Meselâ Cezâ cezâ’en. Hediye hediye. Merhamet merhameten. Ma’nâ ma’nen.

Fe-emmâ kelime tâ-yı asliyye ve yâhûd sâ’ir bir harfle müntehâ oldukda hâl-i hâzırına aslâ dokunulmaksızın yalnız nihâyetine iki üstünle bir elif ziyâde edilir ve bu elif aslâ okunmaz.

Meselâ muvakkit muvakkiten. Nazar nazaran. Mâşî mâşiyen

Fakat (sûretâ) (‘âdetâ) (zâten) kelimeleri şâzzdırlar.

S. Tenvînü’l-fethde elif ne vakit okunur?

C. nûn savtı sâkıt olduk da.

Meselâ Ebeden ebedâ. Dâ’îmen dâ’imâ. Mukaddimen mukaddimâ.

S. Tenvînü’l-feth ekseriyyâ ne için vârid olur?

C. Ya ifâde-i hâl için.

Meselâ Mâşiyen geldim. ‘Âcilen yazdım. Kâ’îmen okudum.

Ya sebep için

Meselâ te’diben urdum.

Ve yâhûd temyîz ya’ni cihet beyânı için

Meselâ Bahren kuvveti ziyâdedir. Sinnen kebîrdir.

Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimâtın tenvînlerinin icrâsı.

Binâ. Sulh. Vicâh. Kat’î. Tezkire. Mücâzât. Temyîz. Tafsîl. Muhâkeme. İbrâ.

Ehliyet. Şifâh. Sâkit. Acele. Müsâferet. Mâdde. Terfih. Münâsafa. Emânet.

Hemzenin Hattı

S. Hemze kaç sûretde yazılır?

C. İki sûretde şöyle ki:

Evvelâ hemze sâkin mâ-kabline müteharrîk olduk da hemzenin zîrne mâ-kablinin

harekesi cinsinden bir harf yazılır ve okunmaz.

Meselâ te’sîr, bârî, mü’min

Sâniyen. Hemzenin mâ-kablinde harf-i sâkin veyâ harf-i med bulunduk da hemze ekseriyyâ yalnızca yazılır.

Meselâ cüz’, mes’ele, nâ’il, mâ’il

Mühimme

S. tâ ile müntehâ olan bir kelimeye (el) dâhil oldukda ne hâl vâki’ olur?

C. tâ zâ’ide ve kelime dahi nihâyetinde ise tâ hâ-yı mevkûfeye mübeddel olur?

Meselâ nihâyet en-nihâye. İnsâniyet hasbe’l-insâniye

Fe-emmâ tâ asliyye veyâ ‘alâmet-i cem‘-i mü’ennes-i sâlim ise ‘alâ hâle kalır.

Meselâ mevt kable’l-mevt. Sükût ma‘e’s-sükût

Tâcü’l- Mü’minât

Fakat öylece hâ-yı mevkûfeye mübeddel olan bir kelimeyi bir diğeri velî ve ta’kîb etdikde hâ, tâ gibi okunur.

Meselâ şevket nihâyetde bi’ş-şevke vasatda bi’ş-şevket ve’l-iclâl

Merhamet nihâyetde el-merhame vasatda sâhibü’l-merhamet ve’l-merve

Bâb-ı Sâlis

Harf yâhûd Edât

Fasl-ı Evvel Harf-i Cerr

(**min**) ve ‘**an** (**den**) ma‘nâsına ibtidâ için

Meselâ mine’l-ezel ezelden berü, mine’l-kadîm kadîmden berü, ‘an-asl asıldan

Mücâveze için Meselâ min‘indillâh Allâh’ın ‘indinden

Teb‘îz için **Meselâ** ‘an-mütercimîn bâb-ı ser-askerî

(**ilâ**) **dek** ma‘nâsına intihâ için

Meselâ ile’l-ebed edede dek. İlâ-mâşâ’allâh cenâb-ı Allâh’ın irâdetine dek

(‘**alâ**) **üzere** ma‘nâsına isti‘lâ için

Ale’r-râs ve’l-‘ayn başım ve gözüm üzere. Rahmet’ullâhi ‘aleyh Allâh’ın rahmeti

onun üzerine olsun. ‘alâ hâle hâli üzere

(‘**alâ**) **göre**, nazaran ma‘nâsına

‘Alâ rivâyetin rivâyete nazaran. ‘Alâ-kadrü’l-istitâ‘a mikdâr-ı istitâ‘ata göre

(li) için ma‘nâsına ta‘lîl için

Meselâ Li-hubillâh Allâh’ın sevgisi için. Li-rızât’illâh Allâh’ın rızâsı için

İhtisâs için **Meselâ** el-hamdu li’llâh hamd Allâh’a mahsûsdur.

(ke) gibi ma‘nâsına teşbîh için

Meselâ ke’ş-şems güneş gibi. Ke’l-evvel evvelki gibi

(ma‘) ile ma‘nâsına musâhabet için

Meselâ ma‘a-zâlik onunla berâber. Ma‘-fâ’iz fâ’izle

(bi) ile ve **-le** ma‘nâsına musâhabet için

Meselâ bi’s-selâme selâmetle. Bi’t-temâme tamâmiyle

Kısm için **Meselâ** bi’llâh, va’llâh ma‘nâsına

(fi) de ma‘nâsına zarfiyyet için

Meselâ fi’l-arz arzda, dünyâ ve mâ-fihâ dünyâ ve onun içindeki

(v) (t) kısm için **Meselâ** va’llâh, ta’llâh

Tatbîkât

Âti‘z-zikr terkîblerin hurûf-ı câre-i ‘Arabî ile ifâdesi.

Allâh’ın izniyle. Sâbıkı gibi. Hakikatde. Teferru‘âta. Garaz için. Yevm-i kıyâmete dek. Aslında. Mazlûmlara ihkâk-ı hak. Memnûniyetle. Vâki‘de. ‘Ömrün âhirine dek. Bâb-ı ‘âlî ketebesinden maslahat için. Müheddidden lahde kadar. Cehilden. Evvelinden âhirine kadar. ‘Âdet üzere. Terkîm ve temhîrle. Âhirine kadar. Gıyâbından. ‘Amyâ üzerine. Mikdâr ve (si‘m) göre. Duhûlden evvel. Tahmîn üzere

Fasl-ı Sâni

Harf-i ‘Atf

Ve ‘atf için kitâb ve kalem. Dünyâ ve ahret

Fakat hasr için Akrânım müsrifdir fakat ben değilim.

Fakat istidrâk için Câhilim fakat tahsîle mâ’ilim. Al fakat çabuk getir.

Lâkin istidrâk için Rumca okurum lâkin anlamam.

Ya‘ni tefsîr için Bu câhildir ya‘ni bir şey’ bilmez.

Hattâ tasrîk için Bu işi birâderin hattâ pederin de bilir.

Ammâ istidrâk için Bunlar çocukdurlar ammâ sen değilsin.

Velev imtinâ‘ için Velev ağlasa yine acımayacağım.

Sîmâ tahsîs için Pederim her şey de sîmâ fen hesâbda mâhirdir.

Fasl-ı Sâlis

Harf-i Nidâ

“yâ” ey ma‘nâsına nidâ için

Yâ Rab ey Allâh. Yâ nûr-ı arşi’llâh ey arşi’llâhın nûru.

“eyâ” kezâlik ey ma‘nâsına nidâ için

Eyâ hükümdâr-ı cihân, ey cihânın hükümdârı demektir.

“ni‘m” ne güzel ma‘nâsına medh için

Ni‘me’z-zerî‘a, ne güzel vesile. Ni‘me’l-enîs ne güzel arkadaş demektir.

“be’s” ne fenâ ma‘nâsına zem için

Be’sü’l-makâm, ne fenâ yer. Be’sü’l-merâm ne fenâ istek demektir.

“febihâ” ne a‘lâ ma‘nâsına tahsîn için Teklîfimi kabul edersen febihâ etmezsen fî amân Allâh.

“heyhât” nâfile ma‘nâsına tahassür için

Bezyledim mâ hâsl-ı ömrümü lîk heyhât heyhât.

Fasl-ı Râbi‘

Hurûf-ı Şettâ

“gayr” olmayan ma‘nâsına (sıfatlar ile müsta‘meldir) nefy için

Gayr-ı câ’iz, câ’iz olmayan. Gayr-ı meşkûk, şübheli olmayan demektir.

“**bilâ**” -sız ma’nâsına (isim ile müsta’meldir)

Bilâ-ihdiyât, ihtiyâtsiz. Bilâ-kusûr, kusûrsuz demektir.

“**li**” cihet ma’nâsına

Li’eb peder cihetinden, li’üm ana cihetinden demektir.

“**min gayr**” olmaksızın ma’nâsına nefy için

Min gayr-ı liyâka, liyâkat olmaksızın. Min gayr-i haddin, haddim olmaksızın.

“**mâ’adâ**” başka ma’nâsına istisnâ için

İnsandan mâ’adâsı gayr-ı nâtıktır.

“**kellâ**” aslâ ma’nâsına red’ için

Kellâ tânımam. Kellâ edâ etmeyeceğim

“**elbette**” şübhesiz ma’nâsına te’kîd için

Elbette olur ev yıkanın hânesi vîrân

“**ke’enne, ke’ennehû**” gûyâ ma’nâsına teşbîh ta’rîzi için

Ke’enne bilmiyor. Ke’ennehu işitmiyor.

“**illâ**” meğer ma’nâsına istisnâ için bunu kimse yapamaz illâ sen yapabilirsin.

“**vâlâ**” yoksa ma’nâsına şart-ı nefy için

Vakit-i sabâvetde öğrenmelisiniz vâlâ sinn-i kemâletde sefil olursunuz.

Lûgat

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî (s. 224)

Elif

i‘tilâf: Uzlaşma, imtizâc

eb: Peder, baba, valide

âb: Su, mâ

âbâd: Ma‘mûr, şen

ibtidâ‘: Başlama, başlangıç

ibtidâiyye: Başlamağa müte‘allik

ibdâl: Değiştirmek, tedbîl etmek

iblâğ: Vardırmaq

ebnâ‘: Zamân, zamâne çocukları

ittibâ‘: Uymak, imtisâl

ittihâz: Edinmek, saymak, ele almak

ittisâf: Sıfatlamak, bir hâl takınmak

ittisâl: Bitişmek

ittifâkan: İttihâd ile rastgele

atî’z-zikr: Aşağıda zikr olunacak

ityân: Gelmek, göstermek, zikr etmek

âtiye(n): Gelen, aşağıda zikr olunan

isbât: Yerleştirmek, yerde tutmak

esnâ: Vakit, zamân, aralık

icâbet: Cevâb vermek

ictinâb: Sakınmak

iclâl: Celâlet, büyüklük

âhâd: Birler, tekler, ahadler

ahvâl: Hâller, keyfiyetler, sûretler

ahvâl-i isim: İsm’in terkîbde kesb edildiği hâller

ac: Birâder, karındâş

ihbâr: Haber vermek

ihitâm: Bitmek, hıtâm bulmak

ihtisâr: Kısa tutmak, muhtasar etmek

ihtilâf: Fark, ziddiyet, mübâyenet

ihtilâl: Karışıklık, fesâd ve şûriş

ihdiyâr: Seçmek, intihâb etmek, münâsib görmek

edâ: Ödemek, telaffuz etmek

edât: Ma‘nada müstakil olmayan kelime

edebâ: Edibler, lisânca ‘alim olanlar

edebiyât: Kitâbet ve şa‘ire müte‘allik şeyler

iddisâr: Bürünmek

iddihâr: Yığmak

idhâl: Sokmak, dâhil etmek

idrâk: Yetişmek, anlamak

erbâb: Sâhabeler, ashâb

erbâ’a: Dört, çehâr

irtisâm: Resim edilmek

ircâ': Çevirmek,
nakletmek

erkân: Temeller,
asıllar

erîke: Pîrâ, tahtta
ziynet veren

izdihâm:
Zahmetlenmek,
kalabalık

ezmine: Zamanlar,
vakitler

esâsen: Temelce,
mebde'ce

istisnâ: Hâriç tutmak

istihbâr: Haber almak,
işitmek

istidrâk: Kişinin
hatasını ta'mir ve
re'yini tashîh kaydında
olmak

istidlâl: Netice
çıkarmak

istircâ: Rica etmek,
niyaz

istizâde: Artmasını
istemek

istitâ'at: Kudret,
iktidâr

istiâ'ne: Yardım
istemek

isti'zâm: Büyük
görmek

isti'lâ: Yükselmek, üst
ifâde etmek

isti'mâl: Kullanmak

istigrâb: Ta'accüp
etmek

istigrak: Serâyâ
kaplamak

istifâzâ: Feyzini
istemek

istifsâr: Sormak, tefsîr
istemek

istikbâl: Karşılama,
gelecek zamân

istimdâd: Meded
istemek

istimrâr: Devam

istimlâk: Mülk olmak,
temellük etmek

istinâd-geh:
Dayanacak, yaslanacak
yer

iskat: Düşürmek

iskât: Susdurmak

iskân: Harfin
harekesini kaldırmak

ism-i cins: Bir cinsden
herbir ferdi gösteren
isim

ism-i mutlak: Sıfat ve
kinâyet olmayan isim

isnâd: Haml etmek,
'atf etmek

işâret: 'Alâmet
göstermek

işba': Doyurmak

iş'âr: Beyân etmek,
bildirmek

isâbet: Rastgelmek,
doğruluk

isrâr: Ayak basmak

istubâr: Sabr, te'ennî,
şekib

istilâhât: 'Amellerin
ittifâkla koydukları
veyâ ettikleri ta'bîrler

usûl: Usûller, erkân,
hurûf-ı asliyye

izâ'a: Zâyi etmek

adhâ: Kurbanlar

ıztırâb: Keder ve
sıkıntı

ıztırâr: Zarûret,
mecburiyet

izmihlâl: Yûf olmak,
yok olmak

itlâ ' : Vukûf, kesb
etmek

itnâb: Uzatmak, tetvîl

izhâr: Göstermek,
ibrâz

i'ânet: Yardım etmek

i'tibâr: Saymak,
addetmek

i'tibârî: Rarzî, takdirî

i'tibâriyle: Nazarıyla,
saymakla

i'tirâf: İkrâr etmek

iğbirâr: Tozlanma,
gücenmek, darılmak

ifâde: Beyan etmek,
söz

iftirâk: Ayrılmak

ifrâd: Tekler, ahâd

ifrâğ: Kalıba dökmek,
boşaltmak

if'âl: Fa'iller

iktidâr: Kudret,
miknet

iktirân: Birbirine
yakın gelen, birleşmek

ikdam: Evvel, ileri

iknâ': Kandırmak,
kâni' etmek

ikvâ: En kavî, en
kuvvetli

akın: Çapul, yürüyüş

iktisâb: Kazanmak,
kesb etmek

iktifâ: Kâfî, addetmek,
kanâ'at etmek

ekser: En çok

ekseriyyâ: Gâlibâ, çok
defa'

el: Hândân, ehl-i beyt

illâ: Yoksa

iltizâm: Lâzım
görmek, istek etmek

elhâc: Hâc1

elhâk: Birleştirmek

elsene: Lisânlar, diller

elfâz: Lafızlar, lûgatlar

elnâdir: Ke'l-ma'dûm,
hiçden sayılacak

elvân: Renkler,
levinler

elf: Binler, hezerân

ilâ-âhire: Sonuna
kadar böyle

aliyye: Alete ve yâhûd
derse müte'allik

amâl: Hevâhisler

imâle:
Meyillendirmek,
çevirmek

emsile: Misâller,
numûneler, örnekler

amir: Emr edici,
buyurucu

amân: Dikkat ve itinâ

imkân: Kâbiliyet

emel: Arzu, ümit

imlâ: Doldurmak,
kalıbdan yazmak

intizâr: Beklemek

intikâl: Göçmek,
nakletmek

intihâ: Son, nihayet
bulmak

ancak: Yâlnız, fakat

ender: Pek nâdir

inşi'âb: Şu'belenmek,
dal budaklanmak

inzîmâm: Artırılmak

enf: Burun

infisâl: Ayrılmak,
ayrılık

inkisâm: Bulunmak,
taksîm olunmak

inkibâz: Sayıklamak

enkazâ: Bitmek, hıtâm
bulmak

inkılâbât: Değişmeler,
tebeddülât

enver: Cümleden
münevver, nurlu

evâhir: Sonlar, âhirler

evzân: Vezinler,
kalıblar

özge: Mâ'adâ, gayrı

evvelâ: Yek, daha iyi,
takayyüd

ihimâm: Cehd etmek,
takayüd etmek

ehil: Sahip, liyâkatli

ehliyet: Layıklık,
liyâkat

ahenk: Mevzûnluk,
uygunluk

ahû: Geyik, karaca

îrâs: İleri getirmek,
intâç etmek

irâd: Getirmek

irâk: Uzak

Îrân: ‘Acem ülkesi,
‘Acemistân

işitgen: Pek ziyâde
işiden

isâl: ulaştırmak,
yetiştirmek

ikâz: Uyarmak, dikkat
ettirmek

imâ: Bildirmek

Be

bâb: Kapı, kısım, nev’

bâbet: Pay, kısım,
defa’

bârî: Aradan, hulk
eden

bâzû: Kol

be’is: Zarar

be’s-sevâb: Doğru,
dürüst

bi’lâ-âhiz: Alarak,
âhiz ile

bi’l-terkib: terki
edip, birleştiren

bi’l-zât: bi’l-İnefs

bi’z-zarûr: lâ ilaç

bahs: söylemek

bi’l-hakk: hak ile

bahşayış: atâ ve ihsân

bahşende: bahş edici

bed’: başlamak, ibtidâ

bidâ’yet: başlangıç

berr: iyilik, hüsnât

berâ’at: istihlâl,
kişinin maksadını
evvelce muhatabına
derpiş ettirirce
söylediği sevimli
mukaddime

ber-akis: aksine
tersine

batî: yavaş

basît: sâde, mürekke
olmayan

beşir: müjde, beşâret

ba’del tecrid:
soyduktan sonra

ba’d-e’z-zahir: öğleden
sonra

ba’id: uzak, irâk

bağteten: birdenbire,
nâ-kehân

bilâ: -Siz (-siz),
olmaksızın

belde: şehir

beliğ: mübâlağalı, çok

bin: oğul, ferzend

binâ: yapı, yapmak

binâen: içün, mebnî

bina’ emare: defa’
gösteren şekil

binâ’ nev’: Cins
gösteren şekil

bend: Bağ

beher: Hâl, herhalde

beytûtet: İkâmet
etmek

bî-adîl: Eşi ve ayağına
küllâni olmayan

beyn: Ara, miyân

bî-hayâ: Hayâsız,
hicâbsız

bey’: Satmak, fûrûht

bî-meydânî: Yakını
olmayan, emsâlsiz

Te

te’sîr: Eser bırakmak,
içeriye işlemek

tâsian: Dokuzuncu

te’essüf: Ağrı duymak

te’kîd: Metânet
vermek, sıkılaştırmak

te’lîf: Uzlaştırmak,
tertib itmek

te’yîd:
Kuvvetlendirmek,
pekiştirmek

tebeddül: Değişmek,
tegayyür

Tebrîz: İrân'da bir
şehir ismidir

Tebaiyyet: Tâbi'
olmak, emsâl itmek

tecârib: Tecrübeler,
denemeler, keşifler

tecedüd: Tazelenmek,
yenilenmek

teclîd: Ciltlemek

tecvîz: Ca'iz görmek

tahtânî: Altta bulunan

tahrîren: Yazı ile
ağızdan değil

tehessür:
Hasretlenmek

tahsîn: Beğenmek,
güzel görmek

tahsîl: Almak,
öğrenmek

tahkîr: Hor görmek,
horlamak

tahkîk: Yakalamak,
mua'yene itmek

tahavvül: Değişmek,
tebeddül

tahdîs: Tirmalamak

tahsîs: Mahsûs kılmak

tahalhul: Et kemikten
ayrılmak

tahliye: Boşaltmak

tedâbir: Tedbîrli,
çareler

tedrîs: Öğretmek,
talîm

tezkâr: Zikr etmek,
beyân etmek

tezkîr: Zikr etmek,
beyân etmek

tertîb: Düzmek, teşkîl

tereccî: Recâ etmek,
ummak

terdîd: Tereddüd,
ya'ni iki farklılık,
beyân ettirmek

terfih: Mes'ûd etmek,
refahlandırmak

terkîb: Mahlût, iki
veyâ ziyâde şeylerden
yapılmış bir şey

tezâyüd: Artmak,
izdiyâd

tezbîr: Yazmak, tahrîr

tesâvî: Musâvî

tesellüm: Tasdîk
etmek

tesmiye: İsim vermek,
ıtlak

tesyâr: Göndermek

teşbîh: Benzetmek

teşdîd:
Şiddetlendirmek

teşrîf: Şereflendirmek

teşrîk: Şirk, ya'ni
ortak etmek

teşkil: Kurulmak,
vücuda gelmek

teşkîl: Kurmak,
vücuda getirmek

teşevvüş: Zihni
dolaştırmak

teşevvuk: Gayrete
koşdurmak, kandırmak

tesâdüfen: Rastgele

tasaddî: Sadedlenmek,
kasd etmek

tasdîk: Doğrudur
demek

tasrîf: Fiili envâ'-ı
sigalara, teşekküllere
götürmek

tasfiye: Sâfi kılmak

tasavvur: Zihnen bir
şeyi kurmak, zihnen
kurulan bir şey

tazammun: Hâvî
olmak, içinde tutmak

tatbîk: Bir şeyin
tıpkısını etmek

tatbîkân: Uydurarak,
göre

tatbîkât: Bir ka'ideye
uydurulacak şeyler
ta'lîmler, temrînler

ta'addî: Birbirine
düşmanlık etmek

ta'bîr: Tesmiye, isim demek

ta'bîrât: Sözcükler, isimler

ta'bîr: Ahirle, başka dürlü diyerek

ta'cîl: Acele yahûd etdirmek

ta'dâd: Saymak

ta'dîl: Cüz'ice tebdil

ta'diyye: Gayre te'sîr

ta'rîz: Kinâyeli

ta'zîm: İkrâm, şân vermek

ta'kîb: Arkasından gitmek, bir şeyin arkasında olmak

taalluk: Münâsebet

ta'allül: Sebeb göstermek

ta'ayyin: Belli, tahsis etmek

tegayyür: Değişmek, tebeddül

tağyîr: Değiştirmek, tebdil

tefeccü': Kederlenmek, te'essüf

tefcî': Ağirtmak, kederletmek

teferruât: Şu'beler, dal budaklar

tefrîka: Ayırmak, bölmek

tefrîk: Ayırmak, bölmek

tefsirât: Ta'rifler, izâhât

tefzîl: Biri diğerinden makbûl görmek

takdîrce: Hesâbca

takrîr: Ağızdan söylemek, yerleştirmek

taksîm: Bölmek, pay pay etmek

taklîl: Azaltmak

teksîr: Kırmak, şekli bozmak

tekellüm: Söz söylemek

telezzüz: Lezzet duymak, hoşlanmak

telaffuz: Ağızdan okumak

telfîk: Zamm u ilhâk

televvün: Renk renk olmak, değişmek

temşîyye: Yürütmek

tenbîh: Uyandırmak, ihtâr

tenkîs: Eksiltmek

tenevvü': Günâgûn olmak

tevbîh: Tekdir etmek

tavti'eten li'l-makâl: Sözcük yol açarak

tevzi': Dağıtmak pay etmek

tevakku': Me'mûl etmek

tevkîtiyye: Vakit göstermeğe mahsûs

tevkîl: Vekil koymak

tehdîd: Göz korkusu vermek

tehî: Boş hâli

tehye': Hazırlamak

tîr: Ok

Se

sâlise: Tâlis, üçüncü

sâlisin: Üçüncü

sâminen: Sekizinci

sânî: İkinci

sübûtî: Dâ'imi yerli ba'zan böyle ba'zan şöyle değil

servet: Zenginlik, ganâ

sıklet: Ağırılık

sakîl: Sakîle, ağırılık

sülâsî: Üçlü üç harfli

Cim

cârî: Olmak, hâsıl olmak

câme: Esvâb, rûbâ

câvidânî: Ebedî

câh: Pâye, rütbe

cebân: Korkak, ürkek

cidden: Hakîkaten, gerçekten

cazib: Çekmek, celb

cüz': Parça, kısım

cüz'î: Az, kısmen

cezâ: Akibet, şartın karşılığı

cesâmet: Büyüklük

cismânî: Bedene mensûb, dünyevî

cesîm: Büyük

cümle: Hep bütün, 'ibâre, söz

cünüdiyye: Orduca

cevâz: Ca'izlik, müsâide

cevher: Mâyâ, asıl

cihet: Yan, taraf

cahil: Bilmemezlik, nâdânlık

Ha

hâciz: El-iştîyâk, insanın şevkini kapadıcı

hâdî: 'ışar, onbirinci

hâr: Harâretli, sıcak

hâlbuki: Gel bak ki

hâlet: Hâl, keyfiyyet

hades: Vukû'at, zuhûrât

hadûsî: Olağan, devamı olmayıp vakit vakit olan

hizâ: Karşı sıra

harb: Cenk, muharebe

harf: Yazı ma'nâda müstakil olmayan kelime

hareke: Yazıyı okudan 'alâmet

harmân: Mahrûm olmak

hurûf: Hurûfât, harfler, yazılar

harîk: Yangın, ateş

hasbe'l-insâniye: İnsaniyet gayretle

hasbîyen: Bâd-ı hevâ meccânen

hasır: Kuşatmak, sâ'irleri içeri almak

hasrân: Teferruata bakmayıp mahdûd tutarak

hakîkî: Ciddî, gerçek

hakk: Kazmak

hikâyet: Nakil ve rivâyet

himâyet: Korumak muhafaza etmek

hamle: Hücûm, yürüyüş

Hı

hâtîme: Son, encâm

hâs: Mahsûs, tehassus edilmiş

hâse: Mahsûsî

hâsiyyet: Husûsî bir hâl

hakan: Pâdişâh

hâk: Toprak, turâb

hâmisen: Beşinci

hâme: Kalem, kilk

hidîv: Ulu, beg

hired-mend: Akıllı, dirâyetli

haşûnet: Sertlik, kabalık

husûs: İş, mâda

husûsiyet: Mahsûsluk

hitâb: Söylemek

hafîye: Gizli, mahfî

helecan: Zihince
rahatsızlık, endişe

halel: Zarar, sekte

hali: Tehîlik, boşluk

hâb: Uyku, nevm

hânende: Okuyan

hâhiş: İstek, arzu

hûrşid: Afîtâb, güneş,
şems

hamse: Beş

hamâsi: Beşli, beş
harfli

havane: Hâ'inler,
habîsler

Dal

dâhil: Olmak, girmek

dârû: İlâç, devâ

dâll: Delâlet eden,
gösteren

du'â': Davet eden,
du'â'cı

dânâ: Bilen, 'âlim

dâver: Pâdişâh, hâkim

debdebe: Tantana,
saltanat

ditrek: Ditreyen

derk: Fehm duymak

der-gâh: Kapı, sarây
havlusu

dest-mâye: Sermaye,
bizâ'a

defîne: Gömülü olan
mal

delâlet: Gösteriş,
göstermek

dil-sûz: Yürek yakıcı

dem: Kan, hûn

dendân: Diş, sin

devâ'ir: Daireler,
devlet kapıları

düvel: Devletler,
hükümetler

dîbâ: Bir nevi 'ipekli
kumaş

dîrîne: Eski, kadîm

Zel

zât: Şahıs

zâten: Öz ile özünden

zîkr: Anmak, beyân

zillet: Horluk

zamîme: Zam olunur
hâl

zevi'l-ictilâb: Çekici,
cezb ve celb edici
olanlar

zehâb: Gitmek,
'azîmet

ziy-i ruh: Canlı

Ra

râbi'an: Dördüncü

râgıb: İsteyen,
arzulayan

râvî: Rivâyet eden

re'ye'l-ayn: Öz
görmesi

rubâ'î: Dörtlü, dört
harfli

rabbânî: Rabb,
müte'allik hazretlerine
mahsûs

rabıt: Bağlamak, atf

Rahmân: Merhametli

rehâvet: Gevşeklik

red': Men etmek

resmiyye: Resimde
ya'ni yazılışda bulunup
telaffuzda bulunmayan,
hükümete veyâ heyete
â'id

refi': Kaldırmak

remy: Atmak, Endâht

rivâyet: Nakletmek

Ze

zâi'de: Ziyâde, fazla artmak

zâi'l: Zevâl bulmuş

zânû: Dîz

zümre: Takım

zevâi'd: Zâ'id olan harfler

zîbâ: Yakışıklı

Sin

Sû'al: Soruş, sormak istemek

sâ'il: Soran, dilenci

sâbaka: Mukaddimâ, evvelden

sâkat: Olmak, düşmek

sâkıt: Suskun eden, susmuş

sâmi'in: İşidenler

seb'a: Yedi

sebk: Kalıba dökmek, tertîb

serd: Arz ve beyân, irâd

serî': Çabuk, acele

satvet: Şecâat, kuvvet

sa'd-iktirân: Mes'ûdiyyetle, birleşmek

sefâhat: Akılsızlık

sakî: Suvarmak

sakinâ: İskân, oturmak

semâ': Gök, asumân

semâ'î: Ka'ide tahtında olmayarak lisân-ı erbâbından işitmeğe mahsûs olan

semâ'en: Semâ'î olarak

semî': İşitmek

sâmî: Yükselmek, 'alî

sevâ'bân: Musâvâten

siyâk: Tarz, sûret

seyr: Gezmek, gitmek

seyl: Akmak

Şın

şâzz: Ka'ide-yi külliyyeye mugâyir olan

şâmil: Kaplayıcı mefhûmi veyâ hâkimi ziyâdeye talik eder olan

şâyi': Tevâtür bulmuş, yayılmış

şeb u rûz: Gece ve gündüz

şettâ: Perâkende, muhtelif

şecâ': Yiğit, dilâver

şâzz u zât: Ka'ideye mugâyir olanlar

şürû': Başlamak

şâ'ir: Şâ'irler, mevzûn kelâm söyleyenler

şugl: Uğraşmak

şifâhen: Ağızdan

şefakat: Merhamet, acımaçlık

şık: (Fr.) Tarz, sûret

şükrâne: Teşekkür, şükrâniyyet

şekl: Tarz, biçim

şekvâ: Şikâyet, teşkî

şümâr: Saymak

şemsiye: Güneşe mensûb

şem': Mum

şûrâ: Meşveret, danışıklık

şevket: Saltanat

şive: Asıl, eda

Sad

sahâbet: Tesâhub

sahrâ': Ova, deşt

sedâ: Ses, avâz
saded: Merâm, maksad
sudûr: Çıkmak
sarâhat: Kelâmda açıklık, aşikârelik
sarf: Kavâid kullanmak
sırf: Üz, yalnız
sarf-ı nazar: Bir tarafa bırakmak, saymamak
sarfıyyûn: ‘ilm, sarf erbâbı
sarîha: Açık, aşikâr
sagîr: Küçüklük
saffet: Sâfilik
sulh: Barışıklık
sulhen: Barışla
savt: Ses, sedâ
suver: Sûretler, tarzlar
sûret: Tarz, asıl
soluğan: Çok soluyan
savm: Oruç
savn: Muhâfaza, himâye
sîga: Kelimenin ayrı ayrı kesb edildiği şekil kalıb

Zı
zabt: Zihinde tutmak, anlamak
zarûret: Mecbûriyyet, darlık
zamm: Ötre artırmak
zamâ’ir: Zamîrler
zımnen: Dahilen, ma‘nen
zamme: Ötre
zavâbit: Ka‘ideler

Tı

Tab‘: Tabiat, basmak
tullâb: Talebeler, şâkirdeler, talebe
taleb: İstemek
tulû‘: Çıkmak, peyda olmak
tolayı: Ötürü
tayy: Çıkarmak
teyerân: Uçuran
tış: Tışarı

Zı
zâhiren: Görünüşde, hâricen
zarfiyyet: Mekân veyâ zamân göstermek

Ayn

A‘del: Adeletli, hakkaniyetli
‘âşiren: Onuncu
‘âliyyü’l-a‘lâ: Yüceden yüce
‘âmm: Husûsî olmayan, umûmî olan
‘ibâdet: Du‘â’ ve tapınış
‘ibâret: Mürekkebe
‘ibâre: Söz, kelime
‘İbrânîce: Yahudice
udûl: Şaşmak, ka‘ide-i klliyeden sapmak
‘aded: Dâne, sayı
‘adîde: Çok, kalî
‘azb: Tatlı
‘azûbet: Tatlılık
‘irfân: Ma‘ârifet, biliş
uryân: Çıblak

‘azim: Niyet, kasıd
‘azîz: Şerîf, âli-kadr, kıymetli
ismet: Günâhsız ve pâk olmaklık
uzv: Bedenin bir cüzi’
‘atf: Bağlamak, çevirmek
‘akab: Arka, verâ. Geri, ard
‘alâmât: ‘alâmetler, nişânlar
‘alâmet: Nişân, nişâncı
illet: Sebeb, maraz, hastalık
ulüvv: Yücelik
‘aliye: Yüce, bâlâ ve vâlâ
‘ale-l-husûs: Hüsnden ziyâde
‘ale-s-seviyye: Hep bir olmak üzere
‘ale-l-umûm: Umûmen hepsi birlikte olarak
‘alâ hâlihi: Kendi hâlî üzere
‘alâ gayru’l kıyâs: Kıyâs ve ka‘idenin müğâyiri olarak
‘amel: İş, istemek

‘umûmiyyet: ‘umûmîlik, bir şeye mahsûs olmamazlık
‘umûmî: ‘umûmiyye, cümleye şâmil
umyâ: Körlük
ind: Yan, vakit
‘an asl: Aslından, asıl
‘an kasd: Kasıd ile
ivaz: Karşılık
‘avn: Yardım, mu ‘avenet
aynu’l-fail: Kelimenin huruf-1 asliyyesinden ikincisi
ayûb: Ayıplar ya‘ni kusurlar

Gayn

gâlibâ: Ekseriyyâ, en çok
gazebân: Hırslı, hiddetli
galat-ı meşhûr: Her tarafa yayılmış ve her yerde kabul edilmiş yanlış

Fe

fâu’l-fi’l: Kelimenin huruf-1 asliyyesinden birincisi
fâ’ide: Fâideli bir söz
fâ’ik: Üstün, âlâ
fâtiha: İbtidâ, başlangıç
fâhiş: Aşırı
fare: Sıçan, mûş
fâ’il: Yapan, işleyen, iden
fe-emmâ: Ve lâkin, ve fakat
feth: Açmak, üstün
fetha: Üstün
fehâvi: Meâl, mefhûm
ferd: Tek, ahd, cüzi’
firkat: Ayrılık
fürû’ât: Fürû‘âlar, teferru‘ât, dal budaklar
füssak: Günah işlemek
fazla: Artık, mâ‘ada, ziyâde
fevt: Ga’ib olmak, ölmek
fevk: Yukarı, üst
fevka’l-me’mul: Ümid edilenden yukarı
fi-l-asl: Asıldan

fi-l-hâl: Anide

fi-emân-illâh: Allâha sığındık Allâh imdat eyleye

feyz: Bereket, büyüme

fi yevminâ-hazâ: Bugünkü, günde

Kaf

kâ'im: Duran

kâ'im-makâm: Yerinde duran

kâr'un: Okuyanlar

kâmet: Boy

karîb: Yakın

kureyş: Bir kabile-i celile ismidir

karîne: Sözüün gelişi

kısmen: Bir paydan bir kısmı

kasr: Kısa

kat'î: Kesmân

kalb: Yürek, değiştirmek

kalîlen: Az olarak

kameriyye: Aya mensûb

kangî: Hangi

kuvve-i-karîbeye

gelmek: Bitmek veyâ hemen bitmek üzere bulunmak

kavm: Kabile

kıyâs: Ka'ide ölçmek

kıyâsî: Ka'ide-i külliyyeye tabî' olan

kayd: Bağ, şart

Kef

kezâlik: Şunun gibi, dahî

kerâm: Kerimler, şeref sahipleri

kerâhet: Hoşlanmamak, iğrenmek

gerekdir: Lâzımdır, câ'izdir

kerîm: Kerem ve inâyet edici

kerîhe: Mekrûh, iğrenilir

kesb: Kazanmak

kesr: Kırmak, esre

kisvet: Libâs

güftâr: Söz

güfte: Söylenmiş söz

küll: Cem'-i meksurin mü'ennisdirler

kellân: Asla

kelâm: Söz, bahs

külfet: Meşgûlât

kelime: Lûgat, lafz

günâ: Dürlü, nev'

köhne: Eski, kadîm

keyfiyyet: Bir şeyin nasıl olması

keyfe-mâ-yeşâ: İsteddiği gibi

keyl: Ölçmek

Lam

lâ-akall: En azı

lâhik: Olmak, birleşmek

lâmu'l-fi'il: Kelimenin huruf-1 asliyyesinin üçüncü harfi

lûgatçe: Lehçecik

lûgat: Lafz, kelime, lehçe, lûgat mecmû'ası

lâgy: Bozmak

lafz: Lûgat, telaffuz

lafziyye: Telaffuzda mevcûd

lâfzen: Telaffuzca,
lûgatçe

levha: Tahta

leyâl: Şabân, geceler

leyk: Lâkin, fakat

Mim

ma’: Su, ab

mâ’il: Meyl edici

mâ-bâkî: Bâkî kalan

mâ-ba’d: Bir şeyden
sonra kalan son

mâ-bihi’l-necât:
Necâtî hâvî olan hâlas
edici

mâ-hasal: Hâsıl olan,
peydâ olan

mâder-zâd: Valideden
doğma

mâdde: Öz, mâya,
mes’ile

mâddî: Vücudî olan

mâru’z-zikr: Yukarıda
zikr edilen

mâşiyen: Yürüyerek

mâzî: Geçen, sâbık

mâ-kabl: Bir şeyden
evvel olan, evvel

mâlikiyet: Sahiplik

me’nûs: Alışılmış,
ülfet edilmiş

mâhir: Mahâretli usta

mâhiyyet: Bir şeyin
neden ‘ibâret olması

mebânî: Yapılar,
yapılışlar, temeller

mebahs: Söz

mübeddel olmak:
Değişmek, tebeddül

mübeyyen: Beyân
eden

mütecânîsîn: Bir
cinsden iki

mütecâviz: Ziyâde

muttasîf: Kendisinde
bir hâl mevcut olan

muttasıl: Bitişmek

muttasalın: Bitişik iki
muttazammın hâvî olan

müte‘âkıb: Hemen
sonra, ardınca

müte‘al: Yüce

müte ‘azzir: Özürlü,
sebebli

müteferrika:
Perâkende

müttemekkin:
Munsarif olan ya‘ni
i‘râbın göre (zamâ’ir
‘Arabîye zahiren i‘râb
görmezler binâ’-i
aliyye müttemekkin
değildirler)

metin: Asıl

mütevakkıf: Tabî‘,
bağlı

mesâbe: Derece,
mertebe

mesûbât: İbadet edici

mesil: Benzer, tıbk

misillü: Gibi

mücâveze: Bir şeyden
seçmek, çıkmak

mücerred: Ârı, sâfî,
soylamış, yalnız

mecelled: Cildleyici,
cildlenmiş

mecmû‘a: Bütün,
tekmil, top

mechûl: Bilinmeyen,
kapalı

mahdûd: Az sayılır

mahzûf: Bozulmuş

muhassenât: İyilikler

mahsûs: Hissî olunur,
duyulur

mahzâ: Salt, yalnız

mahmî: Himâyet
edilmiş

mihver: Layıkında,
lâyık, vech üzere

muhtelif: Dürlü dürlü
olan

medd: Uzatmak

meded: Çâre, tedbîr
müdârâ: Müdâhane
müdâfa‘a: Def etmek
medenî: Şehirli, terbiyeli
müzekker: Erkek, kendisinde erkeklik farz olunan
murâd: Maksûd, merâm
merâtib: Mertebeler, dereceler
mürâca‘at: Varmak, gitmek, bakmak
mürâ‘at: Riayet etmek
merbût: Bağlı
mürettib: Tertib edilmiş, düzülmüş tertib iden
mer‘a: Riayet edilmiş, otlak
mürekkeb: Birkaç nesne karışdırmakla hâsıl olan
mezâhim: Zahmetler, yorgunluklar
mezâyâ: Meziyetler, makbûl tutulan haller
mezîd: Ziyâde, artırılmış
mezîd-fih: Üzerine artırılmış kendisinde hurfu-1 zâ'id bulunan

mes‘ele: Mâdde, bahs
mesâ‘il: Mes‘eleler, mâddeler
müsâmaha: Müsâ‘ide etmek, afv etmek
müsâvât: Kimine eksik kimine ziyâde olmayıp hep beraber olmak
müstesnâ: Fâ’ideden hariç kalan
müstecmi‘: Toplandığı mahâll, toplayan
müsta‘cel: Acele, tîz
müsta‘mel: Kullanılan
müstakbel: Gelecek zamân
müstakil: Kendi başına
müstakillen: Kendi başına olarak
meskût: Bir şeyden sukût edilmiş
müsemmâ: Tesmiye edilmiş
müsvedde: Siyahlanmış
müsîl: Suyun aktığı mahal
müşâbih: Benzer
müşâhebet: Benzer, benzemek, benzeme

müşâreket: Şirket, ortaklaşa veyâ karşılıklı olmak
meşakk-ı lâ yutâk: Tahammül olunmaz meşakkatler
müşâhede: Görmek
müştâkîn: Arzu-keş, hevesliler
müşterek: Birine mahsûs olmayıp ziyâdeye â'id olmak
müştakk: Diğer bir lûgat tan çıkmış veyâ yapılmış olan
müştakkât: Diğer bir lûgattan çıkmış veyâ yapılmış olanlar
müşedded: Teşdîdli, şeddelenmiş
müş‘ir: Bildiren, iş‘ar eden
müşevviş: Karışık
mâşî: Yürümek
musâb: Uğramış, düçâr olmuş
musâhabât: Biriyle sohbet etmek, birleşmek
musâfât: Biriyle hâlis dostluk etmek
masûn: Mahfûz, muhâfazalı

muzmahill: Zevâl bulmuş

mazmûm: Ötreli, zammeli

mazmûn: Me'al, ma'nâ, mefhûm

mutâbakat: Uymak

mütâla'a: Düşünmek, tefekkür

muttariden: Bir tarzda ka'ide-i külliyeye mutâbık olarak

matlab: Merâm istemek

matlûb: İstenilen

mu'âf: Afv olunmuş adam

mâ-sükût: Sükutle

mu'âmele: Hareket, davranış

mu'âvaza: Mübâdele (tranpa) bir şeyin birine diğer bir şeyi koymak

mu'tellât: Harf-i illet bulunan kelimeler

ma'dûd: Sayılmış

ma'rûf: Tanınmış, belli

ma'kûl: Akıl ile bilinir

ma'nen: Ma'nâca, ruhca

ma'nevî: Sûverî ve cismânî olmayıp rûhanî olan

ma'a-hazâ: Bununla beraber

ma'hûd: Ma'lûm

ma'yûb: Ayıplı

mugâybir: Zıdd, muhâlif

müfâca'a: Ansızın vâki' olmak

müfâd: Kelâmın ifade ettiği ma'nâ mefhûm

miftâh: Anahtarlar

meftûh: Açılmış, üstünlü

mefrûk: Ayrılmış

mefkud: Mevcud olmayan

mefhûm: Kelime veyâ kelâmdan anlaşılan ma'nâ

müfid: İfade edici, anladıcı

mukâbil: Karşılık

mukârribe: Yakın olmak

mukârin: Yakın, karîb

mukârenet: Yakın olmak

makâm: Yer, mahal

makâmında: Yerinde, yerine gibi

mukterin: Yakın, ulaşılmış

mikdâr: Bir şeyin ne kadar olması

mukaddim: Evvel, ikdâm edici

makrûn: Yakın

maksûre: Kısa

ma'kîd: Bağlı, meşrût

mükerrer: Çift, tekrar

meksûre: Kesreli, esreli, kırılmış

mülâhaza: Mütâla'a, tefekkür, fikir

mülâkî: Olmak, rastgelmek

melâl: Usaç

memdûde: Uzun

münâfât: Zıddiyet

menâbi': Menba'lar, peykârlar

müntehâ: Son, nihâyet

müneccî: Necât verici, kurtarıcı

müntehî: Nihayetlenen, biten

münhasır: Mahsûs

münhasıran: Mahsûs olarak, yâlnız, salt

mensûb-ileyh: Kendisine nisbet edilen

munzam olmak: Artırılmak

munfasıl: Ayrılmış

menfi: Neyfy edilmiş, ma'nâsına yokluk verilmiş olan

minvâl: Tarz, yol, sûret

mevâki ': Mevâki'ler, yerler

mü'essir: Tesirli, dokunaklı

mu'harrir: Sonra

mû'cib: Sebeb, bâdî

mevzû': Konulmuş, vazı' edilmiş

mevzû'la: kendisi için isim konulan şey

mevkî': Yer, mahal, mekân

Nun

nitekîm: Kaç ki, nasıl ki

neşv ü nemâ: Peydâ olup büyümek

nevâdir: Nadir olan şeyler

Vâv

vârid olmak: Gelmek, ulaşmak

vücûhle: Her cihetle

vücubî: Lüzumlu, lüzum gösteren

vezin: Kalıb, tartı

vesâtet: Vesîle olmaklık

vesî': Kudret, genişlik

vasıf: Sıfat

vefk: Uygun gelmek, mutabâkat

vehleten: Anide(n)